This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 470151 DUPL

BOUND AT
Chase's Bindery,
Ann Arbor, Mich.

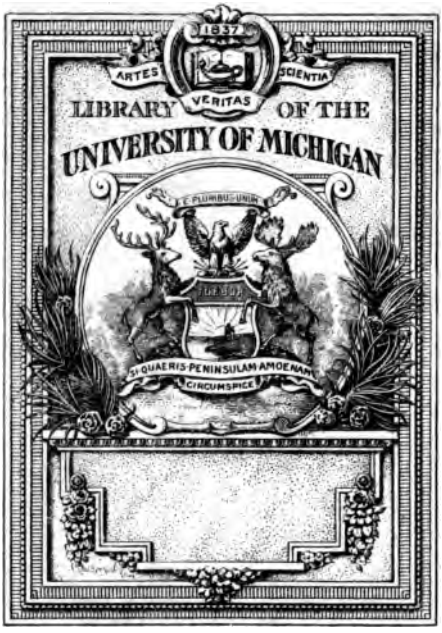

878
L5
M18
v.3

IL 6246

TITI LIVII

HISTORIARUM ROMANARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT.

EX RECENSIONE

Io. Nic. Madvigii.

EDIDERUNT

Io. Nic. Madvigius et Io. L. Ussingius.

VOL. III PARS I.

LIBROS A TRICESIMO PRIMO AD TRICESIMUM QUINTUM CONTINENS.

HAUNIÆ MDCCCLXIII.

Sumptibus librariæ Gyldendalianæ (F. Hegel.).

Typis Schultzianis.

78
5
18
3

PRÆFATIO

Io. Nicolai Madvigii.

Quoniam in decem Livii libris, quorum priores quinque hic tertii voluminis fasciculus prior continet, omne de scripturæ veritate iudicium duorum codicum fide nititur, qui a reliquorum recenti et contaminato grege separantur, Moguntini et Bambergensis, illius a libri XXXIII capite 17 fere medio (6) usque ad finem libri XL, huius ab initio libri XXXI ad libri XXXVIII cap. 46 (4), qui rectam viam in his libris recensendis tenere vult, ei ante omnia horum codicum auctoritas caute ponderanda et comparanda est exquirendumque, quantum utrique per se et utri in dissensu plus credendum sit; atque etiam, ubi, quod alterutro caremus, altero standum necessario est, non parvi interest scire, quam fidum ducem sequamur. De quo etsi in emendationibus Livianis (p. 361 sqq.) dixi, tamen, quod nuper, etiam postquam illa scripsi, aberratum incertaque et fluctuanti sententia iudicatum video, breviter explicanda res est confirmandaque veritas. Quod enim codex Bambergensis et exstat et diligenter collatus multa, quæ olim solius Moguntini fide nitebantur, sua auctoritate confirmavit et nova bonaque non pauca obtulit, Moguntini contra, qui non comparet, tantum scripturas ante tria sæcula minime plene excerptas tenemus Bambergensique a Moguntino discrepanti adhæret fere codicum vulgarium turba cum eo originis communione copulata, homines autem raro argumentorum vi frati bono, sed longinquo testi et uni contra præsentem, aliorum speciem secum trahentem, firmiter credere audent, factum est, ut Gu. Weissenbornius in Livii a se editi et enarrati volumine VII et VIII (1860 et 1862) et subinde codicem Bambergensem, quem primo inter omnes loco ponit („die beste Handschrift"), Moguntino iniuria aperte præferret et in aliis locis non paucis, ubi in ipsa oratione, quasi con-

vicio veritatis victus, scripturas Moguntini teneret, tamen in annotatione et inanes coniecturas ex ceteris duceret et pravas interpolationis suspiciones in codicem Moguntinum coniiceret dubitationesque moveret; quas sæpe vel ipsa illorum locorum forma et codicum in iis comparatio reprimere debuerat, multo autem magis totius rei consideratio. Quid est enim, si singulos tantum locos consideramus, perversius quam quum, ut hoc utar, libr. XXXV, 2, 7 in codice, quod omnes concedunt, perantiquo et cui permultis locis credas, sic scriptum legatur: *placere tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore. Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur*, optima oratione et sententia extremorum verborum aptissima ad ea præparanda, quæ subiiciuntur Valerio Antiate teste de militibus etiam ex aliis provinciis adscitis, in ceteris autem codicibus (B et vulgaribus), quos persæpe verborum omissione peccare necessario ipse confiteare, sic: *placere tumultuari milites extra Italiam legerentur*, oratione prava (neque enim de decretis dicitur usquam *placere hoc fiat*), hoc „fortasse rectius" putare, quum, cui homini et quo consilio illa addere in mentem venerit, nemo ne suspicari quidem possit, cur autem omissa sint, causa manifestissima sit; oculus enim scribentis sic aberravit a *tumultuarios* ad *tumultuari*, ut tamen illa *extra Italiam* arriperet. Eiusdemque perversitatis est, quum eiusdem libri c. 11, 11 in M sit: *in agrum latiorem evecti omnia propinqua viæ tecta incendunt; proximo deinde vico inferunt ignem; ferro flammaque omnia pervastant*, in ceteris autem tantum: *in latiorem agrum evecti omnia pervastant*, omissa prorsus incendii significatione, quam postulant proxima (*fumus primo conspectus*), potius dilucidam et uberem et Livianam rei narrationem a nescio quo inauditi generis interpolatore sine umbra causæ interpositam putare quam intelligere, quod iam alii dixerant, librarii, a cuius opera B et vulgares codices orti sunt, oculum a priore *omnia* ad alterum transiluisse. Et advocatur etiam testis Frontinus, quasi non is, quum rem suo modo breviter et nude narraret, item reliqua, quæ Livius amplificat, omiserit, de fumo, de clamore, de senioribus et pueris, cetera. Nihilo autem his prudentius, quod ad XXXIV, 57, 8 annotatur, qui locus, ut Emendd. Livv. p. 364 ostendi, vel apertissimus est ad codicum dignitatis ordinem constituendum. Nam ibi in M aptissime, oratione propria et antiqua, scribitur: *aut ex formula iuris antiqui aut ex partis utriusque commodo*; quum autem in eo codice, ex quo B et vulgares orti sunt, *F* in *E* mutato, natum esset: *ex eo rmula*, hinc in codice vulgarium principe mirabili corrigendi simplicitate effectum est *ex eo simul a*, Bambergensis autem codicis librarius, quod fecit

sæpissime, obiecta etiam in notissimis verbis vel propter ductuum obscuritatem vel propter litterulæ errorem vel propter litteras evanidas aut chartam pertusam dubitatione, pro his *ex eo rmula iuris antiqui* spatium vacuum reliquit. Quid Weissenbornius? Ubi codicis B scriba caute spatium reliquerat, veterem lacunam varie suppletam putat. Atqui nulla est varietas supplendi, quoniam ridicula illa *ex eo simul a* manifestissimum est nihil aliud significare nisi *ex formula*. Hoc autem supplementum quomodo ex M, a vulgaribus remotissimo, in illos venit, qui ubique cum B coniunguntur, asseclæ sane longe inferiores et depravati? Postremo quis illis sæculis, quorum est codex Moguntinus, huiusmodi supplementum, tam Latinum ac proprium, excogitavit? Sed (nam casu accidit, ut aptissimo exemplo veritatem confirmare liceat) ut hoc loco *formula antiqui iuris* in B sublata tota est, sic XXXV, 16, 6, ubi nec Weissenbornius nec quisquam dubitat, quin Livius scripserit, ut in M est: *in antiquum ius repetit*, in B (quod scriptum erat *anticum*) factum est *Antiochum repetit*, deinde in vulgaribus corrigendo *Antiochus repetit*. Apparet depravatio in B incipiens, in ceteris longius progrediens. Verum ne in paucis locis morari videamur, dicam primum universe, codicem Moguntinum, quem qui viderunt (Carbachius, Gelenius, alii), omnes summæ antiquitatis indicia habuisse et a noviciis, quos multos tractarant, specie et scripturæ genere remotum fuisse testantur, compluribus certe sæculis ante scriptum fuisse, quam recentior illa codicum corrigendorum et lacunas explendi consuetudo nata sit, superioris autem temporis interpolationem, quam etiam antiquissimos codices hic illic attigisse, sæpe exposui, longe alius generis fuisse, simplicem et rudem, qualem in emendationibus Livianis multis locis adumbravi (p. 13, 14, p. 208, p. 336 n. cett., de huius autem ipsius decadis codicibus p. 401 sq.), qualem ipse Moguntinus ostendit lib. XXXV, 4, 3, post *inter pacatos* addens *agros*, interpretamentum infelicissimum. Deinde hoc ponam, nusquam quicquam labis aut maculæ in M reperiri, quod ex communibus B et ceterorum erroribus mendisque in illum transisse videri possit[1]); itaque absurdum esse quicquam in eo suspicari ad ceterorum errores tegendos lacunasve explendas interpolando natum. Postremo ad rem conficiendam, duabus longioribus partibus libri XXXIV et XXXV sine ullo dilectu sumptis, perpetuam exemplorum seriem sub conspectum adducemus ostendemusque, et quot aliorum generum menda codicis B et vulgarium communia unius M ope sublata sint (nam proprios B scribendi errores

[1]) De XXXIV, 46, 4 (*idoneis*) dicetur paulo post.

et vulgarium menda interpolationemque omitto), et quot locis verba quum in illis utrisque, tum vero singulari negligentia in B omissa Moguntinus servarit et quam nihil illa in B vacua spatia reconditi occultent; hoc enim declarat ipse in his locis deteriorum codicum, qui in ceteris a codice Bambergensi simili pendent, cum M consensus aut error originis apertæ. Quum autem simul animadverterimus, per hæc plurium capitum spatia quam fere nihil boni, quod non in M fuerit, ex B prolatum sit, summam hanc faciemus, ita Bambergensem vulgares, quibuscum cognatione coniungitur, longe vincere, ut Moguntino non paulo inferior sit; itaque neque propter Bambergensem et ceterorum in errore lacunave conspirationem rectis Moguntini scripturis diffidendum esse et (quod nunc, omnibus minimis per duos libros exactis, certius et confidentius dico quam Emendatt. p. 366) in iis locis, in quibus scripturæ ad sententiam et orationem fere æque bonæ certent, præferendas esse Moguntini ob auctoritatem. Bonarum autem aliquot scripturarum, quæ ex solo B enotatæ sunt, complures etiam in M fuisse, sed in excerpenda varietate omissas, quod earum bonitas non intelligeretur, eo liberius affirmo, quod ne in B quidem repertæ statim probatæ sunt; velut XXXIV, 2, 11 (*sine tutore auctore*) et 19, 8 (*deni*) Kreyssigius primum non attendit, 4, 18 (*exorabilis es*) nemo ante me (Em. p. 396); lib. XXXVIII, 13, 4 verum Kreyssigius neglexit, 16, 3 (*vectigales*) et 17, 6 (*adsueti*) omnes ante me (Em. p. 439, 440). Quod autem in libro XXXIII (a cap. 17) Moguntino, quemadmodum quidem hic lectus et expressus sit, parem Bambergensem et pæne superiorem esse dixi (Em. p. 365), videntur sane Nic. Carbachius et W. Angustus, quum partem libri XXXIII e primis codicis M foliis fortasse male habitis nondum ad eum legendum exercitati et nulla impressorum librorum comparatione adiuti ederent, permulta male legisse et edendo corrupisse (ut statim c. 17, 8 *ineæpugnabilis* pro *expugnabilis* ediderunt) nec Gelenius omnia correxisse[1]). Sed Bambergensem in prioribus libris integriorem esse videri et sensim in deterius vergere dixi iam ante (Em. l. c.). Et tamen hic quoque vacua illa spatia sunt, velut XXXIII in uno capite X quattuor (§ 1 pro *ut*, § 6 pro *irrumpunt* et pro *ex parte* et pro *quinque*). Sed veniendum est ad duplicem illam, quam propositurum me dixi, exemplorum seriem. Itaque libr. XXXIV

[1]) Carbachius ipse quantopere legendi difficultatem exaggeret, Geleniusque quid de Carbachio et Angusto queratur, intelligitur ex præfationibus expressis apud Drakenborchium vol. VII p. 268 et 273.

a cap. 41 ad 50 hæ scripturæ e solo M ductæ sunt contra B et vulgatos: 42, 6 *et Buxentum* (B *exbuxeniam*), 43, 9 *senatus censuisset* (*senatus voluisset*; de Lov. 1 cave credas silentio), 44, 3 *pridie calendas* (*idus*), 45, 2 *Buxentum* (*Buxenium*), 47, 7 *quæ imperio* (*qui imperio*), 49, 5 *Acrocorinthum* (*ac Corinthum*)[1]) 11 *ac munus* (*hinc munus*), 50, 8 *ab agro Corinthio*, h. e., *ab Acrocorintho* (*ab Corintho*). (Quæ in B rectiora sunt quam in vulgatis, ut 41, 4 *tyrannus* et *præbebant* et 6 *populum Romanum*, etiam in M fuerunt, ex his quidem tribus duo a Gelenio indicata, tertium, *præbebant*, tacite ab eo in Freb. 2 receptum).

In iisdem capitibus hæc in B et vulgaribus omissa e M suppleta sunt: 42, 6 *qui*, 45, 5 *et C. Salonius*, 46, 1 *Flaccus* (Weiss. om.) 46, 2 *pondo*, *bigati centum viginti tria milia*, *Oscensis quingenta quadraginta*[2]), 3 *ex præda* (W om.), 48, 1 *Liguriumque*, 49, 6 *hærentem visceribus nobilissimæ civitatis*[3]), 49, 8 *et* (ante *civitatibus*) 50, 9 *liberatorem*. Debuerat præterea, ut nunc feci, c. 48, 2 pro *Eodem anno* scribi e M *Eodem hoc anno*, coll. XXXV, 40, 5.

Præterea B solus, quod sciamus, hæc omittit: 41, 4 *quantum*, 44, 2 *magnos*, 5 *publica*, 6 *in carcerem*, 45, 7 *Nare*, vacuo spatio relicto, ibd. *lac*, 46, 5 *in*, 47, 4 *a*. Ex his W *magnos* c. 44, 2 commemoravit, de ceteris tacuit.

In duodecim primis capitibus libri XXXV hæ scripturæ codici Moguntino soli debentur: 1, 1 *hæc gesta sunt* (B, vulg. *gesta sunt hæc*), ibd. 5 *prætor hæc gesserat* (B *præcesserat*, alii *prægesserant*) 4, 1 *per extremos* (*præter extr.*) 5, 11 *paululum anniterentur* (*paulum niterentur*), 8, 1 *gerebantur* (*agerentur*, al. *gererentur*)[4]) 9 *supplicatio decerneretur* (*supplicationes decernerentur*, quod W tenuit, ipse prope confessus pravum esse), 10, 2 *decesserat* (B *excesserant*, al. *recesserat*) 5 *in P. Scipione* (*Sci-*

---

[1]) Quod Gelenius scribit: „Lege *Acrocorinthum*", non minus e codice duxit quam c. 41, 4 *tyrannus* et 6 *populum Romanum*, in quibus eadem voce utitur, codicis auctoritatem significans, ut nunc ex B apparet. 49, 11 dicit „restituimus".

[2]) Hæc W., etsi tenet, putat fortasse coniectando suppleta (willkürlich ergänzt). Quis illa ætate, cuius est codex, deesse aliquid sensisset? Quis ulla ætate tam recte et proprie supplesset (*bigati .. Oscensis*)? Quam facile contra hæc exciderunt ob repetitum *pondo*, retento tamen *auri*?

[3]) Hæc W. uncis inclusit, fortasse ex c. 41, 4 (ubi est *lateri adhærens tyrannus*) aut similibus locis (?) huc translata ratus. Miram translationem in aptissimum locum cum magna mutatione!

[4]) De 8, 7, ubi M vestigia veri habet, v. Em. 409.

pionis, quod W secutus est), 8 *pro legato* (*pro collega*, cui inanem defensionis speciem W quærit), 12, 6 *Nicander* (*Nicander navigat*) 9 *Romanæ amicitiæ coniungeret se cum* (*Romæ amicitias iungerent cum*), 12 *nam neque* (*namque*) 13 *quam Romani* (*cum Romanis*)[1]).

Suppleta e M, quæ in B ceterisque desunt, hæc: 1, 1 *permultæ*, 2, 6 *a* et *temere* (in codd. vulgaribus deinde pro *ad rumores privatis* factum *ad rumores privatos*), ibd. *aut prætores*, 7 quattuordecim verba (v. supra p. IV; W ne de proximæ quidem paragraphi duplici incuriæ indicio cogitavit), 3, 1 *quotidie*, 7, 2 *quod* (ante *quum*), 9, 3 *que* (post *murus*), 10, 4 *que* (post *Cornelium*; itaque etiam ex *Quinctium Corneliumque* factum *Q. Cornelium*, unde W locus suspectus fit!), 11, 6 *hostium*, 11, 11 duodecim verba (vid. supra p. IV).

Præterea B solus hæc omittit: 3, 4 *ex* (post *et*), 5, 11 *et dubio* (etiam Voss. Drakenborchii), 7, 3 *ius*, 7 *milites*, *magis*, 8, 2 *is*, 9 *si*, 10, 2 *nuper*, 4 *petebant*, 11, 2 *exercitus*, 5 *in eos*, 7 *et* post *paululi*, 10 *adequitare*, spatio vacuo relicto, ibd. *hostium*, 12, 4 *que* post *civitatium*[2]). (In M c. 3, 2 *non plus* prave omissum videtur.)

Hæc qui consideraverit, quorum similia ex quavis horum librorum parte proferri possunt[3]), timidas Weissenbornii nescio

---

[1]) Quod c. 2, 2 restitutum e B est: *adversæ quam secundæ res... magis sermonibus* (pro *tam adversæ quam sec.... magnis serm.*) e M non annotatur.

[2]) Cap. 11, 8 librarius, quum verba *cursus rigida* pæne omisisset, retraxit se; c. 5, 6 ex voce *redintegrata* scripsit *re grata* interposito spatio vacuo, quod medias litteras non legebat aut non intelligebat.

[3]) Addam ex uno capite libri XXXIV specimen, ex uno libri XXXV. Nam in illius capite 31, ut dem, *nequivi* § 2 non e M esse, hæc e M contra B vulgaresque sumpta sunt: § 4 *video* (om.) 6 *eam* (om.; omisit etiam W; abesse nequit) 7 *et accepi quum* (*et accepi urbem*, *quum*, etiam W, pessundata orationis figura), 8 *iam* (om., etiam W) 18 *fortunæ* (*fore*). Nec dubito, quin etiam *ac dignitatis* Gelenius („lege") ex M scripserit, correcto Carbachii errore. In libri XXXV cap. 26 hæc e solo M sunt: 1 *pristesque* (*tris isque* et similia) 2 *harum novarum navium .. ut* (*harum ut novarum tum navium*); ibd. *simul ut* (*simul*), ibd. *simulacris* (*simul Achœis!!*), 3 *vel usu* (*usu*), 5 *ignarus*. *Navis erat* (om.), ibd. *Nicœam* (*Nicolam* et similia), 6 *fuerat enim* (om., relicto in B spatio, addito alio in vulgaribus errore), 9 *speculatoria* (*piscatoria*). Præterea B § 4 om. *Creta*, vacuo spatio relicto. Tacite his omnibus locis Moguntinus probatur; dein subito in proximo suspicaces homines fiunt.

dicam an audaculas suspiciones de interpolatione in codice Moguntino grassata et errorum mendorumque, quæ in B et vulgaribus sunt, tentatas excusationes aut coniecturas inde ductas facile abiiciet et quum ceteras Moguntini bonas scripturas libenter accipiet, tum voces in illo, quum in ceteris desint, servatas. Nam prorsus iis, quæ pluribus verbis commemoravi, lacunarum supplementis similia cetera sunt, in quæ maxime illa suspicio interpolationis coniecta est; nihil in iis, quod ad sententiam constructionemve male intellectum explendam pertineat, reperitur, sed res ad Livii orationem sententiamque aptæ, quas tamen, si a Livio positæ non essent, addere nemini in mentem venisset, a grammaticorum et librariorum inferioris ætatis captu remotæ, bonis et antiquis verbis comprehensæ ceterisque rectissime inclusæ. Huiusmodi illa sunt in XXXIV, 7, 2, ubi Weissenbornius interpolationis accusationem pluribus peragit, *hic Romæ infimo generi, magistris vicorum*, de quibus quæ dicit, permira sunt. Aptissime enim L. Valerius, cuius illa est oratio, ut demonstret, quam late pateat purpuræ usus, urbanis magistratibus municipales adiungit, his urbanos (*hic Romæ*) ne magistratus quidem, sed ministros. Ad Valerii autem argumentationem quid pertinet, quot in anno dies purpura usi sint? Nam ne ceteri quidem magistratus sacerdotesve nisi festis diebus prætextati erant. Illo vero nihil incredibilius, quod XXXIV, 58, 12 Bekkerus, Weissenbornius, Hertzius putarunt, quum Livius scripsisset *Græcas Asiæ urbes*, ut est in B et vulgaribus (etsi horum saltem tres habent *Græcas et Asiæ*), exstitisse, qui interpolando substitueret, quod e M sumptum a Gelenio ad Drakenborchium servatum erat, *Asiæ urbes, quæ Graii nominis sint*, antiquo vocabuli, quod est *nomen*, usu, antiqua adiectivi forma, quam prosa oratione bona non excludi Ciceronis loci complures ostendunt (de rep. 1, § 58, II, 9, III, 15, VI, 16 s. somn. Scip. c. 3, de nat. deor. II, 91, III, 53, de divin. II, 82). De XXXIV, 16, 1 et 2 dicam suo loco. Et horum locorum comparatione et per se certissimum est, ne lib. XXXIV, 35, 4 quidem *sine dolo malo* interpretandi causa adscriptum esse ad *recte*, iurisconsultorum formulam ad pervagatissimum et apertæ significationis adverbium. XXXIV, 44, 6, non nego, fieri potuisse, ut, casu veritatem imitante, quum *ludi votivi* scribendum esset, primum *Romani* scriberetur, quod eorum mentio brevi ante facta esset, tum *votivi*. Ac ne deficiente quidem codicis M testimonio ulla minima est causa, cur bona et necessaria verba in ceteris conservata propter vacua Bambergensis spatia in suspicionem vocentur, quod W fecit multis locis, velut XXXII, 17, 17; 19, 7; 21, 6; 26, 6 et 7, cett.

Hæc quum ita sint, sequitur, ut iam supra dixi, ut in iis, quæ, quum per se dubia sint, auctoritate magis quam argumentis conficiuntur, Moguntinus Bambergensi ceterisque præferendus sit; multo quidem magis, ubi ex ipsa re commendatio accedat. Itaque, ut ex iisdem partibus exempla sumamus, et XXXIV, 46, 7 *ad pugnandam* tenuimus (M), non *ad pugnam*, quod recentiores e B vulgaribusque posuerant, et 47, 6 *circa vallum morata est* (B vulgg. *perstitit ad vallum*); et XXXV, 2, 4 *sex millia et quingentos* (pro *ducentos*) et 3, 2 *dixerat*, quod per se rectius est, (*edixerat*) et 5 *emittebant* (*mittebant*) et 6, 9 *non deletum* (*elapsum*) et 7, 2 *obruebant*, quod propter *libero fenore*, quæ libertas ad creditores pertinet, pene necessarium est, (*obruebantur*) et 11, 10 *inter medias*. Ex hoc genere minora quædam nos in libro XXXIV fugerunt, nondum animadversa firmiterve comprehensa tota re, quæ hic indicabo. Nam c. 1, 3 scriptum oportuit ex M *C. Oppius* (pro *M. Oppius*), 2, 11 *prope* (*quoque*), 14 *feceritis* (*facietis*) 3, 2 *exæquari* (*æquari*), 4, 3 *quo magis imperium crescit*, 5, 2 *clarissimus* (*gravissimus*), 9, 6 *moris causa tantum aut legis* (cum W), 11, 2 *nisi præsidio Romanus miles esset* (Romanos aliquot copias Belistages petit), 17, 7 *renuntiatum* (*nuntiatum*), 22, 3 *circum* (*circa*) 27, 1 *vere suas hostiumque æstimanti vires*, 5 *iussit* (*iubet*) 28, 11 *minus infida ac trepida* (infida fuga est, quæ spem salutis fallit), ibd. 12 *porta excedente*, 35, 3 *confirmaretur; et qua die ... ea dies* (nam *ex* h. l. pravum, rectum est paulo post: *ex ea die intra decimum diem*), 36, 4 *vanis sicut*, 40, 4 *deducta res est*. Debuerat etiam c. 44, 8 teneri *sociorum*, non *consciorum*, quod in recentibus aliquot codicibus factum est e barbaro vocabulo, sed infima ætate usitato, *consociorum*, quod B et alii habent. Ne 46, 4 quidem nunc veri similius videtur ex (*locis*) *apertis* primum factum *aptis*, deinde in M substitutum *idoneis*, quam contra pro *idoneis* (ad pugnandum et tamen Gallis Romanos, si fines intrassent, opperientibus opportunioribus) subiectum *apertis*, quod ad dimicandi voluntatem significandam videretur aptius.

Apparet, quam incommode accidat, quod meliorem e duobus bonis codicibus parum plene novimus, ut et maiora non pauca et minora multa nos fugiant incertaque sint, velut quæ ad verborum ordinem pertinent, quæ raro commemorantur, nisi cum alia varietate coniuncta sunt. Itaque in hoc genere fere B sequimur, aliquot locis M, cum molesto inconstantiæ sensu. Molestum illud etiam, quod Gelenius non solum in indicandis scripturis ambiguitate quadam verborum effecit, ut interdum suas coniecturas protulisse iniuria putaretur, sed in editione Frobeniana altera minuta non ita pauca tacite codicis Moguntini auctoritate correxit, quæ sane non ubique

certo a coniecturis discernas. Sed tamen, ut hoc utar, XXXIV, 41, 4 nemo dubitare possit, quin non solum *et .. tyrannus*, quod legi iubet („lege"), sed etiam *præbebant* pro *præbebat*, quod tacite posuit, e M sumpserit, quum utrumque B confirmet. Hoc autem constituto, non magis dubitandum est, quin XXXV, 28, 6 *foret* pro *esset* Gelenius non animi causa, sed a M monitus posuerit, etsi h. l. B non adiungitur. Sed XXXIII, 47, 3 nunc, vera scriptura reperta, apparet, quod in edit. Mog. expressum erat, *extortis* in ed. Frob. altera coniectura prava in *extorto* mutatum esse. Atque illam, quam dixi, brevissime annotandi varietatem et ambiguitatem („vetus v. antiqua lectio", „lege", „legendum", „legi debet", „legitur rectius", „restituimus", „redundat" hoc et hoc, „nescio quis hoc in hoc depravavit", cett.) nihil aliud significare nisi codicis scripturam, infinitis locis apparet, in quibus idem aut in aliis omnibus codicibus (quod error editionum corrigebatur) aut in B aut denique in ipsa Carbachii annotatione reperitur, velut in uno capite XXXV, 19 ter; nam § 4 et 5 („vetusta scriptura *inveniam toto*" et „*quam* redundat") et B et vulgares assentiuntur et § 6 („legi debet *alium*, *cum quo deliberes*") *alium*, quod in ceteris codicibus deest, etiam Carbachius inter alia enotavit e M, sed editio Moguntina neglexerat. Itaque etiam § 6 („*odi odioque sum* legi debet") non coniectura annotatur, etsi coniectura non difficili inveniri hoc poterat, sed Moguntini scriptura ceteris hic quoque integrioris. Nihil apertius in hoc genere quam hæc c. 13, 5 in nomine urbis obscura brevitas: „*Selgam*, non *Sicam*", ubi perverse coniectura quæritur aliud nomen pro aptissimo ab optimo codice oblato. Adeoque hoc est certum, ut c. 17, 3, ubi Carbachius e codice enotavit *eo spe gratiæ maior erit*, Gelenius autem hæc adscripsit: „Lege *spes*, non *spe*", non Carbachii iudicium codicem sequentis, sed legendi errorem, ut persæpe, a Gelenio corrigi contendam [1]). Sed hæc res cum alia coniuncta est, commemoratione non indigna, quam a nullodum recentiorum post protractum codicem Bambergensem commemoratam video. Nam Gelenius præter codicem Moguntinum saltem in libro XXXI et XXXII usus est altero codice Bambergensi per omnia simillimo, nisi quod, quo B a vulgaribus segregatur,

[1]) Ad XXXIII, 19, 1 Gelenius „Hæ voces" inquit „*ab contendo concessit cum* plane hic superfluunt". Damnat verba, non in codice esse negat, quæ etiam B habet Perizoniusque egregie correxit; itaque hic *superfluere* dixit, non simpliciter „redundat". Sed ad 28, 12 scribit: „in vocibus *quam ad agendam rem*, *rem* redundat". Et abest a B. Hic sane errari ante B collatum poterat.

librum XXXIII non habuit. Eum codicem distincte commemorat et a M seiungit ad XXXII, 10, 11 nec in XXXII libro finiri significat; sed tamen in libris a XXXIV ad XL nusquam separatim appellat nec, etsi sæpe plurali numero codices, archetypa sua, exemplaria sua testatur (vid., ut ex uno libro quædam ponam, ad XXXVIII, 4, 6; 5, 4; 14, 10 bis; 15, 2 et 4; 17, 12; 34, 7; 52, 3; 53, 10; 56, 5), ullam usquam, quantum memini, eorum discrepantiam significat, ut alterum, si a Moguntino discreparet, non numerasse videatur. Neque tamen prorsus negari potest, ne semel quidem Gelenium ex altero codice, quod ipsi placuisset, posuisse, neglecto Moguntino. Sed ex illo codice, ut continuæ alicuius partis specimen ponam, in libri XXXII decem primis capitibus, has profert scripturas, omnes sine exceptione cum B contra vulgares consentientes aut (duas) proxime accedentes: c. 1, 10 („pro *Saturni* reposuimus") *Sangi* (B *Sangus*), 4, 1 *Thaumacos* („habent scripta exemplaria"; B *Thaumachos*, vulgg. *Thaumastos*, *Thaumatos*), 5, 2 („legendum") *laxaverat animum* (vulgares: *animus*), ibd. 10 („adiecimus duas voces") *ad muniendum* (des. in vulg.), 7, 3 (omitto iam annotandi formam) *venalicium* (*venalium*) 8, 3 *vetitusque* (*ut aut ipse* similiterve), ibd. 15 *facturum senatui* (*facturum et senatui*), 9, 3 *Suessæ Auruncæ* (*Suessæ auruspices* aut *S. aruspices*, nisi quod Lov. 4, Mead. 2 *Suessæ Aruncæ*), 10, 2 *Pausanias prætor et Alexander magister equitum* (*Pausali hii populus Ro ex Alexander magnis equitibus* et similia monstra), ibd. 11 („scripsimus") *genus armorum erat, aptum urgendis regiis*; *pro hoste* („duarum vocum, scilicet *urguendis regiis*, loco vestigia magis litterarum quam litteræ apparebant"; B *genus armorum erat amplum tegendis corporibus*; *pro hoste*; vulgg. *g. a. erat ad prœlium* [*erat amplum*] *iungendis cariora his robusta loca* et similia monstra). Semel in his capitibus, 6, 7 editionum errorem (*equites* pro *equos*) corrigenti assentiuntur etiam codices vulgares. Eadem est per universum hunc librum et per librum XXXI ratio (inde a 9, 5, ubi primum *quinum millium æris* pro *quina millia quinquaginta æris* et similibus annotat, et 11, 4, ubi sex voces in vulgaribus omissas restituit; nam ad 3, 3 ex aliis Livii locis de nominibus coniectura et argumentis utitur, ut suspicer prima folio codici defuisse ideoque nihil ante c. 9 inde proferri). Apparet, intercidisse post Gelenium codicem horum librorum (aut partis eorum) Bambergensi prorsus parem, fortasse meliorem, si paulo minus vitio illo omittendarum vocum inquinatus fuit, quod ut prope suspicer, facit nunc (nam antea non attenderam) XXXI, 41, 13 ex illo uno codice annotata aptissima scriptura („lego"):

quum universi sexcentorum ægre, simul equites peditesque, numerum explessent („ubi *universi* dictio interciderat"). Nemo sane additurus eam vocem erat. Illud extremo huius disputationis loco ponamus, illa, quam declaravimus, Bambergensis codicis propria in verbis omittendis labe fieri, ut suspicione iusta careant XXXII, 21, 27 hæc verba *scilicet nos urbes*, quum præsertim hic librarius vacuo spatio usus sit, et alia, ad quæ tuenda expressum Gelenii aut post XXXIII, 17 Moguntini testimonium non habemus.

Restat, ut eadem, qua in superibus voluminibus fecimus. forma indicemus scripturas exempli Weissenborniani (Weidm. 1860, in libro XXXV 1862) a nostro exemplo discrepantes, Illud tamen ante dicamus, non potuisse in hoc volumine servari constanter consuetudinem vocum, quæ contra codices fide dignos addita sunt, litterarum forma notandarum propter parum plena et interdum incerta de M testimonia. In XXXI, XXXII, XXXIII, 1—17, quæ nec in B nec in vulgaribus sunt, sane coniectura niti videntur; et tamen obiicitur illud XXXI, 41, 13 *universi* e Gelenii codice Bambergensi pari. Dissensus uberior materia fit inde a libro XXXIII medio vel potius a XXXIV propter codicem M.

Lib. XXXI. Cap. I, 4 quadringenti octoginta septem (*codd. sic*: LXXVIII. *Livium sibi in his constitisse, certum non est; cfr. XXXIV, 54, 6.*) | primus (*B*) 8 (causa *Heinsius; codd.* causæ, *B* causai) II, 6 quam tribum (*Mg. Em. 366*) 11 fœdus fecit (*edd. vett. Codd.* f. iecit. *Em. 213 n.*) IV, 2 prætor urbis (*codd. 2 recc.*) 4 Sergius Plancus (*B hic et c. 6, 2, cui nescio cur magis in prænomine* C *quam in cognomine pareatur.*) V, 2 (*Probabiliter Gron.* primam) 9 Macedonica *errore* VII, 3 Punico *sine uncis* (*Mg. Em. 367*) 7 inde *sine uncis* (*Mg. Em. 368*) 8 ne Carth. (*B*) | (æquabitis *semel codd., Drak. Geminavit Fr. Iacobsius.*) VIII, 1 uti rogaret (*Sig. Vid. præf. vol. II, 2 p. XXVI ad XXX, 43, 3*) 3 eo nuntiari, fetiales (*interp.*) 8 præsidio (*Mg. Em. 386 n. XXVI, 39, 1 Put.* præsidium *ex* præsidi.) IX, 1 Ptolomæo (*et sic alibi in hac decade ex B mendoso*) 3 liceat (*Muret. Quin liceret, nulla dubitatio erat; itaque contrarium est*: si malint.) 7 pecunia voveri debere (*Mg. Em. 368*; · *codd.* vovere debere. *In B verba* vovere debere quia pecunia *in litura sunt.*) | (quia ea *Bekker e B*: quia. *Drak.* si ea) 10 totiens ante (*B. Epiphonema illud inane est nec rectum* toties *pro* sæpe, *quod rectum esset in comparatione, cur non et nunc eodem modo vooverentur; cfr. Cic. de leg. agr. II, 7, 17. Contra Livii mori convenit huiusmodi annotatio ex alicuius annalibus repetita.*) XI, 3 L. Furio prætori (*codd. Cfr. Em. 50 sq.*) 12 si quid ei

(*Mg. Em. 369*) 17 (permittenti *Rubenius; codd.* permittente; *Drak.* arbitrium eis p. R. permittente.) | mutari vellet (*codd. præter B; cfr. XXXVIII, 38, 18.*) XIII, 4 (tanquam noxia *W e B*: tanquam noxiam. *Drak.* tanquam ob noxam) 9 (trientabulumque *Hearnius. B* trieñ tabulūque *similiaque ceteri. Edd.* Trientius Tabulinsque) XIV, 2 discriptis 9 hostiliter gens Acarnanum factum (*ed. Frob. 1535*) XV, 8 recipit (*codd. aliq. recc.*) 10 tenuere. et neque (*Duk.*) 11 (Thraciæ *Grou.; Codd., Drak.* Græciæ) XVI, 4 (Callimedis *Bekk. e B*: Gallim. *Vulg.* Ganymedis) 8 (*Non satis certa sunt, quæ Em. 369 tentavi.*) XVII, 5 in gymnasium (*Mg. Em. 370*) XVIII, 4 mihi quoque animo est facere; et (*Mg. Em. 370*) 5 (*Dure admodum inter* auro argentoque .... accepto *interponitur* quæ coac. erant, *etiamsi de vasis rebusque aureis argenteisque accipias.*) 6 repente *sine uncis* (*Crev.*) XX, 7 ex præda *sine uncis* (*W. Idem probabiliter coniecit, scribendum* centenos vicenos asses.) XXI, 4 militum timuit, quod (*Mg. Em. 371. B* militum quod; *altera manus supra scripsit* timuit) 5 repetivere et postero...progressi. nec (*Mg. Em. 214*) 12 (Diovi *v.* Diiovi *H. Valesius, Preller; codd., Drak.* deo Iovi) XXII, 6 Megaram (*codd. aliq. recc. Vid. præf. vol. II, 1 p. XXVII ad XXIV, 30, 9. Etiam apud Ciceronem accusativo casu editur* Megaram *de divin. I, 27, 57, Sulpic. in epist. ad Fam. IV, 5, 4, itidemque in versibus apud scriptorem ad Herenn. I, 9, 14, sed ablativo casu* Megaris *de divin. II, 66, 135.* Patara *Livius constanter dixit, non* Pataram.) 7 sed nec extra fr. Eur. committere (*Mg. ad Cic. Fin. p. 821. Codd.* sed ne extra fr. Eur. comm.) XXIV, 2 milibus peditum et trecentis (*B*) 11 (*Excidisse* iram *aut* odium *non sine sausa W suspicatur; poterat etiam* animum.) 18 humanique (*codd. recc.? edd. vett.*) XXV, 1 passum 2 Eleusinam (*ed. Mog.*) | Megaram (*codd. recc.*) 3 (Cycliadam *Drak. Codd.* Cycliadem) 4 (*Scribendum opinor* pollicitus est.) XXVI, 13 (Erat *ex* deerat *dure et nullo exemplo sumi, Siesbye admonet.*) XXVII, 5 (*Huiusmodi attractione*: Codrionem, ut dedatur, efficio, *in tali verbo et hoc verborum ordine neque Livius neque quisquam bonus scriptor usus est. Ignoti nominis nominativus positus erat.*) XXIX, 3 (*Nonne* Qui in nulla nova re, *geminatis duabus litteris?*) 11 prodigium, relicta crudelius (*interp.*) XXX, 6 (*Nominativus* habitantes *grammatice ad* reliquerint *accommodatus sententia pertinet ad* consecrata, *ut significentur templa, quæ quondam, pagatim in castellis vicisque habitantes, consecrarint; quomodo XLI, 10, 13 Livius dixit*: contione adveniens habita, *hoc est: quum adveniens [in adventu] contionem habuisset, et XLIV, 31, 15*: vix gladiatorio accepto X talentis ab rege rex, *hoc est: quum rex ab rege*

vix gladiatorium accepisset. Breviter admoneo, ne attrectetur coniectando, quod attingere enarrando nemo ausus est; dicam alibi fusius de re Em. p. 311 adumbrata, nominativo interposita sententiis participialibus aut gerundiis addito apud Livium et alios.) 7 (*Recte fortasse codd. recc.*: semusta et truncata) 9 Eleusiniæ (*edd. vett., Sig. Codd. recc.* Eleusinæ? *Et ordo verborum et anaphora* Eleusine - Pirræi *ablativum commendat, adiectivum excludit.*) XXXI, 3 superos inferosque (*B*) XXXII, 3 (*Audacius hæc et fortasse sine causa tentavi Em. 372.* Tempus *hactenus*, ita, *saltem* statui posse *dicitur, ut non necessario alterumutrum concilium exspectandum sit.*) XXXIV, 7 quattuor milibus equitum (*B*) 8 discripta XXXV, 1 vero *sine uncis* (*edd. vett. B, Lov. 4* non) XXXVI, 8 et *sine uncis* (*Uss.*) XXXVII, 7 (Ut primo *pro* ut primum *Livianum non videtur*; *fuitne*: ut prima signa suorum?) 11 (per vias inviaque *Drak., Lov. 2. Vulgo* pervias inviasque) XXXVIII, 3 [erat] (*B*) XXXIX, 8 (propere permuniit *I. H. Vossius*; *codd.* opere permuniit; *Drak. tantum* permuniit) 9 facit (*codd. recc.*) XL, 4 abduxit et libera (*Mg. Em. 372*) 9 auctor *sine uncis* (*Lov. 2, Harl., edd. quædam vett. Em. 372*) XLI, 8 Phæcæ urbi (*Uss. Codd.* Phæcado urbi. *Strabo IX, 5, 17 p. 438 C*: ἔστι δὲ καὶ Φαρκαδὼν ἐν τῇ Ἰωτιωτιδι. *Polyænus IV, 2, 18. Phæca XXXII, 14 inter Gomphos et fauces, quæ Thessaliam ab Athamania dirimant, esse dicitur; Ætoli, neglecto Amynandri consilio Gomphos petendi, in plana Thessaliæ descenderant. Pharcadonem Uss. nunc putat eo loco sitam fuisse, quo Bursianus in Græciæ geographia p. 53 iudicat, ubi nunc est Kolokoto.*) 9 passum 13 (*Scrib.* quum universi sexc. *V. supra p. XII ima.*) XLII, 6 (*Nonne* ad tumulum ac castra?) 9 luce prima (*B*) XLIII, 2 talis *sine uncis* (*B, duo codd. recc. Nollem uncos addidissem.*) XLIV, 1 gesta erant; classis (*Mg. Em. 372*) 2 in Philippo (*codd. recc.*) 4 statuæ, imagines (*Mg. Em. 372.*) | dies festi (*B aliique, etsi B primum* diesque sacra festi, *sed transponendi nota prima manu addita.*) | sacerdotesque quæ (*B alii* sacerdotesque ipsius) | maiorumque (*codd. recc.*) XLV, 2 in iram (*codd. aliq. recc., Gron.*) 3 Gaurelon (*Drak. Xenoph. Hell. I, 4, 22*) XLVI, 7 Phthiniæ id super (*W. Dici debet, cuius regionis promuntorium fuerit;* obiectum *refertur ad* Demetriadem.) 10 ingerentes. et . . . saxa iaciebant et cuniculos (*Kreyssig. Em. 373 n.*) 11 animis et castigationibus regis (*Gron. Em. ibd.*) 12 quod satis *militum* videbatur (*Drak.; codd. quid. recc.*? *Ceteri codd.* quod satis videbatur. Quod *ex* quot *ortum traxit verbi numerum.* Relictis, quod militum *aut similia, plurali numero participii ad huiusmodi circumlocutionem adiuncto, Livius nunquam dixit.*) 13 quoque Ægeleon (*Rupertius.*

B Egeleon) 15 Romani [quæ super portum est] in arcem (*Büttner*) XLVII, 6 imminens, quem absente . . . ratus Romam . . . cum venisset (*Mg. Em. 373*) 7 petit (*Mg.*) XLVIII, 4 extrahere; et quod (*Hertz e B*: extraheret quod) 8 prætoris absenti sed (*Mg. Em. 374 fere e codd.*; absenti *in ceteris codd. abest, in B inductum est.*) | (senatus consulto *Duker*; *codd.*, *Drak.* senatusconsultum) XLIX, 2 prætor, [et] in (*B alii*) | centum milia quingenta pondo (*codd.*, *B quidem tantum*: viginti milia ∞ *D*, *aberrante oculo ad alterum* milia. *Em. 375.*) 9 esset, et *non* eorum, qui (*Stürenburg*, *Em. 376. Codd.* esset et eorum) 10 ut veritatem rerum gestarum (*Mg. Em. 377. B* ut rerum gestarum . . . p. R. videret, *vacuo spatio inter* ut *et* rerum *relicto*; *cett. codd. aut* ut virtus rerum gestarum . . . publice videretur *aut* ut virtutes . . . publice videret) L, 8 (*Num* ut ii ad pleb.?) 10 est factum rogantibus . . . post annos. plebes Cn. Cornelio (*interp. mutata. Em. 377.*)

Lib. XXXII. Cap. I, 2 Q. Villio *errore* 6 prorogatum imperium (*Gron.*; *Em. 380 n. Codd.* prorogato imperio) | (C. Sergio *Bekker*; *B* L. Sergio; *Drak.* Cn. Sergio) 14 edicta (*W e B*: dicta) II, 7 datum *omisso* erat (*codd. recc.*) IV, 3 sunt, in ipsis faucibus imminentes, quam Cœlen vocant Thessaliam; quæ transeunti (*Mg. B* quam cœlen vocant Thessaliæque transeunti. *Aliter locum corrigere tentavi Em. 378.* Cœle Thessalia *est ipsa media Thessalia montibus cincta, non fauces, per quas a Pylis Lamiam itur.*) V, 1 (quanticunque *Gron.*; *codd.*, *Drak.* quantacunque) | 5 Triphylian, Megalopolitis Alipheran (*codd. Nemo pro* Megalopolitis *scribendo* Eleis *substituit. Aut Livius dormitans oblitus est Eleos in contrariis Romanis partibus fuisse et eos, quasi dissoluta Megale Poli, Alipheras repetisse animo finxit aut ad hanc fere formam scripsit*: Eleis ademptam, Megalopolitis Alipheran) 6 firmabat: Macedonum animos cum Heracliden amicum * * maxime (*Mg. Em. 379, addito* ad *scripturæ codicis B.*) VII, 3 portoria venalicium *sine uncis* (*Mg. Plura in h. l. dubitationem habent. Neque hæc coniunctio* portoria . . ., item portorium *admodum placet et multo minus* portorium venalicium, *genitivo casu; nam neque* venalicius *pro* venali *recte dicitur neque usitate* venalicium *pro* venaliciorum *et superfluus plane videtur genitivus; neque* castra *illa sic nude posita Hannibalis in Bruttiis, quod olim ipse putavi, intelligi ullo modo possunt neque* castrum *pro* castrorum *Livianum est.* Castrum, *ut iam Drakenborchius iudicavit, locus est Capuæ Puteolisque propinquus. Quid denique Capuæ, loco mediterraneo, cum portorio? Agitur de* venalicio, *rerum venalium vectigali, novo onere Capuæ et Puteolis imposito.* Castrum portorium, *appositionis forma,*

dicitur, *quod ad Castrum exigitur. Colonia ibi postea lege condita est.*) VIII, 2 sociorum et Latini *errore*, *ut videtur* 6 (prætoribus *Crev.*; *Drak.* prætores) 7 socium Latini (*codd.*, *ut vid.*, *omnes*) 14 in potestatem (*ed. Tarvis.*) IX, 3 porcum humano (*Duk.*) 6 Et *sine uncis* (*Mg. Em. 380*) X, 2 concilio (*Lov. 6*, *edd. vett.*) 5 arbitrio quo vellent (*Mg. Em. 380*) XI, 3 deducturum (*Gron.*) 10 (instat apud stationes *Mg. Opusc. II*, *295. B* instat capit stationes; *cett.* instat capi st.) XII, 2 miles virtute *errore* 5 pars, quia magis locus (*Muret.*) XIII, 1 (quas inter valle se *W e B*: quas inter valles. *Drak.* qua se inter valles) 10 Cymines et Angeas (*B*) 12 Theuma (*B*) XIV, 2 adortus, et (*Mg. Em. 215*) (eo demum *Perizon.*; *codd.*, *Drak.* eodem) 3 Stimonem (*B*) | habent, aliaque (*interp.*) XV, 3 et a Cierio (*Lov. 1, 6; ceteri* Pyrea, Pyrhea, Pieria; *nomen incertum. Πηρεῖς Thessaliæ nominantur apud Steph. Byzant. v. Πηρεία et in inscriptione Melitæensi apud Ussingium Inscriptt. Gr. Ined. p. 5; apud Thucydidem V, 13 et Ælian. Hist. Anim. III, 37 est Πιέριον τῆς Θεσσαλίας.*) | (*Suspectum* eisdem; *nam abundat, etiamsi enarres, qui urbem dederint, simul veniam petisse.*) XVI, 3 ratus, Zamam *omisso* quum ad *errore* (*B; nomen corruptum videtur*) | dimisso Lucio Apustio (*codd. omnes; et sane sic § 5 subiicitur* ab L. Apustio legato, *ut vix brevi ante omissa legati appellatione nominatus videatur. Vereor*, *ne Livius*, *qui res superioris anni brevissime c. 1—7*, *ne nominata quidem classi*, *narraverit*, *omiserit ibi Livium aliquem*, *qui L. Apustio successerit et inter eum et L. Quinctium interiectus sit. Et tamen poterant Athenis naves esse a L. Apustio relictæ*, *quum Livius ille Athenas non venisset.*) 9 peterent (*Mg. post Crev.* Iubeor faciam *passive*, *hoc est*, iubeo te facias, *neque Livius usquam dixit neque poetæ*; *Livius ne* iubeo facias *quidem; XLII, 39, 9 veritus apparet ex adiuncto* dare vel, *coll. Em. 519; de XLIV, 2,* 5 *dixi Em. 558 n. Prorsus nihil huc pertinent loci a W collecti*, *ubi post* iussus, *audita communi decernendi notione*, *adiungitur* et ut .. fiat, *non* faciat *de eodem subiecto. Hic coniunctivus ortus est ex* ut *ante* quæque *male intellecto.*) 17 signa tabulæ (*Mg.*) XVII, 9 oppugnandæ (*codd. recc.* Oppugnandæ *urbis nulla mora erat.*) 17 [trepidationemque ... armatis] (*codd. præter B, in quo vac. spatium est; vid. supra; sed pro* insanam *Livius* ingentem *similemve vocem posuit.*) XVIII, 1 generis armorumque (*Baumg.-Crusius. B* generis armorum) XIX, 4 Corinthum iis contributuros (*B*) 7 [pro eius crudelitate perfidiaque] (*codd. præter B, in quo spat. vac.*) XX, 2 neque mirum, si, quibus (*Uss.* = mirumst) 5 aut illam (*B*) XXI, 1 aut inde sine ... eos non dimittendos (*W et Mg. ex B*: aut non sine .... eos non dim. *Em. 381*) 2 die pro (*Mg. Nam* pro sententiis

sane dictæ non erant. In vulgarium editionum — nam de codicibus præter B non constat — ordine: dictas, pro sententiis, *quem Em. 382 commendavi, non recte* pro sententiis *aliter dicitur atque ante* pro sententia, *nec tum orationes* dictas, *sed* habitas *Livius scripsisset. De ablativo temporis sine participio ad verba* orationes leg. *adiuncto vid. gr. nost. Lat. § 278 b ed. Germ.*) 6 [Achæi] (*codd. præter B, in quo spat. vac.*) 11 depopulandosque (*B*) 14 amnem [aut vi aut metu aut voluntate], relictoque....abiit? si sua voluntate (*Mg. Sex verba illo, quo in codicibus leguntur, loco incommodissime interponi Bekkerus sensit. Nunc rectissime responso omnia, quæ dici possunt, complectenti adiungitur ducta ex singulis argumenti conclusio.*) 16 potius *sine uncis* (*Periz.*) 20 eius urbes (*B*) 23 (Charitelen *Bekker; codd.* Garitelen) 24 filii etiam uxorem (*Mg. B* interfectos eius uxorem *cum spatio vacuo ante* eius; *dett.* pili eius uxorem. *Sed teneri debuit* etiam, *in Frob. II sine dubio ex M positum.*) 25 (ne sit *Duk. Codd.* ne sint) 27 Issaici (*Mg. Em. 521. Codd. recc.* Isaci, Hissaci, *similia*) 28 unde...implorem *sine nota* (*Em. 382*) 29 alienæ clades (*B*) 30 (summopere *Gœll. e B*: summare. *Ceteri et Drak.* summa ope) 32 (*Non recte Opusc. II, 125, Em. 382* nolunt *scribi iussi; neque enim* nolunt pepercisse *recte dicitur de consilio destinato postea, si quid delictum fuerit, non parcendi; parcendi voluntas contraria est cogendi, quod facere Romani poterant, cum pernicie consilio. Etiam XXIII, 15, 10 Livius* sibi assumpsisse maluit *sic dixit, ut nihil significetur nisi actionis perfectio.*) XXII, 5 Risias (*Mg. Em. 382*) XXIII, 1 (Attalo *notavimus, quia B et alii* cum Romanis ac Rh., *alii* cum Rb. *Quid M?*) 4 Romani ad Cenchreas (*Hertzius; codd.* Romani Cenchr.) 6 pugnantibus (*Gron.*) 12 pertinacius [Quinctius] Romanus (*W. Nihil aliud latet.*) XXIV, 3 (admoto quum *Iacobsius e B*: admotoq; *Drak.* admoto, quantum...proruto, quum ingenti) | inter turres (*Mg. Em. 382*) XXV, 10 statu motus (*Mg. Em. 383 e codd.*: statu modo) XXVI, 6 *et* 7 empta [ex præda mancipia cum coniurationem] fecissent (*codd. præter B, in quo vacuum spatium est, nisi quod* ea *addidi; debebam fortasse* ii, *aut potius*: Cum iis quum coniur. *Prorsus nihil est, quod reprehendas. Nam in* mancipii *nomine nunquam usu loquendi ea significatio est, quam Iustinianus etymologiæ accommodat; itaque* captiva mancipia *universe dicuntur; ea quomodo Setiam venerint, significatur verbis* ab Set. empta ex præda. *Vacua spatia, omissis verbis, B in c. 24 tria habet, duo verba sine spatio omittit.*) 8 capta [Norbam et Circeios occupare] *** servitia. (*B post* capta *trium versuum spatium habet; servitia vulgares omittunt. Apparet lacuna in vulgaribus occultata, in*

B amplificata, ut in eo fieri solet, quattuor verborum omissione. Cfr. § 13. Ex his lacunis inter se comparatis, quantum in quaque codicis omnium, quibus in hoc libro utimur, id est, omnium huius decadis præter M, parentis pagina scriptum fuerit, computari potest). | prætorem urbis (*Mg.*) 13 [qui vestigarent] (*B hæc quoque abiecit, lacuna trium versuum spatio vacuo indicata; ceteri lacunam occultarunt scripto* dimissi.) XXVIII, 7 nunc prope (*Crev.*) 11 præesse idem, qui præerat (*Mg. e B*: præesse eidem, qui pr. *Si ageretur de classis imperio eidem homini continuato, scriptum esset*: classi præesse idem, qui pr., L. Qu. *In vulgata scriptura ridicule classis imperium et sociorum navalium coniunctum dicitur, quasi divelli potuerit. Livius, commemorato supplemento sociorum navalium, classem ipsam numero navium eandem mansisse dicit.*) XXIX, 2 (Æsulæ *Kreyss. B* Æfulo, *vulgg., si silentio fides,* Asculo) 6 educto (*codd. tres recc.*) XXX, 1 traiecerat Padum. iunxerat se (*codd. recc.*) 8 (*Vellem Livius scripsisset*: aut etiam, si qua occ. fuisset, adiuvarent. *Codd. recc.* si qua ut iam. *Fuitne* si qua tuta?) 10 fugatique essent (*B*) 12 et carpenta *** Gallorumque quæ Insubrum; (*Kreyss. e B*: et carpent [*spat. vac.*] Gallorumque quæ Insubrum; *recc.* et carp. supra [*spat. vac.*] quæ defectionem secuta. *Deest aliquid ad* oppida *notanda, quoniam Insubres ipsi Galli sunt, velut* multa *aut numerus aliquis.*) XXXI, 6 gestis prospere (*Mg. Em. 383*) | prætor urbis (*Bekk.*) XXXII, 1 hiemps iam eo tempore erat. (*Hæc adiuncta superiori capiti*) Quum T. Qu. (*B*) 6 concessum regi (*B. Ceterum cfr. Em. 384 n.*) 15 (*Neque coniunctivus rectus est et tota sententia condicionalis prava, periculum perfidiæ esse, si nulla fides sit. Gelenius* ut nulla, *codd. recc. aliq.* ut in nullo. *Credo pæne fuisse*: ne nulla fides sit; *omisso* ne *ante* nulla *ab aliis* ut, *ab aliis* si *adiectum esse.*) XXXIII, 1 silentium fuit. Cum Romanus....acciperet, tum Romanus (*interp. emend.*) 7 (Perinthum *Sigon.; Drak.* Panopolim; *in B. spat. vac. est.*) XXXIV, 4 possent (*edd. vett.*) 6 et, quia me (*ed. Ascens. 1513*) XXXV, 2 (Philippus *Duker; codd., Drak.* Philippi) 3 (*Oportuit retentum e codd. recc.* se consumpsisse.) XXXVI, 2 (*Fort.* petiit) XXXVII, 2 moverunt cum maxime (*Drak. B. et duo recc.* moverunt eo maxime, *septem recc.* moverunt enim max., *tres* mov. eum m.) 6 quod ut satis (*Crev.*) XXXVIII, 7 principium (*codd. recc.?*) | clausæ. Paucis... elapsis, eorum (*interp. emend.*) 9 (rogationes *Crev.; codd., Drak.* rogationem) XXXIX, 2 et Attalum (*Mg.*) 6 (*Vid. Em. 367*) XL, 1 Argivis, ut se defenderet, accitum (*codd. Em. 384*) 9 redit (*edd. vett.*) 11 domum *om.* (*codd. præter B*).

Lib. XXXIII. Cap. I, 1 *et* 3 Bœotiorum (*Gron., cfr. præf. II, 2 p. XIV ad XXVIII, 5, 5.* Bœotiorum *B hic et c. 2, 1, sed* Bœotorum *c. 27, 8,* Bœotos *c. 27, 7; c. 29, 1 et 7 et 8; XXXVI, 7, 4*) 2 distantis. (*Gron. Accusativus nullam in ordine verborum brevi et legitimo anacoluthi excusationem recipit; Græcorum prorsus alia est ratio, apud quos legitime dicitur* ἐξεστί μοι ἀπιέναι ἔχοντα τὰ ὅπλα. *Synt. Gr. § 158 b. Livii usus apparet XXIV, 47, 13, XLIII, 18, 11. De ablativo et accusativo in* is *permutatis cfr. Em. 240*). II, 1 Bœotiorum (*Gron.*) 2 (senior *Gron.; B., Drak.* segnior). 3 (perferuntque *vereor ut sanum sit.*) III, 7 indictum tenuit (*Duk.*) 9 (sexcenti *nobis quoque corruptum videtur.*) IV, 1 (tèr a *marg. ed. Paderborn.; B.* terra; *Drak.* territa) V, 7 (*Num:* Nam quia?) 10 (*Probabiliter W* ramis) | ut neque ** quæ cuiusque (*Crev.*) 11 adeo *sine uncis* (*Uss. Sive cum* acuti *sive cum* non relinquunt *coniungas, rei et Polybio repugnat.*) | immissi radii (*Mg.* κεραῖαι *apud Polybium sunt, quos Livius ter ramos dixit; neque radiorum appellatio ad rem apta est.*) VI, 8 Scotusam (*cfr. ad XXVIII, 5, 12 in præf. vol. II, 2*) VII, 5 abstitere *errore* 8 implorabant. sed ut qui (*Iacobsius*) | effusam (*Gron.*) VIII, 2 et dicentem ** temere fieri (*Vacuum spat. in B temere relictum videtur.*) 7 (prope *Kreyss. B* propere, *Drak.* propero) 13 (*Non sine causa W suspicatur Livium scripsisse:* locat, in sinistro cætratos; Macedonum phalangem *cet. Nam quæ sequuntur, de sola phalange recte dicuntur. Sed Livius quum apud Polybium primum imperium cætratis et phalangi communiter dari legisset:* τοῖς δὲ πελτασταῖς καὶ τοῖς φαλαγγίταις παρήγγειλε, *postea separari:* τοῖς δὲ εὐζώνοις κερᾶν, *aut non attendit aut voci* κερᾶν *quid faceret, non habuit.*) IX, 1 his 5 quæ venerat, agmen (*interp.*) 8 (*B* extemplo capto; *emend. Duk.*) X, 2 (*Non improbabiliter Iacobsius* armis fulgere hostium, et ipse. Tum *in cod. inter versus additum eadem, opinor, manu.*) 4 in animum (*Quærengius. Plautus frustra advocatur.*) XI, 2 (*Hertzius:* venundatis partim, partim mil. *Livii usus postulat:* partim ven., partim mil.) XII, 4 consilia. falli autem (*Mg. Em. 385*) 5 memores (*Gron.*) 9 (*Quid pravi sit, dixi Em. 385; nec, qui parcit victis,* magnum animum adversus eos habere *recte et Latine dicitur; apud Polybium* (*XVIII, 20*), *quem Livius interpretatur,* μεγαλόφρων *est excelsus et fortis, abiecto contrarius:* ἡττωμένους γενναίους καὶ μεγαλόφρονας [εἶναι δεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας], νικῶντάς γε μὴν μετρίους καὶ πρᾳεῖς καὶ φιλανθρώπους. *Hæc aut Livius pervertit,* μεγαλόφρονας *in alteram sententiam inscite transferens, aut aliter scripsit. Sed probabilem formam rectæ sententiæ non efficio.*) 13 (*B*

illigabitur pax ut; *corr. Iacobsius*) XIII, 10 præda, rerum (*interp. Em. 385 n.*) 13 (causa *Crev.; cod.* causæ) XIV, 3 quod iam...fuerat (*Drak.; Em. 386 n.*) 4 et M ac ducentos (*Kreyss.*) 5 et *ex* ipsorum (*Kreyss.*) 12 (dimissis...opperiebatur *Periz.; B* dimissi...opperiebantur. *Idem lacunam notavit.*) XV, 2 ibi parte dimidia exer. dimissa, dimidiam — trifariam divisit — et omnes (*Mg. Em. 386*) | Pellenensium (*Iac. Gron.; Em. 387*) 5 (*B* clipeati dein aliarum gentium exercitibus; *emend. Kreyss.*) 6 (*B* fecerunt; *corr. Crev.*) 7 raro (*Duk.*) | (*B* ad Cleonis; *emend. Mg. Opusc. II, 366*) 13 magnam ibi quoque (*Gron. B* magna ibique) 15 sparserant (*Crev.*) XVI, 1 societatem (*ed. prim.*) 3 sed et principes (*Gron. Alterum sic dicitur, quasi id principes omnes consensu pervicerint, quod contra esse apparet. De* et *pro* II *scripto cfr. Em. 305.*) | (privatum decretum *vix recte dicitur. Fuitne* privatim?) XVII, 7 (eæ W; *B* hæe) 10 diem ac noctem (*M, qui ab huius cap. § 6 incipit. De ea re, quæ sine intermissione interdiu noctuque fiat, huius ætatis scriptores singulari numero* die ac nocte *dixisse puto, non* diem ac noctem, quod *est per unum diem noctemque, ut XXXV, 40, 8. Pluralis numerus,* dies noctesque, *hoc est, per dies noctesque, aliam habet rationem, quo accusativo antiquiores, Terentius, Cicero, Livius, alii constanter utuntur, ablativo inferioris demum ætatis scriptores, ut Quintilianus VI proœm. 2, Suet. Nero 31. De singulari numero præter rationem credo etiam poetis; nam solum* nocte dieque *versus admittit apud Ovidium Met. IV, 260, XII, 46, ex Ponto III, 1, 40, Iuven. III, 105, Martial. X, 58, 11; et tamen licuisset* noctemque diemque *includere. Codicum apparet quam exigua sit in hac re auctoritas. Ablativus apud Livium est XXIV, 20, 13, accusativus pro ablativo XXVII, 45, 11, XXXVI, 25, 4, XLII, 54, 3, idemque apud Ciceronem de leg. agr. II, 26, 68; de divin. II, 27, 59* diem noctem; *apud Sallustium ter utrum* diu noctuque *an* die noctuque *scripserit, dubitatur.*) XVIII, 2 possessum maioribus (*M, saltem ed. Mog.*) | 3 et Trahi ex Afr. (*ed. Mog.* T *ex* et *adhæsit*) 4 regiis, qui tenuerant (*Ruben. Certum est nomen loci et* erant *subesse. Theram Cariæ Steph. Byz. nominat.*) 7 ex *sine uncis (Mg.*) 9 accepit (*ed. Mog.*) 10 Achæos dextro cornu sinistra mercennarios milites, lectam peditum manum, habuere, medios mixta (*B. Moguntini editores locum videntur interpolasse, quod cornua distincte commemorari volebant; sed* cornibus circumiectum *intelligitur* in cornibus positum. Lecta peditum manus *non erat colluvio mercenariorum Africanorum et Asianorum, sed Achæi, qui postero die pugnam decreverunt, v. § 15, 16. Nec mercenarii, si ab Achæis separantur, qui ipsi quoque mercenarii erant, diversi sunt a mixtis ex*

pluribus gentibus auxiliis, sed ea ipsa.) 12 ripam, quì tenui t. a. interfluebat, torrentis (*B. Uncos add. Ussing. Fort. fuit*: quippe tenui t. a. *W* qua tenui) 16 Achæi ** et ipsi (*Mg. Em. 388 e B*: Achæi et ipsi. *Numerus alius fuisse potest.*) 18 effunduntur. Bargylias pet. fugerunt (*Mg. Em. 388*) XX, 2 (*Cod.* legibus; *emend. Gœller*) 4 *et* 5 oppugnabat. Zephyrio... Selinunte recepto omnibus his....tenebat eum. (*interp. mut. Em. 388*) 5 in deditionem (*MB*) XXI, 4 (*B* uxor ac liberos; *emend. Iacobsius*) | liberis — quattuor s. h. —, mitis (*Mg. Em. 388 n. ex MB*: liberos duos s. h. mitis) 5 descenderet (*ed. Mog.*) 8 Bardonem (*B*) | (*B* Etruriam; *emend. Gœller*) 9 [et peregrinos] (*Em. 52*) XXII, 8 nominabant etiam tr. militum, ..Ligurium, leg. qu., adversa p. (*interp. Em. 388*) XXIV, 4 a Sergio (*Mg.*) 5 senatus datus (*e M*: sen. est habitus) 8 eo die *sine nota mendi* (*Prorsus mire dies talis rei postulatæ notatur, et incredibile est, hoc in senatu in æde Bellonæ pacis faciendæ causa legatis Macedonibus dato postulatum esse. Aut alius subest error aut* Eo anno *Livius scripsit; fortasse*: Cosanis eo anno denuo petentibus, *coll. XXXII, 2, 7.*) XXV, 9 fugatum (*M ed.*[1]) 11 (*Cum W Creverii coniecturam, tria verba tollentis, ei prætuli, quam Em. 389 posueram.*) XXVI, 6 (aut hi *W; B* et hi; *edebatur* hi) 8 ædis XXVII, 7 ipsis [iis] et (*B* ipsos iis, *M* ipsi id a Quinctio) XXVIII, 5 destinabant * et cædis (*M ed.* Et *ex* t *ortum est.*) 6 ex his 7 Zeuxippus * et constanti (*Hertz. M ed.* Zeuxippus consimili animo) 8 argumentatus (*Iac. Gron.*) 9 pro indicio usi Zeuxippum (*B; Em. 389*) XXIX, 8 quorum cum fieret neutrum (*M. B* utrum cum fieret neutrum) XXX, 2 ex his 3 (deduceret et *Kreyss.; B* duceret ut) | his 8 (ducena *W pro* ducenta, *B* ducentum) | ducena, præsens (*Mg. Em. 390*) XXXII, 2 humano generi concilium, Asiæ (*interp. Em. 390*) 3 esset alii alia (*interp. Em. l. c. Opusc. II, 367*) XXXIII, 6 [iunctis] (*B; Em. 390*) XXXIV, 3 neu unquam lacesseret (*Mg. Em. 391 e B*: ne umquam) 5 decreto decem legatorum civitates (*Crev.; Em. l. c.*) 6 Dolopes quoque liberi (*MB.* Quoque *si transponendum esset, post* Magnetes *ponendum erat. Sed Livio maius nescio quid visum est apud Polybium* ἠλευθέρωσαν quam *αὐτονόμους ἀφεῖσαν. Nec Polybius scripsit* ἠλευθέρωσαν *δὲ καί* —.) 7 (excepta *Kreyss.; B M* excepto) 10 regis (*M ed.*) | dabant. dissentiente Quinctio ea (*interp.*) | his (*B*) XXXV, 8 solet — Pylaicum appellant — conventus

[1]) *Sic, ubi opus videbitur, notabo M non nominatim appellatum, sed editione Mog. expressum.*

(*M, nisi quod* Phylaicum. *B* solet Pilaiconventus appellant) 9 monuit, constanter (*M ed.*) 12 ne in altercationem cresceret res (*Sig. e M*: ne altercat. excederet res) XXXVI, 3 missus, alios iam congregatos (*Mg. Excidit alterum membrum huiusmodi*: Alios vagos per agros oppressit, alios iam *cet. Nam quod Em. 392 conieci scribendum* aliquot, *nimis infinitum est, nec apparet, quid reliquis factum sit.*) 4 inter tumulos quosdam (*M ed.*) 7 (ex *suppl. Drak.*) 13 (octoginta *Kreyss.*, *B* otingenta, *M* et quingenta) XXXVIII, 8 (ab *add. Kreyss.*) 10 terrestribus (*M ed.*) 12 tecta muros (*M ed.*) 14 [reficiendæ urbis] (*M; om. B*) XXXIX, 7 potuerit, quid quod iam (*M ed. Solœcum est*: quid ...quantum...abesse?) XL, 1 faciundum, at quousque... fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad senatum pertinere, nec (*MB, nisi quod pro* ad se *edit. Mog. habet* ad pop. Romanum *ex manifesta interpretatione. Em. 392*) 4 (Ne *Imm. Bekker; edeb.* Nec) 5 usurpandæ alienæ (*Mg. Em. 393*) 6 Chersonesum (*Kreyss. Attractio eo minus locum habet, quod per se non dicitur* dubitare rem.) XLI, 5 Ephesum. legatis... agerent, oram (*interp. Em. 393 n.*) 7 (*B* multæ fractæ multæ naves; *M ed.*, *Drak.* multæ naves eiectæ. *Emend. Iacobsius*) | enaret (*M ed.*) XLII, 1 tresviri (*B* III viri, *M ed.* triumviri) | creandis his (*Mg.*) | [item ut pontificibus] (*Pigh. MB* item ut pontifici) 8 discripserunt 10 (maximus *notavit Drak.*) XLIII, 9 ad Etruriam *sine uncis* (*Mg. Em. 394 n.*) | (Ti. Sempronio *W; B* T. Semp. *Drak.* Sempr.) XLIV, 1 (*B* iussit facere; *M ed.*, *Drak.* ex pontificum iussu fecere. *Emend. Baumgarten-Crusius*) 4 hominibus, quod cum Hispania m. b. negligerent (*M, de quo nunc non dubito, perspecta Gelenii consuetudine. E B efficiebam*: cur, quod H. m. b., negligerent. *Em. 394*) XLV, 1 tum *sine uncis* (*Uss.*) 6 (hospitibus *Iacobs; B* hostibus; *Drak.* amicis) 7 (*Debebat restitui ex M Gelenii fide*: otio situque. *Ed. Mog.* otio tum.) XLVI, 1 indices *errore* 7 pertulitque, in singulos (*M*) | (neu *Duker; ed.* ne) 8 (quo bono *Heinsius; edeb.* quod) 8 divisui et principum (*M*) | erant quin et pecunia (*B*) XLVII, 3 (ii *Bekker e B*: iis; *Drak.* isti) | (furtorum manubiis extortis *Mg. Opusc. II, 365 e B M*: furtorum [*ex M Gelenius* furto eorum] manibus extortis. *Drak.* furto eorum manibus extorto.) XLVIII, 1 Acyllam (*Sigon.*) 5 umbræ — tum m. æ. f. erat — c. in l. fierent (*Mg. Em. 395*) 6 perductum (*M ed.*) 7 (quum primum *ed. Lugd. 1553; B* quod pr.; *Drak.* quam pr.) 8 in naves *et* collocandis armamentis (*M, nisi quod* que *Kreyss. addidit. Librarii alterius codicis oculus aberravit in litteris* andis *bis positis.*) 9 (et *notavit W*) 11 idque magis, vulgo frem. (*interp.*) XLIX, 2 (concisset *Drak.; B, Drak.* conscisset).

Lib. XXXIV.[1]) Cap. I, 4 M. et Titus Iuni (*M*) 6 conciliabulis (*M? codd. recc.*) | convenerant (*M*) II, 2 singulas sustinere non potuimus. (*Mg. Em. 395 e B*: singulas non potuimus. *De M tacetur. Si sustinere non potuissent, nulla culpa erat.*) 7 si ad feminas concit. trib. sed. (*M? pars recentiorum*) 12 aliam *sine uncis* (*Heller*) 13 facturas, nisi vos facietis. minimum (*interp. emend. Uss. Alioquin esse debebat*: si vos non faciatis. *Nec recte hæc cohærent*: Date frenos...nisi v. m. f.) III, 1 Recensete omnia muliebria (*Mg. Em. 395; B* recens et ea omnia) | nostri (*B*) | per quæque subiecerint (*Uss. B* per q̄). *Neque recte* per quæque *dicitur pro* et per quæ *neque commode* licentiam *ad* subiecerint viris *auditur. Ex* quæeasubiecerint, *semel scripto* s, *ortum* per quæ subi.) 5 (prodest *verum vix est. Livius videtur scripsisse* prosit, *deinde, quum ex* prositsi *ortum esset* prosi, *corrigendo factum esse* prodest si.) IV, 16 (Ne *eas* simul *Lentzius. Codd.* Ne simul) 18 impetrant, adversus...tuos inexorabilis: simul (*B. Em. 396*) V, 9 iam urbe capta a Gallis, [aurum] quo...est? Nempe matronæ (*Mg. Em. 396 e M, sed damnato* urbe.) VI, 6 latæ (*B*) 7 *et* 8 abrogamus? quippe vetus regia lex, simul....abrogemus! (*Mg. Em. 397 e B*: abrogamus quæ vetus regia lex. *Drak.* abrogamus? an vetus r. l., s. c. i. u. nata? an (quod s. est) ab *cet. Sed præterea scribendum videtur*: Regia scilicet, simul —. *vid. Em. l. c. Seyffertus*: Regiane lex...?) 10 si ista lex ideo (*Mg. Em. l. c. e B*: si ista lex aut ideo) | indicavit (*Gron.*) 15 Oppia *sine uncis* (*Mg. Em. 398. B* Opp. lex, *ceteri, ut videntur*: l. Opp.) 16 et quia *sine uncis* (*Gron. Recte dicitur*: inopia scripsit legem, quia *cet., pravissime*: scripsit legem inopia et quod —) 17 causa aut decrevit (*quod retentum oportuit e M*) VII, 2 [hic Romæ...vicorum] (*Em. 398 n., supra p. IX*) | habendæ ius est (*M*) | solum *sine uncis* (*Mg. Em. 398. C. F. W. Müller in Novis Ann. Philol. 85 p. 281 adhibitis vestigiis cod. B locum sic scribi vult*: sentient?..utimur..togis utuntur,..ius est..nec id vivi solum habent, ut utantur, insigne, *cet., pluribus modis prave, maxime in illis* habent, ut utantur) 3 in veste stragula (*B*) 4 (manupretium *pro* manus pretium *Bekker e B*: manui pretium) VIII, 2 (*M* rogationi collegæ. *Vereor, ne in ceteris correctus Livii error sit, de uno L. Valerio cogitantis,*

---

[1]) *In hoc libro et deinceps paulo aliter editionis Moguntinæ scripturæ ponderandæ sunt atque in XXXIII. Ibi enim quicquid in ea legebatur, aut e codice sumptum aut editoris coniectura ortum erat; hic e superioribus editionibus multa servata sunt non commemorato codicis dissensu. Itaque M? significat scripturam in ed. Moguntina sine mentione codicis servatam.*

quem dicentem pro rogatione induxit.) 6 edixerat (*B*) IX, 6 moris causa tantum aut legis (*quod retentum oportuit e M*) | portus *errore* X, 1 occurrerunt (*B* accurrunt) 4 CXIX. CCCC. XXXVIII (*B et recc.*) XI, 2 (*vid. supra p. X*) 4 posset (*I. H. Voss.*) XII, 5 (*Fort.* respondet; *Siesbye*) 6 (*Non improbabiliter lac. Perizonius* iussit *tolli voluit. Alia forma est loci XXXI, 11, 7—9; offendit enim* iubet — que — iussit *et ob* que *et ob variatum tempus, sequente* iubet.) XIII, 2 (hiberna *notavit Drak.*) 4 [satis] admodum (*Duker; Em. 399.* Satis *tuetur consensus M? et recentiorum.*) 5 ostendere (*M? recc. Cfr. Em. 291 n.*) 6 conferetis manum (*M*) 7 cum Hispania Carthaginiensium et imp. ibi et exercitus (*Mg. Em. 399*) | addere (*Mg. l. c.*) XIV, 2 discurrere ipsi (*Duker*) 4 tutissimum, in (*M? recc.?*) 6 educit (*M*) 8 reprenderit verteritque in hostem (*M, nisi quod* adversos, *quod Gron. correxit. Etiam* Ita, *quod sequitur, solus M dedit.*) XV, 3 erat, revehitur (*M*) | signa præ se ferri (*Seyffertus. Cfr. Em. 400.* Signa proferre *IV, 32, 10, XXII, 42, 3.*) 6 ea secundæ (*M? codd. quid. recc.*) XVI, 1—2 [Tria... iussit.] (*Ex M suppleta. Nemo huiusmodi quicquam additurus erat; Livius, inspecto, ut ex verbis* numerum non adscribit *apparet, Originum libro, hoc ut alia forte oblata non commodissimo loco intertexuit; nec quicquam valet, quod hic demum Livius* procul a navibus *abductum exercitum scribit; quoties enim ipse W annotat Livium postea significare, quæ suo loco in ipsa rei narratione non posuerit? Quid sit in verbis* ad portam *non accurati, nescio.*) | spem nisi (*Uss. Crev. malebat*: ubi spem nisi in virtute non haberent) 5 [vinoque et cibo curatos] (*Ex M. Hæc quoque de Catonis libro, sua ubertim narrantis, Livius transtulit.*) 9 deducto (*Gron.*) XVII, 4 parabant (*Uss.*) 6 passi, ut (*W*) XVIII, 3 (*Videndum, ne Livius scripserit* obiret, *non* adiret.) XX, 2 est occupatus (*Mg. Em. 400 n. Præter indicativum perfectum quoque prave dicitur tanquam de uno tempore occupationis cœptæ.*) XXI, 8 res gestas supplicationem (*M*) XXIII, 2 imploratos auxilium adversus (*I. H. Vossius, Mg. Em. 401*) 6 questus deinde [est] Achæos (*Ald.*) | eius fortuna (*B*) 8 soliti sunt (*cod. un. rec., A. Periz.*) XXIV, 4 (hæc *om. B. Potest Livius scripsisse*: pacatam relinquatis) XXV, 5 quæ opportuna (*M*) 6 agenda hæc (*B*) 8 hortatusque coniuratos (*Kreyss.; Em. 215*) XXVI, 1 motum eum fut. fuisse (*M*) 5 ordiendi belli. (*M Gelenio teste; Carbachius enotavit* ordiundi bellum, *quod si in codice fuit, prave gerundivum accommodatum est ad præcedens* belli. *Neque* sententia est ordiendi belli *Latine dicitur multoque minus*: omnium sententia est ordiendi belli.) XXVII, 1 esset vere vires (*v. p. X*) 6 *et* 7 et pauca præfatus, ...molientis. itaque... emissurum. sub hæc (*Em. 215*; cfr.

præf. vol. II p. 2 ad XXVII, 43, 7 et 8.) 7 custodiam (*edd. quæd. vett.*) | (*Dure in sententia relativa inclusa, non extremo loco adiecta, infinitivus ponitur; sed tamen corrigere, ut aut fiat* caveretur . . esset *aut* caveatur . . sit, *audax sit, quum præsertim non valde dissimilis sit locus XXX, 42, 3.*) XXVIII, 8 ab tergo adgrederetur (*M? recc.*) 11 minus [infida ac] trepida (*B recc. Vid. supra p. X*) 12 unde cum (*M*) | movit castra (*B*) | XXIX, 1 Eodem tempore (*M*) 7 conantur (*M*) XXX, 2 audivit esse, cum ab terra omnibus circa * * hostibus nihil (*Drak.; Em. 402 n.*) 7 Sosilao (*edd. vett. B recc.* Sosilia) XXXI, 1 ut *sine uncis* (*Duk.*) 2 nequeo (*ed. Frob. 1535*) 5 eum esse (*Siesbye. Ex M* respexissem *effici etiam poterat* respexi, me eum) 6 ego violavi (*M*) 7 et accepi urbem, cum (*M*) 8 cum Argos (*M*) 12 eum esse (*M*) 14 liberandis (*M*) 19 me et ipse (*M. B recc.* met ipse) | pro patrio sermone [brevitatis] (*Mg. Em. 402*) XXXII, 3 et tyranno quam qui unquam (*Mg. Em. 403*) 7 (nihil esse *ed. Ascens. pro* nihil sit [*B* nihil si in]. *Sed scribi debuit cum Hertzio* nihil est, *in quod ipse incideram.*) 12 produci; miseri . . sciant. (*nescio quis editor vetus*) 18 pepigisti; et bellum (*Duker*) XXXIII, 9 fore et * * diuturnam (*M?*) 14 inchoata (*M? recc. In altera scriptura vitiose abundat* belli.) XXXIV, 2 obsid. Laced., quando ita placet: (*M*) [illud modo ne fallat] ceterum (*Mg. e M; ceteri quattuor illa verba omittunt. Miror tamen, unde* ceterum *in ipso M sit; nam in reliquis potuit, illis verbis omissis, addi ad orationem vinciendam.*) 5 censeo *et* explorandum (*M?*) 7 ad respicienda cuique domestica (*Uss. Alioquin ferri dativus nequit.*) XXXV, 2 pax [ex] auctoritate (*Duk.*) 4 (*Vitium subesse monstrat M, in quo est*: educeretur sine dolo malo si qua publice aut privatim ante educta forent; *nemo enim librarius hæc additurus erat. Sed quod Em. 404 verba* sine dolo malo, *quæ parum recte sententiæ universe educi quemquam servum vetanti adiunguntur, ad sequentia traxi, iniuria feci; nam abundat tum, quod sequitur*, recte, *et alterum membrum contrarium orationis incipere debet a* si qua. *Magnopere præterea offendit diligens illa omnium generum enumeratio, quum satis esset*: ne quod mancipium. *Regia mancipia video intelligi Philippi regis; sed cur de iis hic caveatur, non apparet, et admodum ambigua illa significatio esset, nulla præcedente in hac tota re Philippi mentione; imo Nabidis significantur, de quo etiam c. 36, 4* regius *dicitur; suos ipse servos ut educeret, permittebatur. Nisi fallor, Livius sic scripsit*: ne quod inde mancipium nisi regium publice aut privatim educeretur sine dolo malo; si qua ante educta *cet. Recte iam cavetur, ut dolus malus absit, ne pro regiis alii educantur. Vetatur*

autem et Nabis publice et Nabidis præfecti militesque privatim educere. Quum publicumve aut privatum *scriptum esset, altera scriptura, in margine annotata, in alienum locum translata videtur.*) 7 liberos, coniuges (*M? Potest etiam fuisse*: bona, liberos, coniuges) 10 quosque [et] ipse (*Bekk.; ed. Frob. 1535* quas ipse) 11 (*Scribendum videtur* argenti præsentia; *Em. 390*) XXXVI, 3 ad *sine uncis* (*Mg. Em. 404*) XXXVII, 1 in circulis (*Brecc. aliq. Em. 405*) 3 iussit. ibi (*M*) XXXVIII, 4 clamore sublato (*B*) 5 parte una...altera...tertia (*Mg. Em. 405*) 6 laborabat (*M, ut II, 38, 1, III, 18, 10; sed III, 50, 13* ut quisque occurrerat.) XXXIX, 9 tunc vero (*M?*) XL, 4 proficerent (*ed. Camp.*) 5 prope *sine uncis* (*P. R. Müller in Philol. v. XII, p. 59; Em. 405*) XLIII, 5 haud dubie (*Gron.*) XLIV, 6 ludique votivi (*M; Th. Mommsen Rh. Mus. N. F. XIV, 87 n. 18; res dubia.*) XLV, 4 civ. Rom. coloniæ (*B recc.*) 5 (Q **, C. Salonius *W e Frob. 1535:* Merulaque et C. Salonius. *Gel. e M profert* Merula et C. Salonius. *Hertz*: Q. et C. Salonius) 8 factum est (*quod retentum oportuit*) XLVI, 1 Flaccus *om.* (*M*) 3 ex præda *om.* (*M*) 7 ad pugnam (*M*) 12 iecerunt (*M*) 13 eiecere (*B*) XLVII, 6 hostium perstitit ad vallum (*M*) XLVIII, 2 Eodem anno (*M; cfr. XXXV, 40, 5*) | dicendo (*M*) 5 (*Num* ventum est?) 6 [hærentem — civitatis] (*M; v. supra.*) XLIX, 3 possit (*B m. 1, M?*) 7 ut factis (*ed. Med. 1505, M?*) 8 præcipitem et effrenatam (*M. Mallem abesset* et effrenatam *aut scriberetur:* nimiam et effrenatam et aliis.... habeant, præcipitem esse. *Vitium sensit etiam Ritschelius Mus. Rh. XVIII, p. 479*) L, 4 pio ac nec. (*M*) 6 argumentum est (*M, Priscian. p. 1348 Putsch.*) LI, 1 civitatium habuit (*B*) LII, 5 fuit X et octo milia pondo, et ducenta septuaginta facti, vasa multa (*Mg. Em. 406*) 6 (tetrachma *Imm. Bekker e vest. B; Drak.* tetradrachma) | (quattuor *Gron. Codd.* trium) LIII, 1 ut (*B*) 4 locaverant (*M*) LIV, 1 subrogandos rediit (*M*) | (*Verba hæc*: com. cons. fuere, quibus *cet., inanissimam abundantiam habere, Forchhammer sensit; excidit nomen diei*: consulum com. fuere a. d. *, *quibus cet. Sic habet, quo referatur, illud*: postero die.) 3 scenicos Atilius (*Drak.*) 4 tributum existimantibus (*M*) 5 (æquæ *Crev., codd.* æque) LVI, 2 præfectus Pisis (*M*) 3 ex auct. senatus (*M*) 6 discripsit LVII, 5 est. Quinctio (*M*) 6 venisset (*ed. Ald.*) 9 eas *errore* | nec acc. (*M*) 10 quasdam intrare (*M? recc.*) LVIII, 5 Antiochum **, quæ (*Mg. Em. 407*) | ab Thracibus partim possessa armis (*M. Em. l. c.*) 7 expetere Romanorum (*ed. Frob. 1535*) 12 ab Ant. Græcas Asiæ urbes liberare (*M. vid. supra p. IX*) LIX, 4 quali Antiochus (*M*) LXI, 7 serere; in occ. (*M*) (coqui *Crev.; codd., Drak.* colloqui) 10 *et* 14 Ariston (*M*) 13 *in* quæ frequen-

ter (*Drak. Codd.* quæ frequ.) | commearent (*Frob. 1535. B recc.* commeant) 14 magistratum 16 et senatum (*M*) LXII, 10 (Aphthirem *W; Drak.* Aphirem) 13 probare eos posse non modo... eos possedisse (*Mg. Em. 408. Pro* cœperint *fortasse scrib.* ceperint).

Lib. XXXV. Cap. I, 10 ferme (*M*) 12 est *sine uncis* (*ed. Frob. 1535 om.*) II, 5 sex milia et ducentos (*M*) 8 et in Siciliam (*M*) III, 2 edixerat (*M*) 3 ferme (*M*) 5 mittebant (*M*) 6 per quos (*edd. vett. M?*) IV, 1 C. Cornelius *errore* 4 Boi ubi (*B*) | egressum finibus (*M*) V, 1 sociorum [equitum] ala (*Lipsius, cod. Voss.*) 3 iussit; inde (*B*) 11 paulum (*M*) | dum turbatos (*M*) | sivissent (*Gron., Lov. 4. Duo recc.* scissent, *unus* issent) 13 cæsa sunt (*B*) VI, 6 (*E M effici potest et fortasse debet:* senatum velle, ut is ad mag. subr. Romam veniret; ni veniret, potius quam *cet.*) 9 fuerit, elapsum (*M*) VII, 2 obruebantur (*M*) 3 ius cred. redderetur (*M. B* creditori redderetur *om.* ius) 4 inde postquam (*M*) VIII, 3 deinde, supplicationem (*M*) 7 de industria, qui ea... præsens dicere et arguere coram, et si (*M, nisi quod is* diceret aut argueret. *B* qui ea... præsens diceret arguere coram et si. *Em. 409*) 9 supplicationes decernerentur (*M*) IX, 2 CXXXXIII. DCCIIII (*M*) X, 5 gloria Scipionis (*M. Deinde recte fortasse Drak.* set quo) XI, 10 per medias (*M*) XII, 1 inimice infesti (*edd. vett. M? cod. unus rec.* Inimice infestus *non dicitur potiusque* infeste inimicus, *quoniam non omnes inimicitiæ infestæ sunt, quod plus est.*) 8 prætermisisset; [et] nullum (*Frob. 1535. Mox* propter *damnarunt Gron. Mg. Em. 409*) 10 orationis (*M*) 18 Et *sine uncis* (*Frob. 1535*) XIII, 1 maritimos vicos (*M*) 3 eum *om.* (*M*) 5 circa Sidam (*M; vid. supra p. XI.*) XV, 6 redit (*codd. recc.*) XVI, 2 statuistis (*Iac. Gron.*) 5 Zmyrna Lampsaco (*edd. vett.*) 6 maioribus, stipendiarias (*M*) 9 mutaverint (*Duker*) 10 venere (*codd. recc. tres; ceteri præter B* venerunt) 12 nihil nobis (*Codd. præter B*) XVII, 5 in patriam suam et patriam Lacedæmonem (*Mg. B et recc.* in patria sua et patriam Lacedæmonem) 8 temptationem Romanis (*Gron.*) | agi; et alias (*Crev.*) 9 spem cuiusque (*ed. Ascens. 1513, M?*) XVIII, 1 Philippo (*M*) | (*Probabiliter Bauer*: amicus, nuper.. secutus... et.. acceptus. Is, *om.* erat.) XIX, 4 sciam, inveniam (*Mg.; sed vulgo edebatur*: huc veniam; in *ex* m *præcedenti ortum est. Quod scimus ubi sit, non invenitur.*) XX, 4 (*E M scribi debuit* Latini nominis) 6 scriberentur centum (*M*) 9 plebei (*M*) 10 A. Atilio (*Frob. 1535*) 12 Romanos darent pedites (*M*) XXI, 3 terram (*Frob. 1535; cfr. Müller in novis annal. philol. LXXXV p. 283 sq.*) 5 quam priore impetu (*Tan. Faber. Etsi dicitur* infestiore quam priore impetu, *hoc est, quam prior fuerat, quemadmodum*

IV, 23, 6 maiore quam proximo conatu, *tamen prorsus prave impetus fluminis exundantis cum priore* impetu *comparatur.)* XXII, 6 Vesceliam (*M*) XXIII, 5 (tenendos *Tan. Faber; codd., Drak.* tuendos) 6 decrevit, inde (*Frob. 1535*) XXV, 2 infestus Achæis (*M*) XXVI, 2 novarum tum navium (*M*) 5 ante LXXX (*M, etsi is* antequam Cratere) XXVII, 3 essent, pauci (*ed. Ascens. Asyndeton in transitu a communi stativorum commemoratione ad descriptionem formæ castrorum bipartitam ferri nequit.*) 3 harundinibus (*M*) 8 (*Ex* tamen *recc. codicum fieri poterat* tam ex*; Em. 411 not.; sed M* ex tam) 13 Barnosthenem (*vest. codd. h. l., c. 30, 9 edd. vett., M?*) 15 (maxima parte *Iac. Periz. Codd., Drak.* maxime a parte) XXVIII, 1 in pace se ad id maxime exerc. (*M*) 2 ab his 3 directa acie (*codd. recc., M?*) 6 agminis esset (*Frob. 1535*) 7 iis 9 coniectam (*MB*) 10 (*Codd., Drak.* qualia in propinquis; *emend. Duker*) XXIX, 2 Cretenses *sine uncis* (*Ordo verborum impeditus et pravus; nam hostium, alterius partis, nomen primum locum tenere debet. Ad* idem genus hominum *efficiendum satis est, etiam hostium auxiliares præsidio fuisse.*) 6 in castra (*M*) 10 simul etiam (*M*) XXX, 4 [et diripiunt] (*Addita e M*) 6 (*Probabiliter Duker* transversæ) 9 Barnosthenem 11 ubi prægressi ea sunt (*M*) | descenderant (*Ald., M?*) XXXI, 1 circuire (*edd. vett. Em. 411. Lib. I, 37, 6 M et H1* ire *pro* iere; *VI, 1, 2 Mm1, L H1* interire *pro* interiere.) 4 alienati Romanis (*edd. vett. M?*) 10 pro noto et experto (*M*) XXXII, 2 forte tempore (*B*) 4 moveri credebant (*B; ceterum cfr. Em. 411*) 7 sunt propter et (*M; cfr. XXXI, 2, 1.*) | petit (*edd. vett.*) XXXIV, 1 (*Em. 413. Offendit tamen* inde *pro* deinde, *quum referri videatur ad Corinthum, et particula* et *ante* sedentes) 3 novare (*Sigon.*) 4 (*Verba* uno die *corrupta esse demonstravi Em. 412; sed emendatio incerta.*) 6 alia erat (*M*) 7 sordida veste **, tenentes v. s., cont. frequentem adierunt (*Mg. Em. 413*) 8 movit: pro se (*M*) XXXV, 9 quoque et ipsi (*M. Em. 414 n.*) 14 adequitandi (*M*) | (se *in B aliis om., in aliis post* tyrannum *ponitur. Dixitne Livius* recipiendi *pro* recipiendi sui *aut* se, *ut Cæsar B. G. VII, 52, quanquam ibi hoc in re militari de copiis dictum propius accedit ad notionem substantivi, quod est* receptus, *de quo genere dixi post alios ad Cic. Fin. 130? Eodem fere modo Livius XXXI, 21, 6 dixit:* vix spatium instruendi fuit, *hoc est, se instruendi, Ciceroque pro Mil. § 11* potestatem defendendi. *Similiter accusativo casu Cæsar B. C. III, 46* ad recipiendum, *hoc est, ad se recipiendos, et Livius XXVIII, 22, 13* ad instruendum, *durius autem nominativo gerundivi Cæsar B. G. I, 48:* si quo erat... prodeundum aut... recipiendum, *sublato in gerundivo discrimine verbi intransitivi, quod est* prodire, *et reflexivi* se recipere,

quod ne permittebat quidem huius ætatis usus, ut nominativo gerundivi impersonaliter positi accusativum se *adderet, et Livius VI, 35,* 2: accingendum ad eam cogitationem esse.) 16 dextras, ne (*ed. Ascens.*) XXXVI, 9 est templum æreum (*B*) XXXVII, 2 habenda ab Alexameno (*B recc. De M non constat.*) 3 ad idem forte (*M*) 7 Thoas et ducentos (*Lov. 2 et 6; ceteri* et Thoas duc.*; particula ex* t *orta est.*) XXXVIII, 8 ad se oppugn. venirent (*M*) XXXIX, 5 Magnetum omnis (*B*) | venisse se (*M*) XL, 6 duplex equiti (*M*) 7 (in *ante* triduum *usitatius afuturum fuisse Siesbye admonet.*) XLI, 1 magis fama de Antiochi bello (*M*) 3 iam esse (*Mg. Em. 414*) 6 sors duæ, urbanaque (*Mg. Em. l. c.*) 8 Iovis (*M recc.*) 10 (*B recc.* positæ et in cella.. ædiculæ et duodecim; *Frob. 1535* positæ in c...ædic. et duodecim; *emend. Kreyss.*) XLII, 3 (*Cf. Em. 414 not.*) 8 posset (*M*) 11 [prope] (*M? ceteri præter B.*) 13 Hannibale duce (*B*) XLIII, 1 virtutem et bonum (*Crev.*) 4 collectis in alto quæ (*interp. In alto rex naves collegit, portum non intrans.*) 9 vulgi significatur (*M*) XLIV, 1 [introductus] (*M. B* in) | dicere orsus rex (*M*) XLVI, 3 qui Demetriade (*Frob. 1535*) 6 liberandæ re (*M*) 7 (tutas *Duker*, tutam *codd.*) XLVII, 2 (Bœotos *addidit Iac. Periz.*) 3 Brachylli (*edd. vett., M?*) 5 (Apamam *Sigon. pro* Apamiam) 6 inclutam (*Mg. Em. 415. Incluta solis regiis nuptiis femina esse non poterat. Kochius* iunctam.) 7 in spem, quod is v. r. s. esset, regni Maced. (*B recc. De M tacetur. Gron.* quasi vere) XLVIII, 3 (averso refugientis equo *W e B*: aversos refugientis equo. *Vulgo*: aversos refugiente equo) 10 petit, ut (*Frob. 1; B* peti ut) XLIX, 4 apparere: mentiendo (*interp.*) 6 (*Probabiliter W* et hom. boni et sciti convivatoris) | tam varia et multa (*Frob. 1535*) 7 non quam isti sunt (*Mg. M* non quam ut isti sunt. *Ad reliquam de* non quam *pro* non tam.. quam *dubitationem, de qua dixi Em. 313, accedit h. l., quod* quam *omisso* tam *interponitur ante adiectivum. Nec recte hospes Chalcidensis negatur gloriosus esse; nam utrorumque gloriationis genus comparatur; ille quoque gloriabatur, sed alia re, condiendi arte.*) 13 (dicunt *Crev., Lov. 3; reliqui codd.* dicant; *Em. 415 not.*) L, 7 et omni classi (*codd. recc.*) 11 ut *sine uncis* (*Uss. Non simulatio consilii, sed consilium significatur.*) LI, 4 eos *sine nota* (*Latere numerum Crev. vidit. Fortasse fuit* ccc) 9 comportari (*B*) 10 caput erat Eubœæ, teneret (*interp.*) | eius insulæ (*B*).

Errores ante usum libri emendandi.

			Scriptum est:	Scriptum oportuit:
P. 14	v. 1		Thræciæ	Thraciæ
- -	- 6		milibus	millibus
- 36	- 20		mminet	imminet
- 38	- 7		[talis]	talis
- 50	- 10	ab imo	castrum	Castrum
- 79	- 7		consumpsisse	se consumpsisse
- 121	- 9	ab imo	otii situ	otio situque
- 132	- 9		decrevit	aut decrevit
- 142	- 13		inventutis	iuventutis
- 163	- 1		factum	factum est
- 189	- 23		coufuso	confuso
- 192	- 7	ab imo	nominis Latini	Latini nominis
- 210	- 7	ab imo	ire	ire.

De scriptura locorum quorundam e codice Moguntino aliterve emendanda monitum est in præfatione p. X et XII.

Liber XXXI.

Me quoque iuvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. Nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat, tamen, quum in mentem venit, tres et sexaginta annos (tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum) æque multa volumina occupasse mihi, quam occupaverint quadringenti duodenonaginta anni a condita urbe ad App. Claudium consulem, qui primum bellum Carthaginiensibus intulit, iam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem ac velut profundum invehi, et crescere pæne opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. 1 2 3 4 5

Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum aut virtute ducis aut militum robore, claritate regum antiquorum vetustaque fama gentis et magnitudine imperii, quo multa quondam Europæ, maiorem partem Asiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum cœptum bellum adversus Philippum decem ferme ante annis triennio prius depositum erat, quum Ætoli et belli et pacis fuissent causa; vacuos deinde pace Punica iam Romanos et infensos Philippo quum ob infidam adversus Ætolos aliosque 6 7 8 9

10 regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Pœnisque, preces Atheniensium, quos, agro pervastato, in urbem compulerat, excitaverunt
2 ad renovandum bellum. Sub idem fere tempus et ab Attalo rege et Rhodiis legati venerunt nuntiantes, Asiæ quoque civitates solli-
2 citari. His legationibus responsum est, curæ eam rem senatui fore; consultatio de Macedonico bello integra ad consules,
3 qui tunc in provinciis erant, reiecta est. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus, ut nuntiarent victum Hannibalem Pœnosque, et gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent,
4 in fide mansisset, et peterent, ut, si coacti iniuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret.

5 Eodem fere tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus eius
6 causa scriptis additisque ad eas quattuor cohortibus de exercitu suo, C. Ampium præfectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam, qua tribum Sapiniam vocant, agrum Boiorum invadere iussit; ipse eodem aperto itinere per montes duxit.
7 Ampius ingressus hostium fines primo populationes satis prospere ac tuto fecit; delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant
8 segetes) profectus, neque explorato circa nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est
9 circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa, inter
10 quos ipse C. Ampius præfectus; ceteri in castra metu compulsi. Inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus
11 prope invios pervenere. Qui, nisi quod populatus est Boiorum

fines et cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

Quum primum senatum habuit, universis postulantibus, 3
ne quam prius rem quam de Philippo ac sociorum querelis
ageret, relatum extemplo est; decrevitque frequens senatus, ut 2
P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret,
qui classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret,
in Macedoniam traiiceret. M. Valerius Lævinus proprætor 3
missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. 4
Aurelius legatus venisset edocuissetque eum, quantos exercitus,
quantum navium numerum comparasset rex, quemadmodum 5
circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas,
partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad
arma; maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, 6
ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset, hæc scribere eadem Aurelium consulibus senatuique placuit.

Exitu huius anni quum de agris veterum militum rela- 4
tum esset, qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa
bellum perfecissent, decreverunt patres, ut M. Iunius prætor 2
urbanus, si ei videretur, decemviros agro Samniti Apuloque,
quod eius publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. 3
et M. Servilii (Geminis ambobus cognomen erat), L. et A.
Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P.
Ælius Pætus, T. Quinctius Flamininus.

Per eos dies P. Ælio consule comitia habente, creati 4
consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores
exinde facti Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fulvius Gillo, C. Sergius Plautus. Ludi Romani scenici eo 5
anno magnifice apparateque facti ab ædilibus curulibus L.
Valerio Flacco et T. Quinctio Flaminino; biduum instauratum
est; frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio 6
miserat, quaternis æris populo cum summa fide et gratia di-

7 viserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebi L. Apustio Fullone et Q. Minucio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat; et Iovis epulum fuit ludorum causa.

5 Anno quingentesimo quinquagesimo primo ab urbe
A. u. c. 554. A. Ch. 200. condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Cartha-
2 giniensibus datam. Omnium primum eam rem idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit;
3 senatusque decrevit, uti consules maioribus hostiis rem divinam
4 facerent, quibus diis ipsis videretur, cum precatione ea, quod senatus populusque Romanus de re publica deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti populo Romano sociisque ac nomini Latino bene ac feliciter eveniret; secundum rem divinam precationemque ut de re publica deque provinciis
5 senatum consulerent. Per eos dies opportune irritandis ad bellum animis et litteræ ab M. Aurelio legato et M. Valerio Lævino proprætore allatæ et Atheniensium nova legatio
6 venit, quæ regem appropinquare finibus suis nuntiaret, brevique non agros modo, sed urbem etiam in dicione eius
7 futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum renuntiassent consules, rem divinam rite peractam esse, et precationi annuisse deos haruspices respondere, lætaque exta fuisse, et prolationem finium victoriamque et triumphum portendi, tum litteræ Valerii Aureliique lectæ et legati Atheniensium auditi.
8 Senatus inde consultum factum est, ut sociis gratiæ agerentur, quod diu sollicitati ne obsidionis quidem metu fide decessissent;
9 de auxilio mittendo tum responderi placere, quum consules provincias sortiti essent atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

6 P. Sulpicio provincia Macedonia sorti evenit, isque rogationem promulgavit, vellent iuberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub regno eius essent, ob iniurias armaque illata sociis
2 populi Romani bellum indici. Alteri consulum Aurelio Italia provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt C. Sergius Plautus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus

Bruttios, L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello 3
Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. Id quum fessi diuturnitate et gravitate belli sua sponte homines tædio periculorum laborumque fecerant, tum 4
Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi patres, laceratusque 5
probris in senatu tribunus plebis; et consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret castigaretque segnitiam populi atque edoceret, quanto damno 6
dedecorique dilatio ea belli futura esset. Consul in campo 7
Martio comitiis, priusquam centurias in suffragium mitteret, contione advocata, „Ignorare“ inquit „mihi videmini, Quirites, 2
non, utrum bellum an pacem habeatis, vos consuli (neque enim liberum id vobis Philippus permittet, qui terra marique ingens bellum molitur), sed, utrum in Macedoniam legiones transportetis an hostes in Italiam accipiatis. Hoc quantum intersit, si 3
nunquam alias, [Punico] proximo certe bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, si Saguntinis obsessis fidemque nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum 4
Philippum, pactum iam per legatos litterasque cum Hannibale, ut in Italiam traiiceret, misso cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod tunc 5
fecimus, quum hostem Hannibalem in Italia haberemus, id nunc, pulso Italia Hannibale, devictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto 6
expugnando Hannibalem passi sumus, segnitiam nostram experiri regem; non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto 7
Hannibal, sed quinto [inde] die, quam ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne æquaveritis Hannibali Philip- 8
pum nec Carthaginiensibus Macedonas; Pyrrho certe æquabitis. *Æquabitis* dico? Quantum vel vir viro vel gens genti præstat!

9 Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit et hodie est. Peloponnesum totam in dicione Philippus habet Argosque ipsos, non vetere fama magis quam morte Pyrrhi
10 nobilitatos. Nostra nunc compara. Quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, salvis ducibus, salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit, aggressus Pyrrhus tamen concussit et victor prope ad ipsam urbem Romanam
11 venit! Nec Tarentini modo oraque illa Italiæ, quam maiorem Græciam vocant, ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed
12 Lucanus et Bruttius et Samnis ab nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? Manserunt enim Punico postea bello. Nunquam isti populi, nisi quum deerit, ad quem desciscant, ab nobis
13 non deficient. Si piguisset vos in Africam traiicere, hodie in Italia Hannibalem et Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius quam Italia bellum habeat; hostium urbes agrique
14 ferro atque igni vastentur; experti iam sumus, foris nobis quam domi feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene
15 iuvantibus divis et, quæ patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis sententiæ non consul modo auctor est, sed etiam dii immortales, qui mihi sacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi, senatui vobisque, sociis ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac feliciter eveniret, læta omnia prosperaque portendere."

8 Ab hac oratione in suffragium missi „uti rogas" bellum
2 iusserunt. Supplicatio inde a consulibus in triduum ex senatus consulto indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria dii, ut, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id bene ac
3 feliciter eveniret; consultique fetiales ab consule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utique nuntiari iuberent, an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eo nuntiari. Fetiales decreverunt, utrum
4 eorum fecisset, recte facturum. Consuli a patribus permissum, ut, quem videretur ex iis, qui extra senatum essent, legatum
5 mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus

consulum prætorumque actum. Consules binas legiones scribere
iussi, veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni 6
nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem
P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret;
invitum ne quem militem veterem ducendi ius esset. Prætoribus 7
L. Furio Purpurioni et Q. Minucio Rufo quina millia socium
Latini nominis consules darent, quibus præsidiis alter Galliam,
alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo ipse 8
iussus ex eo exercitu, quem P. Ælius consul habuisset, ut
quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec et ipse
quinque millia socium ac nominis Latini effecisset; id præsidii
Siciliæ provinciæ esset. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore 9
anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum
imperium est, uti proprætor in Sardiniam traiiceret; is quoque 10
de exercitu, qui ibi esset, quinque millia socium nominis
Latini, qui eorum minime multa stipendia haberent, legeret.
Et consules duas urbanas legiones scribere iussi, quæ, si quo 11
res posceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli
societate iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus
Romanis eo anno usura res publica erat.

In ipso apparatu belli legati a rege Ptolemæo venerunt, 9
qui nuntiarent, Athenienses adversus Philippum petisse ab rege
auxilium; ceterum, etsi communes socii sint, tamen nisi ex 2
auctoritate populi Romani neque classem neque exercitum
defendendi aut oppugnandi cuiusquam causa regem in Græciam
missurum esse; vel quieturum eum in regno, si populo Romano 3
socios defendere libeat, vel Romanos quiescere, si malint, pas-
surum atque ipsum auxilia, quæ facile adversus Philippum
tueri Athenas possent, missurum. Gratiæ regi ab senatu 4
actæ responsumque, tutari socios populo Romano in animo
esse; si qua re ad id bellum opus sit, indicaturos regi, regnique
eius opes scire subsidia firma ac fidelia suæ rei publicæ esse.
Munera deinde legatis in singulos quinum millium æris ex 5
senatus consulto missa.

Quum dilectum consules haberent pararentque, quæ ad

bellum opus essent, civitas religiosa, in principiis maxime
6 novorum bellorum, supplicationibus habitis iam et obsecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Iovi donumque vovere consulem,
7 cui provincia Macedonia evenisset, iussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui negavit ex incerta pecunia vovere *licere*; *ex certa voveri* debere, quia *ea* pecunia non posset in bellum usui esse seponique statim deberet nec cum alia pecunia misceri; quod si factum esset,
8 votum rite solvi non posse. Quanquam et res et auctor movebat, tamen ad collegium pontificum referre consul iussus, si posset recte votum incertæ pecuniæ suscipi. Posse, rec-
9 tiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice, quibus antea quin-
10 quennalia vota suscipi solita erant, præterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Octies ante ludi magni de certa pecunia voti erant; hi primi de incerta.

10 Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus Gallici tumultus fama exorta.
2 Insubres Cenomanique et Boii, excitis Celinibus Ilvatibusque et ceteris Ligustinis populis, Hamilcare Pœno duce, qui in iis locis de Hasdrubalis exercitu substiterat, Placentiam inva-
3 serant; et direpta urbe ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis,
4 traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas præsidiaque per muros disponenda, ut obsiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nuntiosque mitterent ad prætorem Ro-
5 manum. L. Furius Purpurio tum provinciæ præerat, cetero ex senatus consulto exercitu dimisso præter quinque millia socium ac Latini nominis; cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit,
6 quo in tumultu provincia esset; duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram
7 captam ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari; nec in

exercitu suo satis praesidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia socium quadraginta millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obiicere velit, et tanta sua clade iam inflatos excidio coloniae Romanae augeri hostium animos. His litteris recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet, et aut ipse, si per commodum rei publicae posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur, aut Q. Minucio*) praetori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, quae interim Etruriae praesidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam, Carthaginem, ut nuntiarent, civem eorum Hamilcarem relictum in Gallia (haud satis scire, ex Hasdrubalis prius an ex Magonis postea exercitu), bellum contra foedus facere, exercitus Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum; eum, si pax placeret, revocandum illis et dedendum populo Romano esse. Simul nuntiare iussi, perfugas sibi non omnes redditos esse ac magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici; quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex foedere restituantur. Haec ad Carthaginienses mandata. Masinissae gratulari iussi, quod non patrium modo recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset. Nuntiare praeterea iussi, bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxiliis iuvisset, iniuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italia, coegisset classes exercitusque in Graeciam mitti, et distinendo copias causa in primis fuisset serius in Africam traiiciendi; peterentque, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quae ferrent regi, vasa aurea argenteaque, toga purpurea et palmata tunica cum eburneo scipione et toga praetexta cum curuli sella; iussique polliceri, si quid eis ad firmandum

11 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

*) L. Furio scribi debuit; nisi nomen a librario additum est.

augendumque regnum opus esse indicasset, enixe id populum Romanum merito eius præstaturum.

13 Verminæ quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque et culpam om-
14 nem in fraudem Carthaginiensium avertentes: et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum; Verminam quoque annisurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masinissa aut ab ullo alio vincatur; petere, ut rex sociusque et amicus ab senatu
15 appellaretur. Responsum legatis est, et patrem eius Syphacem sine causa ex socio et amico hostem repente populi Romani factum, et eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem
16 Romanos posuisse. Itaque pacem illi prius petendam ab populo Romano esse, quam ut rex sociusque et amicus appelletur; nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare
17 populum Romanum consuesse. Legatos Romanos in Africa fore, quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium eius populo Romano permittenti; si quid ad eas addi, demi mutarive vellet, rursus ab senatu ei
18 postulandum fore. Legati cum iis mandatis in Africam missi C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius; quinqueremes singulis datæ.

12 Litteræ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat, pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam, nec, ad quos pertineat facinus,
2 vestigia ulla exstare. Indigne passus senatus, non cessari ab sacrilegiis, et ne Pleminium quidem, tam clarum recensque
3 noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet, senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante habuisset;
4 quæ inventa pecunia esset, reponi; si quo minus inventum foret, expleri, ac piacularia, si videretur, sicut ante pontifices censuis-
5 sent, fieri. Curam expiandæ violationis eius templi prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata accenderunt. In Lucanis cælum arsisse afferebant, Priverni sereno per diem

totum rubrum solem fuisse, Lanuvii templo Sospitæ Iunonis 6
nocte strepitum ingentem exortum. Iam animalium obsceni
fetus pluribus locis nuntiabantur: in Sabinis incertus infans
natus, masculus an femina esset; alter sedecim iam annorum
item ambiguo sexu inventus; Frusinone agnus cum suillo 7
capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus, in Lucanis
in agro publico eculeus cum quinque pedibus. Fœda omnia 8
et deformia errantisque in alienos fetus naturæ visa; ante
omnia abominati semimares, iussique in mare extemplo depor-
tari, sicut proxime, C. Claudio, M. Livio consulibus, depor-
tatus similis prodigii fetus erat. Nihilo minus decemviros 9
adire libros de portento eo iusserunt. Decemviri ex libris
res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ
essent, imperarunt. Carmen præterea ab ter novenis virginibus
cani per urbem iusserunt, donumque Iunoni reginæ ferri. Ea 10
uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso
curavit; carmen, sicut patrum memoria Livius, ita tum condidit
P. Licinius Tegula.

Expiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris sacri- 13
legium pervestigatum ab Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis
noxiorum in thesauros reposita), quum consules in provincias
proficisci vellent, privati frequentes, quibus ex pecunia, quam 2
M. Valerio, M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia
pensio debebatur eo anno, adierunt senatum, quia consules, 3
quum ad novum bellum, quod magna classe magnisque exer-
citibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret, negaverant esse,
unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eos non 4
sustinuit: si in Punicum bellum pecunia data in Macedonicum
quoque bellum uti res publica vellet, aliis ex aliis orientibus
bellis, quid aliud quam publicatam pro beneficio tanquam
noxia suam pecuniam fore? Quum et privati æquum postu- 5
larent, nec tamen solvendo ære alieno res publica esset, quod
medium inter æquum et utile erat, decreverunt, ut, quoniam 6
magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret et sibimet
emptis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem

7 esset, copia iis fieret; consules agrum æstimaturos et in ingera asses vectigal, testandi causa publicum agrum esse, impositu-
8 ros, ut, si quis, quum solvere posset populus, pecuniam habere quam agrum mallet, restitueret agrum populo. Læti eam
9 condicionem privati accepere; trientabulumque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus.

14 Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capitolio nuncupata,
2 paludatis lictoribus profectus ab urbe Brundisium venit, et veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis navibusque ex classe Cn. Cornelii electis, altero die,
3 quam a Brundisio solvit, in Macedoniam traiecit. Ibi ei præsto fuere Atheniensium legati orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Claudius Cento cum viginti
4 longis navibus et mille militum. Neque enim ipse rex Athenas obsidebat. Eo maxime tempore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodiis et Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter
5 prœlio, vires expertus; sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege divisæque iam cum eo Ægypti opes, cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo imminebant.

6 Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna causa, dum ex vetere fortuna nihil præter
7 animos servant. Acarnanes duo iuvenes per initiorum dies non initiati templum Cereris, imprudentes religionis, cum ce-
8 tera turba ingressi sunt. Facile eos sermo prodidit absurde quædam percontantes, deductique ad antistites templi, quum palam esset per errorem ingressos, tanquam ob infandum
9 scelus interfecti sunt. Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit, impetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus
10 pateretur. Hic exercitus primo terram Atticam ferro ignique depopulatus cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit. Et irritatio quidem animorum ea prima fuit; postea iustum
11 bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique persecuti cedentem in Macedoniam Philippum

quum Æginam venissent, rex Piræum renovandæ confirmandæque cum Atheniensibus societatis causa traiecit. Civitas omnis 12
obviam effusa cum coniugibus ac liberis; sacerdotes *cum* insignibus suis intrantem urbem ac di prope ipsi exciti sedibus
suis acceperunt. In contionem extemplo populus vocatus, ut 15
rex, quæ vellet, coram ageret; deinde ex dignitate magis visum,
scribere eum, de quibus videretur, quam præsentem aut re- 2
ferendis suis in civitatem beneficiis erubescere aut significationibus acclamationibusque multitudinis assentatione immodica
pudorem onerantis. In litteris autem, quæ missæ in contio- 3
nem recitatæque sunt, commemoratio erat beneficiorum primum
in civitatem suorum, deinde rerum, quas adversus Philippum
gessisset, ad postremum adhortatio capessendi belli, dum se, 4
dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent;
nequicquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem
quæsituros. Rhodii deinde legati auditi sunt, quorum recens 5
erat beneficium, quod naves longas quattuor Atheniensium,
captas nuper ab Macedonibus recuperatasque, remiserant. Itaque ingenti consensu bellum adversus Philippum decretum.
Honores regi primum Attalo immodici, deinde et Rhodiis 6
habiti. Tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida
appellarent, ad decem veteres tribus addenda, et Rhodiorum 7
populus corona aurea virtutis ergo donatus, civitasque Rhodiis
data, quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant.
Secundum hæc rex Attalus Æginam ad classem se recepit, 8
Rhodii Ciam ab Ægina, inde per insulas Rhodum navigarunt,
omnibus, præter Andrum Parumque et Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum 9
Æginæ missi in Ætoliam nuntii exspectatique inde legati aliquamdiu nihil agentem tenuere. Sed neque illos excire ad 10
arma potuit, gaudentes utcunque composita cum Philippo
pace, et ipse Rhodiique, quum, si institissent Philippo,
egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent,
patiendo rursus eum in Hellespontum traiicere occupantemque 11

Thræciæ opportuna loca vires colligere, bellum aluere gloriamque eius gesti perfectique Romanis concesserunt.

16 Philippus magis regio animo est usus, qui, quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod 2 imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus milibus peditum, equitibus ducentis ad populandos 3 Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus 4 peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo impetu expugnavit; Ænum inde cum magno labore, postremo per proditionem Callimedis, præfecti Ptolemæi, cepit; 5 deinceps alia castella, Cypsela et Doriscon et Serrheum, occupat. Inde progressus ad Chersonesum Elæunta et Alope- 6 connesum tradentibus ipsis recipit; Callipolis quoque et Madytos dedita et castella quædam ignobilia; Abydeni, ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt. Ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo 7 et Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præsidium, Rhodii quadriremem unam ex classe, quum ad 8 Tenedum staret, miserunt. Eodem postea, quum iam vix sustinerent obsidionem, et ipse Attalus quum traiecisset, spem tantum auxilii ex propinquo ostendit, neque terra neque mari adiutis sociis.

17 Abydeni primo tormentis per muros dispositis non terra modo adeuntes aditu arcebant, sed navium quoque stationem infestam 2 hosti faciebant; postea, quum et muri pars strata ruinis et ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam perventum esset, legatos ad regem de condicionibus tradendæ urbis miserunt. 3 Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum sociis navalibus Attalique præsidium emitti liceret, atque ipsis urbe 4 excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati nisi omnia permittentibus respondisset, adeo renuntiata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram 5 accendit, ut ad Saguntinam rabiem versi matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos virginesque, infantes etiam cum

suis nutricibus, in gymnasio includi iuberent, aurum et argen- 6
tum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam
Cyzicenamque, quæ in portu erant, coniici, sacerdotes victi-
masque adduci et altaria in medio poni. Ibi delecti primum, 7
qui, ubi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem
vidissent, extemplo coniuges liberosque interficerent, aurum, 8
argentum vestemque, quæ in navibus esset, in mare deiicerent,
tectis publicis privatisque, quam plurimis locis possent, ignes
subiicerent; id se facinus perpetraturos, præeuntibus exse- 9
crabile carmen sacerdotibus, iure iurando adacti; tum militaris
ætas iurat, neminem vivum nisi victorem acie excessurum.
Hi memores deorum adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum 10
prœlium nox diremptura esset, rex prior, territus rabie eorum,
pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris 11
delegata erat, quum paucos et confectos vulneribus ac lassi-
tudine superesse prœlio cernerent, luce prima sacerdotes cum
infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

Ante deditionem ex iis legatis, qui Alexandream missi 18
erant, M. Æmilius trium consensu, minimus natu, audita ob-
sidione Abydenorum, ad Philippum venit. Qui questus Attalo 2
Rhodiisque arma illata, et quod tum maxime Abydum op-
pugnaret, quum rex ab Attalo et Rhodiis ultro se bello laces-
situm diceret, „Num Abydeni quoque“ inquit „ultro tibi in-
tulerunt arma?“ Insueto vera audire ferocior oratio visa 3
est, quam quæ habenda apud regem esset. „Ætas“ inquit
„et forma et super omnia Romanum nomen te ferociorem
facit. Ego autem primum velim vos fœderum memores ser- 4
vare mecum pacem; sin bello lacessitis, mihi quoque animos
facere et regnum et Macedonum nomen, haud minus quam
Romanum nobile, sentietis.“ Ita dimisso legato, Philippus, 5
auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum
prædam omnem amisit. Tanta enim rabies multitudinem in- 6
vasit, ut [repente,] proditos rati, qui pugnantes mortem occu-
buissent, periuriumque alius alii exprobrantes et sacerdotibus
maxime, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem

7 vivorum hosti fecissent, repente omnes ad cædem coniugum liberorumque discurrerent seque ipsi per omnes vias leti interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum et triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit.
8 Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores, nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus,
9 imposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum velut Sagunti excidium Hannibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuntii occurrerunt, consulem iam in Epiro esse et Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

19 Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant, de Hamilcare Gallici exercitus duce responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exsilio eum multarent,
2 bona eius publicarent; perfugas et fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse, et de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt.
3 Inde in Numidiam ad reges profecti legati. Dona data Masinissæ mandataque edita. Equites mille Numidæ, quum
4 duo millia daret, accepti. Ipse in naves imponendos curavit et cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei in
5 Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent
6 ipsi, quas vellent, pacis condiciones, permisit; omnem pacem bonam iustamque fore sibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, iussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

20 Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex
2 Hispania rediit. Qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem, res triumpho
3 dignas esse censebat senatus; sed exemplum a maioribus non accepisse, ut, qui neque dictator neque consul neque prætor
4 res gessisset, triumpharet; pro consule illum Hispaniam pro-

vinciam, non consulem aut prætorem obtinuisse. Decurre- 5
batur tamen eo, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more maiorum aut ullo exemplo futurum diceret. Postremo victus consensu 6
patrum tribunus cessit, et ex senatus consulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti tulit [ex præda] quadra- 7
ginta tria millia pondo, auri duo millia quadringenta quinquaginta; militibus ex præda centum viginti asses divisit.

Iam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus 21
erat et quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. Itaque L. Furius, magnis itineribus 2
ab Arimino adversus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via 3
ad castra oppugnanda duxisset; palati passim vagabantur per 4
agros, nullo satis firmo relicto præsidio. Lassitudini militum *pepercit*, quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore 5
suorum ex agris revocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetivere. Postero die in aciem progressi; nec Ro- 6
manus moram pugnandi fecit; sed vix spatium instruendi fuit; eo cursu hostes in prœlium venerunt. Dextra ala (in alas 7
divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est, in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ 8
alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi; prætor secum duos legatos, 9
C. Lætorium et P. Titinium, habebat, cum quibus circumspicere et obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi obruere 10
atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. Ubi id parum procedebat, circumire a cornibus et am- 11
plecti hostium aciem, quod multitudine adversus paucos facile videbatur, conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut et ipse dila- 12
taret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra lævaque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat; ædemque Diovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut parte una 13

duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua
14 hostium emittat, nec circumire eos aciem patiatur; simul et ipse, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites et perrumpere ordines
15 iubet. Et cornua ab equitibus et medii a pedite pulsi, ac repente, quum in omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli
16 terga verterunt fugaque effusa repetunt castra. Fugientes persecutus eques; mox et legiones insecutæ in castra impetum
17 fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt; cæsa aut capta supra quinque et triginta millia cum signis militaribus septuaginta, carpentis Gallicis, multa præda oneratis,
18 plus ducentis. Hamilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit et tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi, ad duo
22 millia liberorum capitum, redditi colonis. Magna victoria lætaque Romæ fuit; litteris allatis, supplicatio in triduum de-
2 creta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt, plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis
3 hostium ingens illata est. Quanquam per prætorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam victorem exercitum a prætore accepit.

4 Consul alter quum autumno ferme exacto in provinciam
5 venisset, circa Apolloniam hibernabat. Ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ, sicut ante dictum est, Athenas missæ quum Piræum pervenissent, despondentibus iam animos sociis spem ingentem attulerant.
6 Nam et terrestres ab Corintho, quæ per Megara incursiones
7 in agros fieri solitæ erant, non fiebant, et prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare, sed ne extra fretum Euripi *quidem* committere aperto
8 mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, et erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse

maioris etiam rei fortuna oblata est. Exsules ab Chalcide **23**
regiorum iniuriis pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine
certamine ullo posse; nam et Macedonas, quia nullus in pro- 2
pinquo sit hostium metus, vagari passim, et oppidanos, præ-
sidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auc- 3
toribus profectus, quanquam Sunium ita mature pervenerat,
ut inde provehi ad primas angustias Eubœæ posset, ne
superato promuntorio conspiceretur, classem in statione usque
ad noctem tenuit. Primis tenebris movit, et tranquillo per- 4
vectus Chalcidem, paulo ante lucem, qua infrequentissima
urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa
scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente.
Progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus inter- 5
fectis refractaque porta, ceteram multitudinem armatorum
acceperunt. Inde in totam urbem discursum est, aucto etiam 6
tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectus erat. Con- 7
flagrarunt et horrea regia et armamentarium cum ingenti
apparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim
fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est; nec ullo 8
iam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso aut fugato, So-
patro etiam Acarnane, præfecto præsidii, interfecto, præda
omnis primo in forum collata, deinde in naves imposita.
Carcer etiam ab Rhodiis refractus emissique captivi, quos 9
Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis 10
inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato conscen-
derunt naves et Piræum, unde profecti erant, redierunt.
Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut et Chalcis 11
teneri et non deseri præsidium Athenarum potuisset, magna
res principio statim belli, Chalcis et Euripus adempta regi
forent; nam ut terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita 12
mari fretum Euripi claudit.

Demetriade tum Philippus erat. Quo quum esset nun- **24**
tiata clades sociæ urbis, quanquam serum auxilium perditis
erat, tamen, quæ proxima auxilio est, ultionem petens,
cum expeditis quinque millibus et trecentis equitibus ex- 2

templo profectus cursu prope Chalcidem contendit, haud-
3 quaquam dubius opprimi Romanos posse. A qua destitutus spe, nec quicquam aliud quam ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumptos, relictis, æque raptim, ac venerat, transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari
4 incepto haud disparem eventum ratus responsurum. Et respondisset, ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium), contemplatus regium agmen ex specula quadam, prægressus nocte media Athenas pervenisset.
5 Idem ibi somnus eademque negligentia erat, quæ Chalcidem
6 dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido et prætor Atheniensium et Dioxippus, præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba signum
7 ex arce dari iubent, ut hostes adesse omnes scirent. Ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem, appropinquans urbi, conspectis luminibus crebris et fremitu hominum trepidantium,
8 ut in tali tumultu, exaudito sustinuit signa et considere ac conquiescere agmen iussit, vi aperta propalam usurus, quando
9 parum dolus profuerat. Ab Dipylo accessit. Porta ea, velut in ore urbis posita, maior aliquanto patentiorque quam ceterae est, et intra eam extraque latæ viæ sunt, ut et oppidani
10 dirigere aciem a foro ad portam possent, et extra limes mille ferme passus longus, in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio et cohorte Dioxippi, acie intra
11 portam instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus et diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum civitatium infestior erat) expleturum,
12 cohortatus milites, ut se intuentes pugnarent scirentque, ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset, concitat equum,
13 non ira tantum, sed etiam gloria elatus, quod, ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem
14 egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus

paucis evectus in medios hostes ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus iniecit. Plurimos manu sua cominus 15
eminusque vulneratos compulsosque in portam consecutus et ipse, quum maiorem in angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit, quia, qui 16
in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos coniicerent. Intra muros deinde tenentibus 17
milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis gymnasiumque et lucus erat circumiectus) posuit. Sed et Cynosarges et Lyceum et quic- 18
quid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra, nec divini humanive iuris quicquam præ impotenti ira est servatum.

Postero die quum primo clausæ fuissent portæ, deinde 25
subito apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina Romanique ab Piræo intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. Inde Eleusinem profectus spe impro- 2
viso templi castellique, quod et imminet et circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset et classem a Piræo subsidio venire, omisso incepto Megara ac protinus Corinthum ducit; et quum Argis Achæorum concilium essè audisset, inopinantibus Achæis contioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabim, 3
tyrannum Lacedæmoniorum, qui, tralato imperio a Philopœmene ad Cycliadam, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum agrosque finitimorum vastabat et iam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem quum, quantum ex quaque civitate 4
militum scriberetur, consultarent, Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabim et Lacedæmonios attineret, pollicitus, nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed 5
terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, tralaturum. Hæc oratio quum ingenti assensu 6
hominum acciperetur, „Ita tamen æquum est“ inquit, „me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis.

7 Itaque, si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum et Chalcidem et Corinthum tuenda satis sit, ut, meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam et Lacedæmoniis.“ 8 Non fefellit Achæos, quo spectasset tam benigna pollicitatio auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios; id quæri, ut obsidem Achæorum iuventutem educeret ex Peloponneso ad 9 illigandam Romano bello gentem. Et id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus 10 referre, quam propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversus Nabim facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem 11 habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum atque in Atticam terram rediit.

26 Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. 2 Inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno 3 consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improviso adoriretur. 4 Non fefellere insidiæ. Itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus instructisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus cum multis inde vulneribus recessit, Phi- 5 lippoque se venienti ex Achaia coniunxit. Tentata et ab ipso rege oppugnatio eiusdem castelli est; sed naves Romanæ a Piræo venientes intromissumque præsidium absistere incepto 6 coegerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte Piræum pergit, ut, dum Philocles subeundo muros et comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræum levi cum præsidio relictum expug- 7 nandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piræi quam Eleu- 8 sinis facilior, iisdem fere defendentibus, oppugnatio fuit. A

Piræo Athenas repente duxit. Inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piræum Athenis iungit, repulsus, omissa oppugnatione urbis, 9
diviso cum Philocle rursus exercitu, ad agros vastandos profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, templa 10
deum, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi iussit; et ornata eo genere operum eximie terra Attica et copia 11
domestici marmoris et ingeniis artificum præbuit huic furori materiam. Neque enim diruere modo ipsa templa ac simu- 12
lacra evertere satis habuit, sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi iussit. Et postquam non tam ira 13
satiata, quam iræ exercendæ materia deerat, agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit.

Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrra- **27**
chium ad Apsum flumen habebat castra, quo arcessitum L. Apustium legatum cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ popu- 2
latus, Corrhago et Gerrunio et Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatream, in faucibus angustis sitam urbem, venit. Ac primo evocatos principes ad colloquium, ut fidei 3
Romanorum se committerent, pellicere est conatus; deinde ubi magnitudine ac mœnibus situque urbis freti dicta aspernabantur, vi atque armis adortus expugnavit, puberibusque inter- 4
fectis, præda omni militibus concessa, diruit muros atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum et 5
munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Cnidus (nomen propter alteram in 6
Asia urbem quam oppidum notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda Athenagoras quidam, regius præfectus, in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem 7
et trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset et, coniectis in medium sarcinis, aciem direxisset,

non tulere impetum Romanorum militum regii. Multi ex iis
8 occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

28 Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius et Amynander Athamanum rex et ex
2 Dardanis Bato Longari filius; bellum suo nomine Longarus cum Demetrio, Philippi patre, gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum et Pleurati opera, quum exer-
3 citum in Macedoniam induceret, se usurum; Amynandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur, qua adiuncta bello
4 maritimo, sicut ante, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius
5 (iam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent, cum parte copiarum ad obsidendas an-
6 gustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum et Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

29 Concilium Ætolorum stata die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, et regis legati iter accelerarunt, et a consule missus L. Furius Purpurio legatus
2 venit; Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, au-
3 diti sunt. Qui nulla nova re nihil se novi habere, quod afferrent, dixerunt; quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel
4 pacem servare eos debere. „An imitari“ inquit unus ex legatis „Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui quum legatis vestris Romæ responderi ita iussissent: „Quid ad nos venitis, Ætoli, sine quorum auctoritate pacem cum Philippo
5 fecistis?“ iidem nunc, ut bellum secum adversus Philippum ge-

ratis, postulant, et antea propter vos et pro vobis arma sumpta adversus eum simulabant, nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primo in Siciliam 6 transcenderunt; iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent; et Messanam et Syracusas 7 et totam Siciliam ipsi habent, vectigalemque provinciam securibus et fascibus subiecerunt. Scilicet, sicut vos Naupacti 8 legibus vestris per magistratus a vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro, sic Siculorum civitatibus Syracusas aut Messanam aut Lilybæum indicitur concilium. Prætor 9 Romanus conventus agit; eo imperio evocati conveniunt; excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus vident; virgæ tergo, secures cervicibus imminent; et quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent 10 aut possunt, quum Italiæ urbes, Regium, Tarentum, Capuam, ne finitimas, quarum ruinis crevit urbs Roma, nominem, eidem subiectas videant imperio. Capua quidem sepulcrum ac mo- 11 numentum Campani populi, elato et extorri eiecto ipso populo, superest, urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium relicta, crudelius habitanda, quam si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines, plus lingua et mori- 12 bus et legibus quam maris terrarumque spatio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurum. Philippi 13 regnum officere aliquid videtur libertati vestræ, qui, quum merito vestro vobis infensus esset, nihil a vobis ultra quam pacem petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite 14 his terris legiones externas et iugum accipite; sero ac nequicquam, quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguæ 15 homines, leves ad tempus ortæ causæ disiungunt coniunguntque; cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est eritque; natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis hostes sunt. Sed unde cœpit oratio mea, ibi 16 desinet. Hoc eodem loco iidem homines de eiusdem Philippi

pace triennio ante decrevistis, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam et compositam turbare volunt. In qua consultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video."

30 Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus iubentibusque, Athenienses, qui fœda passi iustius in crudelitatem
2 sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum; neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent; esse
3 enim quædam belli iura, quæ ut facere, ita pati sit fas; sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, misera
4 magis quam indigna patienti esse; verum enimvero id se queri, quod is, qui Romanos alienigenas et barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque iura polluerit, ut priore populatione cum infernis deis, secunda cum superis bellum
5 nefarium gesserit. Omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi.
6 Delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata ne in unam urbem quidem
7 contributi maiores sui deserta reliquerint. Circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes; semusta, truncata simulacra deum inter prostratos iacere postes tem-
8 plorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Ætoliam Græciamque om-
9 nem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent. Eodem enim scelere urbem colentes deos præsidemque arcis Minervam petitam, eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræi Iovem Miner-
10 vamque; sed ab eorum non templis modo, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum in ea delubra, quæ sola religione tuta
11 fuerint, sævisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut miseriti Atheniensium, ducibus diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos plurimum possent, bellum susciperent.

31 Tum Romanus legatus: „Totam orationis meæ formam Ma-
2 cedones primum, deinde Athenienses mutarunt. Nam et Ma-

cedones, quum ad conquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt, et Athenienses in deos inferos superosque nefanda atque inhumana scelera eius referendo quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obiicere ultra possim? Eadem hæc Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larisenses, Messenios hinc ex Achaia existimate queri, graviora acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit, nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Regium et Capuam et Syracusas nobis obiecit. Regium Pyrrhi bello legio a nobis, Reginis ipsis, ut mitteremus, orantibus, in præsidium missa urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? An bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam, tergo et cervicibus pœnas sociis pendere quum coegissemus, urbem, agros suaque omnia cum libertate legibusque Reginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quo indignius esset, quum tulissemus opem, et fatigati prope per triennium terra marique urbe munitissima oppugnanda essemus, quum iam ipsi Syracusani servire tyrannis quam capi a nobis mallent, captam iisdem armis et liberatam urbem reddidimus. Neque infitias imus, Siciliam provinciam nostram esse et civitates, quæ in parte Carthaginiensium fuerunt et uno animo cum illis adversus nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse; quin contra hoc et vos et omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua ne ipsi quidem queri possunt, nos pæniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primum, deinde connubio atque cognationibus, postremo civitate nobis coniunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto, ad Hannibalem defecerunt; deinde indignati se obsideri a nobis, Hannibalem ad

3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

13 oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa neque homo quisquam superesset, quis id durius quam pro
14 merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciverunt quam ab nobis supplicio affecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus,
15 ut agrum locumque ad habitandum daremus, urbem innoxiam stare incolumem pateremur, ut, qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico, quum Carthagini victæ pacem ac libertatem de-
16 derimus? Magis illud est periculum, ne nimis facile victis ignoscendo plures ob id ipsum ad experiundam adversus nos
17 fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc adversus Philippum, cuius domestica parricidia et cognatorum amicorumque cædes et libidinem inhumaniorem prope quam crudelitatem vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis.
18 Quod ad vos attinet, Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversus Philippum, vos sine nobis cum eo pacem fecistis.
19 Et forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse. Et nos, quum alia maiora urgerent, depositum a vobis bellum et ipsi
20 omisimus. Nunc et nos, deum benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus, et vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est, nisi perire cum Philippo quam vincere cum Romanis mavultis."

32 Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti
2 assensus, rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam quam celeritatem dixit; celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atque inutilem sequi, quum præcipitata raptim consilia neque revocari neque in integrum restitui possint.
3 Deliberationis eius, cuius ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse: quum legibus cautum esset, ne de pace belloque nisi in Panætolico

et Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prætor 4
sine fraude, quum de bello et pace agere velit, advocet concilium, et quod tum referatur decernaturque, ut perinde ius ratumque *sit*, ac si in Panætolico aut Pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum 5
genti aiebat; nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

Philippus impigre terra marique parabat bellum. Na- 33
vales copias Demetriadem in Thessaliam contrahebat; Atta- 2
lum Romanamque classem principio veris ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidam, quem et ante præfecerat. Ipse terrestres copias comparabat, magna 3
se duo auxilia Romanis detraxisse credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur 4
iam bellum. Per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens, quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique 5
partim voluntate, partim metu se tradebant; quædam vi expugnata; quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lyncum stativa posuit prope 6
flumen Bevum; inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa pavoremque ingentem hominum cernebat; sed parum gnarus, quam partem petisset consul, alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consu- 7
lem erat; movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset, ignorans. Is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque ex- 8
auditus est, hostes appropinquare. Itaque priusquam in conspectum venirent, equos armaque expedierant; nec mora, ubi primum hostem videre, concurrendi facta est. Forte et nu- 9

mero et virtute, utpote lecti utrinque, haud impares æquis viribus per aliquot horas pugnarunt; fatigatio ipsorum equo-
10 rumque incerta victoria diremit prœlium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque et triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem aut hi ad consulem retule-
11 runt; per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis præbet.

34 Philippus aliquid et ad caritatem suorum et ut promp-
2 tius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, afferri eos in castra iussit, ut conspiceretur ab omni-
3 bus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est quam animi multitudinis. Quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigri-
4 tiamque incussit. Nam qui hastis sagittisque et rara lanceis facta vulnera vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare assueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora, brachiis cum humero abscisis, aut, tota cervice desecta, divisa a corpore capita patentiaque viscera et fœditatem aliam vulnerum vide-
5 runt, adversus quæ tela quosque viros pugnandum foret, pavidi vulgo cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit,
6 nondum iusto prœlio cum Romanis congressum. Itaque revocato filio præsidioque, quod in faucibus Pelagoniæ erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Mace-
7 doniam patefecit. Ipse cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulo plus mille passus a castris Romanis tumulum propin-
8 quum Athaco fossa ac vallo communivit; ac subiecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur et universam speciem castrorum et descripta suis quæque partibus quum tendentium ordine, tum itinerum intervallis, et negasse barbarorum ea
9 castra ulli videri posse. Biduum consul et rex, alter alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum; tertio die
35 Romanus omnes in aciem copias eduxit. Rex [vero], tam

celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) et Cretenses trecentos, addito his peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit; ab Romanis autem (aberat acies eorum 2 paulo plus quingentos passus) velites et equitum duæ ferme alæ emissæ, ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credere regii genus pugnæ, quo assueverant, fore, ut 3 equites in vicem insequentes refugientesque nunc telis uterentur, nunc terga darent, Illyriorum velocitas ad excursiones et impetus subitos usui ésset, Cretenses in invehentem se effuse hostem sagittas coniicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi 4 non acrior quam pertinacior impetus Romanorum; nam haud 5 secus quam si tota acie dimicarent, et velites, emissis hastis, cominus gladiis rem gerebant, et equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque se peditibus pugnabant. Ita nec 6 eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam, nec pedes concursator et vagus et prope seminudus genere armorum veliti Romano parmam gladiumque habenti pariterque et ad se tuendum et ad hostem petendum armato. Non 7 tulere itaque dimicationem, nec alia re quam velocitate tutantes se in castra refugerunt.

Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum **36** levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cætratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat, præceperatque Athenagoræ et equitibus, ut, si 2 aperto prœlio procederet res, uterentur fortuna, si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et 3 equitatus quidem cessit; duces cætratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus et aperto prœlio victor et tu- 4 tus a fraude insidiarum in castra sese recepit.

Postero die consul omnibus copiis in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis, quo auxilio tum primum

Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. 5 Ubi latentem intra vallum hostem vidit, in tumulos quoque ac sub ipsum vallum exprobrans metum successit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites 6 per agros equitibus extemplo invasuris, octo fere inde millia, intervallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Otto- 7 lobum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, 8 ut cresceret simul [et] negligentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu et Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine inter castra Romana et frumentatores 9 constituit signa. Inde copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit itineraque, quibus ad castra 10 recursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuntius cladis pervenerat, quia refugientes in regiam stationem incidebant, 11 et plures ab obsidentibus vias quam ab emissis ad cædem interficiebantur. Tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi tumultum magis quam certum nuntium intu- **37** lerunt castris. Consul, equitibus iussis, qua quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit et ag- 2 mine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exsistentibus loco, pars obvios habuerunt hostes. Pluribus locis simul 3 pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prœlium edebat; nam et ipsa multitudine equitum peditumque prope iusta acies erat, et Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in 4 eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod et rex ipse hortator aderat et Cretensium auxiliares multos ex improviso vulnerabant, conferti præparatique in 5 dispersos et effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in

summam etiam belli profectum foret; nunc aviditate cædis 6
intemperantius secuti, in prægressas cum tribunis militum co-
hortes Romanas incidere, et fugiens eques, ut primo signa 7
suorum vidit, convertit in effusum hostem equos, versaque mo-
mento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus, qui modo
secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes inter- 8
fecti; nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam coniecti
profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in 9
periculo fuit; nam ruente saucio equo præceps ad terram datus
haud multum afuit, quin iacens opprimeretur. Saluti fuit eques, 10
qui raptim ipse desiluit pavidumque regem in equum subiecit.
Ipse, quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites,
ab hostibus ad casum regis concitatis confossus perit. Rex 11
circumvectus paludes per vias inviaque trepida fuga in castra
tandem, iam desperantibus plerisque incolumem evasurum, per-
venit. Ducenti Macedonum equites eo prœlio periere, centum 12
ferme capti; octoginta admodum ornati equi, spoliis simul
armorum relatis, abducti.

Fuere, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ 38
accusarent; nam et Philippo quiescendum fuisse, quum paucis
diebus hostes, exhausto circa omni agro, ad ultimum inopiæ
venturos sciret, et consulem, quum equitatum hostium levemque 2
armaturam fudisset ac prope regem ipsum cepisset, protinus
ad castra hostium ducere debuisse; nec enim mansuros ita 3
perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse.
Id dictu quam re, ut pleraque, facilius erat. Nam si omnibus 4
peditum quoque copiis congressus rex fuisset, forsitan inter
tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex prœlio intra
vallum protinus inde supervadentem munimenta victorem ho-
stem fugerent, exui castris potuerit rex; quum vero integræ 5
copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas
præsidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis,
effuse paulo ante secuti perculsos equites, imitaretur, profecisset?
Neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum 6
in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret,

7 si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo iam in Macedo-
8 niam transcendisse; quibus si undique circumventus copiis foret,
9 sedentem Romanum debellaturum credi poterat. Itaque secundum duas adversas equestres pugnas multo minus tutam moram in iisdem stativis fore Philippus ratus, quum abire inde et fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis
10 misso ad consulem, qui indutias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abit.

39 Corpus iam curabat consul, quum, venisse caduceatorem
2 et quid venisset, nuntiatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quæsitum erat, nox dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. Montes, quam viam non ingressurum gravi agmine
3 Romanum sciebat, petit. Consul, prima luce caduceatore datis indutiis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus, qua sequeretur, iisdem stativis frumentando
4 dies aliquot consumpsit. Stuberram deinde petit atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. Inde ad Pluinnam est progressus, nondum comperto, quam regionem
5 hostes petissent. Philippus quum primo ad Bruanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus terrorem præbuit subitum hosti. Movere itaque ex Pluinna Romani et ad Oe-
6 phagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde et ipse vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant)
7 consedit. Inde satis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes artis faucibus inclusum
8 aditum possent, præcessit. Ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus obiectis, ut aut locus postulabat aut materia suppeditabat, propere
9 permuniit atque, ut ipse rebatur, viam suapte natura difficilem obiectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit.
10 Erant pleraque silvestria circa, incommoda phalangi maxime

Macedonum, quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clipeos obiecit, quod ut fiat, libero campo opus est, nullius admodum usus est. Thracas quoque rumpiæ, ingentis et ipsæ 11
longitudinis, inter obiectos undique ramos impediebant. Cre- 12
tensium una cohors non inutilis erat; sed ea quoque ipsa ut, si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque sagittas coniicere poterat, ita adversus scuta Romana nec ad traiiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat, quod peterent. Itaque id ut vanum teli genus senserunt 13
esse, saxis passim tota valle iacentibus incessebant hostem. Ea maiore cum sonitu quam vulnere ullo pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit; deinde, iis quoque 14
spretis, partim testudine facta per adversos vadunt hostes, partim brevi circuitu quum in iugum collis evasissent, trepidos 15
ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant et, ut in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. Ita angu- 40
stiæ minore certamine, quam quod animis proposuerant, superatæ et in Eordæam perventum, ubi pervastatis passim agris in Elimiam se recepit. Inde impetum in Orestidem facit, et oppidum Celetrum est aggressus, in pæninsula situm; lacus 2
mœnia cingit; angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis, abnuere imperium; deinde 3
postquam signa ferri ac testudine succedi ad portam obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Das- 4
saretios processit, urbemque Pelion vi cepit. Servitia inde cum cetera præda abduxit, libera capita sine pretio dimisit, oppidumque iis reddidit, præsidio valido imposito; nam et sita 5
opportune urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca pacata ad Apol- 6
loniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit.

Philippum averterant Ætoli et Athamanes et Dardani et 7
tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Darda- 8
nos, iam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoran cum expeditis peditibus ac maiore parte equitatus misit, iussum

instare ab tergo abeuntibus et carpendo postremum agmen
9 segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos
Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad
Naupactum [auctor] fuerat, idem proximo concilio ad arma
conciverat post famam equestris ad Ottolobum pugnæ Dardano-
rumque et Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam,
10 ad hoc classis Romanæ adventum Oreum et super circumfusas
tot Macedoniæ gentes maritimam quoque instantem obsidionem.
41 Hæ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis, et
Amynandro rege Athamanum adiuncto profecti, Cercinium
2 obsedere. Clauserant portas, incertum, vi an voluntate, quia
3 regium habebant præsidium; ceterum intra paucos dies captum
est Cercinium atque incensum; qui superfuerunt e magna clade,
4 liberi servique inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes,
qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes
5 coegit petere. Ætoli inopia prædæ inde aversi in Perrhæbiam
ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt fœdeque diripiunt; qui
Malœam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti.
6 Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat; et
mminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine
7 magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad
prædam petiere, sequente, quanquam non probante Amynandro
nec effusas populationes Ætolorum nec castra, quo fors tulisset
8 loco, sine ullo discrimine aut cura muniendi posita. Itaque ne
temeritas eorum negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicuius
causa esset, quum campestribus locis subiicientes eos castra
9 Pharcadoni urbi videret, ipse paulo plus mille passuum inde
10 tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum
Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur, se
in agro hostium esse, alii palati semermes vagarentur, alii in
castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus
11 æquarent, Philippus inopinantibus advenit. Quem quum adesse
refugientes ex agris quidam pavidi nuntiassent, trepidare Da-
mocritus ceterique duces (et erat forte meridianum tempus,
12 quo plerique graves cibo sopiti iacebant), excitare alii alios,

iubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur; tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita 13 raptim educti, quum sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum numero, armis animisque præstantem. Itaque primo impetu fusi, vix 14 tentato certamine, turpi fuga repetunt castra; cæsi captique, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus 42 iam suis vallo appropinquantibus receptui cani iussit; fatigatos enim equos virosque non tam prœlio quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. Itaque turmatim 2 equites, in vicem manipulos levis armaturæ aquatum ire et prandere iubet; alios in statione armatos retinet, opperiens 3 agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, et ipsis imperatum, ut, statutis signis 4 armisque ante se positis, raptim cibum caperent binis ternisve summum ex manipulis aquandi causa missis; interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli (iam enim et, quæ per agros sparsa multitudo 5 fuerat, receperant se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. Postquam mota signa Macedonum 6 sunt et succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, repente omnes relictis stationibus per aversam partem castrorum ad tumulum ad castra Athamanum perfugiunt; multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius, quin Atha- 7 manes quoque exui castris potuissent, die per prœlium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte 8 proxima dispersi fugerunt. Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes itinerum periti summis montibus per calles ignotas sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. Non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum 9

equites, quos prima luce Philippus, ut desertum tumulum videt, ad carpendum hostium agmen misit.

43 Per eos dies et Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus postremum agmen turbavit; 2 dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prœlio erat. Ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite et levi armatura regii nullum [talis] auxilii genus habentes Dardanos oneratosque immobilibus armis 3 vexabant; et loca ipsa adiuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim et pugnant et cedunt.

4 Ita damna Romano accepta bello duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata 5 res hostium Ætolorum numerum. Scopas, princeps gentis, ab Alexandrea magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum et quingentos equites mercede conductos 6 Ægyptum vexit; nec ex iuventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futuræ 7 solitudinis admonens (incertum, cura gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus), partem iuniorum castigando domi continuisset.

44 Hæc ea æstate ab Romanis Philippoque gesta terra; classis a Corcyra eiusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Her- 2 mionici Attalo regi coniuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum iam diu moderata 3 erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit. Nec unquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam, quod genus quum in omnibus liberis civitatibus, tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. 4 Rogationem extemplo tulerunt plebesque scivit, ut Philippi statuæ *et* imagines omnes nominaque earum, item maiorum eius virile ac muliebre secus omnium tollerentur delerenturque, diesque festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius maiorumve eius

honoris causa instituta essent, omnia profanarentur; loca quo- 5
que, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris eius
causa fuisset, detestabilia esse, neque in iis quicquam postea
poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni dedi-
carique fas esset; sacerdotes publicos, quotiescunque pro populo 6
Atheniensi sociisque, exercitibus et classibus eorum precarentur,
toties detestari atque exsecrari Philippum, liberos eius regnumque,
terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque.
Additum decreto, si quis quid postea, quod ad notam ignomini- 7
amque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem
iussurum; si quis contra ignominiam prove honore eius dixisset 8
fecissetve, qui occidisset eum, iure cæsurum. Postremo inclusum,
ut omnia, quæ adversus Pisistratidas decreta quondam erant,
eadem in Philippo servarentur.

Athenienses quidem litteris verbisque, quibus solis valent, 9
bellum adversus Philippum gerebant; Attalus Romanique, 45
quum Piræum primo ab Hermione petissent, paucos ibi 2
morati dies oneratique æque immodicis ad honores sociorum,
atque in ira adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis,
navigant a Piræo Andrum. Et quum in portu, quem Gaurion 3
vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos,
si voluntate tradere urbem quam vim experiri mallent, postquam 4
præsidio regio arcem teneri nec se potestatis suæ esse respon-
debant, expositis copiis apparatuque omni urbium oppugnan-
darum, diversis partibus rex et legatus Romanus ad urbem
subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana arma signaque non 5
ante visa animique militum tam prompte succedentium muros
terruere; itaque fuga extemplo in arcem facta est; urbe hostes 6
potiti. Et in arce quum biduum loci se magis quam armorum
fiducia tenuissent, tertio die pacti, ipsi præsidiumque ut cum
singulis vestimentis Delium Bœotiæ transveherentur, urbem
arcemque tradiderunt. Ea ab Romanis regi Attalo concessa; 7
prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne
desertam haberet insulam, et Macedonum fere omnibus et
quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea et ab 8

Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati.

9 Ab Andro Cythnum traiecerunt. Ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam absumpti, et quia vix operæ
10 pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adiuncti sunt. Ii missi ad populandos Carystiorum agros; cetera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum ab Carysto
11 Issæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, mari
12 medio præter Scyrum insulam Icum pervenere. Ibi paucos dies sæviente Borea retenti, ubi prima tranquillitas data est, Sciathum traiecere, vastatam urbem direptamque nuper a
13 Philippo. Per agros palati milites frumentum, et si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere; prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur.
14 Inde Cassandream petentes primo ad Mendæum, maritimum civitatis eius vicum, tenuere. Inde quum superato promuntorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sæva coorta tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte
15 amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. Nam collectis in unum navibus expositisque copiis aggressi urbem, cum multis vulneribus repulsi (et erat validum ibi regium præsidium), irrito incepto regressi ad Canastræum Pallenes traiecere. Inde superato Toronæ promuntorio, navigantes Acanthum petiere.
16 Ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta ac direpta; nec ultra progressi (iam enim et graves præda naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum et ab Sciatho Eubœam repetunt.

46 Ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli.
2 Pyrrhias Ætolus princeps legationis eius fuit, quæ ad communicanda consilia Heracleam cum rege et cum Romano legato venit.
3 Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret;

tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Ætolis, quod illi quoque gravati prius 4
essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum 5
spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi; Apustius cum Attalo ad classem redit.

Inde agitari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea 6
civitas et mœnibus et, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes. Eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Phthiotidis 7
super Demetriadem promuntorium est peropportune obiectum), ut, si quid inde moverent Macedonum naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per 8
occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus. Oreum diversi Romani et rex 9
Attalus oppugnabant, Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas iacentem arces, qua et muro intersæpta urbs est. Et ut loca diversa, sic dispari modo etiam oppugnabant; 10
Romanus testudinibus et vineis et ariete admovendo muris, regii ballistis catapultisque et alio omni genere tormentorum tela ingerentes et pondere ingenti saxa; faciebant et cuniculos, et quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur 11
urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, et castigationis regis in admissa culpa et simul minarum, simul promissorum in futurum memores. Itaque quum præter spem tempus ibi traheretur, plusque in obsidione et in operibus quam in oppugnatione celeri spei esset, interim et aliud agi 12
posse ratus legatus, relictis, quot satis videbantur ad opera perficienda, traiicit in proxima continentis Larisamque (non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito adventu præter arcem cepit. Attalus quoque 13
Pteleon, nihil minus quam tale quicquam in alterius oppugna-

14 tione urbis timentibus, oppressit. Et iam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præsidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque et vulneri-
15 bus confectum; muri quoque pars ariete incusso subruta-multis iam locis prociderat; perque apertum ruina iter nocte Romani in
16 arcem, quæ super portum est, perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, et ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris; præsidium oppidanique in arcem alteram perfugere, unde biduo post déditio facta. Urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

47 Iam autumnale æquinoctium instabat, et est sinus Euboicus, quem Cœla vocant, suspectus nautis; itaque ante hiemales motus evadere inde cupientes Piræum, unde profecti
2 ad bellum erant, repetunt. Apustius, triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. Regem statum initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit; secundum initia et ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto et Rhodiis domum remissis.
3 Hæc ea æstate terra marique adversus Philippum sociosque eius ab consule et legato Romanis, adiuvantibus rege Attalo et Rhodiis, gesta.

4 Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem,
5 quod absente se rem gessisset. Misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit populandoque cum
6 præda maiore quam gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, absente consule irato atque invidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset,
7 senatum in æde Bellonæ habuit, expositisque rebus gestis, ut
48 triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petiit. Apud magnam partem senatus et magnitudine rerum gestarum valebat et
2 gratia; maiores natu negabant triumphum, et quod alieno exercitu rem gessisset et quod provinciam reliquisset cupiditate rapiendi per occasionem triumphi; id vero eum nullo
3 exemplo fecisse. Consulares præcipue, exspectandum fuisse con-

sulem, censebant; potuisse enim, castris prope urbem positis, 4
tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, in adventum eius
rem extrahere; quod prætor non fecisset, senatui faciendum
esse, ut consulem exspectaret; ubi coram disceptantes consu- 5
lem et prætorem audissent, verius de causa existimaturos esse.
Magna pars senatus nihil præter res gestas, et an in ma- 6
gistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum
debere. Ex duabus coloniis, quæ velut claustra ad cohiben- 7
dos Gallicos tumultus oppositæ fuissent, quum una direpta et
incensa esset, traiecturumque id incendium velut ex continen-
tibus tectis in alteram tam propinquam coloniam esset, quid
tandem prætori faciendum fuisse? Nam si sine consule geri 8
nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori
dederit (potuisse enim, sicut non prætoris, sed consulis exercitu
rem geri voluerit, ita finire senatus consulto, ne per prætorem,
sed per consulem gereretur), aut consulem, qui non, quum 9
exercitum ex Etruria transire in Galliam iussisset, ipse Ari-
mini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non
esset. Non exspectare belli tempora moras et dilationes im- 10
peratorum, et pugnandum esse interdum, non quia velis, sed
quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnæ spec- 11
tari debere. Fusos cæsosque hostes, castra capta ac direpta,
coloniam liberatam obsidione, alterius coloniæ captivos recu-
peratos restitutosque suis, debellatum uno prœlio esse. Non 12
homines tantum ea victoria lætatos, sed diis quoque immor-
talibus per triduum supplicationes habitas, quod bene ac feli-
citer, non quod male ac temere res publica a L. Furio præ-
tore gesta esset. Data fato etiam quodam Furiæ genti
Gallica bella. Huius generis orationibus ipsius amicorumque 49
victa est præsentis gratia prætoris absentis consulis maiestas,
triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit 2
de Gallis in magistratu L. Furius prætor et in ærarium tulit
trecenta viginti millia æris, argenti centum millia mille quingenta.
Neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia prælata, 3

neque milites secuti; omnia præter victoriam penes consulem esse apparebat.

4 Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa
5 voverat, magno apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina iugera agri acciperet;
6 eum agrum decemviri assignarent. Triumviri item creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis attenuatæ vires eius coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. filius Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt.

7 Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. Quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo et septuaginta.

8 C. Aurelius consul quum ex provincia Romam comitiorum causa venisset, non id, quod animis præceperant, questus
9 est, non exspectatum se ab senatu neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam, sed ita triumphum decresse senatum, ut nullius, nisi eius, qui triumphaturus esset, eorum,
10 qui bello interfuissent, verba audiret. Maiores ideo instituisse, ut legati, tribuni, centuriones, milites denique triumpho adessent, ut *testes* rerum gestarum eius, cui tantus honos haberetur,
11 populus Romanus videret. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percontari posset senatus, quid veri prætor vanive afferret?
12 Comitiis deinde diem edixit, quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

50 Annona quoque eo anno pervilis fuit; frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus et Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviserunt.
2 Et ludos Romanos magno apparatu fecerunt; diem unum instaurarunt; signa aenea quinque ex multaticio argento in

ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Mas- 3
siliota et Cn. Bæbio Tamphilo, qui prætor designatus erat,
ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum 4
in foro mortis causa *M.* Valerii Lævini a Publio et Marco
filiis eius facti, et munus gladiatorium datum ab iis; paria quin-
que et viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta decemvir sacrorum 5
mortuus; in eius locum M'. Acilius Glabrio suffectus.

Comitiis ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim 6
occipere magistratum non possent; nam C. Cornelius Cethegus
absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provinciam;
C. Valerius Flaccus, quem præsentem creaverant, quia flamen 7
Dialis erat, iurare in leges non poterat; magistratum autem
plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat ge-
rere. Petente Flacco, ut legibus solveretur, senatus decrevit, 8
ut, si ædilis, qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret, con-
sules, si iis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad ple-
bem ferrent. Datus, qui iuraret pro fratre, L. Valerius Flac- 9
cus, prætor designatus; tribuni ad plebem tulerunt plebesque
scivit, ut perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de al- 10
tero ædile scitum plebi est factum. Rogantibus tribunis, quos
duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, ut
C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret
et L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos post 11
annos, plebes Cn. Cornelio Lentulo et L. Stertinio pro con-
sulibus imperium esse in Hispania iussit.

LIBER XXXII.

A. u. c. 555. A. Ch. 199. Consules prætoresque quum idibus Martiis magistratum iniis-
2 sent, provincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia; prætoribus L. Quinctio urbana, Cn. Bæbio Ariminum,
3 L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere iussus, Villius a P. Sulpicio exercitum accipere; in supplementum eius, quantum militum videre-
4 tur, ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decretæ, ut retineret eas,
5 donec consul novo cum exercitu succederet; in Galliam ubi is venisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur præter quinque millia socium; iis obtineri circa Ariminum
6 provinciam satis esse. Prorogata imperia prætoribus prioris anni, C. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum cu-
7 raret, Q. Minucio, ut in Bruttiis idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret,
8 et eos, quos sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium, quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret.
9 Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano
10 Latinis carnem, ut assolet, datam non esse. Ab Suessa nuntiatum est, duas portas quodque inter eas muri erat, de cælo tactum; et Formiani legati ædem Iovis, item Ostienses ædem

Iovis, et Veliterni Apollinis et Sangus ædes, et in Herculis
ede capillum enatum; et ex Bruttiis ab Q. Minucio propræ- 11
tore scriptum, eculeum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos
tres cum ternis pedibus natos esse. A P. Sulpicio procon- 12
sule ex Macedonia litteræ allatæ, in quibus inter cetera scrip-
tum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum 13
prodigiorum causa senatus censuerat, ut consules maioribus
hostiis, quibus diis videretur, sacrificarent; ob hoc unum pro- 14
digium haruspices in senatum vocati, atque ex responso
eorum supplicatio populo in diem unum indicta et ad omnia
pulvinaria res divinæ factæ.

Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt. Id quia probum non esse 2
quæstores renuntiaverant experientibusque pars quarta decocta
erat, pecunia Romæ mutua sumpta intertrimentum argenti
expleverunt. Petentibus deinde, ut, si iam videretur senatui, 3
obsides sibi redderentur, centum redditi obsides; de ceteris,
si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui 4
non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode
essent, alio traducerentur, concessum, ut Signiam et Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præ- 5
fectus Gades mitteretur adversus id, quod iis in fidem populi
Romani venientibus cum L. Marcio Septimo convenisset. Et 6
Narniensium legatis querentibus, ad numerum sibi colonos non
esse et immixtos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa tresviros creare L. Cornelius consul
iussus. Creati P. et Sex. Ælii (Pætis fuit ambobus cogno- 7
men) et Cn. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum
erat, ut colonorum numerus augeretur, id Cosani petentes non
impetraverunt.

Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in provincias profecti. P. Villius in Macedoniam quum venisset, 2
atrox seditio militum iam ante irritata nec satis in principio
compressa excepit. Duo millia ea militum fuere, quæ ex 3
Africa post devictum Hannibalem in Siciliam, inde anno fere

4 post in Macedoniam pro voluntariis transportata erant. Id voluntate factum negabant; ab tribunis recusantes in naves impositos. Sed utcunque seu iniuncta seu suscepta foret militia, et eam exhaustam, et finem aliquem militandi fieri 5 æquum esse. Multis annis sese Italiam non vidisse; consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia; confectos iam 6 se labore, opere, exsangues tot acceptis vulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modeste peteretur, videri dixit; seditionis nec eam nec ullam aliam satis 7 iustam causam esse. Itaque si manere ad signa et dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum; modestia facilius quam pertinacia, quod velint, impetraturos.

4 Thaumacos eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus vineisque, et iam arietem muris admoturus erat; 2 ceterum incepto absistere eum coegit subitus Ætolorum adventus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi nec nocte nec die finem ullum erumpendi nunc in 3 stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. Et adiuvabat eos natura ipsa loci. Namque Thaumaci a Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt in ipsis fauci- 4 bus, imminentes, quam Cœlen vocant, Thessaliæ, atque transeunti confragosa loca implicatasque flexibus vallium vias ubi ventum ad hanc urbem est, repente velut maris vasti, sic universa panditur planities, ut subiectos campos terminare 5 oculis haud facile queas; ab eo miraculo Thaumaci appellati. Nec altitudine solum tuta urbs, sed quod saxo undique abs- 6 ciso rupibus imposita est. Hæ difficultates, et quod haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut ab- 7 sisteret incepto Philippus, effecerunt. Hiems quoque iam instabat, quum inde abscessit et in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

5 Ibi ceteri quidem, data quanticunque quiete temporis, 2 simul animos corporaque remiserant; Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animum, tanto magis intentum in universum eventum belli curæ angunt,

ion hostes modo timentem, qui terra marique urgebant, sed 3
nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne et illi ad
pem amicitiæ Romanorum deficerent et Macedonas ipsos cu-
pido novandi res caperet. Itaque et in Achaiam legatos 4
misit, simul qui ius iurandum (ita enim pepigerant, quotannis
iuraturos in verba Philippi) exigerent, simul qui redderent
Achæis Orchomenon et Heræan et Triphylian, Eleis Alipheran, 5
contendentibus nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed
sibi debere restitui, quia una esset ex iis, quæ ad condendam
Megalen Polin ex concilio Arcadum contributæ forent. Et 6
cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat; *ad* Mace-
donum animos quum Heracliden amicum maxime invidiæ sibi
esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincla coniecit, 7
ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando unquam ante 8
alias, tum magna cura apparavit, exercuitque in armis et
Macedonas et mercenarios milites; principioque veris cum 9
Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturæ
erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad An-
tigoneam fauces sunt (Stena vocant Græci) misit. Ipse post 10
paucis diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem
regionis adspexisset, maxime idoneum ad muniendum locum
credidit esse præter amnem Aoum. Is inter montes, quorum 11
alterum Meropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angusta
valle fluit, iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athena-
goram cum levi armatura tenere et communire iubet; ipse in
Meropo posuit castra. Qua abscissæ rupes erant, statio pau- 12
corum armatorum tenebat; qua minus tuta erant, alia fossis,
alia vallo, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam 13
vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis dispo-
sita est. Tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maxime
tumulo, ut terrorem hostibus suisque spem ex fiducia faceret,
positum.

Consul per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus 6
cum exercitu insedisset rex, et ipse, quum Corcyræ hiber-
nasset, vere primo in continentem transvectus ad hostem ducere

pergit. Quinque millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, utrum per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti ei nuntius venit, T. Quinctium consulem factum sortitumque provinciam Macedoniam maturato itinere iam Corcyram traiecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequiverit, omnibus ab rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse; fusum fugatumque regem, castris exutum; duodecim millia hostium eo prœlio cæsa, capta duo millia et ducentos et signa militaria centum triginta duo, equos ducentos triginta; ædem etiam Iovi in eo prœlio votam, si res prospere gesta esset. Ceteri Græci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quinctium accepisse tradunt.

7 Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus et P. Ælius Pætus. Ii magna inter se concordia et senatum sine ullius nota legerunt, et [portoria] venalicium Capuæ Puteolisque, item castrum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt, colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, et sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus a P. Porcio Læca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu impetrasset, privatus urbem ingrediens mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in ærarium tulit.

5 Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio, consule anni prioris, provinciam Galliam acceperat, temere in-

ressus Gallorum Insubrum fines prope cum toto exercitu est
ircumventus; supra sex millia et septingentos milites amisit; 6
anta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta
st. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit, qui ut 7
n provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto,
rætorem multis probris increpitum provincia decedere atque
bire Romam iussit. Neque ipse consul memorabile quic- 8
quam gessit, comitiorum causa Romam revocatus; quæ ipsa
per M. Fulvium et M'. Curium tribunos plebis impediebantur, quod T. Quinctium Flamininum consulatum ex quæstura 9
petere non patiebantur; iam ædilitatem prætoramque fastidiri, 10
nec per honorum gradus, documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed, transcendendo media, summa
imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum per- 11
venit. Patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere per
leges liceret, peteret, in eo populo creandi, quem velit, potestatem fieri æquum esse. In auctoritate patrum fuere tribuni. 12
Creati consules Sex. Ælius Pætus et T. Quinctius Flamininus. Inde prætorum comitia habita. Creati L. Cornelius 13
Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius,
qui ædiles plebis fuerant. Ab iis ludi plebeii instaurati; et
epulum Iovis fuit ludorum causa. Et ab ædilibus curulibus 14
C. Valerio Flacco, flamine Diali, et C. Cornelio Cethego ludi
Romani magno apparatu facti. Ser. et C. Sulpicii Galbæ 15
pontifices eo anno mortui sunt; in eorum locum M. Æmilius Lepidus et Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

Sex. Ælius Pætus, T. Quinctius Flamininus, magistratu 8
inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt patres, A. u. c. 556. A. Ch. 198.
ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent
inter se sortirenturve; utri eorum Macedonia evenisset, in 2
supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet et trecentos equites, item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites. Alteri consuli novus 3
omnis exercitus decretus. L. Lentulo, prioris anni consuli,
prorogatum imperium, vetitusque aut ipse provincia decedere

prius aut veterem deducere exercitum, quam cum legionibus
4 novis consul venisset. Sortiti consules provincias; Ælio
5 Italia, Quinctio Macedonia evenit. Prætores L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam,
6 C. Helvius Galliam est sortitus. Dilectus inde haberi est cœptus; nam præter consulares exercitus prætoribus quoque
7 iussi scribere milites erant, Marcello in Siciliam quattuor millia peditum socium et Latini nominis et trecentos equites, Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum duo millia
8 peditum, ducentos equites, ita ut ii prætores ambo, quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque.
9 Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. Ii regem classe sua copiisque omnibus terra marique rem Romanam iuvare, quæque imperarent Romani consules, impigre atque obedienter ad eam diem fecisse quum
10 exposuissent, vereri dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem ultra non liceret; vacuum namque præsidiis navalibus
11 terrestribusque regnum Attali Antiochum invasisse. Itaque Attalum orare patres conscriptos, si sua classi suaque opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum; si id nollent, ipsum ad sua defen-
12 denda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur. Senatus legatis ita responderi iussit: Quod rex Attalus classe copiisque aliis duces Romanos iuvisset, id gratum senatui esse;
13 auxilia nec ipsos missuros Attalo adversus Antiochum, socium et amicum populi Romani, nec Attali auxilia retenturos ultra,
14 quam regi commodum esset; semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno usum; et principium et finem in potestate
15 ipsorum, qui ope sua velint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali naviumque eius et militum opera adversus Philippum communem hostem uti
16 populum Romanum; gratum eum facturum senatui, si regno Attali abstineat belloque absistat; æquum esse, socios et amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem servare.

Consulem T. Quinctium, ita habito dilectu, ut eos fere 9
legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent, spectatæ virtutis milites, properantem in provinciam prodigia nuntiata atque eorum procuratio Romæ tenuerunt. De cælo tacta erant 2
via publica Veiis, forum et ædes Iovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus et turres et ædes, quæ alba dicitur; cælum ardere visum erat Arretii; terra Velitris trium 3
iugerum spatio caverna ingenti desederat; Suessæ Auruncæ nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, et Sinuessæ porcum *cum* humano capite. Eorum prodigiorum causa sup- 4
plicatio unum diem habita, et consules rebus divinis operam dederunt, placatisque diis in provincias profecti sunt, Ælius 5
cum Helvio prætore in Galliam; exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus; neque memorabilis rei quicquam gessit.

[Et] T. Quinctius alter consul maturius, quam priores 6
soliti erant consules, a Brundisio quum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab 7
Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit et in castra Romana magnis itineribus contendit. Inde Villio dimisso, 8
paucos moratus dies, dum se copiæ ab Corcyra assequerentur, consilium habuit, utrum recto itinere per castra hostium vim facere conaretur an, ne tentata quidem re tanti laboris ac 9
periculi, per Dassaretios potius Lyncumque tuto circuitu Macedoniam intraret; vicissetque ea sententia, ni timuisset, ne, 10
quum a mari longius recessisset emisso e manibus hoste, si, quod antea fecerat, solitudinibus silvisque se tutari rex voluisset, sine ullo effectu æstas extraheretur. Utcunque esset igitur, 11
illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. Sed magis fieri id placebat, quam, quomodo fieret, satis expediebant; diesque quadraginta sine ullo conatu sedentes in conspectu 10
hostium absumpserant. Inde spes data Philippo est per Epirotarum gentem tentandæ pacis; habitoque consilio delecti ad 2
eam rem agendam Pausanias prætor et Alexander magister

equitum consulem et regem, ubi in artissimas ripas Aous co-
3 gitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat: præsidia ex civitatibus rex deduceret; iis, quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quæ com-
4 parerent; ceterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum civitatium condicionem esse respondit; quas ipse cepisset, eas liberaturum; quæ sibi traditæ a maioribus essent, earum hereditaria ac iusta possessione non excessurum;
5 si quas quererentur belli clades eæ civitates, cum quibus bellatum foret, arbitro, quo vellent, populorum, cum quibus
6 pax utrisque fuisset, se usurum. Consul nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus esse dicere; cui enim non apparere, ab eo, qui prior arma intulisset, iniuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, priorem vim omnibus fecisse.
7 Inde quum ageretur, quæ civitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominavit consul. Ad id vero adeo accensus indignatione est rex, ut exclamaret: „Quid victo gravius im-
8 perares, T. Quincti?“ atque ita se ex colloquio proripuit; et temperatum ægre est, quin missilibus, quia dirempti medio
9 amni fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie satis ad id pa-
10 tenti multa levia commissa prœlia sunt; deinde recipientibus se regiis in arta et confragosa loca, aviditate accensi certa-
11 minis eo quoque Romani penetravere. Pro his ordo et militaris disciplina et genus armorum erat, aptum tegendis corporibus; pro hoste loca et catapultæ ballistæque in omnibus
12 prope rupibus quasi in muro dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, quum etiam, ut in prœlio iusto, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit.

11 Quum in hoc statu res esset, pastor quidam a Charopo
2 principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. Is se in eo saltu, qui regiis tum teneretur castris, armentum pascere solitum ait omnes montium eorum anfractus callesque nosse;
3 si secum aliquos consul mittere velit, se non iniquo nec per-
4 difficili aditu super caput hostium eos educturum. Hæc ubi

consul audivit, percontatum ad Charopum mittit, satisne credendum super tanta re agresti censeret. Charopus renuntiari iubet, ita crederet, ut suæ potius omnia quam illius potestatis essent. Quum magis vellet credere quam auderet mixtumque gaudio et metu animum gereret, auctoritate motus Charopi experiri spem oblatam statuit; et ut averteret rem ab suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit. Quattuor millia inde lecta peditum et trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere iubet; ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum, pedites, qua dux monstraret viam, ire; ubi, ut polliceatur, super caput hostium perventum sit, fumo dare signum, nec antea clamorem tollere, quam, ab se signo recepto, pugnam cœptam arbitrari posset. Nocte itinera fieri iubet (et pernox forte luna erat); interdiu cibi quietisque sumeret tempus. Ducem promissis ingentibus oneratum, si fides exstet, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimissis, eo intentius Romanus undique instat apud stationes. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse ac tenere se fumo significarent, tum vero, trifariam divisis copiis, consul valle media cum militum robore succedit, cornua dextra lævaque admovet castris; nec segnius hostes obviam eunt. Et dum aviditate certaminis provecti extra munitiones pugnant, haud paulo superior est Romanus miles et virtute et scientia et genere armorum; postquam, multis vulneratis interfectisque, recepere se regii in loca aut munimento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua nec faciles ad receptum angustias progressos; neque impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum ab tergo auditus, dein pugna etiam cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt; para, magis quia locus fugæ deerat, quam quod animi satis esset ad pugnam, quum substitissent, ab hoste et a fronte et ab tergo urgente circumventi sunt. Deleri totus exercitus

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 12 2 3 4 5 6

7 potuit, si fugientes persecuti victores essent; sed equitem an-
gustiæ locorumque asperitas, peditem armorum gravitas impe-
8 diit. Rex primo effuse ac sine respectu fugit; dein, quinque
millium spatium progressus, quum ex iniquitate locorum, id
quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit
in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia iuga vallesque,
9 qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus
hominum amissis, cetera omnis multitudo, velut signum ali-
quod secuta, in unum quum convenisset, frequenti agmine
10 petunt Thessaliam. Romani, quoad tutum fuit, insecuti cæ-
dentes spoliantesque cæsos, castra regia, etiam sine defensori-
bus difficili aditu, diripiunt. Atque ea nocte in suis castris
13 manserunt; postero die consul per ipsas angustias, quas
inter valle se flumen insinuat, hostem sequitur.

2 Rex primo die ad Castra Pyrrhi pervenit; locus, quem
ita vocant, est in Triphylia terræ Molottidis; inde postero die
(ingens iter agmini, sed metus urgebat) in montes Lyncon
3 perrexit. Ipsi Epiri sunt, interiecti Macedoniæ Thessaliæque;
latus, quod vergit in Thessaliam, oriens spectat, septentrio a
Macedonia obiicitur. Vestiti frequentibus silvis sunt; iuga
4 summa campos patentes aquasque perennes habent. Ibi sta-
tivis rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo est, utrum
protinus in regnum se reciperet an præverti in Thessaliam
5 posset. Inclinavit sententia, ut in Thessaliam agmen demit-
teret, Triccamque proximis limitibus petit. Inde obvias urbes
6 raptim peragravit. Homines, qui sequi possent, sedibus ex-
cibat; oppida incendebat. Rerum suarum, quas possent, feren-
darum secum dominis ius fiebat; cetera militis præda erat;
7 nec, quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam
8 fuit, quam quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti
Philippo acerba erant, sed e terra mox futura hostium cor-
9 pora saltem eripere sociorum volebat. Ita evastata oppida
sunt Phacium, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palæpharsalus.
Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat mora, si ex-
pugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto in Macedoniam
10 transcendit; nam etiam Ætolos appropinquare fama erat. Qui,

audito prœlio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius evastatis circa Sperchias et Macran, quam vocant, Comen, transgressi inde in Thessaliam Cymenes et Angeias primo impetu potiti sunt. A Metropoli, dum vastant agros, concursu 11
oppidanorum ad tuenda mœnia facto repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt, compulsisque intra mœnia, qui eruperant, con- 12
tenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Teuma inde et Celathara vicos expugnant diripiuntque; Acharras per deditionem receperunt. 13
Xyniæ simili metu a cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus 14
suis extorre agmen in præsidium incidit, quod ad Thaumacum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur; incondita inermisque multitudo, mixta imbelli turba, ab armatis cæsa est; Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphæra inde Ætoli capiunt, opportune 15
Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta; nec Amynander atque Athamanes post famam 16
prosperæ pugnæ Romanorum quieverunt. Ceterum Amynander, 14
quia suo militi parum fidebat, petito a consule modico præsidio, quum Gomphos peteret, oppidum protinus nomine Phœcam, situm inter Gomphos faucesque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. Inde Gomphos adortus est. 2
Per aliquot dies summa vi tuentes urbem, quum iam scalas ad mœnia erexisset, eo demum metu perpulit ad deditionem. Hæc traditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. 3
Dedidere deinceps sese, qui Argenta quique Pherinium et Timarum et Ligynas et Strymonem et Lampsum habent aliaque castella iuxta ignobilia.

Dum Athamanes Ætolique, summoto Macedonum metu, 4
in aliena victoria suam prædam faciunt, Thessaliaque ab tribus simul exercitibus, incerta, quem hostem quemve socium crederet, vastatur, consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in 5
regionem Epiri transgressus, etsi probe scit, cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ favissent, tamen, quia ab satisfaciendi 6
quoque cura imperata enixe facere videt, ex præsenti eos potius quam ex præterito æstimat habitu, et ea ipsa facilitate veniæ

7 animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuntiis Corcyram, ut onerariæ naves in sinum venirent Ambracium, ipse progressus modicis itineribus quarto die in monte Cercetio
8 posuit castra, eodem Amynandro cum suis auxiliis accito, non tam virium eius egens, quam ut duces in Thessaliam haberet. Ab eodem consilio et plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia
15 accepti. Primam urbem Thessaliæ Phaloriam est aggressus. Duo millia Macedonum in præsidio habebat, qui primo summa vi restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant;
2 sed oppugnatio continua, non nocte, non die remissa, quum consul in eo verti crederet ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Mace-
3 donum. Capta Phaloria, legati a Metropoli et a Pirea dedentes urbes venerunt; venia eisdem petentibus datur. Phaloria
4 incensa ac direpta est. Inde Æginium petit; quem locum quum vel modico præsidio tutum ac prope inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis ad Gom-
5 phorum regionem agmen vertit. Degressusque in campos Thessaliæ, quum iam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato ante, utrum Leucadem an sinum
6 Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam in vicem cohortes misit; et est iter a Gomphis Ambraciam sicut
7 impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. Intra paucos itaque dies transvectis a mari commeatibus repleta omni rerum copia
8 sunt castra. Inde Atracem est profectus; decem ferme millia ab Larisa abest; ex Perrhæbia oriundi sunt; sita est urbs
9 super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum; et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat.

16 Sub idem fere tempus, quo consul adversus Philippum
2 primum in Epiri faucibus posuit castra, et L. Quinctius frater consulis, cui classis cura maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus,

postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, 3
quum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso Livio,
cui successerat, tarde inde ad Maleam, trahendis plerumque 4
remulco navibus, quæ cum commeatu sequebantur, pervenit.
A Malea, iussis ceteris, quantum maxime possent maturare, 5
sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræum præcedit,
accepitque naves relictas ibi ab L. Apustio legato ad præsidium
Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, 6
una cum Attalo rege (eæ quattuor et viginti quinqueremes
erant), Rhodia altera viginti navium tectarum; Agesimbrotus
præerat. Hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ Eubœam, 7
inde exiguo distantem freto, traiecerunt. Carystiorum primum 8
agros vastarunt; deinde ubi Carystus præsidio a Chalcide
raptim misso firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem 9
et L. Quinctius cum iis navibus, quæ Piræi fuerant, Attali
regis adventu audito venit, iussis, ut quæque ex sua classe
venissent naves, Eubœam petere. Eretria summa vi oppugna- 10
batur; nam et trium iunctarum classium naves omnis generis
tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, et
agri affatim materiæ præbebant ad nova molienda opera.
Oppidani primo haud impigre tuebantur mœnia; dein fessi 11
vulneratique aliquot, quum et muri partem eversam operibus
hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt; sed præsidium 12
erat Macedonum, quos non minus quam Romanos metuebant,
et Philocles regius præfectus a Chalcide nuntios mittebat, se
in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mixta 13
metu spes ultra, quam vellent aut quam possent, trahere eos
tempus cogebat; deinde, postquam Philoclen repulsum trepidan- 14
temque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad
Attalum, veniam fidemque eius petentes, miserunt. Dum in 15
spem pacis intenti segnius munera belli obeunt et ea modo
parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas
opponunt, Quinctius noctu ab ea parte, quæ minime suspecta
erat, impetu facto scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis 16
multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit, deinde

17 in deditionem venit. Pecuniæ aurique et argenti haud sane multum fuit; signa *ac* tabulæ priscæ artis ornamentaque eius generis plura quam pro urbis magnitudine aut opibus ceteris
17 inventa. Carystus inde repetita, unde, priusquam e navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe deserta, in arcem
2 confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. Oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est; Macedonibus treceni nummi in capita statutum pretium est, et ut armis
3 traditis abirent. Hac summa redempti inermes in Bœotiam traiecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium, Atticæ terræ promuntorium, Cenchreas, Corinthiorum emporium, petierunt.

4 Consul interim omnium spe longiorem atrocioremque oppugnationem habuit, et ea, qua minimum credidisset, resistebant
5 hostes. Nam omnem laborem in muro crediderat diruendo fore; si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde
6 cædemque hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet; ceterum postquam, parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcenderunt in urbem armati, illud principium velut novi
7 atque integri laboris fuit. Nam Macedones, qui in præsidio erant et multi et delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis
8 potius et virtute quam mœnibus urbem tuerentur, conferti, pluribus introrsus ordinibus acie firmata, quum transcendere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad
9 receptum locum expulerunt. Id consul ægre passus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandæ moram urbis, sed ad summam universi belli pertinere ratus, quod ex momentis
10 parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat, turrem ingentis altitudinis, magnam
11 vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit, et cohortes in vicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipsi vocant), si possent, vi perrumperent, emittebat.
12 Sed ad loci angustias, haud late patente intervallo diruti muri,
13 genus armorum pugnæque hosti aptius erat. Ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, velut

in constructam densitate clipeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis quum strinxissent gladios, neque congredi propius neque præcidere hastas poterant, et si quam incidissent aut præfregissent, hastile fragmento ipso acuto inter spicula integrarum hastarum velut vallum explebat. Ad hoc et muri pars adhuc integra utraque tuta præstabat latera, nec ex longo spatio aut cedendum aut impetus faciendus erat, quæ res turbare ordines solet. Accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos; nam quum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinavit, ut speciem ruentis hostibus trepidationemque † insanam superstantibus armatis præbuerit.

Quum parum quicquam succederet, consul minime æquo animo comparationem militum generisque armorum fieri patiebatur; simul nec maturam expugnandi spem nec rationem procul a mari et in evastatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat. Itaque relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat, qui simul et omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet et tecta ad hibernandum legionibus præberet, Anticyra in Phocide, in Corinthium versa sinum, ad id opportunissime sita visa, quia nec procul Thessalia hostiumque locis aberat, et ex adverso Peloponnesum exiguo maris spatio divisam, ab tergo Ætoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebat. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum oppugnando moræ præbuit. Ambrysus inde Hyampolisque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis nec operibus capi poterat. Lacessendo missilibus eos, qui in præsidio erant, quum ad excursiones elicuissent, refugiendo in vicem sequendoque et levibus sine effectu certaminibus eo negligentiæ et contemptus adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permixti impetum Romani facerent. Et alia ignobilia castella Phocidis terrore magis quam armis in potestatem venerunt; Elatea clausit portas, nec, nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem aut exercitum Romanum.

14 15 16 17 18 2 3 4 5 6 7 8 9

19 Elateam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achæorum gentem ab societate regia in Romanam amicitiam avertendi. 2 Cycliadan, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant; Aristænus, qui Romanis gentem iungi volebat, 3 prætor erat. Classis Romana cum Attalo et Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppug- 4 nare. Optimum igitur ratus est, priusquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum contributuros in anti- 5 quum gentis concilium. Auctore consule legati a fratre eius L. Quinctio et Attalo et Rhodiis et Atheniensibus ad Achæos 6 missi. Sicyone datum est iis concilium. Erat autem non admodum simplex habitus inter Achæos animorum. Terrebat 7 Nabis Lacedæmonius, gravis et assiduus hostis; horrebant Romana arma; Macedonum beneficiis et veteribus et recentibus obligati erant; regem ipsum suspectum habebant pro eius 8 crudelitate perfidiaque, neque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, graviorem post bellum dominum futurum 9 cernebant. Neque solum, quid in senatu quisque civitatis suæ aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, 10 ignorabant; sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos 11 introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primum legatus, L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos 12 Rhodii disseruerunt; Philippi deinde legatis potestas dicendi facta est; postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii fere atrocissime in regem, quia nulli nec plura 13 nec tam acerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem contio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus
20 die absumpto, dimissa est; postero die advocatur concilium; ubi quum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas a magistratibus facta esset nec quisquam 2 prodiret, diu silentium aliorum alios intuentium fuit. Neque mirum est, quibus sua sponte volutantibus res inter se repugnantes obtorpuerant quodam modo animi, eos si orationes quoque

insuper turbaverant utrinque, quæ difficilia essent, promendo admonendoque per totum diem habitæ. Tandem Aristænus, 3
prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret, „Ubi“ inquit „illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conviviis et circulis, quum de Philippo et Romanis mentio incidit, vix manibus temperatis? Nunc in concilio ad eam rem unam 4
indicto, quum legatorum utrinque verba audieritis, quum referant magistratus, quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis? Si non cura salutis communis, ne studia quidem, quæ in hanc 5
aut in illam partem animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? quum præsertim nemo tam hebes sit, qui 6
ignorare possit, dicendi ac suadendi, quod quisque aut velit aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus; ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili fore defendendum.“ Hæc adhortatio prætoris non modo quemquam unum elicuit 7
ad suadendum, sed ne fremitum quidem aut murmur contionis tantæ ex tot populis congregatæ movit. Tum Aristænus prætor 21
rursus: „Non magis consilium vobis, principes Achæorum, deest quam lingua; sed suo quisque periculo in commune consultum non vult. Forsitan ego quoque tacerem, si privatus essem; nunc prætori video aut non dandum concilium legatis fuisse, aut non sine responso eos dimittendos esse; respondere autem, 2
nisi ex vestro decreto, qui possum? Et quoniam nemo vestrum, qui in hoc concilium advocati estis, pro sententia quicquam dicere vult aut audet, orationes legatorum hesterno die *ut* pro sententiis dictas percenseamus, perinde ac non postulaverint, 3
quæ e re sua essent, sed suaserint, quæ nobis censerent utilia esse. Romani Rhodiique et Attalus societatem amicitiamque 4
nostram petunt et in bello, quod adversus Philippum gerunt, se a nobis adiuvari æquum censent. Philippus societatis secum 5
admonet et iuris iurandi, et modo postulat, ut secum stemus, modo, ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline 6
venit in mentem, cur, qui nondum socii sunt, plus petant quam socius? Non fit hoc neque modestia Philippi neque

7 impudentia Romanorum, Achæi; fortuna et dat fiduciam postulantibus et demit. Philippi præter legatum videmus nihil; Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Euboeæ spolia prae se ferens; consulem legionesque eius, exiguo maris spatio
8 diiunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus; miramini, cur diffidenter Cleomedon, legatus Philippi, ut pro rege
9 arma caperemus adversus Romanos, modo egerit? Qui, si ex eodem fœdere ac iure iurando, cuius nobis religionem iniiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus et ab Nabide ac Lacedæmoniis et ab Romanis defendat, non modo præsidium, quo tueatur
10 nos, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus, nos hercule magis, quam ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se adversus Nabidem bellum gesturum quum tentasset nostram
11 iuventutem hinc in Euboeam extrahere, postquam nos neque decernere id sibi præsidium neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis eius, quam nunc iactat, vastandos
12 populandosque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat.
13 Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit, potius quam præsens nos, socios veteres, simul ab Nabide ac Romanis tueatur? Nos dico? Quid ita passus est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem Phocidemque?
14 quid ita nunc Elateam oppugnari patitur? Cur excessit faucibus Epiri claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem relictoque, quem insidebat, saltu penitus in regnum abiit? Aut vi
15 aut metu aut voluntate. Si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, qui recusare potest, quin et socii sibi consulant?
16 si metu, nobis quoque ignoscat timentibus; si victus armis cessit, Achæi Romana arma sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinuistis? An tibi [potius] credamus, Romanos non maioribus copiis nec viribus nunc bellum gerere, quam antea gesserint,
17 potius quam res ipsas intueamur? Ætolos tum classe adiuverunt; nec duce consulari nec exercitu bellum gesserunt; sociorum

Philippi maritimæ tum urbes in terrore ac tumultu erant; mediterranea adeo tuta ab armis Romanis fuerunt, ut Philippus Ætolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularetur; nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per 18
sedecim annos velut intra viscera Italiæ toleraverunt, non præsidium Ætolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedoniæ intulerunt. Tertius iam 19
consul summa vi gerit bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus fudit fugavitque regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. Nunc Quinctius tenentem claustra 20
Epiri, natura loci, munimentis, exercitu fretum,. castris exuit; fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia sociasque urbes eius prope in conspectu regis ipsius expugnavit. Ne 21
sint vera, quæ Atheniensis modo legatus de crudelitate, avaritia, libidine regis disseruit; nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in superos inferosque deos sunt admissa, multo minus, quæ Ciani Abydenique, qui procul ab nobis ab- 22
sunt, passi sunt; nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, oblivisca-mur; cædes direptionesque bonorum Messenæ in media Pelo- 23
ponneso factas, et hospitem Cyparissiæ Charitelen contra ius omne ac fas inter epulas prope ipsas occisum, et Aratum patrem filiumque Sicyonios, quum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos; filii [eius] 24
uxorem libidinis causa in Macedoniam asportatam; cetera stupra virginum matronarumque oblivioni dentur; ne sit cum 25
Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium causa est?); cum Antigono, mitissimo ac iustissimo rege et de nobis omnibus optime merito, existimemus disceptationem esse; num id postularet facere nos, quod fieri non posset? Pæninsula est Pelo- 26
ponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior neque opportunior quam navali bello. Si centum 27
tectæ naves et quinquaginta leviores apertæ et triginta Issæi lembi maritimam oram vastare et expositas prope in ipsis litoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet

nos urbes recipiemus, tanquam non intestinò et hærente in
28 ipsis visceribus uramur bello. Quum terra Nabis et Lacedæmonii, mari classis Romana urgebunt, †unde regiam societatem et Macedonum præsidia implorem? An ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabuntur? Egregie
29 enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis clades alienæ præbent; ne quæramus, quemadmodum
30 ceteris exemplo simus. Nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summopere petendum
31 erat, fastidire. Metu enim videlicet compulsi et deprensi in aliena terra quia sub umbra vestri auxilii latere volunt, in societatem vestram confugiunt, ut portibus vestris recipiantur,
32 ut commeatibus utantur. Mare in potestate habent; terras, quascunque adeunt, extemplo dicionis suæ faciunt. Quod rogant, cogere possunt; quia pepercisse vobis volunt, commit-
33 tere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo tanquam mediam et tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis abstineretisque armis, ostendebat, ea non media,
34 sed nulla via est. Etenim præterquam quod aut accipienda aut spernenda vobis Romana societas est, quid aliud quam nusquam gratia stabili, velut qui eventum exspectaverimus, ut fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus?
35 Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. Non, quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper licitum est; nec sæpe nec diu eadem occasio
36 erit. Liberare vos a Philippo iam diu magis vultis quam audetis. Sine vestro labore et periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos si socios aspernamini, vix mentis sanæ estis;
37 sed aut socios aut hostes habeatis oportet."

22 Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum
2 assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium; et iam non singuli tantum, sed populi universi inter se altercabantur. Tum inter magistratus gentis (damiurgos vocant; decem numero creantur) certamen nihilo segnius quam inter multitu-

dinem esse. Quinque relaturos de societate Romana se aie- 3
bant suffragiumque daturos; quinque lege cautum testabantur,
ne quid, quod adversus Philippi societatem esset, aut referre
magistratibus aut decernere concilio ius esset. Is quoque dies
iurgiis est consumptus. Supererat unus iusti concilii dies; 4
tertio enim lex iubebat decretum fieri; in quem adeo exar-
sere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Pisias 5
Pellenensis erat; filium damiurgum nomine Memnonem habe-
bat, partis eius, quæ decretum recitari perrogarique sententias
prohibebat. Is diu obtestatus filium, ut consulere Achæos 6
communi saluti pateretur neu pertinacia sua gentem univer-
sam perditum iret, postquam parum proficiebant preces, iura- 7
tus se eum sua manu interempturum nec pro filio, sed pro
hoste habiturum, minis pervicit, ut postero die coniungeret iis 8
se, qui referebant. Qui quum plures facti referrent, omnibus
fere populis haud dubie approbantibus relationem ac præ se
ferentibus, quid decreturi essent, Dymæi ac Megalopolitani et 9
quidam Argivorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt
ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo nec improbante.
Nam Megalopolitanos avorum memoria pulsos ab Lacedæmo- 10
niis restituerat in patriam Antigonus, et Dymæis, captis nuper
direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicunque
servirent, Philippus iussisset, non libertatem modo, sed etiam
patriam reddiderat; iam Argivi, præterquam quod Macedo- 11
num reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis
familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. Ob hæc 12
concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem iubendam,
excesserunt, veniaque iis huius secessionis fuit et magnis et
recentibus obligatis beneficiis. Ceteri populi Achæorum quum 23
sententias perrogarentur, societatem cum *Attalo* ac Rhodiis
præsenti decreto confirmarunt; cum Romanis quia iniussu po- 2
puli non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti
legati possent, dilata est. In præsentia tres legatos ad L. 3
Quinctium mitti placuit, et exercitum omnem Achæorum ad

Corinthum admoveri, captis Cenchreis iam urbem ipsam Quinctio oppugnante.

4 Et hi quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra; Romani *in* Cenchreas versam partem urbis, Attalus, traducto per Isthmum exercitu ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant, primo segnius, sperantes seditionem 5 intus fore inter oppidanos ac regium præsidium; postquam uno animo omnes et Macedones tanquam communem patriam tuebantur et Corinthii ducem præsidii Androsthenen haud secus quam civem et suffragio creatum suo imperio in se 6 uti patiebantur, omnis inde spes oppugnantibus in vi et armis et operibus erat. Undique aggeres haud facili aditu ad 7 mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat; in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrerent, atrox prœlium inter eos ac Romanos ortum est. 8 Ac primo multitudine facile expellebantur Romani; assumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis æquabant certamen, nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facile loco pulsuri 9 fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat, pars ex Hannibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum secuta, pars navales socii relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ transgressi; hos desperata salus, si Romani 10 vicissent, ad rabiem magis quam audaciam accendebat. Promuntorium est adversus Sicyonem Iunonis, quam vocant Acræam, in altum excurrens; traiectus inde Corinthum sep- 11 tem fere millium passuum. Eo Philocles, regius et ipse præfectus, mille et quingentos milites per Bœotiam duxit; præsto fuere ab Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Le- 12 chæum traiicerent. Auctor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplo oppugnationis; pertinacius Romanus in incepto perstabat. Is quoque, ut pro omnibus portis disposita videt præsidia regia, nec facile erumpentium impetus sustineri 13 posse, in Attali sententiam concessit. Ita irrito incepto, di-

missis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræum, Romani Corcyram petierunt.

Dum hæc ab navali exercitu geruntur, consul in Phocide 24
ad Elateam castris positis primo colloquiis rem per principes
Elatensium tentavit; postquam, nihil esse in manu sua et plures 2
validioresque esse regios quam oppidanos, respondebatur, tum
simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus.
Ariete admoto quum, quantum inter *duas* turres muri erat, 3
prorutum cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul et cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit,
et ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque statione- 4
bus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani et ruinas muri supervadebant 5
et scalas ad stantia mœnia inferebant; et dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus
locis scalis capitur murus armatique in urbem transcenderunt.
Quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tue- 6
bantur, loco, in arcem omnes, inermi quoque sequente turba,
confugerunt. Ita urbe potitur consul; qua direpta, missis in 7
arcem, qui vitam regiis, si inermes abire vellent, libertatem
Elatensibus pollicerentur, fideque in hæc data, post dies paucos arcem recipit.

Ceterum adventu in Achaiam Philoclis, regii præfecti, non 25
Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argivorum quoque
civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis
prius animis plebis. Mos erat comitiorum die primo velut 2
ominis causa prætores pronuntiare Iovem Apollinemque et
Herculem; additum lege erat, ut his Philippus rex adiiceretur.
Cuius nomen post pactam cum Romanis societatem quia præ- 3
co non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde cla- 4
mor subiicientium Philippi nomen iubentiumque legitimum honorem usurpare, donec cum ingenti assensu nomen recitatum
est. Huius fiducia favoris Philocles arcessitus nocte occupat 5
collem imminentem urbi (Larisam eam arcem vocant), positoque ibi præsidio, quum lucis principio signis infestis ad

subiectum arci forum vaderet, instructa acies ex adverso oc-
6 currit. Præsidium erat Achæorum, nuper impositum, quin-
genti fere iuvenes delecti omnium civitatium; Ænesidemus
7 Dymæus præerat. Ad hos orator a præfecto regio missus,
qui excedere urbe iuberet; neque enim pares eos oppidanis
solis, qui idem, quod Macedones sentirent, nedum adiunctis
Macedonibus esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum
8 sustinuissent, primo nihil nec ducem nec ipsos movit; post
paulo, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes
magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem
tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri.
9 Ænesidemus, ne flos Achæorum iuventutis simul cum urbe
amitteretur, pactus a Philocle, ut abire illis liceret, ipse, quo
loco steterat armatus cum paucis clientibus, non excessit.
10 Missus a Philocle, qui quæreret, quid sibi vellet. Nihil statu
moto, quum proiecto præ se clipeo staret, in præsidio creditæ
urbis moriturum se armatum respondit. Tum iussu præfecti
11 a Thrácibus coniecta tela interfectique omnes; et post pac-
tam inter Achæos ac Romanos societatem duæ nobilissimæ
urbes, Argi et Corinthus, in potestate regis erant.

12 Hæc ea æstate ab Romanis in Græcia terra marique
26 gesta. In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. Ælio con-
2 sule gestum. Quum duos exercitus in provincia habuisset,
unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius pro-
consul præfuerat (ipse ei C. Helvium prætorem præfecit), al-
3 terum, quem in provinciam adduxit, totum prope annum Cre-
monensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde
belli casibus dissipati erant, consumpsit.

4 Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit,
5 ita circa urbem servilis prope tumultus est excitatus. Obsi-
des Carthaginiensium Setiæ custodiebantur; cum iis, ut prin-
6 cipum liberis, magna vis servorum erat. Augebant eorum
numerum, ut ab recenti Africo bello, et ab ipsis Setinis cap-
7 tiva aliquot nationis eius empta ex præda mancipia. *Ea* quum
coniurationem fecissent, missis ex eo numero, primum qui in

Setino agro, deinde circa Norbam et Circeios servitia sollicitarent, satis iam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant; Setia per cædem et repentinum tumultum capta, Norbam et 8
Circeios occupare *** servitia. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem urbanum delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt atque ordine omnia, quæ 9
acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri iussis, 10
prætor, senatu vocato edoctoque, quæ indices afferrent, proficisci ad eam coniurationem quærendam atque opprimendam iussus, cum quinque legatis profectus obvios in agris sacra- 11
mento rogatos arma capere et sequi cogebat. Hoc tumul- 12
tuario dilectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam omnibus, quo pergeret, ignaris venit. Ibi raptim principibus 13
coniurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est. Dimissis deinde per agros, qui vestigarent ***. Egregia du- 14
orum opera servorum indicum et unius liberi fuit. Ei centum millia gravis æris dari patres iusserunt, servis vicena quina millia æris et libertatem; pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post ex eiusdem coniura- 15
tionis reliquiis nuntiatum est servitia Præneste occupatura. Eo L. Cornelius prætor profectus de quingentis fere homini- 16
bus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque 17
et Romæ vigiliæ per vicos servatæ. iussique circumire eas minores magistratus, et triumviri carceris lautumiarum intentiorem custodiam habere iussi, et circa nomen Latinum a 18
prætore litteræ missæ, ut et obsides in privato servarentur neque in publicum prodeundi facultas daretur, et captivi ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia quam in carceris publici custodia essent.

Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream du- 27
centum quadraginta sex pondo in Capitolio posuerunt gratiasque senatui egere, quod Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus finibus Attali exercitum deduxisset.

2 Eadem æstate equites ducenti et elephanti decem et tritici modium ducenta millia ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque 3 magni commeatus et vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus 4 et innocens, asperior tamen in fenore coercendo habitus; fugatique ex insula feneratores et sumptus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circumcisi aut sublati.

5 Sex. Ælius consul ex Gallia comitiorum causa Romam quum redisset, creavit consules C. Cornelium Cethegum et 6 Q. Minucium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita; sex prætores illo anno primum creati, crescentibus iam pro- 7 vinciis et latius patescente imperio; creati autem hi: *L.* Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius; Sempronius et Hel- 8 vius ex iis ædiles plebis erant; curules ædiles Q. Minucius Thermus et Ti. Sempronius Longus. Ludi Romano eo anno quater instaurati.

28 C. Cornelio et Q. Minucio consulibus omnium primum
A. u. c. 557. A. Ch. 197. de provinciis consulum prætorumque actum. Prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. Urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minucio obtigit; Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispanias Sempronius citeriorem, Helvius 3 ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus L. Oppius et Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, quod longinqua provincia Macedonia esset, 4 neque ulla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset, quam quod, vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu 5 gerendi belli prior consul revocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello. Quærendo regem et exercitum eius Sulpicium maiorem partem anni absumpsisse. 6 Villium congredientem cum hoste infecta re revocatum. Quinctium rebus divinis Romæ maiorem partem anni retentum ita gessisse tamen res, ut, si aut maturius in provinciam venisset 7 aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare; nunc quoque

in hiberna profectum ita comparare dici bellum, ut, nisi successor impediat, perfecturus æstate proxima videatur. His orationibus pervicerunt, ut consules in senatus auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni plebis facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt, T. Quinctio prorogarunt imperium, donec successor ex senatus consulto venisset. Consulibus binæ legiones decretæ, et ut bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent a populo Romano, gererent. Quinctio in Macedoniam supplementum decretum, sex millia peditum, trecenti equites, sociorum navalium millia tria. Præesse eidem, cui præerat, classi L. Quinctius Flamininus iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum socium ac nominis Latini data et quadringeni equites, ut dimitterent veterem ex Hispaniis militem; et terminare iussi, qua ulterior citeriorve provincia servaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium et P. Villium, qui consules in ea provincia fuerant, adiecerunt.

Priusquam consules prætoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit, quod ædes Vulcani Summanique Romæ, et quod Fregenis murus et porta de cælo tacta erant, et Frusinone inter noctem lux orta, et Æsulæ agnus biceps cum quinque pedibus natus, et Formiis duo lupi oppidum ingressi obvios aliquot laniaverant, Romæ non in urbem solum, sed in Capitolium penetraverat lupus.

C. Atinius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur, duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad Castrum Salerni; his Buxentum adiectum; trecenæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. Triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum haberent, creati M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus.

Dilectu rebusque aliis divinis humanisque, quæ per ipsos agenda erant, perfectis, consules ambo in Galliam profecti, Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant Cenomanis assumptis; Q. Minucius in læva Italiæ ad inferum

8 9 10 11 12 **29** 2 3 4 5 6

mare flexit iter, Genuamque exercitu ducto ab Liguribus
7 orsus bellum est. Oppida Clastidium et Litubium, utraque
Ligurum, et duæ gentis eiusdem civitates, Celeiates Cerdicia-
tesque, sese dediderunt; et iam omnia cis Padum præter
8 Gallorum Boios, Ilvates Ligurum sub dicione erant; quindecim
oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dedi-
30 derant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum
exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratque
2 se Insubribus et Cenomanis, quod ita acceperant, coniunctis
legionibus consules rem gesturos, ut et ipsi collatas in unum
3 vires firmarent. Postquam fama accidit, alterum consulem
Boiorum urere agros, seditio extemplo orta est; postulare
Boii, ut laborantibus opem universi ferrent; Insubres negare
4 se sua deserturos. Ita divisæ copiæ, Boiisque in agrum
suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnem
5 Mincii ripam consederunt. Infra eum locum duo millia et
6 consul Cornelius eidem flumini castra applicuit. Inde mit-
tendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis
erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum iuventutem
in armis esse, nec publico consilio Insubrum defectioni Ceno-
7 manos sese adiunxisse, excitis ad se principibus id agere ac
moliri cœpit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani et
sublatis signis aut domos redirent aut ad Romanos transirent.
8 Et id quidem impetrari nequiit; in id, fides data consuli est,
ut in acie aut quiescerent aut, si qua etiam occasio fuisset,
9 adiuvarent Romanos. Hæc ita convenisse Insubres ignora-
bant; suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem
sociorum. Itaque quum in aciem eduxissent, neutrum in
cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam in-
10 clinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul prin-
cipio pugnæ vovit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi
fugatique fuissent; a militibus clamor sublatus, compotem voti
11 consulem se facturos, et impetus in hostes est factus. Non
tulerunt Insubres primum concursum. Quidam et a Cenoma-
nis, terga repente in ipso certamine aggressis, tumultum anci-

pitem iniectum auctores sunt, cæsaque in medio quinque et triginta millia hostium, quinque millia et ducentos vivos captos, in iis Hamilcarem, Pœnorum imperatorem, qui belli causa 12
fuisset; signa militaria centum triginta et carpenta supra ducenta. Oppida Gallorum, quæ Insubrum defectionem secuta 13
erant, dediderunt se Romanis.

Minucius consul primo effusis populationibus peragraverat 31
fines Boiorum; deinde, ut, relictis Insubribus, ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus; nec Boii detrectassent pugnam, ni fama, Insubres victos, 2
allata animos fregisset. Itaque relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua quisque ut defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. Omissa enim spe per unam dimica- 3
tionem rei decernendæ, rursus populari agros et urere tecta vicosque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium in- 4
censum. Inde in Ligustinos Ilvates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Insubres acie victos, 5
Boios ita, ut tentare spem certaminis non auderent, territos audivit, in dicionem venit. Litteræ consulum amborum de 6
rebus in Gallia gestis prope sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius prætor urbanus in senatu eas, deinde ex auctoritate patrum ad populum recitavit; supplicatio in
quatriduum decreta. Hiems iam eo tempore erat, et quum 32
T. Quinctius capta Elatea in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una 2
Ætolos, qui propiores erant, altera Romanos accersebat. Ætoli priores venerunt; sed opulentior factio, exclusis Ætolis 3
missoque ad imperatorem Romanum nuntio, usque in adventum eius tenuit urbem. Arcem regium tenebat præsidium, 4
neque, ut decederent inde, aut Opuntiorum minis aut auctoritate imperatoris Romani perpelli potuerunt. Mora, cur non 5
extemplo oppugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat locum ac tempus petens colloquio. Id gravate regi 6
concessum est, non quin cuperet Quinctius per se partim armis, partim condicionibus confectum videri bellum; necdum 7

enim sciebat, utrum successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur, an, quod summa vi ut tenderent, amicis et propin-
8 quis mandaverat, imperium prorogaretur; aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset vel ad bellum ma-
9 nenti vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam litus elegere. Eo rex ab Demetriade cum
10 quinque lembis et una nave rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum et Achæorum exsul, vir insignis, Cycli-
11 adas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat et Dionysodorus, Attali legatus, et Agesimbrotus, præfectus Rhodiæ classis, et Phæneas, princeps Ætolorum, et Achæi duo, Ari-
12 stænus et Xenophon. Inter hos Romanus *ad* extremum litus progressus, quum rex in proram navis in ancoris stantis pro-
13 cessisset, „Commodius“ inquit, „si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus in vicem audiamusque.“ Quum rex facturum se id negaret, „Quem tandem“ inquit Quinctius „times?“
14 Ad hoc ille superbo et regio animo: „Neminem equidem timeo præter deos immortales; non omnium autem credo fidei, quos
15 circa te video, atque omnium minime Ætolis.“ „Istuc quidem“ ait Romanus „par omnibus periculum est, qui cum hoste ad
16 colloquium congrediuntur, si nulla fides sit.“ „Non tamen“ inquit, „T. Quincti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus et Phæneas; neque enim æque difficulter Ætoli prætorem alium ac Macedones regem in meum locum
33 substituant.“ Secundum hæc silentium fuit, quum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium, rex eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non
2 qui acciperet; tum Romanus: simplicem suam orationem esse; ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis condicio.
3 Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præsidia esse; captivos et transfugas sociis populi Romani reddendos; restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro
4 factam occupasset; Ptolemæo Ægypti regi reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupavisset. Suas populique Romani condiciones has esse; ceterum et socium

audiri postulata verum esse. Attali regis legatus naves cap- 5
tivosque, quæ ad Chium navali prœlio capta essent, et Nice-
phorium Venerisque templum, quæ spoliasset evastassetque,
pro incorruptis restitui; Rhodii Peræam (regio est continentis 6
adversus insulam, vetustæ eorum dicionis) repetebant, postula-
bantque præsidia deduci ab Iaso et a Bargyliis et Euromen-
sium urbe et in Hellesponto Sesto atque Abydo, et Perinthum 7
Byzantiis in antiqui formulam iuris restitui, et liberari omnia
Asiæ emporia portusque. Achæi Corinthum et Argos repe- 8
tebant. Prætor Ætolorum Phæneas quum eadem fere, quæ
Romani, ut Græcia decederetur, postulasset, redderenturque
Ætolis urbes, quæ quondam iuris ac dicionis eorum fuissent,
excepit orationem eius princeps Ætolorum Alexander, vir ut 9
inter Ætolos facundus. Iam dudum se reticere ait, non quo 10
quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum di-
centem interpellet. Nec de pace cum fide Philippum agere
nec bella vera virtute unquam gessisse. In colloquiis insi- 11
diari et captare; in bello non congredi æquo campo neque
signis collatis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere
urbes et vincentium præmia victum corrumpere. At non an- 12
tiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus par-
cere, quantum possent, quo opulentius haberent imperium.
Nam, de quorum possessione dimicetur, tollentem nihil sibi 13
præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore 14
anno sociorum urbes in Thessalia evastasse Philippum quam
omnes, qui unquam hostes Thessaliæ fuerint. Ipsis quoque 15
Ætolis eum plura socium quam hostem ademisse. Lysima-
chiam pulso prætore et præsidio Ætolorum occupasse eum;
Cium, item suæ dicionis urbem, funditus evertisse ac delesse; 16
eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larisam,
Pharsalum.

Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut exaudi- 34
retur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere, in Æto- 2
los maxime, violenter Phæneas interfatus, non in verbis rem
verti ait; aut bello vincendum aut melioribus parendum esse.

3 „Apparet id quidem“ inquit Philippus „etiam cæco“, iocatus in valetudinem oculorum Phæneæ; et erat dicacior natura, quam regem decet, et ne inter seria quidem risu satis tempe-
4 rans. Indignari inde cœpit, Ætolos tanquam Romanos decedi Græcia iubere, qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint; ipsius enim Ætoliæ Agræos Apodotosque et Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non
5 esse. „An, quod a sociis eorum non abstinuerim, iustam querelam habent, quum ipsi pro lege hunc antiquitus morem servent, ut adversus socios ipsi suos, publica tantum auctoritate dempta, iuventutem suam militare sinant et contrariis persæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant?
6 Neque ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium et amicum oppugnantem adiuvi, et Lysimachiam ab Thracibus vindicavi, sed quia me necessitas ad hoc bellum a custodia eius averti
7 Thraces habent. Et Ætolis hæc; Attalo autem Rhodiisque nihil iure debeo; non enim a me, sed ab illis principium bel
8 ortum est; Romanorum autem honoris causa Peræan Rhodi et naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam
9 Nam quod ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem
10 attinet, quid restitui ea postulantibus respondeam, nisi, qu uno modo silvæ lucique cæsi restitui possunt, curam impe samque sationis me præstaturum, quoniam hæc inter se rege
11 postulare et respondere placet.“ Extrema eius oratio adve sus Achæos fuit, in qua orsus ab Antigoni primum, su deinde erga gentem eam meritis, recitari decreta eorum iuss
12 omnes divinos humanosque honores complexa, atque eis obi cit recens decretum, quo ab se descivissent, invectusque gr
13 viter in perfidiam eorum, Argos tamen se iis redditurum dixit, de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumque ab eo simul, utrum iisne urbibus decedere se æquum censeat, quas ab se ipso captas iure bel habeat, an iis etiam, quas a maioribus suis accepisset.

35 Parantibus Achæis Ætolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem colloqui

Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani socii-
que in castra redierunt. Quinctius postero die ad Nicæam 2
(is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit; Phi-
lippus nullus usquam, nec nuntius ab eo per aliquot horas
veniebat, et iam desperantibus venturum repente apparuerunt
naves. Atque ipse quidem, quum tam gravia et indigna im- 3
perarentur, inopem consilii diem consumpsisse deliberando
aiebat; vulgo credebant, de industria rem in serum tractam, 4
ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum,
et eam opinionem ipse affirmavit petendo, ut, summotis aliis, 5
ne tempus altercando tereretur et aliqui finis rei imponi posset,
cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primo 6
non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii; dein, 7
quum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus
imperator cum App. Claudio tribuno militum, ceteris summotis,
ad extremum litus processit; rex cum duobus, quos pridie 8
adhibuerat, in terram est egressus. Ibi quum aliquamdiu
secreto locuti essent, quæ acta Philippus ad suos retulerit,
minus compertum est; Quinctius hæc retulit ad socios: Ro- 9
manis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere ac si
qui sint captivi; Attalo naves et cum iis captos navales socios; 10
Rhodiis regionem, quam Peræan vocant, reddere, Iaso et
Bargyliis non cessurum; Ætolis Pharsalum Larisamque red- 11
dere, Thebas non reddere; Achæis non Argis modo, sed etiam
Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus 12
cessurus aut non cessurus esset, destinatio; plus enim amitti in
iis quam acquiri, nec unquam, nisi tota deduxisset Græcia 13
præsidia, causas certaminum defore.

Quum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, **36**
ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata; itaque 2
a Quinctio petit, ut rem totam in posterum diem differret:
profecto aut persuasurum se aut persuaderi sibi passurum.
Litus ad Thronium colloquio destinatur. Eo mature con- 3
ventum est. Ibi Philippus primum et Quinctium et omnes, qui
aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent; postremo petere 4

tempus, quo legatos mittere Romam ad senatum posset; aut iis condicionibus se pacem impetraturum aut, quascunque se-
5 natus dedisset leges pacis, accepturum. Id ceteris haudquaquam placebat; nec enim aliud quam moram et dilationem
6 ad colligendas vires quæri; Quinctius verum id futurum fuisse dicere, si æstas et tempus rerum gerendarum esset; nunc, hieme instante, nihil amitti dato spatio ad legatos mittendos;
7 nam neque sine auctoritate senatus ratum quicquam eorum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent, et explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret, senatus auctoritatem
8 posse. In hanc sententiam et ceteri sociorum principes concesserunt; indutiisque datis in duos menses, et ipsos mittere singulos legatos ad senatum edocendum, ne fraude regis ca-
9 peretur, placuit. Additum indutiarum pacto, ut regia præsidia
10 Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quinctius cum sociorum legatis Amynandrum, Athamanum regem, ut speciem legationi adiiceret, et Q. Fabium (uxoris Quinctii sororis filius erat) et Q. Fulvium et App. Claudium misit.

37 Ut ventum Romam est, prius sociorum legati quam regis auditi sunt. Cetera eorum oratio conviciis regis consumpta est;
2 moverunt vero maxime senatum demonstrando maris terrarum-
3 que regionis eius situm, ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex
4 teneret, non posse liberam Græciam esse, et ipsum Philippum non contumeliosius quam verius compedes eas Græciæ appel-
5 lare. Legati deinde regis intromissi; quibus longiorem exorsis orationem brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset, sermonem incidit, quum mandati sibi de iis nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regii dimissi;
6 Quinctio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. Cui ut satis apparuit, non tædere belli senatum, et ipse victoriæ quam pacis avidior neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Græcia decedi nuntiare, admissurum dixit.

Philippus quum acie decernendum videret et undique ad 38
se contrahendas vires, maxime de Achaiæ urbibus, regionis
ab se diversæ, et magis tamen de Argis quam de Corintho
sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno 2
velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret, si quid adversi
accidisset, ipse haberet, Philocli, qui Corintho Argisque præ-
erat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles, præter- 3
quam quod iam veniebat cum munere, adiicit, ad pignus
futuræ regi cum tyranno amicitiæ filias suas regem Nabidis
filiis matrimonio coniungere velle. Tyrannus primo negare 4
aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum
decreto accersitus ad auxilium urbis esset; deinde, ut frequenti 5
contione non aspernatos modo, sed abominatos etiam nomen
tyranni audivit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere,
ubi vellet, urbem Philoclen iussit. Nocte, ignaris omnibus, 6
acceptus in urbem est tyrannus; prima luce occupata omnia
superiora loca portæque clausæ, paucis principum inter primum 7
tumultum elapsis. Eorum absentium direptæ fortunæ; præ-
sentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ imperatæ
ingentes. Qui non cunctanter contulere, sine contumelia et 8
laceratione corporum dimissi; quos occulere aut retrahere
aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti.
Contione inde advocata rogationes promulgavit, unam de 9
tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo, duas faces
novantibus res ad plebem in optimates accendendam.

Postquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil eius 39
memor tyrannus, a quo eam civitatem et in quam condicionem
accepisset, legatos Elateam ad Quinctium et *ad* Attalum Æginæ 2
hibernantem mittit, qui nuntiarent, Argos in potestate sua esse;
eo si veniret Quinctius ad colloquium, non diffidere, sibi
omnia cum eo conventura. Quinctius, ut eo quoque præsidio 3
Philippum nudaret, quum annuisset se venturum, mittit ad
Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret; ipse ab 4
Anticyra decem quinqueremibus, quas iis forte ipsis diebus
L. Quinctius frater eius adduxerat ex hibernis Corcyræ,

5 Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat; qui quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret, in sententiam suam Quinctium traduxit, ne in urbem 6 ipsam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica vocatur; 7 in eo loco ut congrederentur, convenit. Quinctius cum fratre et tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus, Achæorum prætor, cum auxiliaribus paucis venit. 8 Tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt. Progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium fere interiacentis campi; inermis Quinctius cum fratre et duobus tribuniis militum; inermi item regi prætor Achæorum 9 et unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, quod armatus ipse armatisque sæptus, quum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in colloquium venisset; neque enim se illos timere 11 dixit, sed exsules Argivorum. Inde ubi de condicionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res, unam, ut bellum cum Achæis finiret, alteram, ut adversus Philippum 10 mitteret secum auxilia. Ea se missurum dixit; pro pace cum Achæis indutiæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur.

40 De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est mota, quum fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret, 2 ille ab ipsis Argivis se defenderet accitum. Contionem rex Argivorum postulabat, ut id sciri posset; nec tyrannus abnuere; sed deductis ex urbe præsidiis liberam contionem, non immixtis Lacedæmoniis, declaraturam, quid Argivi vellent, præberi 3 debere dicebat rex; tyrannus negavit deducturum. Hæc dis- 4 ceptatio sine exitu fuit. De colloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, indutiisque inter Nicostratum, prætorem Achæorum, et Lacedæmoniorum tyrannum in quattuor menses factis.

5 Inde Quinctius Corinthum est profectus et ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli, præfecto urbis, 6 appareret, tyrannum a Philippo descisse. Philocles et ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit, hortantique,

ut extemplo transiret urbemque traderet, ita respondit, ut distulisse rem magis quam negasse videretur. A Corintho 7
Quinctius Anticyram traiecit; inde fratrem ad tentandam
Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est 8
profectus. Ibi et civitas novis honoribus veteres regis honores
auxit, et rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi
quondam pecunia redemerat iis, tum quoque, ne sine aliqua 9
munificentia præteriret civitatem sociam atque amicam, decem
talenta argenti dono dedit et decem millia medimnum frumenti,
atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato præsidio 10
Argis, Lacedæmonem regressus, quum ipse viros spoliasset, ad
feminas spoliandas uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas 11
illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum
accersendo blandiendoque ac minando, non aurum modo iis,
sed postremo vestem quoque mundumque omnem muliebrem
ademit.

LIBER XXXIII.

Hæc per hiemem gesta; initio autem veris Quinctius, Al
Elateam excito, Bœotorum gentem, incertis ad eam diem an
fluctuantem, dicionis suæ facere cupiens, profectus per Phoci
quinque millia ab Thebis, quod caput est Bœotiæ, posuit ca
2 Inde postero die *cum* unius signi militibus et Attalo legi
nibusque, quæ frequentes undique convenerant, pergit in
urbem, iussis legionis hastatis (ea duo millia militum er
3 sequi se mille passuum intervallo distantibus. Ad med
ferme viæ Bœotorum prætor Antiphilus obvius fuit; ce
multitudo e muris adventum imperatoris Romani regi
4 prospeculabatur. Rara arma paucique milites circa eos app
bant; hastatos sequentes procul anfractus viarum valle
5 interiectæ occulebant. Quum iam appropinquaret urbi, v
obviam egredientem turbam salutaret, tardius incedebat; c
6 erat moræ, ut hastati consequerentur. Oppidani, ante licto
turba acta, insecutum confestim agmen armatorum non a
quam ad hospitium imperatoris ventum est, conspex
7 Tum, velut prodita dolo Antiphili prætoris urbe capta
obstupuerunt omnes, et apparebat nihil liberæ consultati
concilio, quod in diem posterum indictum erat Bœotis, relic
8 esse. Texerunt dolorem, quem et nequicquam et non
2 periculo ostendissent. In concilio Attalus primus verba f
Orsus a maiorum suorum suisque et communibus in om
2 Græciam et propriis in Bœotorum gentem meritis, senior
et infirmior, quam ut contentionem dicendi sustineret, obm

ncidit; et dum regem auferunt perferuntque parte membro- 3
captum, paulisper contio intermissa est. Aristænus inde, 4
eorum prætor, eo cum maiore auctoritate auditus, quod
alia, quam quæ Achæis suaserat, Bœotis suadebat.
:a ab ipso Quinctio adiecta, fidem magis Romanam quam 5
ı aut opes extollente verbis. Rogatio inde a Platæensi 6
:archo lata recitataque *de societate* cum Romanis iungenda,
ı contra dicere audente, omnium Bœotiæ civitatum suffragiis
ıitur iubeturque. Concilio dimisso, Quinctius, tantum Thebis 7
ıtus, quantum Attali repens casus coegit, postquam non 8
præsens periculum vis morbi attulisse, sed membrorum
ıitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam
oris, Elateam, unde profectus erat, redit, Bœotis quoque, 9
prius Achæis, ad societatem adscitis et, quoniam tuta
ıcataque ab tergo relinquebantur, omnibus iam cogitationibus
hilippum et quod reliquum belli erat, conversis.
Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma 3
pacati retulerant, dilectum per omnia oppida regni
re instituit in magna inopia iuniorum; absumpserant enim 2
multas iam ætates continua bella Macedonas; ipso quoque 3
ante et navalibus bellis adversus Rhodios Attalumque et
stribus adversus Romanos ceciderat magnus numerus.
ıt tirones ab sedecim annis milites scribebat, et emeritis 4
ım stipendiis, quibus modo quicquam reliqui roboris
ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundum 5
ım æquinoctium omnes copias Dium contraxit, ibique stativis
s, exercendo quotidie milite hostem opperiebatur. Et Quinc- 6
ıer eosdem ferme dies ab Elatea profectus præter Thronium
ırpheam ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Ætolorum 7
cleam indictum *eum* tenuit, consultantium, quantis auxiliis
ınum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, 8
die ab Heraclea Xynias prægressus, in confinio Ænianum
ıalorumque positis castris, Ætolica auxilia opperiebatur.
morati Ætoli sunt; Phænea duce sexcenti pedites cum 9
bus quadringentis venerunt. Ne dubium esset, quid

10 exspectasset, confestim Quinctius movit castra. Tran
in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretensium,
Cydante, et trecenti Apolloniatæ, haud dispari arma
coniunxere, nec ita multo post Amynander cum Athai
peditum ducentis et mille.

11 Philippus, cognita profectione ab Elatea Romanor
cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos
12 ratus, multa iam sæpe memorata de maiorum virt
simul de militari laude Macedonum quum disseruisset,
quæ tum maxime animos terrebant, quibusque *erigi* ad a
4 spem poterant, venit. Acceptæ ad Aoum flumen in an
cladi ter a Macedonum phalange ad Atracem vi
2 Romanos opponebat; et illic tamen, ubi insessas fauces
non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui negli
3 custodias servassent, secundam in ipso certamine levis arn
mercenariorumque militum; Macedonum vero phalangem
stetisse et loco æquo iustaque pugna semper mansuram in
4 Decem et sex millia militum hæc fuere, robur omne viriu
regni. Ad hoc duo millia cætratorum, quos peltastas ap
Thracumque et Illyriorum (Trallis est nomen genti) par nu
5 bina millia erant, et mixti ex pluribus gentibus merced
ducti auxiliares mille ferme et quingenti, et duo millia eq
6 Cum iis copiis rex hostem opperiebatur. Romanis fern
numerus erat; equitum copiis tantum, quod Ætoli acces
superabant.

5 Quinctius ad Thebas Phthioticas castra quum mo
spem nactus per Timonem, principem civitatis, prodi
cum paucis equitum levisque armaturæ ad muros suo
2 Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modo
erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret, ni
exciti repente pedites equitesque in tempore subven
3 Et postquam nihil conceptæ temere spei succedebat,
4 quidem amplius tentandæ in præsentia conatu absistit; ce
satis gnarus, iam in Thessalia regem esse, nondum comperto,
in regionem venisset, milites per agros dimissos vallum c

et parare iubet. Vallo et Macedones et Græci usi sunt, sed 5
usum nec ad commoditatem ferendi nec ad ipsius munitionis
firmamentum aptaverunt; nam et maiores et magis ramosas 6
arbores cædebant, quam quas ferre cum armis miles posset,
et quum castra his ante obiectis sæpsissent, facilis molitio eorum
valli erat. Nam et quia rari stipites magnarum arborum 7
eminebant multique et validi rami præbebant, quod recte
manu caperetur, duo aut summum tres iuvenes connixi 8
arborem unam evellebant, qua evulsa portæ instar extemplo
patebat, nec in promptu erat, quod obmolirentur. Romanus 9
leves et bifurcos plerosque et trium aut, quum plurimum,
quattuor ramorum vallos cædit, ut et suspensis ab tergo
armis ferat plures simul apte miles; et ita densos offigunt 10
implicantque ramos, ut *neque, quis cuiusque palmæ stipes*, neque,
quæ cuiusque stipitis palma sit, perviderí possit; et [adeo] 11
acuti aliusque per alium immissi rami locum ad inserendam
manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur,
neque trahi, quum inter se innexi rami vinculum in vicem 12
præbeant, possit; et si evulsus forte est unus, nec loci multum
aperit, et alium reponere perfacile est. 6

Quinctius postero die, vallum secum ferente milite, 2
ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus
modicum iter, sex ferme millia a Pheris quum consedisset,
speculatum, in qua parte Thessaliæ hostis esset quidve pararet, 3
misit. Circa Larisam erat rex. Certior iam factus, Romanum
ab Thebis Pheras movisse, defungi quam primum et ipse
certamine cupiens ducere ad hostem pergit et quattuor millia
fere a Pheris posuit castra. Inde postero die quum expediti 4
utrinque ad occupandos super urbem tumulos processissent,
pari ferme intervallo ab iugo, quod capiendum erat, quum
inter se conspecti essent, constiterunt, nuntios in castra 5
remissos, qui, quid sibi, quoniam præter spem hostis occur-
risset, faciendum esset, consulerent, quieti opperientes. Et illo 6
quidem die nullo inito certamine in castra revocati sunt;
postero die circa eosdem tumulos equestre prœlium fuit, in

quo non minimum Ætolorum opera regii fugati atque in
7 castra compulsi sunt. Magnum utrisque impedimentum ad rem
gerendam fuit ager consitus crebris arboribus hortiqu[illegible], ut in
suburbanis locis, et coartata itinera maceriis et quibusdam
8 locis interclusa. Itaque pariter ducibus consilium fuit excedendi
ea regione, et velut ex prædicto ambo Scotussam petierunt,
Philippus spe frumentandi inde, Romanus, ut prægressus
9 corrumperet hosti frumenta. Per diem totum, quia colles
perpetuo iugo intererant, nullo conspecta inter se loco agmina
10 ierunt. Romani *ad* Eretriam Phthiotici agri, Philippus super
amnem Onchestum posuit castra.

11 Ne postero quidem die, quum Philippus ad Melambium
quod vocant Scotussæi agri, Quinctius circa Thetideum Pharsalie
terræ posuisset castra, aut hi aut illi, ubi hostis esset, sati
12 compertum habuerunt. Tertio die primo nimbus effusus, de
caligo noctis simillima Romanos metu insidiarum tenui

7 Philippus maturandi itineris causa post imbrem, nubibus i
2 terram demissis nihil deterritus, signa ferri iussit; sed ta
densa caligo occæcaverat diem, ut neque signiferi viam n
signa milites cernerent, agmen ad incertos clamores vagu
3 velut errore nocturno turbaretur. Supergressi tumulos, q
Cynoscephalæ vocantur, relicta ibi statione firma peditu
4 equitumque, posuerunt castra. Romanus eisdem ad Thetide
castris quum se tenuisset, exploratum tamen, ubi hostis esse
decem turmas equitum et mille pedites misit, monitos, ut a
insidiis, quas dies obscurus apertis quoque locis tecturus esse
5 præcaverent. Ubi ventum ad insessos tumulos est, pavo
mutuo iniecto velut torpentes quieverunt; dein nuntiis retu
in castra ad duces missis, ubi primus terror ab necopina
6 visu consedit, non diutius certamine abstinuere. Principio
paucis procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidi
tuentium pulsos aucta. In qua quum haudquaquam par
Romani alios super alios nuntios ad ducem mitterent, premi se
7 quingenti equites et duo millia peditum, maxime Ætolorum
cum duobus tribunis militum propere missa rem inclinata

estituerunt, versaque fortuna, Macedones laborantes opem 8
egis per nuntios implorabant. Rex, ut qui nihil minus illo
ie propter offusam caliginem quam prœlium exspectasset,
agna parte hominum omnis generis pabulatum missa,
liquamdiu inops consilii trepidavit; deinde, postquam nuntii 9
ostabant, et iam iuga montium detexerat nebula, et in
onspectu erant Macedones in tumulum maxime editum inter
lios compulsi, loco se magis quam armis tutantes, commit- 10
endam rerum summam in discrimen utcunque ratus, ne partis
ndefensæ iactura fieret, Athenagoram, ducem mercede mili- 11
antium, cum omnibus præter Thracas auxiliis et equitatu
Macedonum ac Thessalorum mittit. Eorum adventu depulsi 12
ab iugo Romani non ante restiterunt, quam in planiorem
vallem perventum est. Ne effusa detruderentur fuga, plurimum 13
in Ætolis equitibus præsidii fuit. Is longe tum optimus eques
in Græcia erat; pedite inter finitimos vincebantur.

Lætior res quam pro successu pugnæ nuntiata, quum alii 8
super alios recurrentes ex prœlio clamarent, fugere pavidos
Romanos, invitum et cunctabundum et dicentem, temere fieri, 2
non locum sibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret
omnes copias in aciem. Idem et Romanus, magis necessitate 3
quam occasione pugnæ inductus, fecit. Dextrum cornu,
elephantis ante signa instructis, in subsidiis reliquit; lævo
cum omni levi armatura in hostem vadit, simul admonens, 4
cum iisdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces
montibus fluminibusque sæptos, victa naturali difficultate
locorum, expulissent acieque expugnassent, cum iis, quos 5
P. Sulpicii prius ductu obsidentes in Eordæam aditum
vicissent; fama stetisse, non viribus Macedoniæ regnum; eam
quoque famam tandem evanuisse. Iam perventum ad suos in 6
ima valle stantes erat, qui adventu exercitus imperatorisque
pugnam renovant impetuque facto rursus avertunt hostem.
Philippus cum cætratis et cornu dextro peditum, robore 7
Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, prope cursu
ad hostem vadit; Nicanori ex purpuratis uni, ut cum reliquis 8

9 copiis confestim sequatur, imperat. Primo, ut in iugum evasit
et, iacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, proelium
eo loco fuisse pulsosque inde Romanos et pugnari prope
10 castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus; mox refugien-
tibus suis et terrore verso, paulisper incertus, an in castra
11 reciperet copias, trepidavit; deinde ut appropinquabat hostis
et, praeterquam quod caedebantur aversi nec, nisi defenderentur,
servari poterant, ne ipsi quidem in tuto iam receptus erat,
12 coactus, nondum assecuta parte suorum, periculum summae
rerum facere, equites levemque armaturam, qui in proelio
13 fuerant, dextero in cornu locat, cetratos *et* Macedonum pha-
langem hastis positis, quarum longitudo impedimento erat,
14 gladiis rem gerere iubet. Simul, ne facile perrumperetur acies,
dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus
duplicat, ut longa potius quam lata acies esset; simul et
densari ordines iussit, ut vir viro, arma armis iungerentur.
9 Quinctius iis, qui in proelio fuerant, inter signa et ordines
2 acceptis, tuba dat signum. Raro alias tantus clamor dicitur
in principio pugnae exortus; nam forte utraque acies simul
conclamavere, nec solum qui pugnabant, sed subsidia etiam
3 quique tum maxime in proelium veniebant. Dextero cornu rex
loci plurimum auxilio, ex iugis altioribus pugnans, vincebat;
sinistro, tum quum maxime appropinquante phalangis parte,
quae novissimi agminis fuerat, sine ullo ordine trepidabatur;
4 media acies, quae propior dextrum cornu erat, stabat spectaculo
5 velut nihil ad se pertinentis pugnae intenta. Phalanx, quae
venerat agmen magis quam acies aptiorque itineri quam
6 pugnae, vixdum in iugum evaserat. In hos incompositos
Quinctius, quanquam pedem referentes in dextro cornu suos
cernebat, elephantis prius in hostem actis, impetum facit, ratus
7 partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit;
extemplo terga vertere Macedones, terrore primo bestiarum
8 aversi. Et ceteri quidem hos pulsos sequebantur; unus e
tribunis militum, ex tempore capto consilio, cum viginti signorum
militibus, relicta ea parte suorum, quae haud dubie vincebat,

brevi circuitu dextrum cornu hostium aversum invadit. Nullam 9
aciem ab tergo adortus non turbasset; ceterum ad communem
omnium in tali re trepidationem accessit, quod phalanx Macedonum, 10
gravis atque immobilis, nec circumagere se poterat, nec hoc,
qui a fronte, paulo ante pedem referentes, tunc ultro territis
instabant, patiebantur. Ad hoc loco etiam premebantur, quia 11
iugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive pulsos inse-
quuntur, tradiderant hosti ad terga sua circumducto. Paulisper
in medio cæsi, deinde omissis plerique armis capessunt fugam.
Philippus cum paucis peditum equitumque primo tumulum 10
altiorem inter ceteros cepit, *ut* specularetur, quæ in læva parte
suorum fortuna esset; deinde, postquam fugam effusam anim- 2
advertit et omnia circa iuga signis atque armis fulgere,
tum et ipse acie excessit. Quinctius quum institisset ceden- 3
tibus, repente, quia erigentes hastas Macedonas conspexerat,
quidnam pararent, incertus, paulisper novitate rei con-
stituit signa; deinde, ut accepit hunc morem esse Macedonum 4
tradentium sese, parcere victis in animo habebat; ceterum 5
ab ignaris militibus, omissam ab hoste pugnam et quid imperator
vellet, impetus in eos est factus, et, primis cæsis, ceteri in
fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad 6
Gonnos diem unum substitit ad excipiendos, si qui prœlio
superessent. Romani victores in castra hostium spe prædæ
irrumpunt; ea magna iam *ex parte* direpta ab Ætolis inveniunt.
Cæsa eo die octo millia hostium, *quinque* capta; ex victoribus 7
septingenti ferme ceciderunt. Si Valerio qui credat, omnium 8
rerum immodice numerum augenti, quadraginta millia
hostium eo die sunt cæsa; capta (ibi modestius mendacium est)
quinque millia septingenti, signa militaria ducenta undequin-
quaginta. Claudius quoque duo et triginta millia hostium cæsa 9
scribit, capta quattuor millia et trecentos. Nos non minimo 10
potissimum numero credidimus, sed Polybium secuti sumus,
non incertum auctorem quum omnium Romanarum rerum, tum
præcipue in Græcia gestarum.

Philippus, collectis ex fuga, qui variis casibus pugnæ 11

dissipati vestigia eius secuti fuerant, missisque Larisan
commentarios regios comburendos, ne in hostium ven
2 potestatem, in Macedoniam concessit. Quinctius, ca
prædaque venundatis, partim militi concessis, Larisan
profectus, hauddum satis gnarus, quam regionem petisse
3 quidve pararet. Caduceator eo regius venit, specie, ut in
essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidi
re vera ad petendam veniam legatis mittendis. Utrumqu
4 Romano impetratum. Adiecta etiam illa vox, bono a
esse regem ut iuberet; quæ maxime Ætolos offendit,
5 tumentes querentesque mutatum victoria imperatorem;
pugnam omnia magna parvaque communicare cum
solitum; nunc omnium expertes consiliorum esse; suo i
6 arbitrio cuncta agere; cum Philippo iam gratiæ privatæ l
quærere, ut dura atque aspera belli Ætoli exhauserint,
7 gratiam et fructum Romanus in se vertat. Et haud
decesserat iis aliquantum honoris; sed cur negligerentur, i
rabant. Donis regis imminere credebant invicti ab ea cupid
8 animi virum; sed et succensebat non immerito Ætolis ob in
abilem aviditatem prædæ et arrogantiam eorum, victoriæ glo
9 in se rapientium, quæ vanitate sua omnium aures offendeba
Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Æ
10 habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas causas n
sedulo, ut viliores levioresque apud omnes essent et videre
faciebat.

12 Indutiæ quindecim dierum datæ hosti erant et cum
rege constitutum colloquium; cuius priusquam tempus ve
2 in consilium advocavit socios. Retulit, quas leges pacis
ceret dici. Amynander Athamanum rex paucis senten
absolvit; ita componendam pacem esse, ut Græcia e
absentibus Romanis satis potens tuendæ simul pacis libertati
3 esset. Ætolorum asperior oratio fuit, qui pauca præfati,
atque ordine imperatorem Romanum facere, quod, quos
socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia,
4 aiunt eum tota re, si aut Romanis pacem aut Græciæ libert

satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut occiso aut regno pulso; quæ utraque proclivia esse, si fortuna uti vellet. Ad hæc Quinctius negare Ætolos aut moris Romanorum memorem aut sibi ipsis convenientem sententiam dixisse. Et illos prioribus omnibus conciliis colloquiisque de condicionibus pacis semper, *non* ut ad internecionem bellaretur, disseruisse, et Romanos, præter vetustissimum morem victis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dedisse pace Hannibali et Carthaginiensibus data. Omittere se Carthaginienses; cum Philippo ipso quoties ventum in colloquium? nec unquam, ut cederet regno, actum esse. An quia victus prœlio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato hoste infestis animis concurri debere; adversus victos mitissimum quemque animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges; si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes feras et indomitas, in Macedoniam se et in Græciam effusuras. Ne proxima quæque amoliendo maioribus gravioribusque aditum ad se facerent. Interfanti deinde Phæneæ, prætori Ætolorum, testificantique, si elapsus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum, „Desistite tumultuari“ inquit, „ubi consultandum est. Non iis condicionibus illigabitur rex, ut movere bellum possit.“

Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe (is datus erat locus colloquio) venit; tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis, sine quibus pax impetrari non poterat, sua potius voluntate omissis, quam altercando extorquerentur, quæ priore colloquio aut imperata a Romanis aut postulata ab sociis essent, omnia se concedere, de ceteris senatui permissurum dixit. Quanquam vel inimicissimis omnibus præclusisse vocem videbatur, Phæneas tamen Ætolus, cunctis tacentibus, „Quid? Nobis“ inquit, „Philippe, reddisne tandem Pharsalum et Larisam Cremasten et Echinum et Thebas Phthias?“ Quum Philippus nihil morari diceret, quo minus reciperent, disceptatio inter imperatorem Romanum et Ætolos

5 6 7 8 9 10 11 12 13

13 2 3 4 5 6 7

8 orta est de Thebis; nam eas populi Romani iure belli factas
esse Quinctius dicebat, quod integris rebus, exercitu ab se
admoto, vocati in amicitiam, quum potestas libera desciscendi
ab rege esset, regiam societatem Romanæ præposuissent;
9 Phæneas et pro societate belli, quæ ante bellum habuissent,
10 restitui Ætolis æquum censebat, et ita in fœdere primo cautum
esse, ut belli præda rerum, quæ ferri agique possent, Romanos,
11 ager urbesque captæ Ætolos sequerentur. „Vos“ inquit „ipsi“
Quinctius „societatis istius leges rupistis, quo tempore relictis
12 nobis cum Philippo pacem fecistis. Quæ si maneret, captarum
tamen urbium illa lex foret; Thessaliæ civitates sua voluntate
13 in dicionem nostram venerunt.“ Hæc cum omnium sociorum
assensu dicta Ætolis non *in* præsentia modo gravia auditu,
sed mox etiam belli causa magnarumque ex eo cladium ii
14 fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium et
quosdam ex amicorum numero obsides et ducenta talenta
daret, de ceteris Romam mitteret legatos; ad eam rem quat-
15 tuor mensum indutiæ essent; si pax non impetrata ab senatu
foret, obsides pecuniamque reddi Philippo receptum est. Cau
Romano imperatori non alia maior fuisse dicitur maturandæ
pacis, quam quod Antiochum bellum transitumque in Europam
moliri constabat.

14 Eodem tempore atque, ut quidam tradidere, eodem die
ad Corinthum Achæi ducem regium Androsthenem iusto prœlio
2 fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversus
Græciæ civitates, et principes inde evocatos per speciem collo-
quendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum possent,
3 retinuerat pro obsidibus, et præter quingentos Macedonas
mixtosque ex omni genere auxiliorum octingentos, quot iam
4 ante ibi fuerant, mille Macedonum eo miserat et mille oc-
tingentos Illyrios, Thracasque et Cretenses, qui in utraque
5 parte militabant, octingentos. His additi Bœoti Thessalique
et Acarnanes mille, scutati omnes, et *centum ex* ipsorum
Corinthiorum iuventute, impleta ut essent sex millia armatorum,
6 fiduciam Androstheni fecerunt acie decernendi. Nicostratus,

prætor Achæorum, Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus; sed imparem se et numero et genere militum cernens mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equi- 7
tumque vagæ Pellenensem et Phliasium et Cleonæum agrum depopulabantur; postremo, exprobrantes metum hosti, in fines 8
Sicyoniorum transcendebant; navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vastabant. Quum id effusius hostes et, ut fit 9
ab nimia fiducia, negligentius etiam facerent, Nicostratus spem nactus necopinantes eos aggrediendi, circa finitimas civitates 10
nuntium occultum mittit, quo die et quot ex quaque civitate armati ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde 11
extemplo per Phliasiorum fines nocte Cleonas, insciis omnibus, quid pararet, pervenit; erant autem cum eo quinque millia 12
peditum, ex quibus armaturæ levis**, et trecenti equites. Cum iis copiis, dimissis, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebatur. Androsthenes omnium ignarus 15
Corintho profectus ad Nemeam (amnis est Corinthium *et* Sicyonium interfluens agrum) castra locat. Ibi partem dimi- 2
diam exercitus, divisam trifariam, et omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensem Sicyoniumque agros et Phliasium iubet. Hæc tria diversa agmina discessere. Quod 3
ubi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equi- 4
tibus, ut prægrederentur, locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte una mercenarii milites ibant cum levi arma- 5
tura, altera clipeati; id in illarum gentium exercitibus robur erat. Iam haud procul castris aberant pedites equitesque et 6
Thracum quidam in vagos palatosque per agros hostes impetum fecerant, quum repens terror castris infertur. Trepi- 7
dare dux, ut qui hostes nusquam nisi raros in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset, ab Cleonis quidem accessuros nunquam credidisset. Revocari 8
tuba iubet vagos a castris dilapsos; ipse, raptim capere arma

iussis militibus, infrequenti agmine porta egressus super flumen
9 instruit aciem. Ceterae copiae vix colligi atque instrui quum
10 potuissent, primum hostium impetum non tulerunt; Macedones et maxime omnium frequentes ad signa fuerant et diu an-
11 cipitem victoriae spem fecerunt; postremo fuga ceterorum nudati, quum duae iam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clipeati cætratique a fronte urgerent, et ipsi
12 re inclinata primo retulere pedem, deinde impulsi terga vertunt, et plerique abiectis armis, nulla spe castrorum tenen-
13 dorum relicta, Corinthum petierunt. Nicostratus, mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, magnam utrobique caedem
14 edidit, maiorem prope quam in proelio ipso. Ex iis quoque, qui Pellenen Phliuntaque depopulati erant, incompositi partim omniumque ignari ad castra revertentes in hostium stationes
15 tanquam in suas illati sunt, partim ex discursu id, quod erat, suspicati ita se in fugam passim sparserunt, ut ab ipsis agre-
16 stibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille et quingenti, capti trecenti; Achaia omnis magno liberata metu.

16 Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quinctius Corcyram excitis Arcananum principibus, quae sola Graecae gentium in societate Macedonum manserat, initium quoddam
2 ibi motus fecit. Duae autem maxime causae eos tenuerant in amicitia regis, una fides insita genti, altera metus odiumque
3 Ætolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eo neque cuncti convenere Acarnanum populi nec iis, qui convenerant, idem placuit; sed duo principes et magistratus pervicerunt, ut
4 privatum decretum Romanae societatis fieret. Id omnes, qui afuerant, aegre passi; et in hoc fremitu gentis a Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles et Echedemus, non ad tollendum modo decretum Romanae societatis valuerunt,
5 sed etiam, ut Archelaus et Bianor, principes gentis ambo, quod auctores eius sententiae fuissent, proditionis in concilio damnarentur, et Zeuxidae praetori, quod de ea re retulisset, imperium
6 abrogaretur. Rem temerariam, sed eventu prosperam damnati

erunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori et
Corcyram ad Romanos abirent, statuerunt offerre se multitu- 7
dini et aut eo ipso lenire iras aut pati, quod casus tulisset.
Quum se frequenti concilio intulissent, primo murmur ac fre- 8
mitus admirantium, silentium mox a verecundia simul pristinæ
dignitatis ac misericordia præsentis fortunæ ortum est. Po- 9
testate quoque dicendi facta, principio suppliciter, procedente
autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum est, cum tanta
fiducia, quantam innocentia dabat, disseruerunt; postremo ultro 10
aliquid etiam queri et castigare iniquitatem simul in se crudelita-
temque ausi ita affecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta
erant, frequentes tollerent, neque eo minus redeundum in socie- 11
tatem Philippi abnuendamque Romanorum amicitiam censerent.

Leucade hæc sunt decreta. Id caput Acarnaniæ erat, 17
eoque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque quum 2
hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum per-
lata esset, extemplo cum classe profectus Leucadem ad He-
ræum, quod vocant, naves applicuit. Inde cum omni genere 3
tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad
muros accessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos
posse. Postquam pacati nihil ostendebatur, tum vineas tur- 4
resque erigere et arietem admovere muris cœpit. Acar- 5
nania universa inter Ætoliam atque Epirum posita solem
occidentem et mare Siculum spectat. Leucadia nunc in- 6
sula est, vadoso freto, quod perfossum manu est, ab Acar-
nania divisa; tum pæninsula erat, occidentis regione artis
faucibus cohærens Acarnaniæ; quingentos ferme passus longæ 7
eæ fauces erant, latæ haud amplius centum et viginti. In
iis angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in orien-
tem et Acarnaniam; ima urbis plana sunt, iacentia ad mare, 8
quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terra marique
expugnabilis est; nam et vada sunt stagno similiora quam
mari et campus terrenus omnis operique facilis. Itaque 9
multis simul locis aut subruti aut ariete decussi ruebant muri;
sed quam urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam in-

10 expugnabiles hostium animi. Die ac nocte intenti reficere
quassata muri, obstruere, quæ patefacta ruinis erant, prœlia
impigre inire et armis magis muros quam se ipsos mœnibus
11 tutari; diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxis-
sent, ni exsules quidam Italici generis Leucade habitantes ab
12 arce milites accepissent. Eos tamen ex superiore loco magno
cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa, iusto prœlio
13 aliquamdiu Leucadii sustinuerunt. Interim et scalis capta
multis locis mœnia et per stragem lapidum ac ruinas tran-
14 scensum in urbem, iamque ipse legatus magno agmine circum-
venerat pugnantes. Tum pars in medio cæsi, pars armis
15 abiectis dediderunt sese victori. Et post dies paucos, audito
prœlio, quo ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes Acar-
naniæ populi in dicionem legati venerunt.

18 Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodii
quoque ad vindicandam a Philippo continentis regionem (Pe-
2 ræam vocant), possessam a maioribus suis, Pausistratum prætorem
cum octingentis Achæis peditibus, mille et octingentis
fere armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt;
3 Galli et Pisuetæ et Nisuetæ et Tamiani et Arei ex Africa
4 et Laodiceni ex Asia erant. Cum iis copiis Pausistratus
Tendeba in Stratonicensi agro, locum peropportunum, ignaris
5 regiis, qui Theræ erant, occupavit. In tempore et ad *id* ipsum
excitum auxilium, mille Achæi pedites cum centum equitibus
6 supervenerunt; Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius
præfectus, recuperandi castelli causa primo castra ad ipsa
Tendeba movet, inde ad alterum castellum item Stratonicense
7 agri (Astragon vocant); omnibusque [ex] præsidiis, quæ multi-
fariam disiecta erant, devocatis et ab ipsa Stratonicea Thes-
salorum auxiliaribus, ad Alabanda, ubi hostes erant, ducere
8 pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt. Ita castris in
9 propinquo locatis extemplo in aciem descensum est. Dino-
crates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianas
locat; in medium accipit contractos ex castellorum (Cares
maxime erant) præsidiis; equites cornibus circumdat et Cre-

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

ium auxiliares Thracumque. Rhodii Achæos milites, 10
am peditum manum, habuere medios; mixta ex plu- 11
s gentibus auxilia, equites levisque armaturæ quod
, cornibus circumiectum. Eo die steterunt tantum 12
s utraque super ripam, ([qui] tenui tum aqua in-
uebat torrens,) paucisque telis emissis in castra rece-
nt sese. Postero die eodem ordine instructi maius ali- 13
nto prœlium quam pro numero edidere pugnantium; neque
s plus terna millia peditum fuere et centeni ferme equites;
rum non numero tantum nec armorum genere, sed animis 14
que paribus et æqua spe pugnarunt. Achæi primi, tor- 15
e superato, in Agrianas impetum fecerunt; deinde tota prope
u transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit. 16
nero Achæi, mille ipsi, quadringentos loco pepulere; in-
ato deinde lævo cornu, in dextrum omnes connisi. Mace- 17
es, usque dum ordines et veluti stipata phalanx constabat,
reri nequiverunt; postquam, lævo latere nudato, circumagere 18
is in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati
mplo tumultum primo inter se fecerunt, terga deinde ver-
, postremo abiectis armis in præcipitem fugam effunduntur,
gylias petentes [fugerunt]. Eodem et Dinocrates perfugit. 19
dii, quantum diei superfuit, secuti, receperunt sese in castra.
s constat, si confestim victores Stratoniceam petissent,
pi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa eius 20
occasio est, dum in castellis vicisque recipiendis Perææ
pus teritur. Interim animi eorum, qui Stratoniceam præ- 21
o obtinebant, confirmati sunt; mox et Dinocrates cum iis,
› prœlio superfuerant, copiis intravit muros. Nequicquam 22
› obsessa oppugnataque urbs est, nec recipi nisi aliquanto
t per Antiochum potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia,
› in Asia per eosdem dies ferme gesta.

Philippus quum audisset Dardanos transgressos fines ab 19
itemptu concussi tum regni superiora Macedoniæ evastare,
inquam toto prope orbe terrarum, undique se suosque 2
gente fortuna, urgebatur, tamen morte tristius ratus Mace- 3

doniæ etiam possessione pelli, dilectu raptim per urbes l
donum habito, cum sex millibus peditum et quingentis
4 tibus circa Stobos Pæoniæ improviso hostes oppressit. M
multitudo hominum in prœlio, maior cupidine prædandi p
per agros cæsa est. Quibus fuga in expedito fuit, ne te
5 quidem casu pugnæ in fines suos redierunt. Ea una
peditione non pro reliquo statu fortunæ facta refectis su
animis, Thessalonicam sese recepit.

6 Non tam in tempore Punicum bellum terminatum
ne simul et cum Philippo foret bellandum, quam oppo
iam Antiocho ex Syria movente bellum Philippus est su
7 tus; nam præterquam quod facilius cum singulis, quam
unum ambo simul contulissent vires, bellatum est, His
quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum co
8 rexit. Antiochus quum priore æstate, omnibus, quæ in
Syria sunt, civitatibus ex Ptolemæi dicione in suam pot
tem redactis, in hiberna Antiocheam concessisset, nihilo
9 tiora ea ipsis æstivis habuit. Omnibus enim regni vi
connixus quum ingentes copias terrestres maritimasque
parasset, principio veris, præmissis terra cum exercitu
duobus, Ardye ac Mithridate, iussisque Sardibus se opp
10 ipse cum classe centum tectarum navium, ad hoc levior
11 navigiis cercurisque ac lembis ducentis, proficiscitur, simul
omnem oram Ciliciæ Lyciæque et Cariæ tentaturus u
quæ in dicione Ptolemæi essent, simul Philippum (nec
enim debellatum erat) exercitu navibusque adiuturus.

20 Multa egregie Rhodii pro fide erga populum Roma
proque universo nomine Græcorum terra marique ausi
2 nihil magnificentius, quam quod ea tempestate, non territi t
mole imminentis belli, legatos ad regem miserunt, ne C
donias (promuntorium Ciliciæ est, inclitum fœdere ant
Atheniensium cum regibus Persarum) superaret; si eo
3 non contineret classem copiasque suas, se obviam ituros,
ab odio ullo, sed ne coniungi eum Philippo paterentu
4 impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Corace

eo tempore Antiochus operibus oppugnabat, Zephyrio et Solis et Aphrodisiade et Coryco et, superato Anemurio (promuntorium id quoque Ciliciæ est), Selinunte recepto. Omnibus his aliisque eius oræ castellis aut metu aut voluntate sine certamine in dicionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi; et quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperavit iræ et legatos se Rhodum missurum respondit isque mandaturum, ut renovarent vetusta iura cum ea civitate sua maiorumque suorum et vetarent eos pertimescere adventum regis, nihil aut iis aut sociis eorum noxiæ futurum fraudive; eam Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento et recentem ad eos legationem esse et senatus honorifica se decreta responsaque. Tum forte legati redierant ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversus Philippum eventu belli. Quum hæc legati regis in contione Rhodiorum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio accepto, Rhodii, dempto metu a Philippo, omiserunt consilium obviam eundi classe Antiocho; illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis civitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho minebat. Nam alias auxiliis iuverunt, alias providendo ac remonendo conatus hostis, causaque libertatis fuerunt Cauniis, Lyndiis, Halicarnassensibus Samiisque. Non operæ est perequi, ut quæque acta in his locis sint, quum ad ea, quæ propria Romani belli sunt, vix sufficiam. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

Eodem tempore Attalus rex, æger ab Thebis Pergamum vectus, moritur altero et septuagesimo anno, quum quattuor quadraginta annos regnasset. Huic viro præter divitias nihil ad spem regni fortuna dederat. Iis simul prudenter, simul magnifice utendo effecit, primum ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde prœlio uno Gallis, tum gens recenti adventu terribilior Asiæ erat, regium adscivit nomen, cuius magnitudini semper animum æquavit. Summa iustitia suos rexit; unicam fidem sociis præstitit; comis 21

5 uxori ac liberis, quos *quattuor* superstites habuit, mitis ac munificus amicis fuit; regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio eius descenderit.

6 Quum hic status rerum in Asia Græciaque et Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore coor-
7 tum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is litteris senatum certiorem fecit, Culcham et Luxinium
8 regulos in armis esse; cum Culcha decem et septem oppida, cum Luxinio validas urbes Carmonem et Baldonem, in maritima ora Malacinos Sexetanosque et Bæturiam omnem; et quæ nondum animos nudaverant, ad finitimorum
9 motus consurrectura. His litteris a M. Sergio prætore, cui iurisdictio inter cives et peregrinos erat, recitatis, decreverunt patres, ut, comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret.

22 Sub idem tempus consules Romam venerunt. Quibus in æde Bellonæ senatum habentibus postulantibusque triumphum
2 ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo et C. Afranius tribuni plebis, ut separatim de triumpho agerent consules, postularunt; communem se relationem de ea re fieri non
3 passuros, ne par honos in dispari merito esset. Quum Q. Minucius utrique Italiam provinciam obtigisse diceret, commune
4 animo consilioque se et collegam res gessisse, et C. Cornelius adiiceret, Boios adversus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum
5 atque agros collega, ad sua tuenda aversos esse, tribuni non tantas bello gessisse C. Cornelium fateri, ut non magis de triumpho eius quam de honore diis immortalibus habendo
6 dubitari possit; non tamen nec illum nec quemquam alium civem tantum gratia atque opibus valuisse, ut, quum sibi meritum triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem
7 immeritum impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus levia prœlia, vix digna dictu, fecisse, in Gallia magnum nu-

ierum militum amisisse; nominabant etiam tribunos militum, 8
'. Iuventium, Cn. Ligurium legionis quartæ; adversa pugna
im multis aliis viris fortibus, civibus ac sociis, cecidisse.
ppidorum paucorum ac vicorum falsas et in tempus simulatas 9
ne ullo pignore deditiones factas esse. Hæ inter consules 10
ribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perse-
erantia tribunorum consules separatim retulerunt. C. Cornelio 23
mnium consensu decretus triumphus; et Placentini Cre-
ionensesque addiderunt favorem consuli, gratias agentes 2
ommemorantesque, obsidione sese ab eo liberatos, plerique
iam, quum apud hostes essent, servitute exemptos. Q. Mi- 3
ucius, tentata tantum relatione, quum adversum omnem senatum
ideret, in monte Albano se triumphaturum et iure imperii
onsularis et multorum clarorum virorum exemplo dixit. C. 4
Cornelius de Insubribus Cenomanisque in magistratu trium-
havit. Multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia cap-
ivis carpentis transvexit; multi nobiles Galli ante currum 5
ucti, inter quos quidam Hamilcarem ducem Pœnorum fuisse
uctores sunt; ceterum magis in se convertit oculos Cremo- 6
ensium Placentinorumque colonorum turba, pileatorum cur-
um sequentium. Æris tulit in triumpho ducenta triginta 7
eptem millia quingentos, argenti bigati undeoctoginta millia;
eptuageni æris militibus divisi, duplex equiti centurionique.
Q. Minucius consul de Liguribus Boiisque Gallis in monte 8
Albano triumphavit. Is triumphus ut loco et fama rerum
estarum, et quod sumptum non erogatum ex ærario omnes
ciebant, inhonoratior fuit, ita signis carpentisque et spoliis
ere æquabat. Pecuniæ etiam prope par summa fuit; æris 9
ralata ducenta quinquaginta quattuor millia, argenti bigati
uinquaginta tria millia et ducenti; militibus centurionibusque
t equitibus idem in singulos datum, quod dederat collega.

Secundum triumphum consularia comitia habita. Creati 24
onsules L. Furius Purpurio et M. Claudius Marcellus. Præ- 2
tores postero die facti Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius

Longus, Q. Minucius Thermus, M'. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius.

3 Exitu ferme anni litteræ a T. Quinctio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse, hostium
4 exercitum fusum fugatumque. Hæ litteræ prius in senatu a *M.* Sergio prætore, deinde ex auctoritate patrum in contione sunt recitatæ, et ob res prospere gestas in dies quinque supplii-
5 cationes decretæ. Brevi post legati et ab T. Quinctio et ab rege Philippo venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam, ibique eis locus et lautia præbita; et ad
6 ædem Bellonæ senatus est datus. Ibi haud multa verba facta, quum Macedones, quodcunque senatus censuisset, id rege
7 facturum esse dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex consilio T. Quinctius imperator leges pacis Philippo dare decreti; adiectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius et P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent.

8 Cosanis † eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus
9 augeretur, mille adscribi iussi, dum ne quis in eo numero esset, qui post P. Cornelium et Ti. Sempronium consules
25 hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus P. Cornelio Scipione et Cn. Manlio Vulsone et magnificentius quam alias facti et lætius propter res bene
2 gestas spectati, totique ter instaurati. Plebeii septies instaurati; M'. Acilius Glabrio et C. Lælius eos ludos fecerunt;
3 et de argento multaticio tria signa aenea, Cererem Liberumque et Liberam, posuerunt.

4 L. Furius et M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum
A. u. c. 558. de provinciis ageretur et Italiam utrique provinciam senatus
A. Ch. 196. decerneret, ut Macedoniam cum Italia sortirentur, tendebant.
5 Marcellus, provinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo et rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset,
6 regem, dubios sententiæ patres fecerat; et forsitan obtinuisset consul, ni Q. Marcius Ralla et C. Atinius Labeo tribuni plebis se intercessuros dixissent, ni prius ipsi ad plebem tulissent,

llent iuberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio 7
Capitolio ad plebem lata est; omnes quinque et triginta
bus „uti rogas“ iusserunt. Et quo magis pacem ratam 8
se in Macedonia vulgo lætarentur, tristis ex Hispania allatus
ntius effecit vulgatæque litteræ, C. Sempronium Tuditanum 9
oconsulem in citeriore Hispania prœlio victum, exercitum
s fusum fugatumque, multos illustres viros in acie cecidisse,
ditanum cum gravi vulnere relatum ex prœlio haud ita
lto post exspirasse. Consulibus ambobus Italia provincia 10
m iis legionibus, quas superiores consules habuissent, decreta,
ut quattuor legiones novas scriberent, duas urbanas, duas,
æ, quo senatus censuisset, mitterentur; et T. Quinctius 11
lamininus [cum duabus legionibus] provinciam eodem
ercitu obtinere iussus; imperium ei prorogatum satis iam
te videri esse. Prætores deinde provincias sortiti, L. Apustius 26
llo urbanam iurisdictionem, M'. Acilius Glabrio inter cives
peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, 2
Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, Ti.
mpronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni et Q. Minucio, 3
ibus Hispaniæ provinciæ evenerant, consules legiones singulas
quattuor ab se scriptis, quas videretur, ut darent, decretum
t, et socium ac Latini nominis quaterna millia peditum, 4
cenos equites; iique primo quoque tempore in provincias
re iussi. Bellum in Hispania quinto post anno motum est, 5
uam simul cum Punico bello fuerat finitum.

Priusquam aut hi prætores ad bellum prope novum, quia 6
am primum suo nomine sine ullo Punico exercitu aut duce
d arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab urbe mo-
verent, procurare, ut assolet, prodigia, quæ nuntiabantur, iussi.
P. Villius eques Romanus in Sabinos proficiscens fulmine ipse 7
equesque exanimati fuerant; ædes Feroniæ in Capenati de 8
alo tacta erat; ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant;
apus Esquilina porta ingressus, frequentissima parte urbis, 9
quum in forum decurrisset, Tusco vico atque inde Cermalo

per portam Capenam prope intactus evaserat. Hæc pro
maioribus hostiis sunt procurata.

27 Iisdem diebus Cn. Cornelius Blasio, qui ante C. Sempro
Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, ovans ex se
2 consulto urbem est ingressus. Tulit præ se auri mill
quingenta quindecim pondo, argenti viginti millia, si
3 denarium triginta quattuor millia et quingentos. L. Sterti
ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi
4 quinquaginta millia pondo argenti in ærarium intulit, e
manubiis duos fornices in foro boario ante Fortunæ æ
et matris Matutæ, unum in maximo circo fecit, et his fornic
signa aurata imposuit. Hæc per hiemem ferme acta.

5 Hibernabat eo tempore Elateæ T. Quinctius, a quo q
multa socii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut,
suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituere
6 Id a Quinctio facile impetratum, non quia satis dignos
credebat, sed quia, Antiocho rege iam suspecto, f
7 conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Resti
iis, confestim apparuit, quam nulla inita apud Bœotos g
esset; nam ad Philippum legatos gratias agentes ei pro red
hominibus, perinde atque ipsis, et non Quinctio et Ron
8 id datum esset, miserunt; et comitiis proximis Bœotar
ob nullam aliam causam Brachyllem quendam, quam
præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, feca
9 præteritis Zeuxippo et Pisistrato aliisque, qui Ron
10 societatis auctores fuerant. Id ægre et in præsentia hi
et in futurum etiam metum ceperunt; quum ad portas p
11 sedente exercitu Romano ea fierent, quidnam se futurum
profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo s
28 adiuvante et infesto iis, qui partis adversæ fuissent. I
Romana arma in propinquo haberent, tollere Brachyl
2 principem fautorum regis, statuerunt; et tempore ad eam
capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temul
3 prosequentibus mollibus viris, qui ioci causa convivio ce
interfuerant, ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Ætoli

circumventus occiditur. Fuga comitum et quiritatio facta et tumultus per totam urbem discurrentium cum luminibus; percussores proxima porta evaserunt. Luce prima contio frequens velut ex 4
ante indicto aut voce præconis convocata in theatro erat. Palam 5
ab suo comitatu et obscenis illis viris fremebant interfectum; animis autem Zeuxippum auctorem destinabant cædis. In 6
præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemque ex iis haberi. Qui dum quæruntur, Zeuxippus 7
constanti animo avertendi ab se criminis causa in contionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiviros crederent, multaque in eam partem proba- 8
biliter argumentatur, quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam, si sibi conscius esset, oblaturum se multitudini mentionemve eius cædis nullo lacessente facturum fuisse; alii non 9
dubitare, impudenter obviam crimini eundo suspicionem averti. Torti post paulo insontes, quum scirent ipsi nihil, opinione omnium pro indicio Zeuxippum et Pisistratum nominaverunt, nullo adiecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit 10
Tanagram, suam magis conscientiam quam indicium hominum nullius rei consciorum metuens; Pisistratus spretis indicibus 11
Thebis mansit. Servus erat Zeuxippi, totius internuntius et minister rei, quem indicem Pisistratus timens eo ipso timore ad indicium protraxit. Litteras ad Zeuxippum mittit, ut servum conscium tolleret; non tam idoneum ad celandam rem 12
eum videri sibi, quam ad agendam fuerit. Has qui tulerat 13
litteras, iussus Zeuxippo dare quam primum, quia non statim conveniendi eius copia fuit, illi ipsi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradit, et adiicit, a Pisistrato de re magno opere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientia 14
ictus, quum extemplo traditurum eas affirmasset, aperit, perlectisque litteris pavidus Thebas refugit et ad magistratus indicium defert. Et Zeuxippus quidem fuga servi motus Anthedonem, tutiorem exsilio locum ratus, concessit; de 15

Pisistrato aliisque quæstiones tormentis habitæ et sumptum supplicium est.

29 Efferavit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum, credentes, non sine consilio imperatoris Romani Zeuxippum, principem gentis, id facinus conscisse. Ad rebellandum neque vires neque ducem habebant; 2 proximum bello quod erat, in latrocinium versi alios in hospitia, alios vagos per hiberna milites, ad varios commeantes usus, 3 excipiebant. Quidam in ipsis itineribus ad notas latebras et insidiantibus, pars in deserta per fraudem deversoria dedu- 4 opprimebantur; postremo non tantum ab odio, sed etia- aviditate prædæ facinora fiebant, quia negotiandi fer- causa argentum in zonis habentes in commeatibus era- 5 Quum primo pauci, deinde in dies plures desiderarentur, infa- esse Bœotia omnis cœpit et timidius quam in hostico egr- 6 castris miles. Tum Quinctius legatos ad quærendum latrociniis per civitates mittit. Plurimæ cædes circa Copaid- paludem inventæ; ibi ex limo eruta extractaque ex stagn- cadavera saxis aut amphoris, ut pondere traherentur in pr- fundum, annexa; multa facinora Acræphiæ et Coroneæ fac- 7 inveniebantur. Quinctius primo noxios tradi sibi iussit pro quingentis militibus (tot enim interempti erant) quinge- 8 talenta Bœotos conferre. Quorum neutrum quum fier- verbis tantum civitates excusarent, nihil publico consilio factu- esse, missis Athenas et in Achaiam legatis, qui testarent- 9 socios, iusto pioque se bello persecuturum Bœotos, et c- parte copiarum App. Claudio Acræphiam ire iusso, ipse cu- parte Coroneam circumsidit, vastatis prius agris, qua ab Ela- 10 duo diversa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, qu- omnia terrore ac fuga completa essent, legatos mittu- Qui quum in castra non admitterentur, Achæi Athienses- 11 supervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt deprecant- quia, ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul ger- 12 decreverant. Per Achæos et Bœotis copia adeundi alloquen- que Romanum facta est, iussisque tradere noxios et mul-

nomine triginta conferre talenta pax data, et ab oppugnatione recessum.

Paucos post dies decem legati ab Roma venerunt, quorum 30
ex consilio pax data Philippo in has leges est, ut omnes 2
Græcorum civitates, quæ in Europa quæque in Asia essent,
libertatem ac suas haberent leges; quæ earum sub dicione
Philippi fuissent, præsidia ex iis Philippus deduceret, vacuasque
traderet Romanis ante Isthmiorum tempus; deduceret et ex 3
iis, quæ in Asia essent, Euromo Pedasisque et Bargyliis et
Iaso et Myrina et Abydo et Thaso et Perintho; eas quoque
enim placere liberas esse; de Cianorum libertate Quinctium 4
Prusiæ, Bithynorum regi, scribere, quid senatui et decem legatis
placuisset; captivos transfugasque reddere Philippum Romanis, 5
et naves omnes tectas tradere præter quinque et regiam unam
inhabilis prope magnitudinis, quam sedecim versus remorum
agebant; ne plus quinque millia armatorum haberet neve 6
elephantum ullum; bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu
senatus gereret; mille talentum daret populo Romano, 7
dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum.
Valerius Antias quaternum millium pondo argenti vectigal 8
in decem annos impositum regi tradit; Claudius in annos
triginta quaterna millia pondo et ducena, *in* præsens viginti
millia pondo. Idem nominatim adiectum scribit, ne cum 9
Eumene Attali filio (novus is tum rex erat) bellum gereret.
In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. 10
Adiicit Antias Valerius, Attalo absenti Æginam insulam
elephantosque dono datos, et Rhodiis Stratoniceam Cariæque 11
alias urbes, quas Philippus tenuisset; Atheniensibus insulas
datas Lemnum, Imbrum, Delum, Scyrum.

Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, 31
soli Ætoli decretum decem legatorum clam mussantes carpebant;
litteras inanes vana specie libertatis adumbratas esse; cur enim 2
alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari
et sine traditione liberas iuberi esse, nisi quod, quæ in Asia 3
sint, liberentur, longinquitate ipsa tutiores, quæ in Græcia

sint, ne nominatæ quidem intercipiantur, Corinthus et Chalcis
4 et Oreus cum Eretria et Demetriade? Nec tota ex vano
criminatio erat. Dubitabatur enim de Corintho et Chalcide
et Demetriade, quia in senatus consulto, quo missi decem
legati ab urbe erant, ceteræ Græciæ atque Asiæ urbes haud
5 dubie liberabantur, de iis tribus urbibus legati, quod tempore
rei publicæ postulassent, id e re publica fideque sua facere
6 ac statuere iussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, quum primum ei vires suæ satis placuissent,
non dubitabant; ei tam opportunas ad occupandum patere urbes
7 nolebant. Ab Elatea profectus Quinctius Anticyram cum decem
legatis, inde Corinthum traiecit. Ibi consilia de libertate
Græciæ dies prope totos in concilio decem legatorum agitabantur.
8 Identidem Quinctius, liberandam omnem Græciam, si Ætolorum
linguas retundere, si veram caritatem ac maiestatem apud omnes
9 nominis Romani vellent esse, si fidem facere, ad liberandam
Græciam, non ad transferendum a Philippo ad se imperium
10 sese mare traiecisse. Nihil contra ea de libertate urbium aliis
dicebant; ceterum ipsis tutius esse manere paulisper sub tutela
præsidii Romani quam pro Philippo Antiochum dominum
11 accipere. Postremo ita decretum est: Corinthus redderetur
Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset; Chalcidem
ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset.

32 Isthmiorum statum ludicrum aderat, semper quidem et
alias frequens quum propter spectaculi studium insitum genti,
quo certamina omnis generis artium viriumque et pernicitatis
2 visuntur, tum quia propter opportunitatem loci, per duo diversa
maria omnium rerum usus ministrantis humano generi, concilium
3 Asiæ Græciæque is mercatus erat; tum vero non ad solitos
modo usus undique convenerant, sed exspectatione erecti, qui
deinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset. Alii
alia non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam
ferebant Romanos facturos; vix cuiquam persuadebatur, Græcia
4 omni cessuros. Ad spectaculum consederant, et præco cum
tubicine, ut mos est, in mediam aream, unde sollemni carmine

ludicrum indici solet, processit et, tuba silentio facto, ita
pronuntiat: „Senatus Romanus et T. Quinctius imperator, 5
Philippo rege Macedonibusque devictis, liberos, immunes, suis
legibus esse iubet Corinthios, Phocenses Locrensesque omnes et
insulam Eubœam et Magnetas, Thessalos, Perrhæbos, Achæos
Phthiotas.“ Percensuerat omnes gentes, quæ sub dicione 6
Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, maius gaudium
fuit, quam quod universum homines acciperent. Vix satis 7
credere se quisque audisse, et alii alios intueri mirabundi
velut ad somni vanam speciem; quod ad quemque pertinebat,
suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant.
Revocatus præco, quum unusquisque non audire modo, sed 8
videre libertatis suæ nuntium averet, iterum pronuntiavit eadem.
Tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est 9
ortus totiesque repetitus, ut facile appareret, nihil omnium
bonorum multitudini gratius quam libertatem esse. Ludicrum 10
deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi nec oculi
spectaculo intenti essent; adeo unum gaudium præoccupaverat
omnium aliarum sensum voluptatium. Ludis vero dimissis, cursu 33
prope omnes tendere ad imperatorem Romanum, ut, ruente 2
turba in unum adire, contingere dextram cupientium, coronas
demniscosque iacientium, haud procul periculo fuerit; sed erat 3
trium ferme et triginta annorum, et quum robur iuventæ, tum
gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabat.
Nec præsens tantummodo effusa est lætitia, sed per multos 4
dies gratis et cogitationibus et sermonibus renovata: esse 5
aliquam in terris gentem, quæ sua impensa, suo labore ac
periculo bella gerat pro libertate aliorum, nec hoc finitimis 6
aut propinquæ vicinitatis hominibus aut terris continentibus
functis præstet, sed maria traiiciat, ne quod toto orbe terrarum 7
iniustum imperium sit, ubique ius, fas, lex potentissima sint.
Una voce præconis liberatas omnes Græciæ atque Asiæ urbes;
hoc spe concipere audacis animi fuisse, ad effectum adducere 8
et virtutis et fortunæ ingentis.

Secundum Isthmia Quinctius et decem legati legationes 34

2 regum gentiumque audivere. Primi omnium regis Antiochi
vocati legati sunt. Iis eadem fere, quæ Romæ egerant, verba
3 sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexe, ut ante, quum
dubiæ res incolumi Philippo erant, sed aperte denuntiatum, ut
excederet Asiæ urbibus, quæ Philippi aut Ptolemæi regum
fuissent, abstineret liberis civitatibus neu quam lacesseret
armis; et in pace et in libertate esse debere omnes ubique
4 Græcas urbes. Ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut
5 ipse transiret aut copias traiiceret. Dimissis regis legatis,
conventus civitatum gentiumque est haberi cœptus; eoque
maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum *in* civitates
6 nominatim pronuntiabantur. Orestis (Macedonum ea gens est),
quod primi ab rege defecissent, suæ leges redditæ. Magnetes
7 et Perrhæbi et Dolopes liberi quoque pronuntiati. Thes-
salorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati,
Thebis Phthioticis et Pharsalo excepta. Ætolos de Pharsalo
et Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad
8 senatum reiecerunt. Phocenses Locrensesque, sicut ante fuerant,
9 adiecta decreti auctoritate iis contribuerunt. Corinthus et
Triphylia et Heræa (Peloponnesi et ipsa urbs est) reddita
10 Achæis. Oreum et Eretriam decem legati Eumeni regi,
Attali filio, dabant, dissentiente Quinctio; ea una res in
arbitrium senatus reiecta est; senatus libertatem iis civitatibus
11 dedit, Carysto adiecta. Pleurato Lychnidus et Parthini dati;
Illyriorum utraque gens sub dicione Philippi fuerant. Amyn-
andrum tenere iusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo
capta ademisset.

35 Dimisso conventu decem legati, partiti munia inter se,
ad liberandas suæ quisque regionis civitates discesserunt.
2 P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephæstiam et Thasum
et Thraciæ urbes, P. Villius et L. Terentius ad regem Antiochum,
3 Cn. Cornelius ad Philippum. Qui de minoribus rebus editis
mandatis, percontatus, si consilium non utile solum, sed etiam
4 salutare admittere auribus posset, quum rex gratias quoque
se acturum diceret, si quid, quod in rem suam esset, ex-

promeret, magno opere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, 5
ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos,
ne, si quid Antiochus moveret, exspectasse et temporum 6
opportunitates captasse ad rebellandum videri posset. Ad Tempe 7
Thessalica Philippus est conventus. Qui quum se missurum 8
extemplo legatos respondisset, Cornelius Thermopylas, ubi
frequens Græciæ statis diebus esse solet conventus (Pylaicum
appellant), venit. Ætolos præcipue monuit, ut constanter et 9
fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum 10
principes alii leniter questi sunt, quod non idem erga suam
gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello
fuisset, alii ferocius incusarunt, exprobraruntque, non modo 11
vinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in
Græciam Romanos potuisse. Adversus ea respondere, ne in 12
altercationem excederet res, quum supersedisset Romanus, omnia
eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. Itaque ex
auctoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum
Philippo habuit.

Quum hæc in Græcia Macedoniaque et Asia gererentur, 36
Etruriam infestam prope coniuratio servorum fecit. Ad 2
quærendam opprimendamque eam M'. Acilius Glabrio prætor,
cui inter cives peregrinosque iurisdictio obtigerat, cum una ex
duabus legione urbana est missus. Alios**, *alios* iam congregatos 3
pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti; alios verberatos
crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant; alios
dominis restituit.

Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Boiorum 4
ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda
castra in tumulo quodam ponentem Corolamus quidam, regulus
Boiorum, cum magna manu adortus ad tria millia hominum
occidit; et illustres viri aliquot in illo tumultuario prœlio 5
occiderunt, inter quos præfecti socium T. Sempronius Gracchus
et M. Iunius Silanus, et tribuni militum de legione secunda
M. Ogulnius et P. Claudius. Castra tamen ab Romanis impigre 6
permunita retentaque, quum hostes prospera pugna elati

7 nequicquam oppugnassent. Stativis deinde iisdem per dies
aliquot sese tenuit, dum et saucios curaret et *ex* tanto terrore
8 animos militum reficeret. Boii, ut est gens minime ad moras
tædium ferendum patiens, in castella sua vicosque passim
9 dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum
Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra
habebant, legiones ducit. Galli, feroces Boiorum ante diem
paucos pugna, in ipso itinere prœlium committunt; et primo
10 adeo acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. Quod
ubi Marcellus animadvertit, veritus, ne moti semel pellerentur
cohortem Marsorum quum opposuisset, equitum Latinorum
11 omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus
secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostes
confirmata et reliqua acies Romana restitit primo, deinde
12 signa acriter intulit; nec ultra sustinuere certamen Galli
13 quin terga verterent atque effuse fugerent. In eo prœlio
supra quadraginta millia hominum cæsa Valerius Antias
scribit, octoginta septem signa militaria capta et carpenta
septingenta triginta duo, et aureos torques multos, ex quibus
unum magni ponderis Claudius in Capitolio Iovi donum
14 æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata
direptaque, et Comum oppidum post dies paucos captum
15 castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque
inter scriptores ambigitur, utrum in Boios prius an Insubres
consul exercitum duxerit, adversamque prospera pugna
oblitteraverit, an victoria ad Comum parta deformata clade
in Boiis accepta sit.

37 Sub hæc tam varia fortuna gesta L. Furius Purpureo
2 alter consul, per tribum Sapiniam in Boios venit. Iam castra
Mutilo appropinquabat, quum veritus, ne intercluderetur simul
a Boiis Liguribusque, exercitum eadem via, qua adduxerat,
reduxit, et magno circuitu per aperta eoque tuta loca ad
3 collegam pervenit. Inde iunctis exercitibus primum Boiorum
agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt.
4 Ea urbs ceteraque circa castella et Boii fere omnes præter

ventutem, quæ prædandi causa in armis erat (tunc in vias silvas recesserat), in deditionem venerunt. In Ligures 5
de traductus exercitus. Boii negligentius coactum agmen manorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improviso gressuros se rati per occultos saltus secuti sunt. Quos 6
in adepti, Pado repente navibus traiecto, Lævos Libuosque am pervastassent, redeuntes inde per Ligurum extremos os cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. celium celerius acriusque commissum, quam si tempore 7
oque ad certamen destinato, præparatis animis concurrissent. i, quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit; 8
m ita cædis magis quam victoriæ avidi pugnarunt Romani, vix nuntium cladis hosti relinquerent. Ob has res gestas, 9
ulum litteris Romam allatis, supplicatio in triduum decreta t. Brevi post Marcellus consul Romam venit, triumphusque magno consensu patrum est decretus. Triumphavit in 10
gistratu de Insubribus Comensibusque; Boiorum triumphi m collegæ reliquit, quia ipsi proprie adversa pugna in ea te evenerat, cum collega secunda. Multa spolia hostium 11
tivis carpentis transvecta, multa militaria signa; æris lata centa viginti millia, argenti bigati ducenta triginta quattuor lia; in pedites singulos dati octogeni æris, triplex equiti 12
nturionique.

Eodem anno Antiochus rex, quum hibernasset Ephesi, 38
nnes Asiæ civitates in antiquam imperii formulam redigere t conatus. Et ceteras quidem, aut quia locis planis positæ 2
rant aut quia parum mœnibus armisque ac iuventuti fidebant, nd difficulter videbat iugum accepturas; Zmyrna et Lampsacus 3
bertatem usurpabant, periculumque erat, ne, si concessum iis ret, quod intenderent, Zmyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacum Hellesponto aliæ urbes sequerentur. Igitur et ipse ab Epheso 4
d Zmyrnam obsidendam misit, et quæ Abydi copiæ erant, rsidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandam sit. Nec vi tantum terrebat, sed per legatos leniter alloquendo 5
stigandoque temeritatem ac pertinaciam spem conabatur facere,

6 brevi, quod peterent, habituros, sed quum satis et ipsis
omnibus aliis appareret, ab rege impetratam eos libertate
7 non per occasionem raptam habere. Adversus quæ respond
batur, nihil neque mirari neque succensere Antiochum debe
si spem libertatis differri non satis æquo animo paterent
8 Ipse initio veris navibus ab Epheso profectus Hellespont
petit; terrestres copias traiici *ab* Abydo Chersonesum ins
9 Quum ad Madytum, Chersonesi urbem, terrestri naval
exercitum iunxisset, quia clauserant portas, circumdedit mœ
armatis; et iam opera admoventi deditio facta est. Id
metus Sestum incolentes aliasque Chersonesi urbes in dedi
10 nem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul naval
terrestribusque copiis venit. Quam quum desertam ac stra
prope omnem ruinis invenisset (ceperant autem direptam
11 incenderant Thraces paucis ante annis), cupido eum restitu
12 nobilem urbem et loco sitam opportuno cepit. Itaque o
simul est aggressus, et tecta murosque restituere, et pe
redimere servientes Lysimachenses, partim fuga sparsos
13 Hellespontum Chersonesumque conquirere et contrahere, pe
novos colonos, spe commodorum proposita, adscribere et
14 modo frequentare. Simul, ut Thracum summoveretur m
ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopul
proxima Thraciæ est profectus; partem navalesque c
socios reliquit in operibus reficiendæ urbis.

39 Sub hoc tempus et L. Cornelius, missus ab senatu
dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certam
2 Selymbriæ substitit, et decem legatorum P. Lentulus a Bargy
P. Villius et L. Terentius ab Thaso Lysimachiam petier
Eodem et ab Selymbria L. Cornelius et ex Thracia pau
3 post dies Antiochus convenerunt. Primus congressus c
legatis et deinceps invitatio benigna et hospitalis fuit; ut
mandatis statuque præsenti Asiæ agi cœptum est, an
4 exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tempo
ab Syria classem solvisset, displicere senatui non dissimulaba
restituique et Ptolemæo omnes civitates, quæ dicionis eius fuisse

censebant; nam quod ad eas civitates attineret, quas 5
ppo possessas Antiochus per occasionem, averso Philippo
anum bellum, intercepisset, id vero ferendum non esse, 6
os per tot annos terra marique tanta pericula ac labores
isse, Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam 7
us eius dissimulari ab Romanis tanquam nihil ad eos
ns potuerit, quod iam etiam in Europam omnibus navalibus
ribusque copiis transierit, quantum a bello aperte Romanis
abesse? Illum quidem, etiamsi in Italiam traiiciat, 8
rum; Romanos autem non exspectaturos, ut id posset

Adversus ea Antiochus mirari se dixit, Romanos tam 40
ter inquirere, quid regi Antiocho faciundum aut quousque
marique progrediundum fuerit, ipsos non cogitare, Asiam 2
id se pertinere, nec magis illis inquirendum esse, quid
hus in Asia, quam Antiocho, quid in Italia populus
us faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas 3
s querantur, sibi cum Ptolemæo et amicitiam esse, et
re, ut brevi etiam affinitas iungatur. Ne ex Philippi 4
a adversa fortuna spolia ulla se petisse aut adversus
os in Europam traiecisse; sed qua Lysimachi quondam
o fuerit, quo victo omnia, quæ illius fuissent, iure belli
i facta sint, existimare suæ dicionis esse. Occupatis 5
bus suis rerum aliarum cura, primo quædam ex iis
æum, inde et Philippum usurpanda aliena possessionis
tenuisse. Chersonesus quidem et proxima Thraciæ, 6
rca Lysimachiam sint, quem dubitare, quin Lysimachi
? Ad ea recipienda in antiquum ius venisse, et
achiam deletam Thracum impetu de integro condere,
ucus filius eam sedem regni habeat.

is disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine 41
atis certo auctore allatus de morte Ptolemæi regis, ut
exitus imponeretur sermonibus, effecit. Nam et dissi- 2
t pars utraque se audisse, et L. Cornelius, cui legatio
os reges, Antiochum Ptolemæumque, mandata erat,
a modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat,

3 ut, priusquam moveretur aliquid in nova possessione regi, prævenire in Ægyptum, et Antiochus suam fore Ægyptum, 4 si tum occupasset, censebat. Itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, 5 instituerat, Lysimachiam, ipse omni classe navigat Ephesum, legatis ad Quinctium missis, qui ad fidem faciendam, nihil novaturum regem, de societate agerent. Oram Asiæ legum pervenit in Lyciam; Patarisque cognito, vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est, 6 Cyprum nihilo minus petens, quum Chelidoniarum promuntorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia 7 circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita quæ vocant, Sari fluminis fœda tempestas adorta prope cum omni classe demersit. Multæ fractæ, multæ eiectæ naves, 8 multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum modo militumque 9 ignotæ turbæ, sed etiam insignium regis amicorum. Collectis reliquiis naufragii, quum res non in eo essent, ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quam profectus erat, Seleuciam rediit. Ibi subduci navibus iussis (iam enim et hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam concessit. In hoc statu regum erant res.

42 Romæ eo primum anno triumviri epulones facti C. Licinius Lucullus tribunus plebis, qui legem de creandis iis tulerat, et P. Manlius et P. Porcius Læca; iis triumviris, item ut pontificibus, 2 lege datum est togæ prætextæ habendæ ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus 3 urbanis, Q. Fabio Labeoni et L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persolvi 4 placuerat privatis; quæstores ab auguribus pontificibusque, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. Ab sacerdotibus tribuni plebis nequicquam appellati, omniumque 5 annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum suffecti, M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui

prætor in Hispania decesserat, et L. Valerius Flaccus in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur 6
mortuus est admodum adolescens, priusquam ullum magistratum caperet; nec eo anno augur in eius locum est suffectus.

Comitia inde consularia habita a M. Marcello consule. 7
Creati consules L. Valerius Flaccus et M. Porcius Cato. Prætores inde facti Cn. Manlius Vulso, App. Claudius Nero, P. Porcius Læca, C. Fabricius *Luscinus*, *C. Atinius* Labeo, P. Manlius.

Eo anno ædiles curules, M. Fulvius Nobilior et C. Flaminius, 8
tritici decies centena millia binis æris populo descripserunt. Id C. Flaminii honoris causa ipsius patrisque advexerant Siculi Romam; Flaminius gratiam eius communicaverat cum 9
collega. Ludi Romani et apparati magnifice sunt et ter toti instaurati. Ædiles plebis, Cn. Domitius Ahenobarbus 10
et C. Scribonius Curio, [maximus] multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt. Tres ex his condemnati sunt; ex eorum multaticia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeii per biduum instaurati, et epulum fuit ludorum 11
causa.

L. Valerius Flaccus et M. Porcius Cato consules idibus **43**
Martiis, quo die magistratum inierunt, de provinciis quum ad A. u. c. 559
senatum retulissent, patres censuerunt, quoniam in Hispania A. Ch. 195. 2
tantum glisceret bellum, ut iam consulari et duce et exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem Italiamque provincias aut comparare inter se aut sortiri; utri Hispania 3
provincia evenisset, eum duas legiones et quindecim millia socium Latini nominis et octingentos equites secum portare et naves longas viginti ducere; alter consul duas scriberet 4
legiones; iis Galliam obtineri provinciam satis esse, fractis proximo anno Insubrum Boiorumque animis. Cato Hispaniam, 5
Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, App. Claudius Nero Hispaniam

ulteriorem, P. Porcius Læca Pisas, ut ab tergo Ligurib
esset; P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli dat
6 T. Quinctio, suspectis non solum Antiocho et Ætolis, sed ia
etiam Nabide, Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annu
imperium est, duas legiones ut haberet; in eas si qu
supplementi opus esset, consules scribere et mittere i
7 Macedoniam iussi. App. Claudio, præter legionem, qua
Q. Fabius habuerat, duo millia *peditum* et ducentos equit
8 novos ut scriberet, permissum. Par numerus peditum equitumq
novorum et P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus,
legio eadem, quæ fuerat sub Q. Minucio prætore, da
9 Et P. Porcio Læcæ [ad Etruriam] circa Pisas decem mil
peditum et quingenti equites ex Gallico exercitu decre
In Sardinia prorogatum imperium Ti. Sempronio Longo.

44 Provinciis ita distributis, consules, priusquam ab u
proficiscerentur, ver sacrum ex decreto pontificum iussi face
2 quod A. Cornelius Mammula prætor voverat de sena
sententia populique iussu Cn. Servilio, C. Flaminio consulib
3 Annis post uno et viginti factum est quam votum. I
eosdem dies C. Claudius App. filius Pulcher augur in Q. Fa
Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inaugu
tusque est.

4 Mirantibus iam vulgo hominibus, quod Hispania u
visset, bellum negligi, litteræ a Q. Minucio allatæ sunt,
ad Turdam oppidum cum Budare et Bæsadine, imperatorib
Hispanis, signis collatis prospere pugnasse; duodecim mil
hostium cæsa, Budarem imperatorem captum, ceteros fu
5 fugatosque. His litteris lectis, minus terroris ab Hispanis e
unde ingens bellum exspectatum fuerat; omnes curæ, utiq
post adventum decem legatorum, in Antiochum regem conver
6 Hi, expositis prius, quæ cum Philippo acta essent et qui
legibus data pax, non minorem belli molem instare ab Antio
7 docuerunt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europ
eum traiecisse et, nisi avertisset vana spes, ex vaniore rum
orta, Ægypti invadendæ, mox bello Græciam arsuram fui

pue enim ne Ætolos quidem quieturos, quum ingenio
uietam, tum iratam Romanis gentem. Hærere et aliud 8
visceribus Græciæ ingens malum, Nabim, nunc Lace-
monionum, mox, si liceat, universæ Græciæ futurum
annum, avaritia et crudelitate omnes fama celebratos
annos æquantem; cui si Argos velut arcem Peloponneso 9
positam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis
rcitibus, nequicquam liberatam a Philippo Græciam fore,
rege, si nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum
bituram. Hæc quum ab tam gravibus auctoribus, [tum] 45
omnia per se ipsos explorata afferrent, audirentur, maior 2
, quod ad Antiochum attineret, maturanda magis, quoniam
quacunque de causa in Syriam concessisset, de tyranno
sultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, utrum 3
iam causæ videretur, cur decerneretur bellum, an
mitterent T. Quinctio, quod ad Nabim Lacedæmonium
neret, faceret, quod e re publica censeret esse, permiserunt,
rem esse rati, quæ maturata dilatave non ita magni 4
menti ad summam rem publicam esset; magis id animad- 5
rtendum esse, quid Hannibal et Carthaginienses, si cum
tiocho bellum motum foret, acturi essent.

Adversæ Hannibali factionis homines principibus Romanis, 6
spitibus quisque suis, identidem scribebant, nuntios litterasque
Hannibale ad Antiochum missas et ab rege ad eum clam
atos venisse; ut feras quasdam nulla mitescere arte, sic 7
mitem et implacabilem eius viri animum esse; marcescere
i situ queri civitatem et inertia sopiri nec sine armorum
nitu excitari posse. Hæc probabilia memoria prioris belli 8
r unum illum non magis gesti quam moti faciebat.
ritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos.
dicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur, eo 46
xime, quod iidem perpetui iudices erant. Res, fama 2
aque omnium in illorum potestate erat. Qui unum eius
dinis offendisset, omnes adversos habebat, nec accusator
ad infensos iudices deerat. Horum in tam impotenti regno 3

(neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) prætor factus
4 Hannibal vocari ad se quæstorem iussit. Quæstor id pro
nihilo habuit; nam et adversæ factionis erat et, quia ex
quæstura in iudices, potentissimum ordinem, referebatur, iam
5 pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum
id ratus Hannibal viatorem ad prendendum quæstorem missi,
subductumque in contionem non ipsum magis quam ordinem
iudicum, præ quorum superbia atque opibus nec leges quic-
6 quam essent nec magistratus, accusavit. Et ut secundis
auribus accipi orationem animadvertit, et infimorum quoque
libertati gravem esse superbiam eorum, legem extemplo
7 promulgavit pertulitque, ut in singulos annos iudices legerentur,
neu quis biennium continuum iudex esset. Ceterum quantum
eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis
8 principum offenderat animos. Adiecit et aliud, quo bona
publico sibi proprias simultates irritavit. Vectigalia publica
partim negligentia dilabebantur, partim prædæ ac divisui
9 principum quibusdam et magistratibus erant, et pecunia, quæ
in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat,
47 tributumque grave privatis imminere videbatur. Hannibal
postquam, vectigalia quanta terrestria maritimaque essent et in
quas res erogarentur, animadvertit, et quid eorum ordinarii re-
2 publicæ usus consumerent, quantum peculatus averteret, omnibus
residuis pecuniis exactis, tributo privatis remisso, satis locupletem
rem publicam fore ad vectigal præstandum Romanis pronuntiavit
3 in contione, et præstitit promissum. Tum vero ii, quos paveri
per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non
furtorum manubiis extortis, infensi et irati Romanos in
Hannibalem, et ipsos causam odii quærentes, instigabant.
4 Ita diu repugnante P. Scipione Africano, qui parum ex
dignitate populi Romani esse ducebat subscribere odiis accusa-
torum Hannibalis et factionibus Carthaginiensium inservire
5 publicam auctoritatem nec satis habere bello vicisse Hannibalem,
nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent ac nomen
6 deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur,

qui ad senatum eorum arguerent Hannibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, Cn. Ser- 7
vilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. Qui quum Carthaginem venissent, ex consilio inimicorum Hannibalis quærentibus causam adventus dici iusserunt, venisse se ad 8
controversias, quæ cum Masinissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. Id creditum vulgo; unum Hannibalem, 9
se peti ab Romanis, non fallebat, et ita pacem Carthaginiensibus datam esse, ut inexpiabile bellum adversus se unum maneret. Itaque cedere tempori et fortunæ statuit; et præparatis iam 10
ante omnibus ad fugam, obversatus eo die in foro avertendæ suspicionis causa, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilii est egressus. Quum 48
equi, quo in loco iusserat, præsto fuissent, nocte Byzacium (ita regionem quandam agri vocant) transgressus, postero die ad mare (inter Achollam et Thapsum) ad suam turrem pervenit. Ibi eum parata instructaque remigio excepit navis. Ita Africa 2
Hannibal excessit, sæpius patriæ quam suum eventum miseratus. Eodem die in Cercinam insulam traiecit; ubi quum in portu 3
naves aliquot Phœnicum onerarias cum mercibus invenisset, et ad egressum eum e nave concursus salutantium esset factus, percontantibus legatum se Tyrum missum dici iussit. Veritus 4
tamen, ne qua earum navis nocte profecta Thapsum aut Hadrumetum nuntiaret se Cercinæ visum, sacrificio apparari iusso, magistros navium mercatoresque invitari iussit, et vela 5
cum antennis ex navibus corrogari, ut umbraclum (media aestas forte erat) cenantibus in litore fieret. Quanto res et 6
tempus patiebatur, apparatu celebratæ eius diei epulæ sunt; multoque vino in serum noctis convivium productum. Hannibal, 7
quum primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem solvit. Ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno 8
pleni crapulæ surrexissent, ad id, quod serum erat, aliquot horas referendis in naves collocandis*que* et aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine [et] multitudinis assuetæ domum 9
Hannibalis frequentare concursus ad vestibulum ædium est factus.

10 Ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit principem civitatis quærentium; et alii fugam conscisse, id quod
11 erat, alii fraude Romanorum interfectum, idque magis vulgo, fremebant, varioque vultus cerneres ut in civitate aliorum alias partes foventium et factionibus discordi; visum deinde
49 Cercinæ eum tandem allatum est. Et Romani legati quum in senatu exposuissent, compertum patribus Romanis esse, et Philippum regem ante ab Hannibale maxime accensum bellum
2 populo Romano fecisse, et nunc litteras nuntiosque ab eo ad Antiochum et Ætolos missos, consiliaque inita impellendæ ad defectionem Carthaginis, nec alio eum quam ad Antiochum regem profectum; haud quieturum eum, antequam bellum
3 toto orbe terrarum concisset; id ei non debere impune esse, si satisfacere Carthaginienses populo Romano vellent, nihil eorum sua voluntate nec publico consilio factum esse,
4 Carthaginienses responderunt, quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse.

5 Hannibal prospero cursu Tyrum pervenit, exceptusque a conditoribus Carthaginis, ut ab altera patria vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam navigat
6 Ibi profectum iam regem in Asiam quum audisset, filiumque eius sollemne ludorum ad Daphnen celebrantem convenisset, comiter ab eo exceptus nullam moram navigandi fecit.
7 Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo incertumque de Romano bello; sed haud parvum momentum ad animum eius moliendum adventus Hannibalis fecit.
8 Ætolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt; quorum legatos Pharsalum et Leucadem et quasdam alias civitates ex primo fœdere repetentes senatus ad T. Quinctium reiecit.

LIBER XXXIV.

nter bellorum magnorum aut vixdum finitorum aut imminentium
ras intercessit res parva dictu, sed quæ studiis in magnum
rtamen excesserit. M. Fundanius et L. Valerius tribuni 2
lebi ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat 3
m M. Oppius tribunus plebis Q. Fabio, Ti. Sempronio
nsulibus, in medio ardore Punici belli, ne qua mulier plus
nunciam auri haberet nec vestimento versicolori uteretur,
u iuncto vehiculo in urbe oppidove aut propius inde mille
ssus, nisi sacrorum publicorum causa, veheretur. M. et P. 4
nii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur nec eam
abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumque
ulti nobiles prodibant; Capitolium turba hominum faventium
dversantiumque legi complebatur. Matronæ nulla nec auctoritate 5
ec verecundia nec imperio virorum contineri limine poterant;
mnes vias urbis aditusque in forum obsidebant, viros de-
scendentes ad forum orantes, ut, florente re publica, crescente
in dies privata omnium fortuna, matronis quoque pristinum
rnatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum 6
in dies; nam etiam ex oppidis conciliabulisque conveniebant.
Iam et consules prætoresque et alios magistratus adire et rogare 7
adebant; ceterum minime exorabilem alterum utique consulem,
M. Porcium Catonem, habebant, qui pro lege, quæ abrogabatur,
ita disseruit.

2 „Si in sua quisque nostrum matre familiæ, Quirites, ius
et maiestatem viri retinere instituisset, minus cum universis
2 feminis negotii haberemus; nunc domi victa libertas nostra
impotentia muliebri hic quoque in foro obteritur et calcatur,
3 et quia singulas non domuimus, universas horremus. Equidem
fabulam et fictam rem ducebam esse, virorum omne genus
in aliqua insula coniuratione muliebri ab stirpe sublatum esse;
4 ab nullo genere non summum periculum est, si cœtus et concilia
et secretas consultationes esse sinas. Atque ego vix statuere
apud animum meum possum, utrum peior ipsa res an peiore
5 exemplo agatur; quorum alterum ad nos consules reliquosque
magistratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertinet. Nam
utrum e re publica sit necne id, quod ad vos fertur, vestra
6 existimatio est, qui in suffragium ituri estis; hæc consternatio
muliebris, sive sua sponte sive auctoribus vobis, M. Fundani et
L. Valeri, facta est, haud dubie ad culpam magistratuum
pertinens, nescio, vobis, tribuni, an consulibus magis sit
7 deformis; vobis, si feminas ad concitandas tribunicias seditiones
iam adduxistis; nobis, si, ut plebis quondam, sic nunc mulierum
8 secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore
quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum
perveni. Quod nisi me verecundia singularum magis maiestatis
et pudoris quam universarum tenuisset, ne compellatæ a consule
9 viderentur, dixissem: „Qui hic mos est in publicum procurrendi
et obsidendi vias et viros alienos appellandi? Istud ipsum
10 suos quæque domi rogare non potuistis? An blandiores in
publico quam in privato et alienis quam vestris estis?
Quanquam ne domi quidem vos, si sui iuris finibus matronas
contineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarenturve,
11 curare decuit.“ Maiores nostri nullam, ne privatam quidem
rem agere feminas sine tutore auctore voluerunt; in manu esse
parentium, fratrum, virorum; nos, si diis placet, iam etiam
rem publicam capessere eas patimur et foro quoque et con-
12 tionibus et comitiis immisceri. Quid enim nunc aliud per vias
et compita faciunt, quam rogationem tribunorum plebi suadent,

liam] legem abrogandam censent? Date frenos impotenti 13
turæ et indomito animali, et sperate, ipsas modum licentiæ
cturas. Nisi vos facietis, minimum hoc eorum est, quæ 14
quo animo feminæ sibi aut moribus aut legibus iniuncta
tiuntur. Omnium rerum libertatem, immo licentiam, si vere
ere volumus, desiderant. Quid enim, si hoc expugnaverint,
n tentabunt? Recensete animo muliebria iura, quibus 3
entiam earum alligaverint maiores vestri, per quæ *eas*
biecerint viris; quibus omnibus constrictas vix tamen
ntinere potestis. Quid? si carpere singula et extorquere 2
æquari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas
re creditis? Extemplo, simul pares esse cœperint, superiores
unt. At hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusant; 3
ui ius, sed iniuriam deprecantur. Immo ut, quam accepistis, 4
ssistis suffragiis vestris legem, quam usu tot annorum et
periendo comprobastis, hanc ut abrogetis, id est, ut unam
llendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex satis commoda 5
nibus est; id modo quæritur, si maiori parti et in summam
odest. Si, quod cuique privatim officiet ius, id destruet ac
molietur, quid attinebit universos rogare leges, quas mox
brogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire, 6
id sit, propter quod matronæ consternatæ procucurrerint in
ublicum ac vix foro se et contione abstineant. Ut captivi 7
b Hannibale redimantur parentes, viri, liberi, fratres earum?
Procul abest, absitque semper, talis fortuna rei publicæ;
ed tamen quum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At 8
non pietas nec sollicitudo pro suis, sed religio congregavit eas;
matrem Idæam a Pessinunte ex Phrygia venientem accepturæ sunt.
Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur muliebri?
„Ut auro et purpura fulgeamus“ inquit; „ut carpentis festis 9
profestisque diebus, velut triumphantes de lege victa et abrogata
et captis et ereptis suffragiis vestris, per urbem vectemur; ne
ullus modus sumptibus, ne luxuriæ sit.“ Sæpe me querentem 4
de feminarum, sæpe de virorum, nec de privatorum modo, sed
etiam magistratuum sumptibus audistis, diversisque duobus 2

vitiis, avaritia et luxuria, civitatem laborare, quae pestes
3 omnia magna imperia everterunt. Haec ego, quo melior
laetiorque in dies fortuna rei publicae est, imperiumque crescit
et iam in Graeciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum
illecebris repletas, et regias etiam attrectamus gazas, eo
plus horreo, ne illae magis res nos ceperint, quam nos illas.
4 Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt huic urbi.
Iam nimis multos audio Corinthi et Athenarum ornamenta laudan-
tes mirantesque, et antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes.
5 Ego hos malo propitios deos; et ita spero futuros, si in sua
6 manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoria pri-
legatum Cineam Pyrrhus non virorum modo, sed etiam mulierum
animos donis tentavit. Nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam
7 muliebrem lata erat; tamen nulla accepit. Quam causam fuisse
censetis? Eadem fuit, quae maioribus nostris nihil de hac re
8 lege sanciendi; nulla erat luxuria, quae coerceretur. Sicut enim
morbos necesse est cognitos esse quam remedia eorum, sic
cupiditates prius natae sunt quam leges, quae iis modum facerent.
9 Quid legem Liciniam excitavit de quingentis iugeribus nisi
ingens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de
donis et muneribus, nisi quia vectigalis iam et stipendiosa
10 plebs esse senatui coeperat? Itaque minime mirum est, non
Oppiam nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quae
modum sumptibus mulierum faceret, quum aurum et purpura
11 data et oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis
Cineas urbem circumiret, stantes in publico invenisset, quae
acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatium ne causam qui-
12 dem aut rationem inire possum. Nam ut, quod alii liceat, tibi
non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis
habeat, sic, aequato omnium cultu, quid unaquaeque vestrum
13 veretur ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel
parsimoniae vel paupertatis; sed utrumque lex vobis demit,
14 quum id, quod habere non licet, non habetis. „Hanc“ inquit
„ipsam exaequationem non fero“ illa locuples. „Cur non
insignis auro et purpura conspicior? Cur paupertas aliarum

sub hac legis specie latet, ut, quod habere non possunt, habituræ, si liceret, fuisse videantur?“ Vultis hoc certamen 15
uxoribus vestris iniicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia possit, pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Ne *eas* simul pudere, quod non 16
oportet, cœperit, quod oportet, non pudebit. Quæ de suo poterit, parabit; quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum 17
virum, et qui exoratus et qui non exoratus erit, quum, quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos 18
viros rogant, et quod maius est, legem et suffragia rogant, et a quibusdam impetrant. Adversus te et rem tuam et liberos tuos exorabilis es. Simul lex modum sumptibus moribus tuæ facere desierit, tu nunquam facies. Nolite eodem 19
loco existimare futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et hominem improbum non accusari tutius est 20
quam absolvi, et luxuria non mota tolerabilior esset, quam erit vincta, ipsis vinculis, sicut feræ bestiæ, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo; vos quod 21
voluitis, deos omnes fortunare velim.“

Post hæc tribuni quoque plebi, qui se intercessuros 5
professi erant, quum pauca in eandem sententiam adiecissent, tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit: Si privati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id, quod ab nobis rogatur, processissent, ego quoque, quum satis dictum pro utraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra inspectassem; nunc quum vir gravissimus, consul M. Porcius, 2
non auctoritate solum, quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa et accurata insectatus sit rogationem nostram, necesse est paucis respondere. Qui tamen plura 3
verba in castigandis matronis quam in rogatione nostra dissuadenda consumpsit, et quidem ut in dubio poneret, utrum id, quod reprenderet, matronæ sua sponte an nobis auctoribus fecissent. Rem defendam, non nos, in quos iecit magis hoc 4
consul verbo tenus, quam ut re insimularet. Cœtum et 5
seditionem et interdum secessionem muliebrem appellavit,

quod matronæ in publico vos rogassent, ut legem in
latam per bellum temporibus duris in pace et florenti
6 beata re publica abrogaretis. Verba magna, quæ rei auge
causa conquirantur, et hæc et alia esse scio; et M. Cat
oratorem non solum gravem, sed interdum etiam trucem
7 scimus omnes, quum ingenio sit mitis. Nam quid ta
novi matronæ fecerunt, quod frequentes in causa ad se pert
in publicum processerunt? Nunquam ante hoc temp
publico apparuerunt? Tuas adversus te Origines revo
8 Accipe, quoties id fecerint, et quidem semper bono pu
Iam a principio, regnante Romulo, quum, Capitolio ab Sa
capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, nonne inter
9 matronarum inter acies duas prœlium sedatum est? Quid? re
exactis, quum Coriolano Marcio duce legiones Volscorum e
ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen, quo ob
hæc urbs esset, matronæ averterunt? Iam [urbe] e
a Gallis quo redempta urbs est? Nempe aurum matr
10 consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello,
antiqua repetam, nonne et, quum pecunia opus fuit, vidu
pecuniæ adiuverunt ærarium, et, quum dii quoque
ad opem ferendam dubiis rebus accerserentur, matronæ
versæ ad mare profectæ sunt ad matrem Idæam accipiend
11 Dissimiles, inquis, causæ sunt. Nec mihi causas æquare
12 positum est; nihil novi factum purgare satis est. Cet
quod in rebus ad omnes pariter, viros, feminas, pertinent
fecisse eas nemo miratus est, in causa proprie ad
13 pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? Supe
mediusfidius, aures habemus, si, quum domini servorum
fastidiant preces, nos rogari ab honestis feminis indigna
6 Venio nunc ad id, de quo agitur. In quo duplex con
oratio fuit; nam et legem ullam omnino abrogari est indig
et eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercendæ
2 lata esset. Et illa communis pro legibus visa cons
oratio est, et hæc adversus luxuriam severissimis mo
3 conveniebat; itaque periculum est, nisi, quid in utraque re

locuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim 4
admodum ex iis legibus, quæ non in tempus aliquod,
perpetuæ utilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam
ari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit aut status
s rei publicæ inutilem fecit, sic, quas tempora aliqua 5
rarunt leges, mortales, ut ita dicam, et temporibus ipsis
iles esse video. Quæ in pace lata sunt, plerumque 6
a abrogat, quæ in bello, pax, ut in navis administratione
a secunda, alia in adversa tempestate usui sunt. Hæc 7
ita natura distincta sint, ex utro tandem genere ea lex
videtur, quam abrogamus? quam vetus? Regia lex,
cum ipsa urbe nata, aut, quod secundum est, ab 8
viris ad condenda iura creatis in duodecim tabulis
, sine qua quum maiores nostri non existimarint decus
ale servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum
lorem sanctitatemque feminarum abrogemus. Quis igitur 9
novam istam legem esse, Q. Fabio et Ti. Sempronio
bus viginti ante annis latam? sine qua quum per tot
matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne
ta ea effundantur ad luxuriam, periculum est? Nam si 10
aut antiqua aut ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem,
am foret, ne abrogata incitaret; cur sit autem lata, ipsum
it tempus. Hannibal in Italia erat, victor ad Cannas; 11
arentum, iam Arpos, iam Capuam habebat; ad urbem
a admoturus exercitum videbatur; defecerant socii; non 12
in supplementum, non socios navales ad classem tuendam,
cuniam in ærario habebamus; servi, quibus arma darentur,
retium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur;
lem diem pecuniæ frumentum et cetera, quæ belli usus 13
bant, præbenda publicani se conducturos professi erant;
ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio
dabamus; aurum et argentum omne, ab senatoribus eius 14
io orto, in publicum conferebamus; viduæ et pupilli
s suas in ærarium deferebant; cautum erat, quo ne
ri et argenti facti, quo ne plus signati argenti et æris

15 domi haberemus. Tali tempore in luxuria et ornatu matro
occupatæ erant, ut ad eam coercendam [Oppia] lex desiderata
quum, quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matro
intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus ius
16 Cui non apparet, inopiam et miseriam civitatis, [et] c
omnium privatorum pecuniæ in usum publicum vertendæ ea
istam legem scripsisse, tam diu mansuram, quam diu ea
17 scribendæ legis mansisset? Nam si, quæ tunc temporis ca
decrevit senatus aut populus iussit, in perpetuum servari opo
cur pecunias reddimus privatis? cur publica præsenti pecu
18 locamus? cur servi, qui militent, non emuntur? cur pri
7 non damus remiges, sicut tunc dedimus? Omnes alii ordi
omnes homines mutationem in meliorem statum rei pub
sentient; ad coniuges tantum nostras pacis et tranquilli
2 publicæ fructus non perveniet? Purpura viri utemur, prætex
in magistratibus, in sacerdotiis; liberi nostri prætextis purp
togis utentur; magistratibus in coloniis municipiisque,
Romæ infimo generi, magistris vicorum togæ prætextæ habe
3 ius permittemus, nec ut vivi [solum] habeant tantum insigne,
etiam ut cum eo crementur mortui; feminis dumtaxat purp
usu interdicemus? Et, quum tibi viro liceat purpura in vest
stragulam uti, matrem familiæ tuam purpureum amicul
habere non sines, et equus tuus speciosius instratus erit qu
4 uxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumit
iniustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis vid
in auro vero, in quo præter manupretium nihil intertrimenti
quæ malignitas est? Præsidium potius in eo est et ad privat
5 et ad publicos usus, sicut experti estis. Nullam æmulation
inter se singularum, quoniam nulla haberet, esse aiebat.
hercule universis dolor et indignatio est, quum sociorum Lat
nominis uxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi ademp
6 sint, quum insignes eas esse auro et purpura, quum illas ve
per urbem, se pedibus sequi, tanquam in illarum civitatibu
7 non in sua imperium sit. Virorum hoc animos vulnera
posset; quid muliercularum censetis, quas etiam parva moven

i.

Non magistratus nec sacerdotia nec triumphi nec insignia nec 8
dona aut spolia bellica iis contingere possunt; munditiæ et 9
ornatus et cultus, hæc feminarum insignia sunt, his gaudent
et gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarunt maiores
nostri. Quid aliud in luctu quam purpuram atque aurum 10
deponunt? quid, quum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus
supplicationibusque nisi excellentiorem ornatum adiiciunt? Sci- 11
et, si legem Oppiam abrogaritis, non vestri arbitrii erit, si
quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat; minus filiæ,
mores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. Nunquam 12
viris suis exuitur servitus muliebris, et ipsæ libertatem, quam
vanitas et orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum 13
statum quam in legis malunt esse; et vos in manu et tutela,
non in servitio debetis habere eas, et malle patres vos aut
eos quam dominos dici. Invidiosis nominibus utebatur modo 14
consul, seditionem muliebrem et secessionem appellando. Id
non periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata
plebs, aut Aventinum capiant! Patiendum huic infirmitati est, 15
quodcunque vos censueritis. Quo plus potestis, eo moderatius
imperio uti debetis."

Hæc quum contra legem proque lege dicta essent, 8
quanto maior frequentia mulierum postero die sese in
publicum effudit, unoque agmine omnes Brutorum ianuas 2
obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant, nec ante
destiterunt, quam remissa intercessio ab tribunis est. Nulla 3
inde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent.
Viginti annis post abrogata est quam lata.

M. Porcius consul, postquam abrogata lex Oppia est, 4
templo viginti quinque navibus longis, quarum quinque
maiorum erant, ad Lunæ portum profectus est, eodem exercitu
convenire iusso, et edicto per oram maritimam misso navibus 5
omnis generis contractis, ab Luna proficiscens edixit, ut ad
ostium Pyrenæi sequerentur; inde se frequenti classe ad hostes
ierunt. Prætervecti Ligustinos montes sinumque Gallicum ad 6
eum, quam dixerat, convenerunt. Inde Rhodam ventum, et

præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deie
7 Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum; ibi
9 omnes præter socios navales in terram expositæ. Iam
Emporiæ duo oppida erant muro divisa. Unum Græci hab
2 a Phocæa, unde et Massilienses, oriundi, alterum Hispan
Græcum oppidum in mare expositum totum orbem muri
quadringentos passus patentem habebat; Hispanis reti
a mari trium millium passuum in circuitu murus
3 Tertium genus Romani coloni ab divo Cæsare post de
Pompeii liberos adiecti. Nunc in corpus unum confusi c
Hispanis prius, postremo et Græcis in civitatem Ron
4 adscitis. Miraretur, qui tum cerneret aperto mari ab
parte, ab altera Hispanis, tam feræ et bellicosæ genti, ob
quæ res eos tutaretur. Disciplina erat custos infirmitatis,
5 inter validiores optime timor continet. Partem muri v
in agros egregie munitam habebant, una tantum in
regionem porta imposita, cuius assiduus custos semper alic
6 magistratibus erat. Nocte pars tertia civium in muris excu
neque moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad
7 esset, et servabant vigilias et circumibant cura. Hispanum nei
in urbem recipiebant; ne ipsi quidem temere urbe exced
8 Ad mare patebat omnibus exitus; porta ad Hispanorum op
versa nunquam nisi frequentes, pars tertia fere, cuius pr
9 nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Causa ei
hæc erat: commercio eorum Hispani, imprudentes maris, g
bant, mercarique et ipsi ea, quæ externa navibus inveher
et agrorum exigere fructus volebant. Huius mutui usus
10 derium, ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant
eo tutiores, quod sub umbra Romanæ amicitiæ latebant,
sicut minoribus viribus quam Massilienses, pari coleban
Tum quoque consulem exercitumque comiter ac benigne accep
11 Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi et q
hostium copiæ essent, ut ne mora quidem segnis esset,
12 id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat forte
pus anni, ut frumentum in areis Hispani haberent;

lemptoribus vetitis frumentum parare ac Romam dimissis, ellum" inquit „se ipsum alet." Profectus ab Emporiis 13
os hostium urit vastatque; omnia fuga et terrore complet.

Eodem tempore M. Helvio decedenti ex ulteriore Hispania 10
n præsidio sex millium, dato ab App. Claudio prætore, Celtiberi
nine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrunt. Viginti millia 2
natorum fuisse Valerius scribit, duodecim millia ex iis cæsa,
pidum Iliturgi receptum et puberes omnes interfectos. Inde 3
castra Catonis Helvius pervenit et, quia tuta iam ab
stibus regio erat, præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso,
mam est profectus, et ob rem feliciter gestam ovans urbem
ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium decem quattuor 4
llia pondo septingenta triginta duo et signati bigatorum
ptendecim millia viginti tres et Oscensis argenti centum
deviginti millia quadringentos undequadraginta. Causa 5
mphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio et in
ena provincia pugnasset. Ceterum biennio post redierat,
m, provincia successori Q. Minucio tradita, annum inse-
ntem retentus ibi longo et gravi fuisset morbo. Itaque 6
bus modo mensibus ante Helvius ovans urbem est ingressus,
am successor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoque 7
lit argenti pondo triginta quattuor millia octingenta et bigatorum
ptuaginta tria millia et Oscensis argenti ducenta septuaginta
to millia.

In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra 11
abebat. Eo legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in 2
ibus unus filius eius erat, venerunt, querentes castella sua
ppugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidium
omanus misisset; tria millia militum satis esse, nec hostes, 3
i tanta manus venisset, mansuros. Ad ea consul, moveri
idem se vel periculo eorum vel metu, dicere; sed sibi 4
equaquam tantum copiarum esse, ut, quum magna vis
ostium haud procul absit et, quam mox signis collatis
imicandum sit, in dies exspectet, dividendo exercitum minuere
to vires possit. Legati ubi hæc audiverunt, flentes ad genua 5

consulis provolvuntur; orant, ne se in rebus tam trepidis
6 deserat; quo enim se, repulsos ab Romanis, ituros? Nullos
7 se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. Potuisse
se extra id periculum esse, si decedere fide, si coniurare cum
ceteris voluissent. Nullis minis, nullis terriculis se motos,
8 sperantes satis opis et auxilii sibi in Romanis esse. Id si
nullum sit, si sibi a consule negetur, deos hominesque se
testes facere, invitos et coactos se, ne eadem, quæ Saguntini
passi sint, patiantur, defecturos et cum ceteris potius Hispani
12 quam solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso
dimissi. Consulem nocte, quæ insecuta est, anceps cura agitare;
2 nolle deserere socios, nolle minuere exercitum, quod aut mora
sibi ad dimicandum aut in dimicando periculum afferre posset.
3 Stat sententia non minuere copias, ne quid interim hostes
inferant ignominiæ; sociis spem pro re ostentandam censet.
4 sæpe vana pro veris, maxime in bello, valuisse, et credentes
se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia
5 et sperando atque audendo servatum. Postero die legatis
respondit, quanquam vereatur, ne suas vires, aliis eas commu-
dando, minuat, tamen se illorum temporis ac periculi magis
6 quam sui rationem habere. Denuntiari militum parti tertiæ
ex omnibus cohortibus iubet, ut cibum, quem in naves imponant,
7 mature coquant, navesque in diem tertium expediri iussit. Duos
ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nuntiare ea iubet; filium
8 reguli comiter habendo et muneribus apud se retinet. Legati
non ante profecti, quam impositos in naves milites viderunt.
Id pro haud dubio iam nuntiantes non suos modo, sed etiam
13 hostes fama Romani auxilii adventantis impleverunt. Consul,
ubi satis, quod in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex
navibus milites iubet.

2 Ipse, quum iam id tempus anni appeteret, quo geri res
possent, castra [hiberna] tria millia passuum ab Emporiis posuit.
Inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio
castris relicto, prædatum milites in hostium agros ducebat;
3 nocte ferme proficiscebantur, ut et quam longissime a castris

procederent et inopinantes opprimerent. Et exercebat ea res novos milites, et hostium magna vis excipiebatur; nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis ad 4
hunc modum et suorum et hostium animos est expertus, convocari tribunos præfectosque et equites omnes et centuriones iussit. „Tempus“ inquit, „quod sæpe optastis, venit, quo 5
vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. Adhuc prædonum magis quam bellantium militastis more; nunc iusta 6
pugna hostes cum hostibus conseretis manum; non agros inde populari, sed urbium opes exhaurire licebit. Patres nostri, 7
quum *in* Hispania Carthaginiensium et imperatores [ibi] et exercitus essent, ipsi nullum in ea militem haberent, tamen addi hoc in fœdere voluerunt, ut imperii sui Hiberus fluvius esset finis. Nunc quum duo prætores, quum consul, quum 8
tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Carthaginiensium decem iam prope annis nemo in his provinciis sit, imperium nobis citra Hiberum amissum est. Hoc armis et 9
virtute recuperetis oportet, et nationem rebellantem magis temere quam constanter bellantem iugum, quo se exuit, accipere rursus cogatis.“ In hunc modum maxime adhortatus 10
pronuntiat se nocte ad castra hostium ducturum. Ita ad corpora curanda dimissi. Nocte media, quum auspicio operam dedisset, 14
profectus, ut locum, quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumducit et prima luce, acie instructa, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari 2
ab tergo apparuisse Romanum, discurrere *et* ipsi ad arma. Interim consul apud suos „Nusquam nisi in virtute spes est, 3
milites“ inquit; „et ego sedulo, ne esset, feci. Inter castra 4
nostra et nos medii hostes et ab tergo hostium ager est. Quod pulcherrimum, idem tutissimum est, in virtute spem positam habere.“ Sub hæc cohortes recipi iubet, ut barbaros simulatione fugæ eliceret. Id, quod crediderat, evenit. Per- 5
timuisse et cedere rati Romanos porta erumpunt et, quantum inter castra sua et aciem hostium relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul, iam paratis 6

ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur. Equites primos ab utroque cornu in pugnam induxit; sed in dextro extemplo
7 pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi consul vidit, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet et ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent
8 peditum acies. Is terror obiectus hosti rem metu Romanorum equitum inclinatam æquavit; tamen adeo turbati erant dextræ alæ pedites equitesque, ut quosdam consul manu ipse reprenderit et
9 aversos in hostem verterit. Ita et, quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat, et iam ab dextera parte, unde terror
10 et fuga cœperat, ægre Romanus restabat, ab sinistro cornu et a fronte urgebantur barbari et cohortes a tergo instantes
11 pavidi respiciebant. Ut emissis soliferreis phalaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna; non cæcis ictibus procul ex improviso vulnerabantur, sed pede collato
15 tota in virtute ac viribus spes erat. Fessos iam suos consul, ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis,
2 accendit. Nova acies facta. Integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primum acri impetu velut cuneo perculerunt, deinde dissipatos in fugam averterunt; effuso per agros
3 cursu castra repetebantur. Ubi omnia fuga completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo revehitur, et signa proferri plenoque gradu ad castra hostium
4 oppugnanda succedere iubet. Si quis extra ordinem avidius procurrit, et ipse interequitans sparo percutit, et tribunos
5 centurionesque castigare iubet. Iam castra oppugnabantur, saxisque et sudibus et omni genere telorum summovebantur a vallo Romani. Ubi recens admota legio est, tum et oppugnantibus animus crevit, et infensius hostes pro vallo
6 pugnabant. Consul omnia oculis perlustrat, ut, qua minimo vi resistatur, ea parte irrumpat. Ad sinistram portam infrequentes videt; eo secundæ legionis principes hastatosque inducit.
7 Non sustinuit impetum eorum statio, quæ portæ apposita erat; et ceteri, postquam intra vallum hostem vident, ipsi castris
8 exuti signa armaque abiiciunt. Cæduntur in portis, suomet

ipsi agmine in arto hærentes. Secundani terga hostium cædunt, ceteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta 9
millia hostium cæsa eo die scribit; Cato ipse, haud sane detrectator laudum suarum, multos cæsos ait, numerum non adscribit.

Tria eo die laudabilia fecisse putatur, unum, quod circum- 16
ducto exercitu, procul navibus suis castrisque, ubi spem *nusquam* nisi in virtute haberent, inter medios hostes prœlium commisit; alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit; 2
tertium, quod secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hostes, pleno gradu sub signis compositam instructamque subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde a 3
victoria cessatum. Quum, receptui signo dato, suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. Effusius, ut sparsis 4
hostibus fuga, prædati sunt. Quæ res non minus quam pugna pridie adversa Emporitanos Hispanos accolasque eorum in deditionem compulit. Multi et aliarum civitatium, qui Em- 5
porias perfugerant, dediderunt se, quos omnes appellatos benigne vinoque et cibo curatos domos dimisit. Confestim 6
inde castra movit, et, quacunque incedebat agmen, legati dedentium civitates suas occurrebant, et, quum Tarraconem venit, iam omnis cis Hiberum Hispania perdomita erat, capti- 7
vique et Romani et socium ac Latini nominis, variis casibus in Hispania oppressi, donum consuli a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, consulem in Turdetaniam exercitum 8
ducturum, et ad devios montanos, profectum etiam, falso perlatum est. Ad hunc vanum et sine auctore ullo rumorem 9
Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt. Eos educto exercitu consul sine memorando prœlio in potestatem redegit. Haud ita multo post eidem, regresso Tarraconem 10
consule, priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti; sed non eadem venia victis fuit. Sub corona veniere omnes, ne sæpius pacem sollicitarent.

17 Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere a Q. Minucio, cui successerat, accepto, adiuncto et App. Claudii Neronis ex ulteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam pro- 2 ficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani; freti tamen multitudine sua obviam ierunt agmini 3 Romano. Eques immissus turbavit extemplo aciem eorum. Pedestre prœlium nullius ferme certaminis fuit; milites veteres, 4 periti hostium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est; decem millia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alienisque armis parant bellum.

5 Consul interim rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturas, arma 6 omnibus cis Hiberum Hispanis adimit, quam rem adeo aegre passi *sunt*, ut multi mortem sibimet ipsi consciscerent, ferox genus, 7 nullam vitam rati sine armis esse. Quod ubi consuli nuntiatum est, senatores omnium civitatium ad se vocari iussit, atque iis „Non nostra“ inquit „magis quam vestra refert, vos non 8 rebellare, si quidem id maiore Hispanorum malo quam exercitus Romani labore semper adhuc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse, si effectum erit, ne possitis rebellare. 9 Volo id quam mollissima via consequi. Vos quoque in ea re consilio me adiuvate; nullum libentius sequar, quam quod 10 vosmet ipsi attuleritis.“ Tacentibus spatium se ad deliberandum 11 dierum paucorum dare dixit. Quum revocati secundo quoque concilio tacuissent, uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. 12 Segesticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, vineis

18 et pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam, quod ad illos tædio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant, 2 huic ex usurpata libertate in servitutem velut asserendi erant; et ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur nec, nisi in tempore subventum 3 foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi

atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret, nec cogitaret modo imperaretque, quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret, nec in quemquam 4 omnium gravius severiusque quam in semet ipsum imperium exerceret, parsimonia et vigiliis et labore cum ultimis militum 5 certaret, nec quicquam in exercitu suo præcipui præter honorem atque imperium haberet.

Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celti- 19
beri mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebant; itaque eo consul accersitus litteris prætoris legiones duxit. Ubi eo venit, castra separatim Celtiberi et Turdetani 2 habebant. Cum Turdetanis extemplo levia prœlia, incursantes in stationes eorum, Romani facere, semperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in 3 colloquium tribunos militum ire consul atque iis trium condicionum electionem ferre iubet, primam, si transire ad Romanos 4 velint et duplex stipendium accipere, quam quantum a Turdetanis pepigissent; alteram, si domos abire, publica fide accepta, 5 nihil eam rem noxiæ futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent; tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque 6 constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad 7 consultandum petita. Concilium immixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu; eo minus decerni quicquam potuit. Quum incerta bellum an pax cum Celtiberis essent, commeatus 8 tamen haud secus quam in pace ex agris castellisque hostium Romani portabant, deni sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio, privatis indutiis ingredientes. Consul ubi 9 hostes ad pugnam elicere nequit, primum prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit; deinde audito, Saguntiæ Celtiberum omnes sarcinas impedi- 10 mentaque relicta, eo pergit ducere ad oppugnandum. Postquam 11 nulla moventur re, persoluto stipendio non suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætoris, ipse cum septem cohortibus ad Hiberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. Defecere ad eum 20

2 Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam et silvestrem gentem, quum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello esset occupatus, 3 depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum consul ducit non Romanas modo cohortes, sed iuventutem etiam merito infensorum iis 4 sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. Quadringentos inde ferme passus 5 constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit iis, ne se ex eo loco ante moverent, quam ipse ad eos venisset; ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanos inventutis habebat; eos ad murum oppugnandum subire iubet. 6 Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere, memores, quam sæpe in agro eorum impune persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque, patefacta repente porta 7 universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulerunt. Quod postquam, sicut futurum 8 ratus erat, consul fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes avehitur, atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo 9 erat, in urbem inducit, priusque omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. Mox ipsos nihil præter arma habentes in
21 deditionem accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime prædonum erat, et inde incursiones in agros pacatos provinciæ eius fiebant. Transfugit 2 inde ad consulem princeps Vergestanus, et purgare se ac populares cœpit: non esse in manu ipsis rem publicam; prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. 3 Consul eum domum redire, conficta aliqua probabili, cur 4 afuisset, causa, iussit; quum se muros subisse cerneret intentosque prædones ad tuenda mœnia esse, tum uti cum suæ 5 factionis hominibus meminisset arcem occupare. Id, uti præceperat, factum; repente anceps terror, hinc muros adscendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvasit. Huius

potitus loci consul eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis suaque habere iussit, Vergestanos ceteros quæstori ut venderet imperavit, de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata provincia, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque, quibus tum institutis locupletior in dies provincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationem in triduum patres decreverunt.

Eadem æstate alter consul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litanam silvam signis collatis secundo prœlio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur; ceteri omisso bello in vicos suos atque agros dilapsi. Consul reliquum æstatis circa Padum Placentiæ et Cremonæ exercitum habuit, restituitque, quæ in iis oppidis bello diruta fuerant.

Quum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quinctio, in Græcia ita hibernis actis, ut, exceptis Ætolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant nec diu quies placere poterat, universa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis egregie statu suo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis quam in victoria temperantiam iustitiamque et moderationem miraretur, senatus consultum, quo bellum adversus Nabim Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto, Quinctius conventum Corinthum omnium sociarum civitatium legationibus in diem certam edicit; ad quam ubi frequentes undique principes convenerunt, ita uti ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est usus: „Bellum adversus Philippum non magis communi animo consilioque Romani et Græci gesserunt, quam utrique suas causas belli habuerunt. Nam et Romanorum amicitiam nunc Carthaginienses hostes eorum iuvando, nunc hic sociis nostris oppugnandis violaverat, et in vos talis fuit, ut nobis, etiamsi nostrarum oblivisceremur iniuriarum, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerit. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub dicione eius esse, an æquum censeatis nobilissimam vetustissimamque civitatem, in media Græcia sitam, repeti in

22

libertatem et eodem statu, quo ceteras urbes Peloponnesi et
12 Græciæ, esse. Hæc consultatio, ut videtis, tota de re perti-
nente ad vos est; Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberata
Græciæ unius civitatis servitus non plenam nec integram
13 gloriam esse sinit. Ceterum si vos nec cura eius civitatis
nec exemplum nec periculum movet, ne serpat latius contagio
eius mali, nos æqui bonique facimus. De hac re vos consulo,
23 staturus eo, quod plures censueritis." Post orationem Romani
2 imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Quum
legatus Atheniensium, quantum poterat, gratiis agendis Roma-
norum in Græciam merita extulisset, imploratos adversus
3 Philippum tulisse opem, non rogatos ultro adversus tyrannum
Nabim offerre auxilium, indignatusque esset, hæc tanta merita
4 sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, quum
fateri potius præteritorum gratiam deberent, apparebat incensi
5 Ætolos. Igitur Alexander, princeps gentis, invectus primum
in Athenienses, libertatis quondam duces et auctores, assen-
6 tationis propriæ gratia communem causam prodentes, questus
deinde Achæos, Philippi quondam milites, ad postremum, in-
clinata fortuna eius, transfugas, et Corinthum recepisse et id
7 agere, ut Argos habeant, Ætolos, primos hostes Philippi,
semper socios Romanorum, pactos in fœdere, suas urbes
agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino et Pharsalo,
8 insimulavit fraudis Romanos, quod, vano titulo libertatis osten-
tato, Chalcidem et Demetriadem præsidiis tenerent, qui Philippo,
cunctanti deducere inde præsidia, obiicere semper soliti sint,
9 nunquam, donec Demetrias Chalcisque et Corinthus tenerentur,
10 liberam Græciam fore, postremo quia manendi in Græcia
retinendique exercitus Argos et Nabim causam facerent.
11 Deportarent legiones in Italiam; Ætolos polliceri, aut condi-
cionibus et voluntate sua Nabim præsidium Argis deducturum,
aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Græciæ
24 esse. Hæc vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæo-
2 rum excitavit. „Ne istuc" inquit „Iuppiter optimus maximus
sirit Iunoque regina, cuius in tutela Argi sunt, ut illa civitas

inter tyrannum Lacedæmonium et latrones Ætolos præmium sit posita in eo discrimine, ut miserius a vobis recipiatur, quam ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus 3 non tuetur nos, T. Quincti; quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem hominum; moribus ritibusque 4 efferatioribus quam ulli barbari, immo quam immanes beluæ vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut et ab Nabide Argos recuperetis et ita res Græciæ constituatis, ut ab latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis." Romanus, 5 cunctis undique increpantibus Ætolos, responsurum se fuisse iis dixit, nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potius quam irritandi essent. Contentum itaque opinione ea, 6 quæ de Romanis Ætolisque esset, referre se dixit, quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Quum 7 omnes bellum decressent, auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit, magis ut nudaret animos, id quod evenit, quam spe, impetrari posse. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatea 25 arcesserent, imperavit. Per eosdem dies et Antiochi legatis, 2 de societate agentibus, respondit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere; Romam eundum ad senatum iis esse.

Ipse copias adductas ab Elatea ducere Argos pergit; 3 atque ei circa Cleonas Aristænus prætor cum decem millibus Achæorum, equitibus mille occurrit, et haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argi- 4 vorum descenderunt, et quattuor ferme millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidii Laconum erat Pythagoras, 5 gener idem tyranni et uxoris eius frater, qui sub adventum Romanorum et utrasque arces (nam duas habent Argi) et loca alia, quæ aut opportuna aut suspecta erant, validis præsidiis firmavit. Sed inter hæc agenda pavorem iniectum ad- 6 ventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat; et ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles 7 erat Argivus; adolescens maioris animi quam consilii, qui

primo, iure iurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adiicere coniurationi studet,
8 incautior fidei æstimator fuit. Colloquentem eum cum suis satelles a præfecto missus quum accerseret, sensit, proditum consilium esse, hortatusque *est* coniuratos, qui aderant, ut potius,
9 quam extorti morerentur, arma secum caperent. Atque ita cum paucis in forum pergit ire, clamitans, ut, qui salvam rem publicam
10 vellent, auctorem et ducem se libertatis sequerentur. Haud sane movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ,
11 nedum satis firmi præsidii cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii circumventum cum suis interfecerunt. Comprensi
12 deinde quidam et alii. Ex iis occisi plures, pauci in custodiam coniecti; *multi* proxima nocte funibus per murum demissi, ad Romanos
26 perfugerunt. Quinctius, affirmantibus iis, si ad portas exercitus Romanus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse,
2 et, si propius castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabim (gymnasium
3 id est minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedæmoniis prœlium commiserunt atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem; et castra eo ipso loco,
4 ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motus oreretur; postquam oppressam metu civitatem vidit, advocat consilium de oppugnandis
5 Argis. Omnium principum Græciæ præter Aristænum eadem sententia erat, quum causa belli non alia esset, inde potissimum
6 ordiendum bellum. Quinctio id nequaquam placebat, et Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia appro-
7 batione audivit; et ipse adiecit: quum pro Argivis adversus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conveniens esse
8 quam, omisso hoste, Argos oppugnari? se vero caput belli Lacedæmonem et tyrannum petiturum. Et dimisso consilio frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circa, demessum et convectum est; viride, ne hostes mox
9 haberent, protritum et corruptum. Castra deinde movit, et Parthenio superato monte præter Tegeam, tertio die ad Caryas

posuit castra. Ibi, priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille et 10
quingenti et Thessalorum equites quadringenti; nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati
norabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conve- 11
niebant; iam ab Leucade L. Quinctius quadraginta navibus
venerat, iam Rhodiæ duodeviginti tectæ naves, iam Eumenes
ex circa Cycladas insulas erat cum decem tectis navibus,
triginta lembis mixtisque aliis minoris formæ navigiis. Ipsorum 12
quoque Lacedæmoniorum exsules permulti, tyrannorum iniuria
pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana convenerunt;
multi autem erant, iam per aliquot ætates, ex quo tyranni 13
tenebant Lacedæmonem, alii ab aliis expulsi. Princeps erat 14
exsulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat,
pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui
primus tyrannus Lacedæmone fuit.

Quum terra marique tantum belli circumstaret tyrannum, 27
et prope nulla spes esset vires suas hostiumque æstimanti, non
tamen omisit bellum, sed et a Creta mille delectos iuventutis 2
eorum excivit, quum mille iam haberet, et tria millia mer-
cenariorum militum, decem millia popularium cum castellanis
agrestibus in armis habuit, et fossa valloque urbem communivit; 3
et ne quid intestini motus oreretur, metu et acerbitate pœnarum
tenebat animos, quoniam, ut salvum vellent tyrannum, sperare
non poterat. Quum suspectos quosdam civium haberet, eductis 4
in campum omnibus copiis (Dromon ipsi vocant), positis armis 5
ad contionem vocari iubet Lacedæmonios atque eorum contioni
satellites armatos circumdedit; et pauca præfatus, cur sibi 6
omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret,
et ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum
faceret, prohiberi potius, ne quid moliri possint, quam puniri
molientes; itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea, 7
quæ instet, tempestas prætereat; hostibus repulsis (a quibus,
si modo proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse)
extemplo eos emissurum, — sub hæc citari nomina octoginta 8

ferme principum iuventutis iussit, atque eos, ut quisq
nomen responderat, in custodiam tradidit; nocte inse
9 omnes interfecti. Ilotarum deinde quidam (hi sunt ian
antiquitus castellani, agreste genus), transfugere v
insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti nec
Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni
10 novorum consiliorum. Intra munitiones copias conti
nec parem se ratus, si dimicare acie vellet, et urbem
quere tam suspensis et incertis omnium animis metuens.
28 Quinctius, satis iam omnibus paratis, profectus ab s
die altero ad Sellasiam super Œnunta fluvium pervenit, c
loco Antigonus Macedonum rex cum Cleomene Lacedæmon
2 tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. Inde quum ac
descensum difficilis et artæ viæ esse, brevi per montes ci
præmissis, qui munirent viam, lato satis et patenti limi
Eurotam amnem, sub ipsis prope fluentem mœnibus, pe
3 Ubi castra metantes Romanos Quinctiumque ipsum
equitibus atque expeditis prægressum auxiliares tyranni
in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale exspect
quia nemo iis obvius toto itinere fuerat ac veluti
4 agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, eq
pedites vocantibus, quum in se cuique minimum f
5 esset, trepidatum est; tandem signa legionum superven
et, quum primi agminis cohortes inductæ in prœlium
qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi
6 Romani quum tantum a muro recessissent, ut extra
teli essent, acie directa paulisper steterunt; postquam
7 hostium contra exibat, redierunt in castra. Poster
Quinctius prope flumen præter urbem sub ipsas M
montis radices ducere copias instructas pergit;
legionariæ cohortes ibant; levis armatura et equites
8 cogebant. Nabis intra murum instructos paratosque sub
habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia era
9 ab tergo hostem aggrederetur. Postquam extremum a
præteriit, tum ab oppido eodem, quo pridie eruperant, tu
10 pluribus simul locis erumpunt. App. Claudius agmen cog

qui ad id, quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo convertit totumque in hostem agmen circumegit. Itaque, velut rectæ acies concurrissent, 11 iustum aliquamdiu prœlium fuit; tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt, quæ minus trepida fuisset, ni Achæi, locorum prudentes, institissent. Ii et cædem ingentem ediderunt et dispersos passim fuga plerosque armis exuerunt. Quinctius prope Amyclas posuit castra; inde quum perpopulatus 12 omnia circumiecta urbi frequentis et amœni agri loca esset, nullo iam hostium portam excedente, castra movit ad fluvium Eurotam. Inde vallem Taygeto subiectam agrosque ad mare pertinentes evastat.

Eodem fere tempore L. Quinctius maritimæ oræ oppida 29
partim voluntate, partim metu aut vi recepit. Certior deinde 2
factus, Gytheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul a mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore 3
valida urbs, et multitudine civium incolarumque et omni bellico apparatu instructa. In tempore Quinctio, rem haud facilem 4
aggredienti, rex Eumenes et classis Rhodiorum supervenerunt. Ingens multitudo navalium sociorum e tribus contracta 5
classibus intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra marique munitæ faciunda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur, iam arietibus 6
quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circa muri erat, casu eius prostratum; et Romani 7
simul a portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab superiore loco hostes, simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur, nec multum afuit, quin, qua intenderant, penetrarent; 8
sed tardavit impetum eorum spes obiecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas et Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, 9
traditurum se urbem; et quum ad eam rem tempus et ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur, intentiusque ab 10
uno urbs defendebatur; et difficilior facta oppugnatio erat,

ni T. Quinctius cum quattuor millibus delectorum militum
11 supervenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli
ab urbe instructam aciem ostendisset, et ex altera parte
12 L. Quinctius ab operibus suis terra marique instaret, tum
vero desperatio Gorgopan quoque coegit id consilii, quod in
13 altero morte vindicaverat, capere, et pactus, ut abducere inde
milites, quos præsidii causa habebat, liceret, tradidit Quinctio
14 urbem. Priusquam Gytheum traderetur, Pythagoras, præfectus
Argis relictus, tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi,
cum mille mercenariis militibus et duobus millibus Argivorum
Lacedæmonem ad Nabim venit.

30 Nabis sicut primo adventu Romanæ classis et traditione
oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic parva spe quum
2 acquievisset, Gytheo ab suis retento, postquam id quoque
traditum Romanis audivit esse *et*, quum ab terra, omnibus
circa hostibus, nihil spei esset, a mari quoque toto se inter-
3 clusum, cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in
castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti.
4 Qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum
aliis mandatis, quam ut tyranno colloqui cum imperatore liceret.
5 Consilio advocato, quum omnes dandum colloquium censuissent,
6 dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos, modicis
copiis sequentibus, quum venissent, relictis ibi in statione
7 conspecta utrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus
corporis, Quinctius cum fratre et Eumene rege et Socrate
Rhodio et Aristæno, Achæorum prætore, tribunisque militum
31 paucis descendit. Ibi permisso, [ut] seu dicere prius seu
audire mallet, ita cœpit tyrannus: „Si ipse per me, T. Quincti
vosque qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis
bellum aut inferretis, possem, tacitus eventum fortunæ meæ
2 exspectassem; nunc imperare animo nequivi, quin, priusquam
3 perirem, cur periturus essem, scirem. Et hercules, si tales
essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil
societatis fides sancti haberet, in me quoque vobis quid
4 faceretis minus pensi esse, non mirarer; nunc quum vos

intueor, Romanos esse video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis; quum me ipse respexi, eum *me* esse spero, cui et publice, sicut ceteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit, et meo nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi et everti, quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet; nam et ipsis vocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupavi, et accepi, quum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod, quum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit, et, ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non, ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At hercule in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum et æquitate rei, quod non vestram urbem, sed hostium, quod volentem, non vi coactam accepi, et vestra confessione, quod in condicionibus societatis Argos mihi reliquistis; ceterum nomen tyranni et facta me premunt, quod servos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum, me, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui, quum tu ipse mecum, T. Quincti, societatem pepigisti. Tum me regem appellari a vobis memini, nunc tyrannum vocari video. Itaque, si ego nomen imperii mutassem, mihi meæ inconstantiæ, quum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberatis auctam et egentibus divisum agrum attinet, possum quidem et in hoc me iure temporis tutari; iam feceram hæc, qualiacunque sunt, quum societatem mecum pepigistis et auxilia in bello adversus Philippum accepistis; sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem aut vestram amicitiam violassem? sed illud, me more atque instituto maiorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea, quæ Lacedæmone sunt. Nihil comparare singula necesse est. Vos a censu equitem, a censu peditem legitis, et paucos excellere opibus, plebem subiectam esse illis vultis; noster legum lator non

in paucorum manu rem publicam esse voluit, quem vos senatum appellatis, nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate, sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut
19 multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse quam pro patria sermonis brevitate fateor, et breviter peroratum esse potuit, nihil me, postquam vobiscum institui amicitiam, cur eius vos pæniteret, commisisse."

32 Ad hæc imperator Romanus: „Amicitia et societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope, rege Lacedæmoniorum iusto ac
2 legitimo, facta est, cuius ius tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant, usur-
3 parunt, sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. Nam quid minus conveniret quam eos, qui pro libertate Græciæ adversus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? et tyranno, qui unquam fuit, sævissimo et violen-
4 tissimo in suos. Nobis vero, etiamsi Argos nec cepisses per fraudem nec teneres, liberantibus omnem Græciam Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat atque in leges suas, quarum modo tanquam æmulus Lycurgi men-
5 tionem fecisti. An, ut ab Iaso et Bargyliis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis; Argos et Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Græciæ servientes
6 deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum aut summum trium in ea re, non civitatis culpam esse,
7 tam hercule, quam in te tuoque præsidio accersendo accipien-
8 doque in arcem nihil esse publico consilio actum. Thessalos et Phocenses et Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse; tamen cum cetera liberavimus Græcia; quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint,
9 facturos? Servorum ad libertatem vocatorum et egentibus hominibus agri divisi crimina tibi obiici dicebas, non quidem nec ipsa mediocria; sed quid ista sunt præ iis, quæ a te

tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe 10
liberam contionem vel Argis vel Lacedæmone, si audire iuvat
vera dominationis impotentissimæ crimina. Ut alia omnia 11
vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste, gener
tuus, pæne in oculis meis edidit? quam tu ipse, quum iam
prope in finibus Lacedæmoniorum essem? Age dum, quos in 12
contionè comprehensos omnibus audientibus civibus tuis te in
custodia habiturum esse pronuntiasti, iube vinctos produci, ut
miseri parentes, quos falso lugent, vivere sciant. At enim, 13
ut iam ita sint hæc, quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas
liberantibus Græciam? hoc iis, qui, ut liberare possent, mare
traiecerunt, terra marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, 14
vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi.
Quoties vis te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus; summam
rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe 15
his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si
cum hostibus te coniungas. Utrumque a te factum est. Nam 16
et Messenen, uno atque eodem iure fœderis, quo et Lace-
dæmonem, in amicitiam nostram acceptam, socius ipse sociam
nobis urbem vi atque armis cepisti, et cum Philippo hoste 17
nostro non societatem solum, sed, si diis placet, affinitatem
etiam per Philoclen præfectum eius pepigisti, et, *ut* bellum ad- 18
versus nos gerens, mare circa Maleam infestum navibus piraticis
fecisti et plures prope cives Romanos quam Philippus cepisti
atque occidisti, tutiorque Macedoniæ ora quam promuntorium 19
Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus navibus
fuit. Proinde parce, sis, fidem ac iura societatis iactare, et 20
omissa populari oratione tanquam tyrannus et hostis loquere."

Sub hæc Aristænus nunc monere Nabim, nunc etiam orare, 33
ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis suis
consuleret; referre deinde nominatim tyrannos civitatium 2
finitimarum cœpit, qui, deposito imperio restitutaque libertate
suis, non tutam modo, sed etiam honoratam inter cives senec-
tutem egissent. His dictis in vicem auditisque nox prope 3
diremit colloquium. Postero die Nabis Argis se cedere ac

deducere præsidium, quando ita Romanis placeret, et captivos
4 et perfugas redditurum dixit; aliud si quid postularent, scriptum
5 ut ederent, petiit, ut deliberare cum amicis posset. Ita et
tyranno tempus datum ad consultandum est, et Quinctius,
6 sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maxima
partis sententia erat, perseverandum in bello esse et tollendum
tyrannum; nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore;
7 satius multo fuisse, non moveri bellum adversus eum quam
8 omitti motum; et ipsum, velut comprobata dominatione, firmiorem futurum, auctore iniusti imperii assumpto populo Romano, et exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati
9 civium suorum incitaturum. Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. Videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare, eam autem fore diuturnam;
10 non enim Gytheum, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedæmonem, validissimam urbem viris
11 armisque, oppugnaturos. Unam spem fuisse, si qua, admoventibus exercitum, dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset; quum signa portis prope inferri cernerent, neminem se
12 movisse. Adiiciebat et cum Antiocho infidam pacem Villium legatum inde redeuntem nuntiare; multo maioribus quam ante terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse.
13 Si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversus regem tam validum ac potentem bellum gesturos?
14 Hæc propalam dicebat; illa tacita suberat cura, ne novus consul Græciam provinciam sortiretur et inchoati belli victoria
34 successori tradenda esset. Quum adversus tendendo nihil moveret socios, simulando, se transire in eorum sententiam, omnes in assen-
2 sum consilii sui traduxit. „Bene vertat“ inquit; „quando ita placet, obsideamus Lacedæmonem. Illud modo ne fallat: [ceterum] quum res tam lenta, quam ipsi scitis, oppugnatio urbium sit et obsidentibus prius sæpe quam obsessis tædium afferat, iam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa
3 Lacedæmonis mœnia esse. Quæ mora si laborem tantum et periculum haberet, ut et animis et corporibus ad sustinendo

ea parati essetis, hortarer vos; nunc impensa quoque magna 4
eget in opera, in machinationes et tormenta, quibus tanta urbs
oppugnanda est, in commeatus vobis nobisque in hiemem
expediendos. Itaque, ne aut repente trepidetis aut rem incho- 5
atam turpiter destituatis, scribendum ante vestris civitatibus
censeo explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat.
Auxiliorum satis superque habeo; sed quo plures sumus, 6
pluribus rebus egebimus. Nihil iam præter nudum solum
ager hostium habet; ad hoc hiems accedet, ad comportandum
ex longinquo difficilis." Hæc oratio primum animos omnium 7
ad respicienda *sua* cuique domestica mala convertit, segnitiam,
invidiam et obtrectationem domi manentium adversus militantes,
libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, maligni- 8
tatem conferendi ex privato. Versis itaque subito voluntatibus, 9
faceret, quod e re publica populi Romani sociorumque esse
crederet, imperatori permiserunt.

Inde Quinctius, adhibitis legatis tantum tribunisque militum, 35
condiciones, in quas pax cum tyranno fieret, has conscripsit:
sex mensium indutiæ ut essent Nabidi Romanisque et Eumeni 2
regi et Rhodiis; legatos extemplo mitterent Romam T. Quinctius
et Nabis, ut pax auctoritate senatus confirmaretur; ex qua 3
die scriptæ condiciones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut
indutiarum principium esset, et ut ex ea die intra decimum
diem ab Argis ceterisque oppidis, quæ in Argivorum agro
essent, præsidia omnia deducerentur, vacuaque et libera
traderentur Romanis, et ne quod inde mancipium regium 4
publicumve aut privatum educeretur; si qua ante educta
forent, dominis recte restituerentur; naves, quas civitatibus 5
maritimis ademisset, redderet neve ipse navem ullam præter
duas lembos, qui non plus quam sedecim remis agerentur,
haberet; perfugas et captivos omnibus sociis populi Romani 6
civitatibus redderet, et Messeniis omnia, quæ comparerent
quæque domini cognossent; exsulibus quoque Lacedæmoniis 7
liberos *et* coniuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent;
invita ne qua exsulis comes esset; mercenariorum militum 8

Nabidis, qui aut in civitates suas aut ad Romanos transissent,
9 iis res suæ omnes recte redderentur; in Creta insula ne quam
urbem haberet; quas habuisset, redderet Romanis; ne quam
societatem cum ullo Cretensium aut quoquam alio institueret,
10 neu bellum gereret; civitatibus omnibus, quasque ipse restituisset
quæque se suaque in fidem ac dicionem populi Romani tradi-
dissent, omnia præsidia deduceret, seque ipse suosque ab iis
11 abstineret; ne quod oppidum neu quod castellum in suo alienove
agro conderet; obsides, ea ita futura, daret quinque, quos
imperatori Romano placuisset, et filium in iis suum, et talenta
centum argenti in præsenti, et quinquaginta talenta in singulos
annos per annos octo.

36 Hæc conscripta, castris propius urbem motis, Lacedæmonem
2 mittuntur. Nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno,
nisi quod præter spem reducendorum exsulum mentio nulla
facta erat; maxime autem omnium ea res offendebat, quod
3 et naves et maritimæ civitates ademptæ erant. Fuerat autem
ei magno fructui mare, omnem oram Maleæ prædatoriis navibus
infestam habenti; iuventutem præterea civitatium earum [ad]
4 supplementum longe optimi generis militum habebat. Has
condiciones quanquam ipse in secreto volutaverat cum amicis,
vulgo tamen omnes fama ferebant, vanis ut ad ceterarum
fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingeniis.
5 Non tam omnia universi quam ea, quæ ad quemque
pertinerent, singuli carpebant. Qui exsulum coniuges in
matrimonio habebant aut ex bonis eorum aliquid possederant,
6 tanquam amissuri, non reddituri indignabantur. Servis
liberatis a tyranno non irrita modo futura libertas, sed multo
fœdior, quam fuisset ante, servitus redeuntibus in iratorum
7 dominorum potestatem ante oculos obversabatur. Mercenarii
milites et pretia militiæ casura in pace ægre ferebant, et
reditum sibi nullum in civitates videbant, infensas non tyranno
37 magis quam satellitibus eorum. Hæc inter se primo circulos
2 serentes fremere; deinde subito ad arma discurrerunt. Quo
tumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret

tyrannus, contionem advocari iussit; ubi quum ea, quæ impe- 3
rarentur ab Romanis, exposuisset et graviora atque indigniora
quædam falso affinxisset, et ad singula nunc ab universis,
nunc a partibus contionis acclamaretur, interrogavit, quid se
respondere ad ea aut quid facere vellent. Prope una voce 4
omnes nihil responderi et bellum geri iusserunt; et pro se
quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere et
bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuvare aiebant.
His vocibus incitatus tyrannus et Antiochum Ætolosque 5
adituros pronuntiat, et sibi ad obsidionem sustinendam copiarum
affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, et 6
in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum excursio
lacessentium et emissa iacula extemplo et Romanis dubitationem,
quin bellandum esset, exemerunt. Levia inde prœlia per quatri- 7
duum primum sine ullo satis certo eventu commissa; quinto 8
die prope iusta pugna adeo paventes in oppidum Lacedæmonii
compulsi sunt, ut quidam milites Romani terga fugientium
cædentes per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint.

Et tunc quidem Quinctius, satis eo terrore coercitis 38
excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem
urbis superesse ratus, missis, qui omnes navales socios a Gytheo
accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum
urbis situm mœnia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro 2
Sparta; tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerant
murum; altiora loca et difficilia aditu stationibus armatorum
pro munimento obiectis tutabantur. Ubi satis omnia inspexit, 3
corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem
Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul
terrestrium ac navalium copiarum, ad quinquaginta millia
hominum) urbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia, 4
quibus non oppugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant.
Inssi sublato clamore subire undique omnes, ut, qua primum
occurrerent quave opem ferrent, ad omnia simul paventes
Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, 5
trifariam divisum; partem unam a Phœbeo, alteram a

Dictynneo, tertiam ab eo loco, quem Heptagonias appellant
(omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt), aggredi iubet.
6 Quum tantus undique terror urbem circumvasisset, primo
tyrannus et ad clamores repentinos et ad nuntios trepidos
motus, ut quisque maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat
7 aut aliquos mittebat; deinde, circumfuso undique pavore, ita
obtorpuit, ut nec dicere, quod in rem esset, nec audire posset,
nec inops modo consilii, sed vix mentis compos esset.
39 Romanos primo sustinebant in angustiis Lacedæmonii, ternæque
2 acies tempore uno locis diversis pugnabant; deinde, crescente
certamine, nequaquam erat prœlium par. Missilibus enim
Lacedæmonii pugnabant, a quibus se et magnitudine scuti
perfacile Romanus tuebatur miles, et quod alii vani, alii leves
3 admodum ictus erant. Nam propter angustias loci confertamque
turbam non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum
concitantur tela, spatium habebant, sed ne ut de gradu quidem
4 libero ac stabili conarentur. Itaque ex adverso missa tela
nulla in corporibus, rara in scutis hærebant; ab circumstantibus
5 ex superioribus locis vulnerati quidam sunt; mox progressos iam
etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoque inopinantes
6 perculerunt. Sublatis deinde supra capita scutis continuatisque
ita inter se, ut non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum
quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta
7 subibant. Et primæ angustiæ paulisper, sua hostiumque referta
turba, tenuerunt; postquam in patentiorem viam urbis paulatim
urgentes hostem processere, non ultra vis eorum atque impetus
8 sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedæmonii et fuga
effusa superiora peterent loca, Nabis quidem, ut capta urbe
9 trepidans, quanam ipse evaderet, circumspectabat; Pythagoras
quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur, tum vero
unus, ne caperetur urbs, causa fuit; succendi enim ædificia
10 proxima muro iussit. Quæ quum momento temporis arsissent,
ut adiuvantibus ignem, qui alias ad exstinguendum opem ferre
11 solent, ruere in Romanos tecta, nec tegularum modo fragmenta,
sed etiam ambusta tigna ad armatos pervenire, et flamma lati

undi, fumus terrorem etiam maiorem quam periculum facere. Itaque et qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime 12
impetum facientes, recessere a muro, et qui iam intraverant, ne incendio ab tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt esse, et Quinctius, postquam, quid rei esset, vidit, receptui canere 13
iussit. Ita iam capta prope urbe revocati in castra redierunt.

Quinctius plus ex timore hostium quam ex re ipsa spei 40
nactus, per triduum insequens territavit eos, nunc prœliis lacessendo, nunc operibus intersæpiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus 2
Pythagoram rursus oratorem misit; quem Quinctius primo aspernatus excedere castris iussit, dein suppliciter orantem advolutumque genibus tandem audivit. Prima oratio fuit 3
omnia permittentis arbitrio Romanorum; dein, quum ea velut 4
vana et sine effectu nihil proficeret, eo deducta est res, ut iis condicionibus, quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, indutiæ fierent; pecuniaque et obsides accepti.

Dum oppugnatur tyrannus, Argivi, nuntiis aliis [prope] 5
super alios afferentibus tantum non iam captam Lacedæmonem esse, erecti et ipsi, simul eo, quod Pythagoras cum parte 6
validissima præsidii excesserat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt; Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, vivum fide 7
data emiserunt. Huic lætitiæ Quinctius supervenit, pace data tyranno dimissisque ab Lacedæmone Eumene et Rhodiis et L. Quinctio fratre ad classem. Læta civitas celeberrimum 41
festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitus lucisque indixerunt, præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent. Reducti cives ab 2
Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras quosque ante Nabis abduxerat; redierant, qui post compertam a Pythagora 3
seniurationem et cæde iam cœpta effugerant; libertatem ex longo intervallo libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. Testata quoque

ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argivorum.
4 Achæis quantum restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ afferebant, tantum serva Lacedæmon relicta et latus
5 adhærens tyrannus non sincerum gaudium præbebant. Ætoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare: cum Philippo non ante desitum bellari, quam omnibus excederet Græciæ urbibus;
6 tyranno relictam Lacedæmonem; regem autem legitimum, qui in Romanis fuerit castris, ceterosque nobilissimos cives in exsilio victuros; Nabidis dominationis satellitem factum popu-
7 lum Romanum. Quinctius ab Argis Elateam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit.

8 Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana positis castra;
9 diuque cunctatum, quia Ætolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos a
10 Romanis facto; eo prœlio victum castrisque exutum pacem petisse, quum cecidissent quattuordecim millia militum, capta plus quattuor millia essent.

42 Eodem fere tempore et a T. Quinctio de rebus ab Lacedæmonem gestis et a M. Porcio consule ex Hispania litteræ allatæ. Utriusque nomine in dies ternos supplicatio
2 ab senatu decreta est. L. Valerius consul, quum post fugam circa Litanam silvam Boios quietam provinciam habuisset,
3 comitiorum causa Romam rediit, et creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum et Ti. Sempronium Longum. Horum
4 patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Prætor inde comitia habita; creati P. Cornelius Scipio et duo C. Cornelii, Merenda et Blasio, et Cn. Domitius Ahenobarbus
5 et Sex. Digitius et T. Iuventius Thalna. Comitiis perfectis consul in provinciam rediit.

Novum ius eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani
6 essent. Puteolos Salernumque et Buxentum adscripti coloni qui nomina dederant, et quum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus iudicavit, non esse eos cives Romanos.

Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum et Ti. 43
mpronius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni A. u. c. 560. A. Ch. 194.
omam venerunt. Iis extra urbem in æde Apollinis senatus 2
tus est. Pax, quæ cum T. Quinctio convenisset, ut rata
set, petierunt impetraruntque. De provinciis quum relatum 3
set, senatus frequens in eam sententiam ibat, ut, quoniam
i Hispania et Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus
talia provincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum consulem 4
ensebat; alteri Macedoniam decernendam esse. Bellum grave
b Antiocho imminere; iam ipsum sua sponte in Europam
ransgressum; quid deinde facturum censerent, quum hinc 5
Etoli, haud dubii hostes, vocarent ad bellum, illinc Hannibal,
omanis cladibus insignis imperator, stimularet? Dum de 6
rovinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn.
Domitio urbana iurisdictio, T. Iuventio peregrina evenit,
P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior, duobus 7
Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Mace- 8
loniam novum exercitum transportari non placuit; eum, qui
set ibi, reduci in Italiam a Quinctio ac dimitti; item eum
xercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset;
onsulibus ambobus Italiam provinciam esse, et duas urbanas 9
cribere eos legiones, ut, dimissis, quos senatus censuisset,
xercitibus, octo omnino Romanæ legiones essent.

Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio et L. Valerio 44
onsulibus. Id quum P. Licinius pontifex non esse recte 2
actum collegio primum, deinde ex auctoritate collegii patribus
enuntiasset, de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt,
adosque magnos, qui una voti essent, tanta pecunia, quanta
oleret, faciendos; ver sacrum videri pecus, quod natum 3
set inter calendas Martias et pridie calendas Maias P.
Cornelio et Ti. Sempronio consulibus.

Censorum inde comitia sunt habita. Creati censores Sex. 4
Elius Pætus et C. Cornelius Cethegus principem senatus P.
cipionem consulem, quem et priores censores legerant, legerunt.
Tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, prætererunt.

5 Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent a populo; nam antea in promiscuo spectabant. Equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem sævitum. Atrium Libertatis et villa publica ab iisdem refecta amplificataque.

6 Ver sacrum ludique Romani votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba consul, facti. Quum spectaculo eorum occupati animi hominum essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Locris admissa in carcerem coniectus
7 fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu
8 civitate refringi carcer posset. Ea res indicio conscioruni palamfacta delataque ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est necatusque.

45 Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas.
2 Item Salernum Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ sunt. Deduxere triumviri Ti. Sempronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus.
3 Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M.
4 Helvius deduxerunt. Tempsam item et Crotonem coloniæ civium Romanorum deductæ. Tempsanus ager de Bruttiis captus erat; Bruttii Græcos expulerant; Crotonem Graeci
5 habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Æmilius Paulus, C. Lætorius Crotonem, Tempsam L. Cornelius Merula, Q. * *, C. Salonius deduxerunt.

6 Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. In foro et comitio et Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt, et terra
7 aliquoties pluvit, et caput Vulcani arsit. Nuntiatum est, Nare amni lac fluxisse; pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso, et in Piceno agro non pedes, non manus habentem natum.
8 Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, et sacrificium

vendiale factum, quod Hadriani nuntiaverant in agro suo
idibus pluvisse.

In Gallia L. Valerius Flaccus proconsul circa Mediolanium 46
m Gallis Insubribus et Boiis, qui Dorulato duce ad concitandos
subres Padum transgressi erant, signis collatis depugnavit;
cem millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius 2
. Porcius Cato ex Hispania triumphavit. Tulit in eo
umpho argenti infecti viginti quinque millia pondo, bigati
ntum viginti tria millia, Oscensis quingenta quadraginta,
ri pondo mille quadringenta. Militibus ex præda divisit 3
singulos ducenos septuagenos æris, triplex equiti.

Ti. Sempronius consul in provinciam profectus in Boiorum
imum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum 4
m duobus fratribus, tota gente concitata ad rebellandum,
stra locis apertis posuit, ut appareret dimicaturos, si hostis
es intrasset. Consul ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia 5
set hosti, sensit, nuntium ad collegam mittit, ut, si videretur
, maturaret venire; se tergiversando in adventum eius rem
tractarum. Quæ causa consuli cunctandi, eadem Gallis, 6
sterquam quod cunctatio hostium animos faciebat, rei
aturandæ erat, ut, priusquam coniungerentur consulum copiæ,
m transigerent. Per biduum tamen nihil aliud quam 7
sterunt parati ad pugnandum, si quis contra egrederetur;
rtio subiere ad vallum, castraque simul ab omni parte
gressi sunt. Consul arma extemplo capere milites iussit; 8
matos inde paulisper continuit, ut et stolidam fiduciam
sti augeret et disponeret copias, quibus quæque portis
mperent. Duæ legiones duabus principalibus portis signa 9
ferre iussæ. Sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli,
; clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est; nec 10
ıtris magis gladiisque gerebatur res, quam scutis cor-
ribusque ipsis obnixi urgebant, Romani, ut signa foras 11
ferrent, Galli, ut aut in castra ipsi penetrarent aut exire
omanos prohiberent; nec ante in hanc aut illam partem 12
overi acies potuerunt, quam Q. Victorius primi pili centurio

et C. Atinius tribunus militum, quartæ hic, ille secundæ legionis, rem in asperis prœliis sæpe tentatam, signa adempta
13 signiferis in hostes iniecerunt. Dum repetunt enixe signum,
47 priores secundani se porta eiecerunt. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, quum alius tumultus ex aversa parte castrorum est exortus. In portam
2 quæstoriam irruperant Galli, resistentesque pertinacius occiderant L. Postumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen, et M. Atinium et P. Sempronium præfectos socium, et ducentos
3 ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria, missa a consule ad tuendam quæstoriam portam, et eos, qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit
4 castris, et irrumpentibus obstitit. Eodem fere tempore et quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. Ita simul tria prœlia circa castra locis distantibus erant, clamoresque dissoni ad incertos suorum eventus a præsenti
5 certamine animos pugnantium avertebant. Usque ad meridiem æquis viribus ac prope pari spe pugnatum est; labor et æstus mollia et fluida corpora Gallorum et minime patientia sitis quum decedere pugna coegisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra.
6 Signum inde receptui ab consule datum est; ad quod pars maior receperunt sese, pars certaminis studio et spe potiundi castris
7 hostium circa vallum morata est. Eorum paucitate contempta, Galli universi ex castris eruperunt; fusi inde Romani, qui imperio consulis noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt. Ita varia hinc atque illinc nunc fuga, nunc victoria
8 fuit; Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese,
48 consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii, coniuncto exercitu cum collega, per Boiorum Ligurumque agros populantem isse, quoad progredi silvæ paludesque passæ sint, scribunt, alii, nulla memorabili gesta re, Romam comitiorum causa rediisse.
2 Eodem hoc anno T. Quinctius Elateæ, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus iure dicundo consumpsit mutandisque

iis, quæ aut ipsius Philippi aut præfectorum eius licentia in civitatibus facta erant, quum suæ factionis hominum vires augendo ius ac libertatem aliorum deprimerent. Veris initio 3 Corinthum conventu edicto venit. Ibi omnium civitatium legationes in contionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum 4 gente et imperatorum, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt 5 audita, præterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset; id minime conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum 6 reliquisse non suæ solum patriæ gravem, sed omnibus circa civitatibus metuendum, hærentem visceribus nobilissimæ civitatis. Nec ignarus huius habitus animorum Quinctius, si sine excidio 49 Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse; nunc, quum aliter 2 quam ruina gravissima civitatis opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademptis relinqui, quam intermori vehemen- 3 tioribus, quam quæ pati posset, remediis civitatem sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram. Præteritorum commemora- 4 tioni subiecit, proficisci sibi in Italiam atque omnem exercitum deportare in animo esse; Demetriadis Chalcidisque præsidia 5 intra decimum diem audituros deducta, Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum, ut omnes 6 scirent, utrum Romanis an Ætolis mentiri mos esset, qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint et mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec, 7 quid dicerent, nec, quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse; reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis amicos pensent, intelligantque, quibus credendum et a quibus cavendum sit. Libertate modice utantur; temperatam eam salubrem et 8 singulis et civitatibus esse, nimiam et aliis gravem et ipsis, qui habeant, effrenatam et præcipitem esse. Concordiæ in 9 civitatibus principes et ordines inter se, et in commune omnes civitates consulerent. Adversus consentientes nec regem quem-

10 quam satis validum nec tyrannum fore; discordiam et seditionem
omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars, quæ domestico
certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam civi cedat.
11 Alienis armis partam, externa fide redditam libertatem sua cura
custodirent servarentque, ut populus Romanus dignis datam
50 libertatem ac munus suum bene positum sciret. Has velut
parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrimas,
2 adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper
fremitus approbantium dicta fuit monentiumque aliorum alios,
ut eas voces velut oraculo missas in pectora animosque
3 demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives
Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos
intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam; ne ipsis
quidem honestum esse, in liberata terra liberatores eius servire.
4 Omnes acclamarunt, gratias se inter cetera etiam ob hoc agere,
quod admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur.
5 Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos
Hannibal, quum ab suis non redimerentur, venundederat.
6 Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit,
centum talentis eam rem Achæis stetisse, quum quingenos
denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent;
7 mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. Adiice nunc
pro portione, quot veri simile sit Græciam totam habuisse.
8 Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt præsidium
ab Acrocorintho descendens protinus duci ad portas
9 atque abire. Quorum agmen imperator secutus prosequentibus
cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis
dimissisque iis, eadem, qua venerat, via Elateam rediit.
10 Inde cum omnibus copiis App. Claudium legatum dimittit;
per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum iubet atque
11 se ibi opperiri; inde namque in animo esse exercitum in
Italiam traiicere. Et L. Quinctio fratri, legato et præfecto
classis, scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem
51 contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide
solum, sed etiam ab Oreo atque Eretria præsidiis, conventum

ibi Euboicarum habuit civitatium, admonitosque, in quo statu 2
rerum accepisset eos et in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem 3
inde proficiscitur; deductoque præsidio, prosequentibus cunctis,
sicut Corinthi et Chalcide, pergit ire in Thessaliam, ubi non 4
liberandæ modo civitates erant, sed ex omni colluvione et
confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ; nec 5
enim temporum modo vitiis ac violentia et licentia regia
turbati erant, sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia
nec conventum nec concilium ullum non per seditionem ac
tumultum iam inde a principio ad nostram usque ætatem
traducentis. A censu maxime et senatum et iudices legit, 6
potentioremque eam partem civitatium fecit, cui salva et
tranquilla omnia esse magis expediebat.

Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epirum Oricum, 52
unde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes
Brundisium transportatæ. Inde per totam Italiam ad urbem 2
prope triumphantes, non minore agmine rerum captarum quam
suo præ se acto, venerunt. Postquam Romam ventum est, 3
senatus extra urbem Quinctio ad res gestas edisserendas datus
est, triumphusque meritus ab libentibus decretus. Triduum 4
triumphavit. Die primo arma, tela signaque ærea et marmorea
transtulit, plura Philippo adempta, quam quæ ex civitatibus
ceperat; secundo aurum argentumque factum infectumque et
signatum. Infecti argenti fuit quadraginta tria millia pondo 5
et ducenta septuaginta, facti vasa multa omnis generis, cælata
pleraque, quædam eximiæ artis, et ex ære multa fabrefacta;
ad hoc clipea argentea decem. Signati argenti octoginta 6
quattuor millia fuere Atticorum; tetrachma vocant; quattuor
fere denariorum in singulis argenti est pondus. Auri pondo fuit 7
tria millia septingenta quattuordecim et clipeum unum ex
auro totum et Philippei nummi aurei quattuordecim millia
quingenti quattuordecim. Tertio die coronæ aureæ, dona 8
civitatium, tralatæ centum quattuordecim; et hostiæ ductæ,
et ante currum multi nobiles captivi obsidesque, inter quos 9
Demetrius, regis Philippi filius, fuit et Armenes, Nabidis tyranni

filius, Lacedæmonius. Ipse deinde Quinctius in urbem est invectus. Secuti currum milites frequentes, ut exercitu omni ex provincia deportato. His duceni quinquageni seris in pedites divisi, duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.

53 Exitu anni huius Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex senatus consulto tulit ad plebem plebesque scivit, uti duæ Latinæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum deducerentur. His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes, in Thurinum agrum A. Manlius, Q. Ælius, L. Apustius. Ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit.

Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt, una Iunonis Matutæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit; altera Fauni; ædiles eam biennio ante ex multaticio argento faciendam locarant C. Scribonius et Cn. Domitius, qui prætor urbanus eam dedicavit. Et ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad id ipsum creatus; voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus consul, locaverat idem censor. Et in insula Iovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit; vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore, ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

54 P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos venit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula et Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Licinus et C. Flaminius. Megalesia ludos scenicos *A.* Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus a populo secretus spectavit, præbuitque sermones, sicut omnis novitas solet, aliis tandem, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini,

aliis demptum ex dignitate populi, quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, et omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, et concordiæ et libertatis æquæ minuendæ esse; ad quingentesimum *quinquagesimum* octavum annum in promiscuo spectatum esse; quid repente factum, cur immisceri sibi in cavea patres plebem nollent, cur dives pauperem consessorem fastidiret? Novam, superbam libidinem, ab nullius ante gentis senatu neque desideratam neque institutam. Postremo ipsum quoque Africanum, quod consul auctor eius rei fuisset, pænituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est; veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.

Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terræ motus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet; nam neque senatus haberi neque res publica administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. Postremo decemviris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. Coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt; edictumque est, ut omnes, qui ex una familia essent, supplicarent pariter. Item ex auctoritate senatus consules edixerunt, ne quis, quo die, terræ motu nuntiato, feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nuntiaret. Provincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelio Gallia, Minucio Ligures evenerunt; sortiti prætores C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem. Nihil eo anno belli exspectantibus consulibus litteræ M. Cincii (præfectus is Pisis erat) allatæ, Ligurum viginti millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula universæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos omnem oram maris peragrasse. Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate patrum in rostra escendit et edixit, ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem

55 A. u. c. 561. A. Ch. 193.

decimum Arretii adessent; in earum locum se duas legiones
5 urbanas scripturum. Item sociis et Latino nomini, magistratibus
legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in
6 Capitolio se adirent. Iis quindecim millia peditum et quingentos
7 equites, pro numero cuiusque iuniorum, descripsit; et inde ex
Capitolio protinus ire ad portam et, ut maturaretur rei,
8 proficisci ad dilectum iussit. Fulvio Flaminioque terna milia
Romanorum peditum, centeni equites in supplementum et
quina millia socium Latini nominis et duceni equites decreti;
mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, qui
9 in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus
urbanis erant, frequentes tribunos plebei adissent, uti eam
cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia aut morbi
causæ essent, quo minus militarent, eam rem litteræ Ti. Sempronii
10 discusserunt, in quibus scriptum erat, Ligurum decem millia in
agrum Placentinum venisse et eum usque ad ipsa coloniæ mœnia
et Padi ripas cum cædibus et incendiis perpopulatos esse
11 Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare. Ob eas
res tumultum esse decrevit senatus; tribunos plebei non placere
causas militares cognoscere, quo minus ad edictum convenirent.
12 Adiecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu
P. Cornelii, Ti. Sempronii fuissent et dimissi ab iis consulibus
essent, ut, ad quam diem L. Cornelius consul edixisset et
13 quem locum edixisset Etruriæ, convenirent, et uti L. Cornelius
consul in provinciam proficiscens in oppidis agrisque, quæ
iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet armaretque
et duceret secum, dimittendique ei, quos eorum quandoque
vellet, ius esset.

57 Postquam consules dilectu habito profecti in provinciam
sunt, tum T. Quinctius postulavit, ut de iis, quæ cum decem
legatis ipse statuisset, senatus audiret eaque, si videretur,
2 auctoritate sua confirmaret; id eos facilius facturos, si
legatorum verba, qui ex universa Græcia et magna parte
3 Asiæ quique ab regibus venissent, audissent. Eæ legationes
a C. Scribonio prætore urbano in senatum introductæ sunt.

e omnibus responsum. Cum Antiocho quia longior 4
› erat, decem legatis, quorum pars aut in Asia aut
iæ apud regem fuerant, delegata est. T. Quinctio 5
ı, ut adhibitis iis legatorum regis verba audiret
etque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi
responderi possent. Menippus et Hegesianax prin- 6
iæ legationis erant. Ex iis Menippus ignorare se
dnam perplexi sua legatio haberet, quum simpliciter
iam petendam iungendamque societatem venissent.
m tria genera fœderum, quibus inter se paciscerentur 7
civitates regesque: unum, quum bello victis dicerentur
enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent,
s habere victos, quibus multari eos velit, ipsius ius
itrium esse; alterum, quum pares bello æquo fœdere 8
atque amicitiam venirent; tunc enim repeti reddique
ntionem res et, si quarum turbata bello possessio
aut ex formula iuris antiqui aut ex partis utrinsque
componi; tertium esse genus, quum, qui nunquam 9
ɔrint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam
os neque dicere neque accipere leges; id enim vic-
victi esse. Ex eo genere quum Antiochus esset, 10
, quod Romani æquum censeant leges ei dicere,
æ urbium liberas et immunes, quas stipendiarias
ıt; quas intrare præsidia regia regemque vetent.
lippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico 11
fœdus ita sanciendum esse. Ad ea Quinctius: 58
ı vobis distincte agere libet et genera iungendarum
m enumerare, ego quoque duas condiciones ponam,
as nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum populo
iungendæ, unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ 2
urare velit, ut et ipse omni Europa abstineat; al- 3
i se ille Asiæ finibus non contineat et in Europam
at, ut et Romanis ius sit Asiæ civitatium amicitias
quas habeant, et novas complecti.“ Enimvero id 4
iam dicere indignum esse Hegesianax, Thraciæ et

5 Chersonesi urbibus arceri Antiochum, *quum*, quæ Seleucus
proavus eius, Lysimacho rege bello victo et in acie cæso,
per summum decus parta reliquerit, pari cum laude eadem,
ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus,
partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, et revocatis cultoribus frequentaverit et, quæ strata ruinis atque incendiis erant,
6 ingentibus impensis ædificaverit. Quid igitur simile esse, ex
ea possessione, ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum
et Romanos abstinere Asia, quæ nunquam eorum fuerit?
7 Amicitiam Romanorum expetere Antiochum, sed quæ impe-
8 trata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quinctius: „Quando
quidem“ inquit „honesta pensamus, sicut aut sola aut
prima certe pensari decet principi orbis terrarum populo
9 tanto regi, utrum tandem videtur honestius, liberas velle om-
nes, quæ ubique sunt, Græciæ urbes, an servas et vectigales
10 facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes
proavus belli iure habuerit, avus paterque nunquam usurpa-
11 verint pro suis, eas repetere in servitutem, et populus Ro-
manus susceptum patrocinium libertatis Græcorum non desere-
12 fidei constantiæque suæ ducit esse. Sicut a Philippo Græcia
liberavit, ita et ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graii nominis sint,
13 liberare in animo habet. Neque enim in Æolidem Ioniam-
que coloniæ in servitutem regiam missæ sunt, sed stirpis ac
gendæ causa gentisque vetustissimæ per orbem terrarum pro-
59 pagandæ.“ Quum hæsitaret Hegesianax nec infitiari posset
honestiorem causam libertatis quam servitutis prætexi titulo:
„Quin mittimus ambages?“ inquit P. Sulpicius, qui maximo
2 natu ex decem legatis erat. „Alteram ex duabus condicio-
nibus, quæ modo diserte a Quinctio latæ sunt, legite, ac
3 supersedete de amicitia agere.“ „Nos vero“ inquit Menippus
„nec volumus nec possumus pacisci quicquam, quo regnum
Antiochi minuatur.“

4 Postero die Quinctius legationes universas Græciæ Asiæ-
que quum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo
populus Romanus, qualique Antiochus erga civitates Græcas

ssent, postulata et regis et sua exposuit; renuntiarent civitatibus 5
ia, populum Romanum, qua virtute quaque fide libertatem
orum a Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, nisi dece-
at Europa, vindicaturum. Tum Menippus deprecari et 6
uinctium et patres institit, ne festinarent decernere, quo de-
eto turbaturi orbem terrarum essent; tempus et sibi sume- 7
nt et regi ad cogitandum darent; cogitaturum, quum renun-
atæ condiciones essent, et impetraturum aliquid aut pacis
usa concessurum. Ita integra dilata res est. Legatos mitti 8
l regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit,
. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium.

Vixdum hi profecti erant, quum a Carthagine legati, bellum 60
ud dubie parare Antiochum Hannibale ministro, attulerunt,
ecerunteque curam, ne simul et Punicum excitaretur bellum.
annibal patria profugus pervenerat ad Antiochum, sicut ante 2
ctum est, et erat apud regem in magno honore, nulla alia
te, nisi quod volutanti diu consilia de Romano bello nemo
ior super tali re particeps esse sermonis poterat. Sententia 3
s una atque eadem semper erat, ut in Italia bellum ge-
retur; Italiam et commeatus et militem præbituram externo
sti; si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus 4
copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere, neque regem
que gentem ullam parem Romanis esse. Sibi centum tectas 5
ves et decem millia peditum, mille equites deposcebat; ea
classe primum Africam petiturum. Magno opere confidere,
Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse; si 6
cunctentur, se aliqua parte Italiæ excitaturum Romanis
llum. Regem cum ceteris omnibus transire in Europam
bere et in aliqua parte Græciæ copias continere, neque
ficientem et, quod in speciem famamque belli satis sit,
ratum traiicere. In hanc sententiam quum adduxisset regem, 61
eparandos sibi ad id popularium animos ratus, litteras, ne
o casu interceptæ palamfacerent conata, scribere non est
us; Aristonem quendam Tyrium nanctus Ephesi, expertus- 2
e sollertiam levioribus ministeriis, partim donis, partim spe

præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat,
3 Carthaginem cum mandatis mittit. Edit nomina eorum,
quibus conventis opus esset; instruit etiam secretis notis, per
4 quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc
Aristonem Carthagine obversantem non prius amici quam
5 inimici Hannibalis, qua de causa venisset, cognoverunt. In
primo in circulis conviviisque celebrata sermonibus res est;
6 deinde in senatu quidam nihil actum esse dicere exsilio
Hannibalis, si absens quoque novas moliri res et sollicitando
7 animos hominum turbare statum civitatis posset; Aristonem
quendam, Tyrium advenam, instructum mandatis ab Hannibale
et rege Antiocho venisse; certos homines quotidie cum eo
secreta colloquia serere, et in occulto coqui, quod mox in
8 omnium perniciem erupturum esset. Conclamavere omnes
vocari Aristonem debere, et quæri, quid venisset, et, nisi ea
promeret, cum legatis Romam mitti; satis pro temeritate
9 unius hominis suppliciorum pensum esse; privatos suo periculo
peccaturos; rem publicam non extra noxam modo, sed etiam
10 extra famam noxæ conservandam esse. Vocatus Aristo
purgare sese et firmissimo propugnaculo uti, quod litterarum
11 nihil ad quemquam attulisset; ceterum nec causam adventus
satis expediebat et in eo maxime hæsitabat, quod cum
Barcinæ solum factionis hominibus collocutum eum arguebant.
12 Orta inde altercatio est, aliis pro speculatore comprehensum
iam et custodiri iubentibus, aliis negantibus tumultuandi
causam esse; mali rem exempli esse de nihilo hospitem
13 corripi; idem Carthaginiensibus et Tyri et in aliis emporiis
14 quo frequenter commeent, eventurum. Dilata eo die re
Aristo Punico ingenio inter Pœnos usus tabellas conscriptas
celeberrimo loco super sedem quotidianam magistratuum pri
vespera suspendit, ipse de tertia vigilia navem conscendit
15 profugit. Postero die quum sufetes ad ius dicendum con
sedissent, conspectæ tabellæ demptæque et lectæ. Scriptum
erat, Aristonem privatim ad neminem, publice ad seniores
16 (ita senatum vocabant) mandata habuisse. Publicato crimine

[redacted]

1

[redacted]

ıam tutabantur. quod intra eos terminos esset. quibus
Scipio victor agrum. qui iuris esset Carthaginiensium.
set. et confessione regis. qui. quum Aphthirem. profugum
regno suo. cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas
ıequeretur, precario ab se iter per eum ipsum agrum
quam haud dubie Carthaginiensium iuris perisset. Numidae
le terminatione Scipionis mentiri eos arguebant. et. si quis
am originem iuris exigere vellet. quem proprium agrum
thaginiensium in Africa esse? Advenis. quantum sectis
ris tergo amplecti loci potuerint. tantum ad urbem cum
niendam precario datum; quicquid Byrsam, eodem nomine
esserint, vi atque iniuria partum habere. Neque enim
) agitur, probare eos posse se non modo

cœperint, sed ne diu quidem possedisse. Per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse ius, semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset.
14 Cuius condicionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset, eius sinerent esse, nec se interponerent, quo minus, qui posset,
15 teneret. Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem et regem
16 in re præsenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus et C. Cornelius Cethegus et M. Minucius Rufus, audita inspectaque
17 re, omnia suspensa, neutro inclinatis sententiis, reliquere. Id utrum sua sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quam videtur tempori aptum fuisse, integro
18 certamine eos relinqui; nam ni ita esset, unus Scipio vel notitia rei vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire non disceptationem potuisset.

LIBER XXXV.

Principio anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in 1
Hispania citeriore cum civitatibus iis, quæ post profectionem
M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis quam digna
dictu prœlia fecit, et adeo pleraque adversa, ut vix dimidium 2
militum, quam quod acceperat, successori tradiderit. Nec 3
dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni
alter prætor P. Cornelius Cn. filius Scipio trans Hiberum multa
secunda prœlia fecisset, quo terrore non minus quinquaginta 4
oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio; idem 5
vero prætore Lusitanos, pervastata ulteriore provincia cum
ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus ab
hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero
militum impar, superior aliis; nam et acie frequenti armatis 6
adversus longum et impeditum turba pecorum agmen et
recenti milite adversus fessos longo itinere concurrerat. Tertia 7
iamque vigilia exierant hostes; huic nocturno itineri tres
diurnæ horæ accesserant, nec ulla quiete data laborem viæ
prœlium exceperat. Itaque principio pugnæ vigoris aliquid 8
in corporibus animisque fuit, et turbaverant primo Romanos;
deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos
Iovi, si fudisset cecidissetque hostes, proprætor vovit. Tandem 9
gradum acrius intulere Romani cessitque Lusitanus, deinde
prorsus terga dedit; et quum institissent fugientibus victores,
ad duodecim millia hostium sunt cæsa, capti quingenti qua- 10

draginta, omnes fere equites; et signa militaria capta centum triginta quattuor. De exercitu Romano septuaginta et tres amissi.
11 Pugnatum haud procul Ilipa urbe est; eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. Ea omnis ante urbem
12 exposita est, potestasque dominis suas res cognoscendi facta [est]; cetera vendenda quæstori data; quod inde refectum est, militi divisum.

2 Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor,
2 quum hæc in Hispania gerebantur. Itaque adversæ quam secundæ res per ipsum amicosque eius magis sermonibus
3 celebrabantur; et tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarsisset, et exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio atque eas ipsas plenas pavoris ac fugæ accepturus esset, ut sibi unam
4 ex urbanis legionibus decernerent, ad quam quum militem ab se ipso scriptum ex senatus consulto adiecisset, eligeret ex omni
5 numero sex millia et quingentos pedites, equites trecentos; et se legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse)
6 rem gesturum. Seniores negare, ad rumores a privatis temere in gratiam magistratuum confictos senatus consulta facienda esse; nisi quod aut prætores ex provinciis scriberent aut legati
7 renuntiarent, nihil ratum haberi debere; si tumultus in Hispania esset, placere tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore. Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur.
8 Valerius Antias etiam in Siciliam navigasse dilectus causa C. Flaminium scribit, et ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu
9 P. Africani sacramento rogasse; his duarum provinciarum dilectibus tertium in Hispania adiecisse.

3 Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine
2 ad famam belli spemque prædæ, circumsedebant. Minucius consul Arretium die, quam dixerat ad conveniendum militibus, venit. Inde quadrato agmine ad Pisas duxit, et quum hostes non plus mille passuum ab oppido trans fluvium movissent castra, consul urbem haud dubie servatam adventu suo et

ingressus. Postero die et ipse trans fluvium quingentos fere 3
passus ab hoste posuit castra. Inde levibus prœliis a populationi-
bus agrum sociorum tutabatur; in aciem exire non audebat 4
novo milite et ex multis generibus hominum collecto necdum noto
satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine 5
freti et in aciem exibant, parati de summa rerum decernere,
et abundantes militum numero passim multas manus per extrema
finium ad prædandum emittebant, et quum coacta vis magna 6
pecorum prædæque esset, paratum erat præsidium, per quod
in castella eorum vicosque ageretur.

Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul 4
alter, L. Cornelius Merula, per extremos Ligurum fines
exercitum in agrum Boiorum induxit, ubi longe alia belli
ratio quam cum Liguribus erat. Consul in aciem exibat, 2
hostes pugnam detrectabant; prædatumque, ubi nemo obviam
exiret, discurrebant Romani; Boii diripi sua impune quam
tuendo ea conserere certamen malebant. Postquam omnia 3
ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit
et ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat.
Boii ut egressum e finibus suis hostem sensere, sequebantur 4
silenti agmine, locum insidiis quærentes. Nocte prætergressi
castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, insederunt.
Id quum parum occulte fecissent, consul, qui multa nocte solitus 5
erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio
augeret, lucem exspectavit et, quum luce moveret, tamen turmam
equitum exploratum misit. Postquam relatum est, quantæ 6
copiæ et in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium
conici iussit, et triarios vallum circumiicere; cetero exercitu
instructo ad hostem accessit. Idem et Galli fecerunt, postquam 7
apertas esse insidias et recto ac iusto prœlio, ubi vera vinceret
virtus, dimicandum viderunt. Hora secunda ferme concursum est. 5
Sinistra sociorum ala et extraordinarii prima in acie pugnabant;
præerant duo consulares legati, M. Marcellus et Ti. Sempronius,
prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, 2
nunc legiones continebat in subsidiis, ne certaminis studio prius

3 procurrerent, quam datum signum esset. Equites earum
aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribunos m
educere iussit, unde, quum signum dedisset, impetum ex
4 facerent. Hæc agenti nuntius venit a Ti. Sempronio I
5 non sustinere extraordinarios impetum Gallorum; et
permultos esse et, qui supersint, partim labore, partim
remisisse ardorem pugnæ; legionem alteram ex duabu
videretur, summitteret, priusquam ignominia accipe
6 Secunda missa est legio, et extraordinarii recepti.
redintegrata est pugna, quum et recens miles et fre
ordinibus legio successisset. Et sinistra ala ex prœlio sub
7 est, dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore to
minime patientia æstus Gallorum corpora; densis tamen ord
nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes sustinebant in
8 Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturb
ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat
equitibus, quam concitatissimos equos immittere iube
9 legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella eq
primo confudit et turbavit, deinde dissipavit aciem Gall
10 non tamen ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus cæ
terga trepidantium et redire in ordines cogentes; sed inte
11 tantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur n
ut paululum anniterentur; victoriam in manibus esse;
perturbatos et trepidantes viderent, instarent; si restitui o
sissent, integro rursus eos prœlio et dubio dimica
12 Inferre vexillarios iussit signa; omnes connisi tandem aver
hostem. Postquam terga dabant et in fugam passim effundeb
13 tum ad persequendos eos legionarii equites immissi. Qua
decim millia Boiorum eo die sunt cæsa; vivi capti
nonaginta duo, equites septingenti viginti unus, tres
eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexagint
14 Nec Romanis incruenta victoria fuit; supra quinque millia mi
ipsorum aut sociorum, amissa, centuriones tres et viginti, pr
socium quattuor, et M. Genucius et Q. et M. Marcii t
militum secundæ legionis.

Eodem fere tempore duorum consulum litteræ allatæ sunt, 6
Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Boiis facto et Q. Minucii
Pisis: comitia suæ sortis esse; ceterum adeo suspensa omnia 2
Liguribus se habere, ut abscedi inde sine pernicie sociorum
damno rei publicæ non posset; si ita videretur patribus, 3
itterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet,
l comitia Romam rediret; si id facere gravaretur, quod non 4
æ sortis id negotium esset, se quidem facturum, quodcunque
natus censuisset; sed etiam atque etiam viderent, ne magis
re publica esset interregnum iniri, quam ab se in eo statu
linqui provinciam. Senatus C. Scribonio negotium dedit, 5
t duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium
onsulem, qui litteras collegæ ad senatum missas deferrent
d eum et nuntiarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos 6
Romam veniret, potius quam Q. Minucium a bello integro
vocaret, interregnum iniri passurum. Missi legati renuntiarunt, 7
L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum.
De litteris L. Cornelii, quas scripserat secundum prœlium cum 8
Boiis factum, disceptatio in senatu fuit, quia privatim plerisque
senatoribus legatus M. Claudius scripserat, fortunæ populi 9
Romani et militum virtuti gratiam habendam, quod res bene
gesta esset; consulis opera et militum aliquantum amissum et
hostium exercitum, cuius delendi oblata fortuna fuerit, non deletum.
Militum eo plures perisse, quod tardius ex subsidiis, qui 10
laborantibus opem ferrent, successissent; hostes e manibus
emissos, quod equitibus legionariis et tardius datum signum
esset et persequi fugientes non licuisset. De ea re nihil 7
mere decerni placuit; ad frequentiores consultatio dilata est;
stabat enim cura alia, quod civitas fenore laborabat et quod, 2
um multis fenebribus legibus constricta avaritia esset, via
raudis inita erat, ut in socios, qui non tenerentur iis legibus,
omina transcriberent; ita libero fenore obruebant debitores.
Cuius coercendi quum ratio quæreretur, diem finiri placuit 3
eralia, quæ proxime fuissent, ut, qui post eam diem socii
ivibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur, et ex ea

die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori
4 diceretur. Deinde postquam professionibus detecta est magnitudo
æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus
5 plebis ex auctoritate patrum plebem rogavit plebesque scivit,
ut cum sociis ac nomine Latino creditæ pecuniæ ius idem,
quod cum civibus Romanis, esset.

6 Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequa-
7 quam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius
in citeriore Hispania oppidum Inluciam in Oretanis cepit, deinde
in hibernacula milites deduxit; et per hiemem prœlia aliquot
nulla memoria digna adversus latronum magis quam hostium
excursiones, vario tamen eventu nec sine militum iactura sunt
8 facta. Maiores gestæ res a M. Fulvio. Is apud Toletam
oppidum cum Vaccæis Vettonibusque et Celtiberis signis
collatis dimicavit; exercitum earum gentium fudit fugavitque;
regem Hilernum vivum cepit.

8 Quum hæc in Hispania gerebantur, comitiorum iam
appetebat dies; itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum
2 M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu quum de rebus
ab se gestis disseruisset, quoque statu provincia esset, questus
3 est cum patribus conscriptis, quod, tanto bello una secunda
pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus diis immortalibus
honos; postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque
4 decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus,
qui consul dictatorque fuerat, litteras eodem tempore dixit et
consulis L. Cornelii ad senatum et M. Marcelli ad magnam
5 partem senatorum allatas esse inter se pugnantes, eoque
dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus earum
litterarum disceptaretur. Itaque exspectasse sese, ut consul,
qui sciret ab legato suo adversus se scriptum aliquid, quum
6 ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam, quum
etiam verius esset, Ti. Sempronio imperium habenti tradi
7 exercitum, quam legato; nunc videri esse amotum de industria,
ne ea, quæ scripsisset, præsens diceret, *et* aut argueret coram
aut, si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum

ritas explorata esset. Itaque nihil eorum, quæ postularet 8
nsul, decernendum in præsentia censere. Quum pergeret 9
hilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur triumphantique
bi urbem invehi liceret, M. et C. Titinii tribuni plebis se
tercessuros, si de ea re fieret senatus consultum, dixerunt.

Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus et 9
. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. Censa 2
nt civium capita centum quadraginta tria millia septuaginta
uattuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt, et Tiberis loca
lana urbis inundavit; circa portam Flumentanam etiam 3
ollapsa quædam ruinis sunt. Et porta Cælimontana fulmine
ta est murusque circa multis locis de cælo tactus; et 4
riciæ et Lanuvii et in Aventino lapidibus pluvit; et a Capua
ntiatum est, examen vesparum ingens in forum advolasse
; in Martis æde consedisse; eas collectas cum cura et igni
ematas esse. Horum prodigiorum causa decemviri libros 5
ire iussi et novendiale sacrum factum et supplicatio indicta
t atque urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ 6
irginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicavit
ennio post, quam vovit.

Eodem anno coloniam Latinam in castrum Frentinum 7
iumviri deduxerunt A. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo,
. Ælius Tubero, cuius lege deducebatur. Tria millia peditum
re, trecenti equites, numerus exiguus pro copia agri. Dari 8
otuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites; Apustio
uctore tertia pars agri dempta est, quo postea, si vellent,
ovos colonos adscribere possent; vicena iugera pedites,
uadragena equites acceperunt.

In exitu iam annus erat, et ambitio magis quam unquam 10
lias exarserat consularibus comitiis. Multi et potentes petebant 2
atricii plebeiique, P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex
Hispania provincia nuper decesserat magnis rebus gestis, et
. Quinctius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat, et
n. Manlius Vulso; hi patricii, plebeii autem C. Lælius, 3
n. Domitius, C. Livius Salinator, M'. Acilius. Sed omnium 4

oculi in Quinctium Corneliumque coniecti; nam et in unum locum petebant, ambo patricii, et rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi aetatis suae imperatores. Maior gloria in P. Scipione, et quo maior, eo propior invidiam; Quinctii recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat, quod alter decimum iam prope annum assidue in oculis hominum fuerat, quae res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit; consul iterum post devictum Hannibalem censorque fuerat; in Quinctio nova et recentia omnia ad gratiam erant; nihil nec petierat a populo post triumphum nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruali se petere aiebat, pro legato et participe administrandi belli, se terra, fratrem mari rem gessisse. His obtinuit, ut praeferretur candidato, quem Africanus frater ducebat, quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente, quem tantum praeiudicium senatus, virum e civitate optimum iudicatum, qui matrem Idaeam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quinctius et Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti; adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Laelio niteretur, Africanus valuit. Postero die praetores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Baebius Tamphilus, L. Valerius Tappo, Q. Salonius Sarra. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi et L. Aemilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt; ex ea pecunia clipea inaurata in fastigio Iovis aedis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adiecto, alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, perduxerunt.

11 Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat; extremo eius anni bis in magnum periculum res adducta est. Nam et castra consulis oppugnata aegre sunt defensa, et non ita multo post per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. Qua quum exitus non pateret, converso agmine redire institit consul. Et ab tergo fauces saltus occupatae a parte hostium erant, Caudinaeque

cladis memoria non animis modo, sed prope oculis obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. 4 Eorum præfectus consuli pollicetur, se parte, utra vellet, cum suis erupturum; tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis esset; in eos se impetum facturum et nihil prius quam 5 flammam tectis iniecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, et discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Nu- 6 midæ equos conscendunt et obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, cœperunt. Nihil primo adspectu con- 7 temptius; equi hominesque paululi et graciles, discinctus et inermis eques, præterquam quod iacula secum portat, equi 8 sine frenis, deformis ipse cursus rigida cervice et extento capite currentium. Hunc contemptum de industria augentes labi ex equis et per ludibrium spectaculo esse. Itaque qui 9 primo intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, iam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ 10 adequitare, dein refugere, sed propius saltum paulatim evehi, velut quos impotentes regendi equi invitos efferrent; postremo subditis calcaribus inter medias stationes hostium erupere, et 11 in agrum latiorem evecti omnia propinqua viæ tecta incendunt. Proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammaque omnia pervastant. Fumus primo conspectus, deinde clamor trepidantium 12 in vicis auditus, postremo seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. Itaque sine consilio, sine imperio pro se 13 quisque currere ad sua tutanda, momentoque temporis castra relicta erant, et obsidione liberatus consul, quo intenderat, pervenit.

Sed neque Boii neque Hispani, cum quibus eo anno 12
bellatum erat, tam inimici infesti*que* erant Romanis quam Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia exercitus 2 primo in spe fuerant, et Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum, nec Philippum aut Nabim quieturos. Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miscendum- 3 que rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum

4 indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias
Romanorum statumque Ætoliæ, quod omnium Græciæ gentium
civitatiumque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cuius
5 causa ipsi fuissent, legatos censuit circa reges mittendos, qui
non solum tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis
6 moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabim,
Nicander ad Philippum, Dicæarchus, frater prætoris, ad
7 Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus,
ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem, dicere,
inde militem, inde naves navalesque socios habuisse. Inclusum
suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso.
8 Nunquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, quæ
tum esset, prætermisisset. Nullum exercitum Romanum in
Græcia esse, nec [propter] Gytheum aut maritimos alios
Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones
9 rursus in Græciam transmittant. Hæc ad incitandum animum
tyranni dicebantur, ut, quum Antiochus in Græciam traiecisset,
conscientia violatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ
10 coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud
dissimili oratione incitabat; erat etiam maior orationi materia,
quo ex altiore fastigio rex quam tyrannus detractus erat,
11 quoque plures ademptæ res. Ad hoc vetusta regum Macedonum
fama peragratusque orbis terrarum victoriis eius gentis
referebatur; et tutum vel incepto vel eventu se consilium
12 afferre; nam neque, ut ante se moveat Philippus, quam
13 Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere, et,
qui sine Antiocho adversus Romanos Ætolosque tam diu
sustinuerit bellum, ei, adiuncto Antiocho, sociis Ætolis, quæ
tum graviores hostes quam Romani fuerint, quibus tandem
14 viribus resistere Romanos posse? Adiiciebat de duce Hannibale,
nato adversus Romanos hoste, qui plures et duces et milites
eorum occidisset, quam quot superessent. Hæc Philippo
15 Nicander; alia Dicæarchus Antiocho; et omnium primum
prædam de Philippo Romanorum esse dicere, victoriam
Ætolorum; et aditum in Græciam Romanis nullos alios quam

Etolos dedisse, et ad vincendum vires eosdem præbuisse;
inde, quantas peditum equitumque copias præbituri Antioche 16
bellum essent, quæ loca terrestribus copiis, quos portus
aritimis. Tum de Philippo et Nabide libero mendacio 17
ntebatur; paratum utrumque ad rebellandum esse, et primam
amque occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent,
repturos. Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli 18
omanis concitabant bellum. [Et] reges tamen aut non moti
t tardius moti sunt; Nabis extemplo circa omnes vicos mari- 13
mos dimisit ad seditiones in iis miscendas, et alios principum
nis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate
omana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum 2
aconum tuendorum a T. Quinctio cura mandata erat.
nque extemplo et ad tyrannum legatos miserunt, qui 3
monerent fœderis eum Romani denuntiarentque, ne pacem,
am tantopere petisset, turbaret, et auxilia ad Gytheum,
od iam oppugnabatur ab tyranno, et Romam, qui ea nuntiarent,
gatos miserunt.

Antiochus rex, ea hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo 4
gi Ægypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam se
pisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo iam
mis Ephesum pervenit. Inde principio veris, Antiocho 5
o misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni,
quid absente se ab tergo moveretur, ipse cum omnibus
restribus copiis ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt,
pugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani 6
Sulpicius et P. Villius, qui ad Antiochum, sicut ante dictum
, missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elæam venere;
e Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderunt. Cupidus 7
li adversus Antiochum Eumenes erat, gravem, si pax esset,
solam tanto potentiorem regem credens; eundem, si motum
lum esset, non magis parem Romanis fore, quam Philippus
eset, et aut funditus sublatum iri, aut, si pax victo daretur, 8
lta illi detracta sibi accessura, ut facile deinde se ab eo
e nullo auxilio Romano tueri posset; etiamsi quid adversi 9

casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcunque fo
subire, quam solum aut imperium pati Antiochi aut ab
10 vi atque armis cogi. Ob hæc, quantum auctoritate, q
consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

14 Sulpicius æger Pergami substitit; Villius quum
2 bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectu
paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Hannib
3 tum ibi forte erat, sæpe congrederetur, ut animum eius
et, si qua posset, metum demeret, periculi quicquan
4 Romanis esse. Iis colloquiis aliud quidem actum ni
secutum tamen sua sponte est, velut consilio petitum e
vilior ob ea regi Hannibal et suspectior ad omnia fier
5 Claudius, secutus Græcos Acilianos libros, P. Afi
in ea fuisse legatione tradit, eumque Ephesi collocutu
6 Hannibale, et sermonem unum etiam refert. Q
Africano, quem fuisse maximum imperatorem H
7 crederet, respondisse, Alexandrum Macedonum regem
parva manu innumerabiles exercitus fudisset, quodque
oras, quas visere supra spem humanam esset, pera
8 Quærenti deinde, quem secundum poneret, Pyrrhum
9 castra metari primum docuisse; ad hoc neminem el
loca cepisse, præsidia disposuisse; artem etiam co
sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis
quam populi Romani, tam diu principis in ea terra, ir
10 esse mallent. Exsequenti, quem tertium duceret, hau
semet ipsum dixisse. Tum risum obortum Scipi
11 subiecisse: „Quidnam tu diceres, si me vicisses?“
vero me“ inquit „et ante Alexandrum et ante Pyr
12 ante alios omnes imperatores esse.“ Et perplexum
astu responsum et improvisum assentationis genus Sc
movisse, quod e grege se imperatorum velut inæsti
secrevisset.

15 Villius ab Epheso Apameam processit. Eo et Ar
2 audito legatorum Romanorum adventu, occurrit. A
congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Rom

nunctium et legatos regis fuerat. Mors nuntiata Antiochi, ii regis, quem missum paulo ante dixeram in Syriam, remit colloquia. Magnus luctus in regia fuit magnumque 3
us iuvenis desiderium; id enim iam specimen sui dederat, t, si vita longior contigisset, magni iustique regis in eo idolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorque omnibus 4
rat, eo mors eius suspectior fuit, gravem successorem eum stare senectuti suæ patrem credentem per spadones quosdam, alium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Cam quoque causam clandestino facinori adiiciebant, quod 5
Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem laret sedem, ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, on habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies 6
egiam tenuit; legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus dversaretur, Pergamum concessit, rex Ephesum, omisso, quod choaverat, bello, rediit. Ibi per luctum regia clausa cum 7
Minnione quodam, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitavit. Minnio, ignarus omnium externorum viresque 8
estimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti 9
egi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam seu mærore recenti confuso, professus Minnio, se, quæ pro causa essent, dicturum, persuasit, ut a Pergamo accerserentur legati. Iam convaluerat Sulpicius; itaque ambo 16
Ephesum venerunt. Rex a Minnione excusatus et absente eo agi res cœpta est. Ibi præparata oratione Minnio „Specioso 2
titulo“ inquit „uti vos, Romani, Græcarum civitatium liberandarum video; sed facta vestra orationi non conveniunt, et aliud Antiocho iuris statuitis, alio ipsi utimini. Qui enim 3
magis Zmyrnæi Lampsacenique Græci sunt quam Neapolitani et Regini et Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atque in alias Siciliæ 4
Graecas urbes prætorem quotannis cum imperio et virgis et securibus mittitis? Nihil aliud profecto dicatis, quam armis

5 superatis vos iis has leges imposuisse. Eandem de Zmyrna
et Lampsaco civitatibusque, quæ Ioniæ aut Æolidis sunt,
6 causam ab Antiocho accipite. Bello superatas a maioribus
et stipendiarias ac vectigales factas in antiquum ius repeti?
Itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatio
7 et non belli causa quæritur.“ Ad ea Sulpicius „Fecit verecundè“
inquit „Antiochus, qui, si alia pro causa eius non erat,
8 quæ dicerentur, quemlibet ista quam se dicere maluit. Quid
enim simile habet civitatium earum, quas comparasti, cum
Ab Reginis et Neapolitanis et Tarentinis, ex quo in nostram
venerunt potestatem, uno et perpetuo tenore iuris semper
usurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus
9 Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alios
10 quemquam fœdus mutaverunt, sic Asiæ civitates, ut omnes
venerint in maiorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione
regni vestri permansisse, et non alias earum in Philippi, alias
in Ptolemæi fuisse potestate, alias per multos annos non
11 ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quod aliquando
servierunt, temporum iniquitate pressi, ius post tot secula
12 asserendi eos in servitutem faciet, quid abest, quin actum
nobis nihil sit, quod a Philippo liberavimus Græciam, quam
repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem et
13 Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam civitatium
ago, quam ipsis agentibus et nos et regem ipsum cognoscere
17 æquius est?“ Vocari deinde civitatium legationes iussit,
præparatas iam ante et instructas ab Eumene, qui, quantumcunque
virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno
2 ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas,
nunc postulationes inserit et æqua iniquis miscent, ex dis-
ceptatione altercationem fecerunt. Itaque nec remissa ulla
re nec impetrata, æque, ac venerant, omnium incerti legati
Romam redierunt.

3 Rex, dimissis iis, consilium de bello Romano habuit.
Ibi alius alio ferocius, quia, quo quisque asperius adversus
4 Romanos locutus esset, eo spes gratiæ maior erat, alius

uperbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges; quan- 5 uam Nabidi tamen dominationem in patria sua, et patria Lacedæmone, remissam, Antiocho si Zmyrna et Lampsacus 6 mperata faciant, indignum videri. Alii, parvas et vix dictu 7 ignas belli causas tanto regi eas civitates esse, sed initium emper a parvis iniusta imperandi fieri; nisi crederent Persas, aum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierint, gleba erræ et haustu aquæ eguisse. Per similem tentationem 8 s Romanis de duabus civitatibus agi; sed alias civitates, simul uas iugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni præsenti statu 9 pem cuique novandi res suas blandiorem esse.

Alexander Acarnan in consilio erat, Philippi quondam 18 amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi; st, tanquam peritus Græciæ nec ignarus Romanorum, in eum 2 radum amicitiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, ecceptus erat. Is, tanquam non, utrum bellandum esset necne, 3 onsuleretur, sed, ubi et qua ratione bellum gereretur, victoriam e haud dubiam proponere animo affirmabat, si in Europam ransisset rex et in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. am primum Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in 4 rmis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque elli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ Nabim a 5 Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, epetentem maritimas civitates, quibus eum depulsum Romani acedæmonis muris inclusissent, a Macedonia Philippum, ubi 6 primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se piritus eius, nosse animum; scire, ferarum modo, quæ claustris ut vinculis teneantur, ingentes iam diu iras eum in pectore olvere; meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes 7 deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adiutorem; cuius oti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. antum non cunctandum nec cessandum esse; in eo enim 8 victoriam verti, si et loca opportuna et socii præoccuparentur.

Hannibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse
19 ad distringendos Romanos. Hannibal non adhibitus est in
consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi et in
nullo postea honore habitus. Primo eam contumeliam tacitus
2 tulit; deinde melius esse ratus et percontari causam repentinæ
alienationis et purgare se, tempore apto quæsita simplicitas
3 iracundiæ causa auditaque, „Pater Hamilcar“ inquit, „Antiochus,
parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum inter
4 iurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. Sub hoc
sacramento sex et triginta annos militavi; hoc me in pace patria
mea expulit; hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit;
hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicunque virtus,
ubi arma esse sciam, veniam, toto orbe terrarum quæsitum
5 aliquos Romanis hostes. Itaque si quibus tuorum meis
criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi
6 ex me quærant. Odi odioque sum Romanis; id me verum
dicere, pater Hamilcar et dii testes sunt. Proinde quum de
bello Romano cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto;
si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum
7 quo deliberes, quærito.“ Non movit modo talis oratio regem,
sed etiam reconciliavit Hannibali. Ex consilio ita discessum est,
ut bellum gereretur.

20 Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum,
A. u. c. 562. A. Ch. 192. sed nihildum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus
2 ambobus Italia provincia decreta est, ita ut inter se compararent
3 sortirenturve, uter comitiis eius anni præesset; ad utrum eorum
non pertineret cura, ut paratus esset, si quo eum extra Italiam
4 opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas
legiones scriberet novas et socium nominis Latini viginti
5 millia et equites octingentos. Alteri consuli duæ legiones
decretæ, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset,
et socium ac Latini nominis ex eodem exercitu quindecim
6 millia et equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem
in Liguribus habebat, prorogatum imperium; additum, in
supplementum ut quattuor millia peditum Romanorum scribe-

rentur et centum quinquaginta equites, et sociis eodem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. 7
Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, provincia evenit, L. Quinctio Gallia et comitia habenda. Prætores deinde 8
provincias sortiti, M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappo Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem; sed his duobus pri- 9
mum senatus consulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt; Atilio classis et Macedonia, Bæbio Bruttii 10
decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Atilio[1]) in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno ur- 11
banæ fuissent, et ut sociis eodem millia peditum quindecim imperarentur et quingenti equites. Bæbius Tamphilus triginta 12
naves quinqueremes facere iussus et ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, et scribere navales socios; et consulibus imperatum, ut ei duo millia socium ac Latini nominis et mille pedites darent Romanos. Hi duo prætores et 13
duo exercitus, terrestris navalisque, adversus Nabim aperte iam oppugnantem socios populi Romani dicebantur parari; ceterum legati ad Antiochum missi exspectabantur, et priusquam 14
ii redissent, vetuerat Cn. Domitium consulem senatus discedere ab urbe. Prætoribus Fulvio et Scribonio, quibus, ut ius diceret 21
Romæ, provincia erat, negotium datum, ut præter eam classem, cui Bæbius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent.

Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, 2
supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hædos uno 3
fetu edidisse ex Piceno nuntiatum est, et Arretii puerum natum unimanum, Amiterni terra pluvisse, Formiis portam 4
quarumque de cælo tacta et, quod maxime terrebat, consulis Cn. Domitii bovem locutum: „Roma, cave tibi.“ Ceterorum 5
prodigiorum causa supplicatum est; bovem cum cura servari alique haruspices iusserunt. Tiberis infestiore, quam priore anno, impetu illatus urbi duos pontes, ædificia multa, maxime

[1]) Atilii et Bæbii nomina hic et c. 21, 1 Livius permutavit.

6 circa Flumentanam portam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus seu motu terræ leniore, quam ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit et multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est.

7 Priusquam L. Quinctius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit; novem millia hostium occidit, ceteros fusos fugatos
8 que in castra compulit. Ea usque in noctem magno certa-
9 mine oppugnata defensaque sunt. Nocte clam profecti Ligures; prima luce vacua castra Romanus invasit; prædæ nihil nus inventum est, quod subinde spolia agrorum capta dome-
10 mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. Ex agro Pisano in Ligures profectus castella vicosque eorum
11 igni ferroque pervastavit. Ibi præda Etrusca, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

22 Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt.
2 Qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi adversus Lacedæmonium tyrannum attulissent, quem ab Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Lacedæmonium oppugnare, Atilius prætor cum classe missus in Græciam est ad tuendos socios. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit, Quinctius per Liguras
4 in Boios venit. Duo consulum agmina diversa late agros hostium pervastarunt. Primo equites eorum pauci cum prefectis, deinde universus senatus, postremo, in quibus aut fortuna aliqua aut dignitas erat, ad mille quingenti ad consules transfugerunt.

5 Et in utraque Hispania eo anno res prospere gestæ; nam et C. Flaminius oppidum Licabrum munitum opulentumque vineis expugnavit et nobilem regulum Conribilonem vivum
6 cepit, et M. Fulvius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prœlia fecit, oppida duo Hispanorum, Vescellam Helonemque, et castella multa expugnavit; alia re-

ate ad eum defecerunt. Tum in Oretanos progressus et 7
duobus potitus oppidis, Noliba et Cusibi, ad Tagum am-
ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, sed loco mu- 8
. Eam quum oppugnaret, Vettonum magnus exercitus
stanis subsidio venit. Cum iis signis collatis prospere
navit et, fusis Vettonibus, operibus Toletum cepit.

Ceterum eo tempore minus ea bella, quæ gerebantur, curæ 23
ibus erant quam exspectatio nondum cœpti cum Antiocho
i. Nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur, 2
en rumores temere sine ullis auctoribus orti multa falsa
s miscebant; inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam 3
isset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missu-
. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe mi- 4
t in Græciam, tamen, quia non copiis modo, sed etiam 5
toritate opus erat ad tenendos sociorum animos, T. Quinc-
n et Cn. Octavium et Cn. Servilium et P. Villium legatos
Græciam misit, et, ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum
Brundisium promoveret legiones, decrevit, ut inde, si res 6
ceret, in Macedoniam traiiceret; et ut M. Fulvius prætor
sem navium viginti mitteret ad tuendam Siciliæ oram,
ut cum imperio esset, qui classem eam duceret (duxit L. 7
pius Salinator, qui priore anno ædilis plebei fuerat); et ut
m prætor L. Valerio collegæ scriberet, periculum esse, ne 8
ssis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam traiiceret; itaque
cere senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuario-
militum ad duodecim millia et quadringentos equites
iberet, quibus oram maritimam provinciæ, qua vergeret in
ciam, tueri posset. Eum dilectum prætor non ex Sicilia 9
a tantum, sed ex circumiacentibus insulis habuit, op-
laque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præ-
iis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, 10
menis fratris, qui nuntiavit, Antiochum regem Hellespontum
n exercitu transisse, et Ætolos ita se parare, ut sub ad-
ntum eius in armis essent. Et Eumeni absenti et præsenti 11
tulo gratiæ actæ, et ædes liberæ, locus, lautia decreta et

munera data, equi duo, bina equestria arma et vasa gentea centum pondo et aurea viginti pondo.

24 Quum alii atque alii nuntii bellum instare afferren rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore c
2 Itaque senatus consultum factum est, ut M. Fulvius p litteras extemplo ad consulem mitteret, quibus certior f senatui placere, provincia exercituque tradito legatis Ro
3 reverti eum et ex itinere præmittere edictum, quo co consulibus creandis ediceret. Paruit iis litteris consu
4 præmisso edicto Romam venit. Eo quoque anno magna s tio fuit, quod patricii tres in unum locum petierunt, P. nelius Cn. filius Scipio, qui priore anno repulsam tulerat,
5 Cornelius Scipio et Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut tum viro tali, non negatum honorem appareret, consu datus est. Additur ei de plebe collega M'. Acilius Gla
6 Postero die prætores creati L. Æmilius Paulus, M. Æm Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. L et L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat; pius is erat, qui classem viginti navium in Siciliam dux
7 Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. bius a Brundisio cum omnibus copiis transire in Epirum
8 iussus et circa Apolloniam copias continere, et M. Fi prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes n quinquaginta faceret.

25 Et populus quidem Romanus ita se ad omnes cor
2 Antiochi præparabat; Nabis iam non differebat bellum, summa vi Gytheum oppugnabat et, infensus Achæis, (
3 miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Ac non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma reverti
4 legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legat et Sicyonem concilium edixerunt et legatos ad T. Quinc
5 miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio om ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ e litteræ T. Quinctii cunctationem iniecerunt, quibus auctor
6 prætorem classemque Romanam exspectandi. Quum pr

rum alii in sententia permanerent, alii utendum eius, quem pei consuluissent, consilio censerent, multitudo Philopœmenis sententiam exspectabat. Prætor is tum erat et omnes eo 7
empore et prudentia et auctoritate anteibat. Is præfatus, bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor, quum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret, statuere quam primum ipsos, quid vellent, iussit; prætorem decreta eorum cum 8
fide et cura exsecuturum annisurumque, ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pæniteret nec belli. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam si aperte suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est, tempus 10
et ratio administrandi eius libera prætori permissa. Philo- 11
pœmen, præterquam quod ita Quinctio placeret, et ipse existimabat classem Romanam exspectandam, quæ a mari Gytheum tueri posset; sed metuens, ne dilationem res non 12
pateretur, et non Gytheum solum, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit.

Comparaverat et tyrannus modicam classem ad prohi- 26
benda, si qua obsessis mari summitterentur, præsidia, tres tectas naves et lembos pristesque, tradita vetere classe ex fœdere Romanis. Harum novarum navium agilitatem ut 2
experiretur, simul ut omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum sicut 3
terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat, Ar- 4
tas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante, 5
quam Crateri uxorem Nicæam a Naupacto Corinthum veheret. Huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia 6
quondam navigium), deduci ab Ægio, putrem iam admodum et vetustate dilabentem, iussit. Hac tum prætoria nave præ- 7

cedente classem, quum in ea Patrensis Tiso, præfectus classis,
8 veheretur, occurrerunt a Gytheo Laconum naves; et primo statim incursu ad novam et firmam navem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est,
9 captique omnes, qui in nave erant. Cetera classis, prætoria nave amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt; ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit, nec ante fugæ
10 finem, quam Patras ventum est, fecit. Nihil ea res animum militaris viri et multos experti casus imminuit; quia contra, si in re navali, cuius esset ignarus, offendisset, eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

27 Nabis quum prospera re elatus, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam a mari periculi fore, et terrestrem
2 aditus claudere opportune positis præsidiis voluit. Tertia parte copiarum ab obsidione Gythei abducta ad Pleias ponit
3 castra; imminet is locus et Leucis et Aeriis, qua videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, et pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundine texta
4 fronde, quæ umbram modo præberet, texissent, priusquam in conspectum hostis veniret Philopœmen, necopinantem eum
5 improviso genere belli aggredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit; in ea expeditos milites, cætratos plerosque, cum fundis et iaculis et alio levi
6 genere armaturæ imposuit. Inde litora legens, quum ad propinquum castris hostium promuntorium venisset, egressus cal-libus notis nocte Pleias pervenit et, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum
7 iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quam hostium adventum sentirent, et, qui senserant, nullam opem ferre po-
8 tuerunt. Ferro flammaque omnia absumpta; perpauci ex tam ancipiti peste ad Gytheum in maiora castra perfugerunt.
9 Ita perculsis hostibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum
10 est, duxit; et magna vi pecorum hominumque inde abrepta,

priusquam a Gytheo tyrannus præsidium agris mitteret, dis-
cessit. Inde Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem 11
et Achæis et sociis indicto, in quo et Epirotarum et Acar-
nanum fuere principes, statuit, quoniam satis et suorum a 12
pudore maritimæ ignominiæ restituti animi et hostium con-
territi essent, ad Lacedæmonem ducere, eo modo uno ratus
ab obsidione Gythei hostem abduci posse. Ad Caryas pri-
mum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gytheum 13
expugnatum est. Cuius rei ignarus Philopœmen castra ad
Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæ-
mone) promovit. Et Nabis, recepto Gytheo cum expedito 14
exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim
duxisset, Pyrrhi, quæ vocant, Castra occupavit, quem peti lo-
cum ab Achæis non dubitabat. Inde hostibus occurrit.
Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ prope 15
quinque millia passuum; cogebatur agmen ab equitibus et
maxima parte auxiliorum, quod existimabat Philopœmen ty-
rannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab
tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ percule- 16
runt eum, una præoccupatus, quem petebat, locus, altera,
quod primo agmini occurrisse hostem cernebat, ubi, quum per
loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa
ferri non videbat posse. Erat autem Philopœmen præcipuæ 28
in ducendo agmine locisque capiendis sollertiæ atque usus, nec
belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id maxime ani-
mum exercuerat. Ubi iter quopiam faceret et ad difficilem trans- 2
itu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam,
quum solus iret, secum ipse agitabat animo, quum comites
haberet, ab iis quærebat, si hostis eo loco apparuisset, quid, 3
si a fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo
adoriretur, capiendum consilii foret; posse instructos recta acie,
posse inconditum agmen et tantummodo aptum viæ occurrere.
Quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo ex- 4
sequebatur, aut quot armatis aut quo genere armorum (plu-
rimum enim interesse) usurus; quo impedimenta, quo sarcinas,

5 quo turbam inermem reiiceret; quanto ea aut quali praesidio
custodiret; et utrum pergere, qua coepisset ire, via an eam,
6 qua venisset, repetere melius esset; castris quoque quem lo-
cum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, qua op-
portuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia esset; qua
postero die castra moventi tutum maxime iter, quae forma
7 agminis foret. His curis cogitationibusque ita ab incunte
aetate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogi-
8 tatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit; dein
Cretenses auxiliares et quos Tarentinos vocabant equites, bi-
nos secum trahentes equos, ad prima signa misit, et ipse
equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, ra-
9 pem occupavit. Eo impedimenta omnia et calonum turba
collectam armatis circumdedit, et pro natura loci castra com-
munivit; tabernacula statuere in aspretis et inaequabili so-
10 difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. Ex eodem
rivo utrique cum praesidio levis armaturae aquati sunt;
prinsquam, qualia propinquis castris solent, contraherent
11 certamen, nox intervenit; postero die apparebat pugnandum
pro aquatoribus circa rivum esse. Nocte in valle a conspectu
hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere potuit,
29 condidit caetratorum. Luce orta Cretensium levis armatura
et Tarentini equites super torrentem proelium commiserunt.
Telemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortae
2 Megalopolitanus praerat. [Cretenses] et hostium auxiliares
equitumque idem genus, Tarentini, praesidio aquatoribus erant.
Aliquamdiu dubium proelium fuit, ut eodem ex parte utraque
3 hominum genere et armis paribus; procedente certamine et
numero vicere tyranni auxiliares, et quia ita praeceptum a
Philopoemene praefectis erat, ut, modico edito proelio, in fugam
inclinarent hostemque ad locum insidiarum pertraherent. Ita
fuse secuti fugientes per convallem, plerique et vulnerati et
4 interfecti sunt, prinsquam occultum hostem viderent. Catervae
ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut
5 facile per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Cae-

urgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi; in hostes
ordinatos, effusos, labore etiam et vulneribus fessos impetum
faciunt. Nec dubia victoria fuit; extemplo terga dedit ty- 6
anni miles et haud paulo concitatiore cursu, quam secutus
erat, fugiens ad castra est compulsus. Multi cæsi captique in 7
ea fuga sunt, et in castris quoque foret trepidatum, ni Phi-
lopœmen receptui cani iussisset, loca magis confragosa et,
quacunque temere processisset, iniqua quam hostem metuens.

Inde et ex fortuna pugnæ et ex ingenio ducis coniectans, 8
a quo tum is pavore esset, unum de auxiliaribus specie
transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos 9
statuisse postero die ad Eurotan amnem, qui prope ipsis af-
fluit mœnibus, progredi, ut intercluderent iter, ne aut tyrannus,
quum vellet, receptum ad urbem haberet, aut commeatus ab 10
urbe in castra portarentur, simul et tentaturos, si quorum
animi sollicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam 11
idem dictis perfuga fecit, quam perculso metu relinquendi
castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram 12
cum auxiliaribus et equitatu stationem agere pro vallo iussit;
ipse tanquam in aciem cum robore exercitus egressus signa
pulsu ferri ad urbem iussit. Philopœmen postquam citatum 30
agmen per angustam et proclivem viam duci raptim vidit,
equitatum omnem et Cretensium auxiliares in stationem ho-
stium, quæ pro castris erat, emittit. Illi ubi hostes adesse 2
et a suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se
conati sunt; deinde, postquam instructa acies tota Achæorum 3
admovebatur, metu, ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum
agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cætrati 4
Achæorum in castra impetum faciunt et diripiunt; ceteri ad
insequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix
tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut vero 5
in postremos prœlium ortum est clamorque terribilis ab tergo
ventium ad prima signa est perlatus, pro se quisque armis
abiectis in circumiectas itineri silvas diffugiunt, momentoque 6
temporis strage armorum sæpta via est, maxime hastis, quæ

plerseque adversse cadentes velut vallo obiecto iter impedie-
7 bant. Philopœmen, utcunque possent, instare et persequi auxi-
liaribus iussis (utique enim equitibus haud facilem futurum
fugam), ipse gravius agmen via patentiore ad Eurotan amnem
8 deduxit. Ibi castris sub occasum solis positis, levem arma-
turam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur.
Qui ubi prima vigilia venerunt, nuntiantes tyrannum cum
paucis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem
9 toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos iubet. Ipse ex
cetera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, re-
fecti et cibo sumpto et modica quiete erant, delectos, nihil
præter gladios secum ferentes, extemplo educit, et duarum
portarum itineribus, quæ Pharas quæque Barbosthenem ferunt,
eos instruxit, qua ex fuga recepturos sese hostes credebat.
10 Nec eum opinio fefellit; nam Lacedæmonii, quoad lucis aut
perfuit quicquam, deviis callibus medio saltu recipiebant se.
Primo vespere, ut lumina in castris hostium conspexere, e re-
11 gione eorum occultis semitis se tenuerunt; ubi ea sunt pene-
gressi, iam tutum rati in patentes vias descenderunt. Ibi ex-
cepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt,
12 ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen,
incluso tyranno in urbem, insequentes dies prope triginta va-
standis agris Laconum absumpsit, debilitatisque ac prope
13 fractis tyranni viribus domum rediit, æquantibus eum gloria
rerum Achæis imperatori Romano et, quod ad Laconicum
bellum attineret, præferentibus etiam.

31 Dum inter Achæos et tyrannum bellum erat, legati
Romanorum circumiere sociorum urbes, solliciti, ne Ætoli
2 partis alicuius animos ad Antiochum avertissent. Minimum
operæ in Achæis adeundis consumpserunt, quos, quia Nabidi
infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse.
3 Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam ire-
allocutique concilio frequenti Thessalos Demetriadem iter flexere.
4 Eo Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda
oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis totique

Antiochi et Ætolorum erant, quia, quum reddi obsidem filium 5
Philippo allatum esset stipendiumque impositum remitti, inter
cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros
Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus, princeps Magnetum, 6
factionisque eius quidam omnia novari Ætolorum Antiochique
adventu malebant. Adversus eos ita disserendum erat, ne 7
timorem vanum iis demendo spes incisa Philippum abalienaret,
in quo plus ad omnia momenti quam in Magnetibus esset.
Illa tantum commemorata, quum totam Græciam beneficio 8
libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem præcipue;
ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam 9
exædificatam, ut præsens semper in oculis habendus esset
dominus; ceterum nequicquam ea facta, si Ætoli Antiochum 10
in Philippi regiam adducerent, et novus et incognitus pro
vetere et experto habendus rex esset. Magnetarchen summum 11
magistratum vocant. Is tum Eurylochus erat, ac potestate
ea fretus negavit dissimulandum sibi et Magnetibus esse,
quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret;
id ne fieret, omnia et conanda et audenda Magnetibus esse. 12
Et inter dicendi contentionem inconsultius evectus proiecit,
tum quoque specie liberam Demetriadem esse, re vera omnia
ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc vocem fremitus 13
variantis multitudinis fuit partim assensu, partim indignatione,
dicere id ausum eum; Quinctius quidem adeo exarsit ira, ut
manus ad cælum tendens deos testes ingrati ac perfidi animi
Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex 14
principibus unus, magnæ quum ob eleganter actam vitam
auctoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubie partis
fuerat, ab Quinctio legatisque aliis flens petit, ne unius 15
mentiam civitati assignarent; suo quemque periculo furere;
Magnetas non libertatem modo, sed omnia, quæ hominibus sancta
coraque sint, T. Quinctio et populo Romano debere; nihil 16
quemquam ab diis immortalibus precari posse, quod non
Magnetes ab illis haberent, et in corpora sua citius per
furorem sævituros, quam ut Romanam amicitiam violarent.

32 Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt; Eurylochus
ex concilio itineribus occultis ad portam atque inde protinus
2 in Ætoliam profugit. Iam enim, et id magis in dies, Ætoli
defectionem nudabant, eoque ipso tempore forte Thoas, prin-
ceps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat, indeque
3 Menippum secum adduxerat regis legatum. Qui, priusquam
concilium iis daretur, impleverant omnium aures terrestri
4 navalesque copias commemorando; ingentem vim peditum
equitumque venire; ex India elephantos accitos; ante omnia,
quo maxime credebant moveri multitudinis animos, tantum
5 advehi auri, ut ipsos emere Romanos posset. Apparebat, qui
ea oratio in concilio motura esset; nam et venisse eos, et
6 quæ agerent, omnia legatis Romanis deferebantur; et quanquam
prope abscisa res erat, tamen non ab re esse Quinctio visum
est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent
Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversus
7 regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem
idonei visi sunt et propter civitatis dignitatem et vetustatem
societatem cum Ætolis. Ab iis Quinctius petiit, ut legatos
8 ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo
concilio renuntiavit legationem; Menippus post eum intro-
missus, optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque
incolerent, ait, integris rebus Philippi potuisse intervenire
9 Antiochum; sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub
10 nutum dicionemque Romanam perventura. „Nunc quoque"
inquit, „si modo vos, quæ inchoastis, consilia constanter
perducitis ad exitum, poterit, diis iuvantibus et Ætolis socius,
Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam
11 dignitatem; ea autem in libertate posita est, quæ suis stet
12 viribus, non ex alieno arbitrio pendet." Athenienses, quibus
primis post regiam legationem dicendi, quæ vellent, potestas
facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis
Ætolos meritorumque in universam Græciam T. Quinctii
13 admonuerunt; ne temere eam nimia celeritate consiliorum
everterent; consilia calida et audacia prima specie læta,

ractatu dura, eventu tristia esse. Legatos Romanos, et in iis
T. Quinctium, haud procul inde abesse; dum integra omnia 14
essent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, disceptarent,
quam Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.
Multitudo avida novandi res Antiochi tota erat, et ne 33
admittendos quidem in concilium Romanos censebant; principum
maxime seniores auctoritate obtinuerunt, ut daretur iis concilium.
Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in 2
Ætoliam Quinctio visum est; aut enim moturum aliquid, aut 3
omnes homines testes fore, penes Ætolos culpam belli esse,
Romanos iusta ac prope necessaria sumpturos arma. Postquam 4
ventum est eo, Quinctius in concilio, orsus a principio societatis
Ætolorum cum Romanis et quoties ab iis fides mota fœderis
esset, pauca de iure civitatium, de quibus ambigeretur, disseruit:
si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius 5
Romam mittere legatos, seu disceptare seu rogare senatum
mallent, quam populum Romanum cum Antiocho, lanistis 6
Ætolis, non sine magno motu generis humani et pernicie
Græciæ dimicare? Nec ullos prius cladem eius belli sensuros,
quam qui movissent. Hæc nequicquam velut vaticinatus 7
Romanus. Thoas deinde ceterique factionis eiusdem cum
consensu omnium auditi pervicerunt, ut ne dilato quidem 8
concilio et absentibus Romanis decretum fieret, quo accerseretur
Antiochus ad liberandam Græciam disceptandumque inter
Ætolos et Romanos. Huic tam superbo decreto addidit 9
propriam contumeliam Damocritus prætor eorum; nam quum
id ipsum decretum posceret eum Quinctius, non veritus
pudicitiam viri, aliud in præsentia, quod magis instaret, 10
prævertendum sibi esse dixit; decretum responsumque in
Italia brevi, castris super ripam Tiberis positis, daturum.
Tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantus magistratus 11
eorum cepit.

Quinctius legatique Corinthum redierunt. Inde, ut quæque 34
de Antiocho**[1]) nihil per se ipsi moti et sedentes exspectare

[1]) Excidit aliquid, fortasse in hanc formam: fama allata erat, Ætoli excipiebant, et ne

2 adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis
post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletos autem
(ita vocant sanctius consilium; ex delectis constat viris)
id agitabant, quonam modo in Græcia res novarentur.
3 Inter omnes constabat, in civitatibus principes et optimum
quemque Romanæ societatis esse et præsenti statu gaudere,
multitudinem et quorum res non ex sententia ipsorum essent,
4 omnia novari velle. Ætoli consilium † uno die spei quoque
non audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem,
5 Chalcidem, Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas prin-
cipes missi sunt, Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem,
6 Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cuius fu-
causaque fugæ ante dictum est, quia reditus in patriam nul-
7 erat alia spes, adiuvit. Litteris Eurylochi admoniti propinqui
amicique et qui eiusdem factionis erant, liberos et coniuges
eius cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, in
contionem frequentem accierunt, singulos universosque ob-
stantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sineret.
8 Et simplices homines misericordia et improbos seditiososque
immiscendi res tumultu Ætolico spes movit, et pro se quisque
9 revocari iubebant. His præparatis, Diocles cum omni equitatu
(et erat tum præfectus equitum) specie reducentis exsulem
hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum
millia sex ab urbe abesset, prima luce tribus electis turmis
10 cetera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. Postquam
portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit et lora
ducere equos, itineris maxime modo solutis ordinibus, ut
11 comitatus magis præfecti videretur quam præsidium. Ibi unum
ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus
posset, media urbe ac per forum manu Eurylochum tenuit,
12 multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox
equitum plena urbs erat, et loca opportuna occupabantur;
tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent.
Ita Demetrias Ætolorum facta est.

35 Lacedæmone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dele-

capiendus erat, quem spoliatum maritimis oppidis ab Romanis, 2
nunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum
qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud
Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, 3
quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum illis auctoribus
rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt 4
et triginta delecti ex iuventute equites. Iis a prætore Da-
mocrito in consilio arcano gentis, de quo ante dictum est,
denuntiatur, ne se ad bellum Achaicum aut rem ullam, quam 5
sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse;
quicquid Alexamenum res monuisset subiti consilii capere, ad
id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exse-
quendum parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id
unum agendum missos ab domo se scirent. Cum his ita præ- 6
paratis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens ex-
emplo spei implevit; Antiochum iam transisse in Europam, 7
mox in Græcia fore, terras, maria armis, viris completurum;
non cum Philippo rem esse credituros Romanos; numerum
virium peditum equitumque ac navium non posse; elephantorum
aciem conspectu ipso debellaturam; Ætolos toto suo exercitu 8
paratos esse venire Lacedæmonem, quum res poscat, sed
frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse; Nabidi 9
quoque ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non
sineret sub tectis marcescere otio, sed educeret et in armis
decurrere cogeret, simul animos acueret et corpora exerceret;
consuetudine leviorem laborem fore, et comitate ac benignitate 10
ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequenter
ante urbem in campum ad Eurotan amnem cœpere. Satellites 11
tyranni in media fere acie consistebant; tyrannus cum tribus
summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat,
ante signa vectabatur, cornua extrema invisens; in dextro 12
cornu Ætoli erant, et qui ante auxiliares tyranni fuerant
et qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem 13
Alexamenus nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi
monendique eum, quæ in rem esse videbantur, nunc in dextrum 14

cornu ad suos equitandi, mox inde, velut imperato, qu
15 poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem
patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno v
quum ad suos concessisset, tum equitibus ab domo
16 missis „Agenda“ inquit „res est, iuvenes, audendaque,
me duce impigre exsequi iussi estis. Parate animos dext
17 ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. Qui cu
fuerit et suum consilium meo interponet, sciat sibi redit
penates non esse.“ Horror cunctos cepit, et memi
18 cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu ve
Ponere hastas equites Alexamenus iubet et se intueri; (
et ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Pos
appropinquabat, impetum facit et transfixo equo tyr
19 deturbat; iacentem equites confodiunt. Multis frust
loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulner
venerunt, et priusquam a media acie succurreretur, exsp
36 Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad r
2 occupandam pergit. Corporis custodes, quum in oculi
3 gereretur, pavor primo cepit; deinde, postquam abire Æto
agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus, et s
torum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus fact
4 Nec movisset se quisquam, si extemplo positis armis v
in contionem multitudo fuisset et oratio habita tempori
veniens, frequentes inde retenti in armis Ætoli sine i
5 cuiusquam; sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto, (
in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt
6 Dux, regia inclusus, diem ac noctem in scrutandis the
tyranni absumpsit; Ætoli velut capta urbe, quam libe
7 videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei,
contemptus animos Lacedæmoniis ad coeundum fecit.
dicere, exturbandos Ætolos et libertatem, quum re
videretur, interceptam repetendam; alii, ut caput agend
8 esset, regii generis aliquem in speciem assumendum. Laco
eius stirpis erat puer admodum, eductus cum liberis tyr
Eum in equum imponunt, et armis arreptis Ætolos v

per urbem cæduntur; tum regiam invadunt; ibi Alexamenum 9
cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli circa Chalciœcon
(Minervæ æreum est templum) congregati cæduntur; pauci, 10
armis abiectis, pars Tegeam, pars Megalen Polin perfugiunt;
ibi comprensi a magistratibus sub corona venierunt. Philopœmen 37
audita cæde tyranni profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata
metu invenisset, evocatis principibus et oratione habita, qualis 2
habenda Alexameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios
adiunxit, eo etiam facilius, quod forte ad idem tempus A. Atilius 3
cum quattuor et viginti quinqueremibus ad Gytheum accessit.

Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam 4
principem, pulsum opibus eorum, qui Romanæ societatis erant,
post T. Quinctii legatorumque adventum, et Herodorum, Cianum 5
mercatorem, sed potentem Chalcide propter divitias, præparatis
ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis erant, nequaquam
eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat,
habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) 6
Thebas primum, hinc Salganea processit, Herodorus ad Thronium.
Inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum Thoas, 7
ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. Eas cum
quarcentis peditibus Herodorus traiicere in insulam Atalanten
iussus, ut inde, quum pedestres copias appropinquare iam 8
Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem traiiceret; ipse 9
reliquas copias, nocturnis maxime itineribus, quanta poterat
celeritate, Chalcidem ducebat. Micythio et Xenoclides, penes 38
quos tum summa rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat, seu
ipsi per se suspicati seu indicata re, primo pavidi nihil usquam
tuti nisi in fuga ponebant; deinde postquam resedit terror et 2
proditi et deseri non patriam modo, sed etiam Romanorum
societatem cernebant, consilio tali animum adiecerunt. Sacrum 3
anniversarium eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ
erat, quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam cœtu
celebratur. Eo miserunt, qui orarent Eretrienses Carystiosque, 4
ut et suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur

et Romanam societatem respicerent; ne sinerent Ætolorum
5 Chalcidem fieri; Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent;
graves fuisse Macedonas dominos; multo minus tolerabiles
6 futuros Ætolos. Romanorum maxime respectus civitates movit,
et virtutem nuper in bello et in victoria iustitiam benignitatemque
expertas. Itaque, quod roboris in iuventute erat, utraque civitas
7 armavit misitque. Iis tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum
tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum ad Salganea
8 posuerunt castra. Inde caduceator primum, deinde legati ad
Ætolos missi percontatum, quo suo dicto factove socii atque
9 amici venirent ad se oppugnandos. Respondit Thoas, dux
Ætolorum, non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis
10 venire sese; splendidiore nunc eos catena, sed multo graviore
vinctos esse, quam quum præsidium Macedonum in arce
habuissent. Se vero negare Chalcidenses aut servire ulli aut
11 præsidio cuiusquam egere. Ita digressi ex colloquio legati ad
suos; Thoas et Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut improvisos
12 opprimerent, habuissent, ad iustum bellum oppugnationemque
urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere.
13 Euthymidas postquam castra popularium ad Salganea esse
profectosque Ætolos audivit, et ipse a Thebis Athenas rediit,
14 et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalante
signum nequicquam exspectasset, missa speculatoria nave, ut,
quid moræ esset, sciret, postquam rem omissam ab sociis vidit,
Thronium, unde venerat, repetit.

39 Quinctius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus,
2 in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit quingentos
milites præsidii causa relinqui Chalcide ab Eumene rege,
3 ipsum Athenas ire. Quinctius, quo profectus erat, Demetriadem
contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud
4 Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam; et
ut præsidii aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo,
prætori Thessalorum, scripsit, ut armaret iuventutem, ad
Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos, non
aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ

tatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi nave ad 5
m portus est invectus. Eo multitudo omnis Magnetum
ı se effudisset, quæsivit Villius, utrum ad amicos an ad
ıs sese venisse mallent. Respondit Magnetarches Eurylochus, 6
micos venisse eum; sed abstineret portu et sineret Mag-
ı in concordia et libertate esse nec per colloquii speciem
itudinem sollicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit, 7
n Romanus ut ingratos increparet Magnetas imminentesque
liceret clades, multitudo obstreperet nunc senatum, nunc
ıctium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quinctium
recepit; at Quinctius, nuntio ad prætorem misso, ut reduceret 8
um copias, ipse navibus Corinthum rediit.

Abstulere me velut de spatio Græciæ res immixtæ Romanis, 40
quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia causæ
Antiocho fuerunt belli. Consulibus designatis (inde 2
que deverteram), L. Quinctius et Cn. Domitius consules
ɔrovincias profecti sunt, Quinctius in Ligures, Domitius
ɛrsus Boios. Boii quieverunt, atque etiam senatus eorum 3
liberis et præfecti cum equitatu (summa omnium mille
ɹuingenti) consuli dediderunt se. Ab altero consule ager 4
ırum late est vastatus castellaque aliquot capta; unde
præda modo omnis generis cum captivis parta, sed
pti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate
ant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex 5
ıus consulto plebique scito. Tria millia et septingenti
ites ierunt, trecenti equites; triumviri deduxerunt eos Q. 6
rius, M. Minucius, M. Furius Crassipes; quina dena
ıra agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus.
ıttiorum proxime fuerat ager; Bruttii ceperant de Græcis.
næ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus 7
r, sed segnior: terra dies duodequadraginta movit. Per
idem dies feriæ in sollicitudine ac metu fuere; in triduum
s rei causa supplicatio habita est. Ille non pavor vanus, 8
l vera multorum clades fuit: incendio a foro boario orto

diem noctemque ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

41 Iam fere in exitu annus erat, et in dies magis et fama de
2 bello Antiochi et cura patribus crescebat. Itaque de provinciis designatorum magistratuum, quo intentiores essent omnes,
3 agitari cœptum est. Decrevere, ut consulibus Italia et quo senatus censuisset (eam esse bellum adversus Antiochum
4 regem omnes sciebant) provinciæ essent; cuius ea sors esset, quattuor millia peditum civium Romanorum et trecenti equites, sex millia socium Latini nominis cum quadringentis equitibus
5 sunt decreta. Eorum dilectum habere L. Quinctius consuli iussus, ne quid moraretur, quo minus consul novus, quo
6 senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est, prima ut sors duplex, urbanaque et inter cives ac peregrinos iurisdictio esset, secunda Bruttii, tertia classis, ut navigaret, quo senatus censuisset, quarta Sicilia, quinta Sardinia, sexta Hispania
7 ulterior. Imperatum præterea L. Quinctio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet et socium ac Latini nominis viginti millia peditum et octingentos equites. Eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt.

8 Ædes duæ Iovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello unam,
9 alteram consul; dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Iudicia in feneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus M. Tuccio et P. Iunio Bruto.
10 De multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ, et in cella Iovis supra fastigium ædiculæ duodecim clipei inaurata; et iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.

42 Intentis in apparatum novi belli Romanis ne ab Antiocho
2 quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Zmyrna et Alexandrea Troas et Lampsacus, quas neque vi expugnare ad eam diem poterat neque condicionibus in amicitiam

ellicere neque ab tergo relinquere, traiiciens ipse in
uropam, volebat. Tenuit eum et de Hannibale deliberatio; 3
t primo naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam
erat, moratæ sunt; deinde, an omnino mittendus esset, 4
onsultatio mota est, maxime a Thoante Ætolo, qui omnibus
a Græcia tumultu completis Demetriadem afferebat in
otestate esse, et quibus mendaciis de rege, multiplicando 5
rbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos,
idem et regis spem inflabat; omnium votis eum accersi;
oncursum ad litora futurum, unde classem regiam prospexissent. 6
Hic idem ausus de Hannibale est movere sententiam prope iam
ertam regis; nam neque dimittendam partem navium a classe 7
regia censebat, neque, si mittendæ naves forent, minus quemquam
i classi quam Hannibalem præficiendum. Exsulem illum et 8
Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia vel fortuna sua
el ingenium possit facere; et ipsam eam gloriam belli, qua 9
velut dote Hannibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse.
Regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri
debere. Si classem, si exercitum amittat Hannibal, idem 10
damni fore, ac si per alium ducem amittantur; si quid
prospere eveniat, Hannibalis eam, non Antiochi gloriam fore.
Si vero universo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam 11
spem esse sub rege victurum Hannibalem, uni subiectum, qui
patriam prope non tulerit? Non ita se a iuventa eum 12
gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium,
ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse 13
regi duce Hannibale; comite et consiliario eodem ad bellum
uti posse. Modicum fructum ex ingenio tali neque gravem neque 14
inutilem fore; si summa petantur, et dantem et accipientem
raegravatura. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt 43
uam eorum, qui genus ac fortunam suam animis non æquant,
uia virtutem ut bonum alienum oderunt. Extemplo consilium 2
nittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter
ogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maxime defectione
b Romanis ad Ætolos elatus non ultra differre profectionem

3 in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium a
mari escendit, ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem
regressus proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis
sexaginta; et ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu
4 bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam
tenuit; inde Sciathum traiecit, ubi collectis in alto, quæ
dissipatæ erant, navibus, ad Pteleum primum continentis venit.
5 Ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab
Demetriade occurrerunt, quorum frequentia lætus die postero
in portum urbis navibus est invectus; copias haud procul inde
6 exposuit. Decem millia peditum fuere et quingenti equites;
sex elephanti, vix ad Græciam nudam occupandam satis
copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum.
7 Ætoli, postquam Demetriadem venisse Antiochum allatum
est, concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt.
8 Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat,
9 Phalara in sinum Maliacum processerat. Inde, decreto accepto,
Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis cum plausibus
clamoribusque et quibus aliis lætitia effusa significatur vulgi.
44 In concilium ut ventum est, ægre a Phænea prætore
principibusque aliis introductus, facto silentio, rex dicere orsus.
2 Prima eius oratio fuit excusantis, quod tanto minoribus spe atque
3 opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos
voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus
satis ulla re et tempore ad navigandum immaturo vocantibus
legatis eorum haud gravate obsecutus esset, credidissetque,
quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia
4 existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum
exspectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde
5 expleturum; nam simul primum anni tempus navigabile
præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis,
6 omnem oram maritimam classibus completurum; nec impensæ
nec labori nec periculo parsurum, donec, depulso cervicibus
eorum imperio Romano, liberam vere Græciam atque in ea
7 principes Ætolos fecisset. Cum exercitibus commeatus quoque

nnis generis ex Asia venturos; in præsentia curæ esse Etolis debere, ut copia frumenti suis et annona tolerabilis rum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum 45
agno omnium assensu locutus discessit. Post discessum 2
gis inter duos principes Ætolorum, Phæneam et Thoantem, ntentio fuit. Phæneas reconciliatore pacis et disceptatore 3
e iis, quæ in controversia cum populo Romano essent, tendum potius Antiocho censebat quam duce belli; adventum 4
ius et maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim aiorem habituram quam arma; multa homines, ne bellare ecesse sit, voluntate remittere, quæ bello et armis cogi non possint. Thoas negare paci studere Phæneam, sed discutere 5
pparatum belli velle, ut tædio et impetus relanguescat regis et Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim 6
equi ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quinctio disceptando satis expertum esse, nec, nisi abscisa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. Quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum, 7
sed orandum potius regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque accersat. Armatum regem aliquid impetraturum; inermem non 8
pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso momenti ullius futurum apud Romanos. Hæc vicit sententia, imperatoremque 9
regem appellandum censuerunt, et triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt.

Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates 46
dilapsa est; rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum adiretur, consultabat. Optimum visum est Chalcidem, frustra 2
ab Ætolis nuper tentatam, primum aggredi; et celeritate magis in eam rem quam magno conatu et apparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, 3
profectus per Phocidem est, et alio itinere principes Ætoli, maiorum paucis evocatis, ad Chæroneam occurrerunt, et decem onustratis navibus secuti sunt. Rex, ad Salganea castris positis, 4
navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum traiecit, et

quum haud procul portu egressus esset, magistratus qu
5 Chalcidensium et principes ante portam processerunt. I
utrinque ad colloquium congressi sunt. Ætoli magn
suadere, ut salva Romanorum amicitia regem quoque assum
6 socium atque amicum; neque enim eum inferendi belli
liberandæ Græciæ causa in Europam traiecisse, et re liber
7 non verbis et simulatione, quod fecissent Romani. Nihil
utilius Græciæ civitatibus esse quam utramque com
amicitiam; ita enim ab utriusque iniuria tutas alterius se
8 præsidio et fiducia fore. Nam si non recepissent r
viderent, quid patiendum iis extemplo foret, quum Roman
procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere suis vi
9 non possent, ante portas esset. Ad hæc Micythio, um
principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos Antio
10 relicto regno suo, in Europam traiecisset; nullam enim civi
se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat aut stipen
Romanis pendat aut fœdere iniquo alligata, quas nolit,
11 patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindice libertatis
egere, quum liberi sint, neque præsidio, quum pacem eiu
12 populi Romani beneficio et libertatem habeant. Amic
regis non aspernari nec ipsorum Ætolorum. Id primum
13 pro amicis facturos, si insula excedant atque abeant;
ipsis certum esse non modo non recipere mœnibus, se
societatem quidem ullam pacisci nisi ex auctoritate Romanc
47 Hæc renuntiata regi ad naves, ubi restiterat, quum e
in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi
2 quicquam posset) reverti Demetriadem placuit. Ibi, quc
primum vanum inceptum evasisset, consultare cum Ætolis
quid deinde fieret. Placuit *Bœotos*, Achæos, Amynandrum r
3 Athamanum tentare. Bœotorum gentem aversam ab Ro
iam inde a Brachyllæ morte, et quæ secuta eam fu
4 censebant; Achæorum Philopœmenem principem æmul
gloriæ in bello Laconum infestum invisumque esse Qu
5 credebant. Amynander uxorem Apamam, filiam Alex
cuiusdam Megalopolitani, habebat, qui se oriundum a n

Alexandro ferens filiis duobus Philippum atque Alexandrum et filiæ Apamam nomina imposuerat; quam regiis inclusam 6
nuptiis maior e fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio vanum Ætoli et Antiochus im- 7
pulerant in spem Macedoniæ regni, quod is vere regum stirpis esset, si Amynandrum Athamanesque Antiocho coniunxisset; et ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed 8
etiam apud Amynandrum valuit.

In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque coram T. Quinctio 48
Ægii datum est concilium. Antiochi legatus prior quam Ætoli 2
est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus maria terrasque inani sonitu verborum complevit. Equitum 3
innumerabilem vim traiici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant, partim sagittis ex equo utentes et, a quo nihil satis tecti sit, averso refugientes equo certius figentes. His equestribus copiis quanquam vel totius 4
Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adiiciebat multiplices copias peditum, et nominibus quoque gentium vix 5
fando auditis terrebat, Dahas, Medos Elymæosque et Cadusios appellans. Navalium vero copiarum, quas nulli portus capere 6
in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios et Tyrios, sinistrum Aradios et ex Pamphylia Sidetas tenere, quas gentes nullæ unquam nec arte nec virtute navali æquassent. Iam pecuniam, 7
iam alios belli apparatus referre supervacaneum esse; scire ipsos, abundasse auro semper regna Asiæ. Itaque non cum Philippo nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero unius civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso, sed cum magno Asiæ totius partisque Europæ rege. Eum 8
tamen, quanquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversus Romanos, priores socios atque amicos, lædatur; non 9
enim, ut secum adversus eos arma capiant, sed ut neutri parti esse coniungant, petere; pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent, bello se non interponant. Idem ferme 10
et Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima et

tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur.
11 Provectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta nunc com-
12 muniter Romanorum, nunc proprie ipsius Quinctii, ingratos appellans et exprobrans non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem, ipsumque et
13 exercitum sua opera servatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio esse? Auspicantem immolantemque et vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse,
49 quum ipse corpus suum pro eo telis hostium obiiceret. Ad ea Quinctius, coram quibus magis, quam apud quos verba
2 faceret, dicere Archidamum rationem habuisse; Achæos enim probe scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse, et in conciliis magis contionibusque quam in acie
3 apparere. Itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse; legatis regis et per eos absenti
4 regi eum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum et Ætolos coniunxisset, ex legatorum sermone potuisse apparere, mentiendo in vicem iactandoque vires, quas non haberent, inflasse vana spe atque inflatos esse,
5 „dum hi ab se victum Philippum, sua virtute protectos Romanos et, quæ modo audiebatis, narrant, vos ceterasque civitates et gentes suam sectam esse secuturos, rex contra peditum equitumque nubes iactat et consternit maria classibus
6 suis. Est autem res simillima cenæ Chalcidensis hospitis mei, hominis et boni et sciti convivatoris, apud quem solstitiali tempore comiter accepti quum miraremur, unde illi eo tempore
7 anni tam multa et varia venatio, homo non, qua isti sunt, gloriosus, renidens condimentis ait varietatem illam et speciem
8 ferinæ carnis ex mansueto sue factam.“ Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo ante iactatæ sint, posse; varia enim genera armorum et multa nomina gentium inauditarum, Dahas et Medos et Cadusios et Elymæos, Syros omnes esse, haud paulo mancipiorum melius propter servilia ingenia quam
9 militum genus. „Et utinam subiicere vestris oculis, Achæi,

ossem concursationem regis magni ab Demetriade nunc amiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem; videretis 10
ix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis; ideretis regem nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, uod militi admetiatur, nunc mutuas pecunias fenore in stipendium 11
uerentem, nunc ad portas Chalcidis stantem et mox, inde xclusum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo spectatis, a Ætoliam redeuntem. Male crediderunt et Antiochus Ætolis et Ætoli regiæ vanitati; quo minus vos decipi debetis, 12
od expertæ potius spectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicunt, non interponi vos bello, 13
nihil immo tam alienum rebus vestris est; quippe sine gratia, ine dignitate præmium victoris eritis." Nec absurde adversus 50
utrosque respondisse visus est, et facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. Nulla enim nec disceptatio 2
nec dubitatio fuit, quin omnes eosdem genti Achæorum hostes et amicos, quos populus Romanus censuisset, iudicarent, bellumque et Antiocho et Ætolis nuntiari iuberent. Auxilia 3
etiam, quo censuit Quinctius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræum extemplo miserunt. Erat enim haud 4
procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quinctius est accitus et, accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus atque in exsilium est eiectus.

Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad 5
egem rediit; Bœoti nihil certi responderunt; quum Antiochus a Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.

Antiochus quum ad Chalcidis præsidium et Achæos et Eume- 6
em regem misisse audisset, maturandum ratus, ut et prævenirent i et venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme 7
illibus militum et cum omni classe Polyxenidan mittit; ipse uncos post dies sex millia suorum militum et ex ea copia,

quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos de
8 Achæi quingenti *et* ab Eumene rege modicum auxilium missu
duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus t
9 transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani mili
quingenti ferme et ipsi, quum iam Menippus castra ante Salgu
ad Hermæum, qua transitus ex Bœotia in Euboeam insulam
10 haberet, venerunt. Micythio erat cum iis, legatus ab Chal
11 ad Quinctium ad id ipsum præsidium petendum missus.
postquam ab hostibus obsessas fauces vidit, omisso ad Aulid
itinere, Delium convertit, [ut] inde in Euboeam transmissu
51 Templum est Apollinis Delium, imminens mari; quinque mi
passuum ab Tanagra abest; minus quattuor millium inde
2 proxima Euboeæ est mari traiectus. Ubi et in fano luco
ea religione et eo iure sancto, quo sunt templa, quæ a
Græci appellant, et nondum aut indicto bello aut ita commi
3 ut strictos gladios aut sanguinem usquam factum audis
quum per magnum otium milites alii ad spectaculum te
lucique versi, alii in litore inermes vagarentur, magna
4 per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset, rep
Menippus palatos passim aggressus †eos cecidit, ad q
quaginta vivos cepit; perpauci effugerunt, in quibus Micyt
5 parva oneraria nave exceptus. Ea res Quinctio Romani
sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antio
6 belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus, admoto
Aulidem exercitu, quum rursus oratores partim ex suis, pa
Ætolos Chalcidem misisset, qui eadem illa, quæ nuper,
minis gravioribus agerent, nequicquam contra Micythion
Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ sibi aperire
7 Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis urbe excesser
Achæorum et Eumenis milites Salganea tenebant, et
Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa
8 communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Eu
oppugnare est adortus. Priores Achæi et Eumenis mili
pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt; pertina

Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terra 9
marique obsiderentur et iam machinas tormentaque apportari
viderent, non tulere obsidionem. Quum id, quod caput erat, 10
Euboeae teneret rex, ne ceterae quidem insulae eius urbes
imperium abnuerunt; magnoque principio sibi orsus bellum
videbatur, quod tanta insula et tot opportunae urbes in suam
dicionem venissent.

2712

TITI LIVII

HISTORIARUM ROMANARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT.

EX RECENSIONE

Io. Nic. Madvigii.

EDIDERUNT

Io. Nic. Madvigius et Io. L. Ussingius.

VOL. III PARS II.

LIBROS A TRICESIMO SEXTO AD QUADRAGESIMUM CONTINENS.

HAUNIÆ MDCCCLXV.
Sumptibus librariæ Gyldendalianæ (F. Hegel).
Typis Schultzianis.

PRÆFATIO

Io. Nicolai Madvigii.

e in Livii libris a tricesimo primo ad quadragesimum una erat utilis et necessaria post ea quoque, quæ in ionum volumine exposueram, præfandi materia, ut de loguntini, Bambergensis, ceterorum vulgarium auctorinparatione et usu diceretur aliquid ad rectam rationem ndam tollendamque plane dubitationem, eam materiam, iorem huius voluminis fasciculum (a. 1863) ederemus, tam exhausimus. Atque etiam Weissenbornius, quem lla maxime disputanda fuerunt, iam in octavo Livii nmentariis editi volumine (libb. XXXV—XXXVIII), 862 evulgatum est, tum vero in nono (libb. XXXIX), quod 1864 prodiit, paulo fidentius codicis Moguntini em auctoritatem amplexus aliquanto rarius ex ceterorum, ambergensis, in lacunis et mendis consensu ab unius summa negligentia et imperitia nato inanes suspiciones quanquam hic quoque sæpius id fecit, quam velles.[1])

---

mplo esse, si tanti est, possunt, quæ annotantur ad XXXVII, 9 et 17, 10. C. 18, 7 sine ulla causa dubitatur, e codicene pta sit, quam Gelenius „sinceram lectionem" ponit (vid. præf. iculi prioris p. XI), eodemque errore XXXVIII, 28, 8 vera ptura indidem a Gelenio sumpta („legendum") eiicitur. Lib. XIX, 37 Weissenbornius codicem Moguntinum simpliciter litur § 6, 8, 9, 20, atque etiam § 5, ubi in ceteris codicibus *deformes notæ servitutis*, e Mog. (*deformes veluti cicatrices servitis*) adsciscit *veluti*, pro nomine, cuius figuratus usus illo addito gatur, retinet vulgarem scripturam. In libri XL, 5, 6 suspiciose icet annotatur, *agenda* in solo codice Moguntino esse, in 6, 6, in solo esse verba *dimicaretur ita concurrerunt multaque vulnera*; cap. 8 non annotatur, § 4 in illo solo esse verbum *iuvenalium*, l *se stirpemque suam* pro *stirpem suam*, § 16 *deterrere a vecordi*

Ac tamen ita codicem Moguntinum admiramur et sec
ut non negemus in illo quoque apparere præter sc
errores etiam antiquioris cuiusdam et simplicioris interpo
rara quædam vestigia, verbum aliquod alii substitue
formam orationis non recte mutantis. Ea interpola
manifesto tenetur aut probabili suspicione deprehenditu
locis: XXXVI, 17, 5 (*bellicosissimæ* pro *ferocissimæ*
præsertim duobus post versibus sequatur *rex bellicos*
XXXVII, 28, 1 (*in agris* pro *in oculis*), 48, 6 (*adiecit*
subtexit), XXXVIII, 2, 6 (*concitatoque agmine*), 3, 4 (*in Æto*
rum imperio pro *Ætolorum*), 28, 4 (*pluviæ* pro *aquæ*), 42, 1
(*vendentes* pro *venditantes*), 52, 2 (*ut res esse inciperet* pro
reus esse sciret), XXXIX, 20, 8 (*nec prius* pro *prius*). Mai
rem dubitationem habere videntur alia quædam, ut XXXVI
17, 1 *occupata* pro *insessa* et XXXVII, 26, 10 *detinebat*
offendebat, minus, ut videtur, ad sententiam aptum; in XXXVI
17, 8, vereor, ne Moguntini scriptura (*levissima* pro *ingratis*
restitui debuerit. Mire XXXIX, 36, 8 pro eo nomine, q
ceteri habent (*Q. Cæcilium*) rei et superiori narrationi co
veniens, substituitur in Mog. *P. Sulpicium*; nam XXXIX, 1
4 in mirifico illo: *neve censor Licinius equum publicum assign*
potest subesse aliqua et fortasse maxima ex parte Carbac
legendi error. (Frob. II tacite dedit *neve censor ei equum*
assignaret pro *neve censores equum p. assignarent*, quod co
habent.) In numerorum notis et codex minus diligenter scri
tus fuisse videtur et Carbachius legendo sæpe aberrasse. Il
in his quinque libris ut in superioribus molestissimum e
quod tam sæpe, quid in Moguntino codice fuerit, ignora
aut dubitatur. Præterquam enim quod in ipsis scripto
a Carbachio annotatis et aliquoties aberratum esse appa
dixitque aperte Gelenius et uno et altero loco aliqua am
guitas est (velut XL, 25, 4 quum pro superiorum edition

---

discordia. Et hoc loco et infinitis aliis eodem iure mirari pote
quod interdum admiratur (velut ad XXXVII, 30, 7), quas fo
verborum in ceteris codicibus omittendorum causa; ea una f
singularis quædam negligentia eius librarii, a cuius exemplo v
garia omnia orta sunt. Quantopere ab uno pendeamus Mog.,
unum caput primum libri XXXIX ostendere potest, ex eo s
suppletum et restitutum § 1, 5, 6 bis aut ter, 7, 8. Omnia
quitur Weissenbornius, cetera tacite, in § 1 annotat, verba *si ma*
hoc anno acta sunt in solo esse Moguntino, additque, non de s
anno dubitari. (XL, 15, 8 in M prave scribi *reservatur* annot
sed idem in ceteris codicibus est. Poteram alia eiusdem gen
ponere.)

ɔriptura: *ad hæc decem dierum induciæ cum darentur*, an- **ɔr hæc**: *ad hoc quum darentur induciæ*, ambigere possis, **mne** ordo verborum alius fuerit an, quod sane annotationis **asignificare** videtur, in codice non fuerint verba *decem dierum*), **ulta** et a Carbachio et a Gelenio non solum pervagata **bendi** menda, sed etiam aut vera aut verorum vestigia, **uta** sine dubio pleraque, quædam etiam maioris momenti, **ntio** prætermissa apparet; deinde, quum constet, quædam **lenium** in editione Frobeniana secunda codicis Moguntini **e** tacite correxisse (vid. præf. fascic. prioris p. X et XI), **men** in his locis, in quibus nihil annotat, quid e codice **mpserit**, quid coniectura mutaverit, non certo discernas. Ea **ibitatio** interdum ad alias quoque res pertinet, velut XXXVII, **§**, 13, ubi editio Frob. II. habet *omissa Patara amplius ten- adi spe*, quod fortasse eius fide teneri debuit; neque enim **niectura** Gelenius expulsurus fuisse videtur editionis Ascen- **ɪnæ** in ipsa Moguntina retentum supplementum, ad senten- **m** etiam rectius, *omisso conatu P. a. tentandi*; nam tentandi **n** spes proprie est, sed conatus; et XL, 6, 2, ubi scripturæ Carbachio annotatæ in Frobeniana additur vox perapta **or**; et XL, 30, 4, ubi in Gelenii nota scribitur *misit, proxime cedere*, editur autem *misit, quam prox. succedere*[1]); sed in **ɔ** genere sæpe nos vexavit, verborum dico ordinem, qui **ı** raro in ed. Frob. II tacite mutando et usitatior et, ut **ɐtur**, rectior factus est; ex iis mutationibus nonnullas, quod, in codicibus vulgaribus erat ordo, prorsus displicebat, **ıimus**; in aliis, quod non prorsus necessariæ videbantur, **ıimus** codicibus Bambergensi et vulgaribus cum Bekkero **ɪimeque** Weissenbornio (quanquam is quoque inconstans **)**, ita ut nobis ipsis parum inconstantia et incertum iudi- **n** placeret; ac vereor, ne non ita raro ab ipso Moguntino **ice** discesserimus. Certum eius testimonium etiam in hac quantum fieri poterat, secuti sumus. Ubi verborum ordo **ɛditione** Moguntina et Frobeniana e superioribus propagata **:**, quoniam nulla in ea re silentio fides erat, eum, ut in **ɐriore** fasciculo, quantum ratio patiebatur, primum ad **nbergensem**, deinde, ubi is defecerat, ad ceteros exegimus, **ɪium** consensum notatum pro omnium testimonio sequentes; **ı** silentio eorum, qui contulerunt, credi nequit; eandemque **onem** in aliis minoribus tenuimus, in quibus, quum de **guntino** non constaret, hi codices momentum facere pote-

---

[1] Prorsus e codice sumpta videtur correctio in XL, 9, 14 aliæque similes.

rant.[1]) In omittendis quidem verbis minor etiam Bamberg codicis fides est quam Drakenborchianorum consentientium, supplementis litterarum forma notandis hoc tenuimus, ut, si ex antiquis editionibus tacite per Moguntinam Frobenianam secundam propagatum codices ceteri non haberent, notaret si quid, quum in antiquioribus non esset, in Frobeniana iectum esset, non notaremus, e codice ductum putantes.

In extrema parte libri XL (inde a capite 37, 4), q non cum codice Moguntino collata, sed tota ex eo edita e possit aliquis credere, plenam nos et certam incorruptamq alienorum admixtione imaginem codicis tenere. Sed multu illa spes fallit. Nam quum Carbachius eiusque socius neq ad ipsam antiquam scripturam legendam satis exercitati essent neque ad lectionem adiuvandam satis Livianæ orationis peri tia et ingenio valerent, permulta (præter ea, quæ, ut fit, i ipso codice plus minusve mendosa erant) male expresserunt. Eorum multa Gelenius ita emendavit, ut codicis testimoniu adscriberet, velut statim in cap. 39, 8 pro his monstris cu *vim deditis remisisset admonens* in eo testatur esse: *cum hi deditis rem esse admonens.*[2]) Sed alia iam in editione Frobe niana priore (a. 1531) tacite mutata sunt, ut statim c. 31 4 (*millibus passuum esset commissum* pro *millibus esset passuu commissum*), § 6 (*consul* pro *consulis* et *exprobratum ei a mal dicerent* pro *exprobratam etiam hac re dicerent*), c. 39, (*omissis* pro *omissisque*), c. 40, 7, 11, 13, 15 (*exauctorat* pro *ex authoritate*), c. 41, 2 bis (*Balistam Suismontiumq montes* pro *vallis verum tum tanquam montis*), 6 (*ad visendu oram* pro *ad visendam amarram*), 10, cett., alia in ip secunda editione Frobeniana, cui Gelenius præfuit, item taci ut c. 38, 1 (*oppressi* pro *oppressi sunt*), 3 (*Taurasinor fuerat, cum traducere*, lacuna non prorsus expleta, pro *Tau sinorum traducere*), 5 (*rebellandum* pro *bellandum*), c. 39, (*ignobilem* pro *nobilem*), c. 40, 12 (*nullis castris* pro *in i*

---

[1]) Drakenborchius in his libris codicibus usus est undecim, quor unus, Lov. 5, e vetere aliqua editione descriptus numerari omnino n debet; ex ceteris Lov. 3 deficit a XXXVIII, 54, 3 ad XXXI 2, 7 et a XXXIX, 15, 13 usque ad 49, 7 (errore nominatur c. 31, 4), desinit in XL, 27, 7 (ceteri in c. 37, 3).

[2]) „Id qui legere non potuit ob characterum formas, ut opin nostro seculo ignotiores, male divinando sensum vitiavit: atq idem fere ex eadem causa in ceteris accidit, quæ deinceps usq ad finem libri indicabuntur." Cfr. ad § 10, c. 40, 1, c. 41, et 11, c. 42, 1 et 9, et deinceps.

castris), c. 41, 3 (*impositos* pro *imposita*), c. 42, 5 (*placuit* pro *placere*), cett. Itaque primum nescitur, quænam iam a Carbachio coniectura nonnihil adiuta sint; deinde ea, quæ in Frobeniana priore correcta sunt (in qua, quantum et ex præfatione Erasmi et ex reliqua parte huius decadis intelligitur, nullus videtur fuisse codicis Moguntini usus), omniane illis ipsis litteris scripta Gelenius postea in codice viderit; postremo, num quid Gelenius ipse in parvis codicem coniectura adiuverit, et num quid sic, ut a Carbachio positum esset, reliquerit, etsi codice dissentiente, quod nihil ipse melius, et quod integrum videretur, efficere posset, quod et alibi sæpius suspicor accidisse (ut statim c. 38, 3 *Ligures ab Anido montibus descendere*) et in loco corruptissimo, quo continetur inscriptio tabulæ a L. Æmilio Regillo supra valvas ædis Larium Perstrinorum positæ, c. 52, 5 et 6. In altero loco perdifficili, qui est in initio c. 47 de L. Postumii et Ti. Gracchi rerum in Hispania gerendarum consiliis et initiis, Gelenius ita scribit ambigue („Rectius legetur hoc modo"), ut ipsam codicis scripturam nihil mutatam eum posuisse vix credam. Velim autem animadverti, quod et in hoc loco et in illo superiore capitis 1 in scriptura editionis Moguntinæ voces quædam apertissime traiectæ sunt et ordo earum mire perturbatus (*Mundam cepit urbem primo aggressos nocte acceptis deinde ex improviso aedibus et castella oppugnare præsidioque imposito deinde agros vere*), sive id incredibili Carbachii negligentia sive ob aliquem ipso codice errorem aut obscuritatem factum est, eius rei exstant quædam minora exempla in hac huius libri parte reperiri, c. 37, 4 (*esset passuum* pro *passuum esset*), c. 40, 11 (*tria milia mille ducenti septuaginta septem cum signis militaribus*), 41, 10 (*in Hispaniam ulteriorem milites deferri iussit: ad ea redire*, ubi Gelenius in codice recte scribi affirmat: *in Hispaniam ulteriorem deferendæ; milites iussi ad s. r.*); c. 50, 3 et 51, 8 posui Emend. p. 472. Apparet, quam coniunctum hoc sit cum iis, quæ Emend. p. 473 disputavi de ablativo *causa* in hac unius libri parte bis genitivo præposito. XXIX, 14, 8 *causa sacrorum* ex antiquis editionibus propugnatum erat; omnes Drakenborchii codices rectum ordinem habent.) Postremo, ne iniuria Carbachio fiat, possunt codicis extrema folia difficiliora lectu fuisse et situ corruptiora quam reliqua.

Restat, ut, quemadmodum in superioribus fecimus libris, quid a Weissenbornii exemplo nostrum differat quosque in singulis locis nostra scriptura auctores habeat, declaremus. Ubi Moguntinus non nominatur, intelligendum est, nihil de eo

constare propter silentium Carbachii et Gelenii. Longe maxima pars discrepantiæ in verborum ordine aliisque rebus perexiguis posita est, a nobis ad Moguntinum et ceteros codices severius exactis. Codicibus Drakenborchianis (contra unum Bamb.) veteres editiones testes adiungere superfluum putavi. Nec Gebhardi Palatinos hic illic inspectos aut Gronovii etiam rarius commemoratos codices numeravi, Drakenborchianis simillimos.

Lib. XXXVI. Cap. II, 1 in senatu ad id (*Mg. Em. 416*) 2 duellum (*M*) III, 5 eis colonis (*M*) 7 nuntiare (*Drak.*) 8 societas eis et amic. (*codd. Drak. B pronomen om.*) 13 (ut ii *Crev. Codd. et Drak.* uti) IV, 1 tempus legati (*M et duo recc.*) | (Ægypti rege *notavit Gron.*) 5 modium * milia, hordei (*Mg. M* tritici modia mille, *B* triticū modium D, *corr.* tritici. *M iterum* § *8* quingenta modia tritici . . trecenta modia tritici. *Videtur Livius primum arcte coniuncta posuisse* tritici modium millia, *tum contraria* mille *et* quingenta. *Usitate eodem numeros dixit XLIII, 6, 11.*) 5 polliciti sunt (*B et codd. Drak.*) 6 (suorum *suspectum Dukero*) V, 2 credebant *non not.* (*Om. B, codd. Drak.*) 5 portubus (*B*) VI, 1 Brachylli (*Sigon.*) 3 nec a parvis (*B*) 4 orationem exorsus (*Duker.*) 6 indictas (*B, codd. Drak.*) VII, 2 deque Achæis et de Bœotia (*M*) 10 (qui quid *Douiat M et Drak.* quid, *alii* quidquid) | erit (*Mg. Em. 418*) 14 adiungere . . . adiungi (*M*) 17 commeatus 18 divisa classe partem . . . partem (*Alterum errore apud non remansit e Drak. et edd. vett. Illud Frob II habet et vestigia codd.*) VIII, 2 conveniendum exercitui (*Gron.*) | dictus (*M*) 3 ubi (*M*) IX, 3 *et* 13 Scotusam 11 deinde cum (*M*) 13 nihil inde (*M*) 15 rex *sine uncis* (*Gron.*) X, 2 (Cierium *W e B* Cierum, *ceterorum* Cyerum. *Drak.* Cypæram) 5 (et depopulatus *W. Codd. om.* et, *Drak.* depopulatusque) 7 adgrederentur (*B aliquot dett.*) 8 apertæ, campestri (*Duk.*) 12 [et] plures (*Codd. Cfr. XXXI, 24, 3*) 13 redit (*M*) XI, 9 (quæque *W. Codd.* quæ, *Drak.* quæve) 10 Tyrrheum XII, 3 accepta, ut (*M*) 5 legatis *sine uncis* (*Gron. tacite*) 6 vulgatæ (*Mg. Cfr. XXXIV, 29, 8:* spes dedendæ urbis, *id est*, fore ut dederetur; *Cic. de rep. II* § *4:* ob labefactandi regni timorem, *id est*, ne labefactaretur.) 8 dato ei haud (*codd. Drak. B utrumque om.*) 12 redit *errore, ut videtur.* XIII, 4 per recepta (*M*) 5 decisent (*B*) XIV, 1 cum decem (*Gron. Apparet Livium de toto Glabrionis exercitu loqui, oblitum, partem exercitus iam ante in Epiro fuisse*) 5 iussus et (*Uss*) 6 (Cierio *W e B aliisque* Cieria. *Drak.* Pieria) 7 potiundæ (*B*) 12 circa [ea] castella (*codd. vett.; codd. fere* ea) 13 (misit *Mg. Em. 418; M* mittere, *cet.*

i) XV, 2 (convenirent Lamiam; et ipse *Duk. Codd. et* ·. convenirent. Iam et ipse) 4 ante (*M*) 7 Epiros *l. præter B*) 8 promunturio Attica terra, sita ab tergo *Interp. mutavimus*) XVII, 4 transitus, et munitiones (*codd.* er *B*) 7 vitam sileam (*M*) 8 (*vid. supra p.* IV) 9 nec runt frequentes (*M*) 14 ad ortus (*B*) XVIII, 1 arma (*codd. tres Drak.*) 2 sarisophorus (*edd. vett.*) 7 suis ad ıandum (*M*) XX, 2 dies *sine uncis* (*Mg. Em. 419*) | sine ıtione (*M*) 3 subit (*Ald.*) XXII, 7 præposuit; ab arce a m., qua frequ. pr. quam in urbe habitabatur, Ti. Semp. pp. dedit; e regione sinus Maliaci (*M, nisi quod is* arcem a muros; *Gron.* partem) XXIII, 2 frequentes *, quidam m.) 8 omnes milites (*B*) 10 (*vid. Em. 421*) XXIV, 2 adsus, una (*M*) | exspectantes (*M; cfr. Em. 421 n.*) 4 ocunt (*M*) 6 semirutos (*M teste Gelenio. Carbachius male* ·at partim per erutos; *in ceteris hæc tria verba exciderunt.*) b arce erat (*M*) 9 consul ab urbe escensurus (*M*) XXV, erme milia (*M*) 4 (diem ac noctem *vid. præf. fasc. 1 p. I ad XXXIII, 17, 10*) | subtus Macedones (*B, codd. k.*) 5 sæpe impenetrabilis (*M*) 7 dimicassent cum Ætolis, mia (*Mg. Em. 421. M* quam Ætolos) | victoriæ habere (*M*) b Lamia est (*M*) XXVI, 2 qui et antea (*M*) XXVII, aucos post dies (*M*) 5 parantibus iis (*M*) 8 omnibus ad visa est (*M*) XXVIII, 6 adferrique (*B*) XXIX, 1 exerati animi (*B*) 5 Romanaque (*M*) 6 epularique iussit ıe (*M*) XXX, 4 (*Scriptum oportuit* Callipolim *e B et aliis.*) XI, 2 cœpta est. etenim duæ (*Lov. 2. Ceteri fere* et duæ; *m* et *ex* est.) 12 (*Scribendum videtur* evocato) XXXII, 1 unia (*codd. recc. contra B.* Paciscitur pecunia, *qui ea data uid emit aut servat; qui pretium aut mercedem accipit,* aniam. *XXIV, 49, 7 aut scribendum est* quam *aut ablas brevitate aliqua orationis ex* ea mercede *ortus est, ut aur* qua pacta erat se stipendia facturos.) 5 omissa conione (*M*) 7 sunt (*Frob. II.*) XXXIII, 2 turbatio (*Frob. II.* ·. *1* ibi causa perturbationis) 3 omni spe (*lac. Gron.*) ıni spem (*codd.*) 7 recipit (*codd.*), *exc. B et Lov. 4*) XXXIV, am *sine uncis* (*Uss.*) | sed [iam] (*B*) | nomen ibi (*codd. ık. contra B*) 3 (*Aut* accidebant *aut* acciderent *scribendum.*) t 10 sibi adiunxisse? atqui non ..... Philippum crescere, victoriæ t. pr. t. mil. t. n. d. u., Ph. t. g. Græciæ habere. *g. Em. 422*) XXXV, 2 redit (*edd. vett.*) 5 indutias tanti nporis (*Drak. Codd.* indutias tantum temp.) | defensor decatorque (*M*) 6 obsidio et (*M*) 7 (actum est; neutra *W. dd.* actum et neutra) | res, * quia s. g. reservari eam Achæi

(*Mg. Em. 424*) XXXVI, 2 (*Scriptum oportuit* eos vel de man. *ex M et correctione B.*) 3 cui postea (*edd. vett., codd. Drak. contra B*) 4 Antias Valerius (*M*) 5 C. Licinius (*M*) 7 [eo] omnia (*M*) XXXIX, 2 decem milia (*M*) 7 ibi annum (*M*) 10 triumphaverunt (*Crev. Vid. Em. 130, 181 n. 410.*) XLI, 3 enim *sine uncis* (*Ed. Camp.*) XLII, 8 (constratis *Dukerus. Codd. et Drak.* rostratis) XLIII, 1 [fere] (*M*) 3 poterat (*M*) | redit (*edd. vett.*) 12 ad Phocæam ad (*Duk. Codd.* a Phocæa ad) 13 (centum quinque *Periz. Codd. et Drak.* centum quinquaginta) XLIV, 3 fere (*M*) 4 maxima (*codd. omnes*) 5 naves. omnibus . . . erant duæ. Pun. naves — anteced. Rom. classem —, quibus (Iam *omnes codd. præter B. Non recte disputavi Em. 425. Punicas naves antecessisse notandum erat, non in conspectu fuisse. Eumenes ante proximis in conspectu fuerat, nunc omnibus, etiam hostibus erat.*) 7 quæ pari (*M*) 11 [extremus] (*M*) XLV, 3 abstiterunt (*M*) 9 (*Em. 425*)

Lib. XXXVII. Cap. I, 1 legati eorum (*M*) | institerunt (*M aliique, etsi* insistere) 5 iis (*M*) 7 agi est (*M*) 9 se *ei* legatum *e coni. Dukeri* (*codd. Illud tamen non improbabile est.*) II, 5 *et* 6 iussus. ex agro, quo . . . Boios, deducendæ urbanæ (*Mg. Perversissime urbanæ legiones superioris anni commemorantur in agro Boiis adempto, quoniam suo ibi exercitu rem P. Cornelius gesserat eumque bello confecto dimisisse narratur lib. XXXVI. 39 et 40 sine ulla legionum urbanarum mentione; quæ si ibi fuissent, retinuisset eas Cornelius, non alium exercitum a Minucio accepisset; neque minus perverse prætori novo legiones dantur e provincia deducendæ, ut deinde easdem in alia provincia habeat. Vel verborum ordo ostendit, illa* ex agro . . deducendæ *ad aliam rem pertinere, quæ ad Tuccium pertineant, incipere ab* urbanæ legiones, *idemque illa demonstrant de P. Cornelio, ne interposito quidem pronomine, adiuncta:* quo . . multaverat; *nam si nunc de Tucca diceretur nova periodo, saltem* quo is *scribendum erat. P. Cornelio negotium datum est, ut Boios ex agro, quem iis ademerat, deduceret in alias sedes eumque vacuefaceret; ad eam rem, quæ sine armorum metu effici non poterat, Q. Minucii exercitu ei traditus est. P. Tuccio urbanæ legiones superioris anni dantur, ut, quemadmodum sæpe factum scribitur, post urbanam militiam et otiosam in provinciam eant. Ex* deducenti dum *factum* deducendæ.) 6 milia et equites (*codd. præter B*) 10 est *om.* (*M*) 12 binæ eo anno decumæ (*Mg. e M*: binæ eæque proximæ decimæ. *Vid. XXXVI, 2, 12 et 13.*) III, 4 (*Probabile est, Livium scripsisse* pars carnis, *priorem autem vocem iam Prisciani ætate in codicibus defuisse.*) V, 3 pluribus

ocis (*M*) 4 deductus (*edd. vett.*) VI, 1 murus decussus (*B*) | responsum est nihil (*B*) 4 consul sex milia (*M*) VII, 9 ldus est (*M*) | destituat (*codd. 4 Drak.*) VIII, 6 equitibus *M*) IX, 6 (*Videtur scrib.* cum triginta navibus suis et sep-em quadriremibus, quas secum Eumenes) X, 5 tum inter-untius: regiam (*M*) | maiorem eius partem (*M*) 11 misit, * * ut (*Crev.*) XI, 3 Magnesiam [ad Sipylum] missum *Crev. In M* ad Sipulum *additur post* missum.) 4 *om.* in (*ed. Mediol. 1505*) 6 archipirata quinque (*M*) XII, 4 rei inflatus (*M*) 10 Corycum [Pelorum] promunturium (*ed. Mediol. 1505*) 11 tempestatem miserunt (*Mg. Em. 426*) XIII, 4 nocte tota (*Frob. II.*) 9 iam *sine uncis* (*Crev.*) 10 eliciendum (*M*) 11 (Rhodio *Periz. Codd. et Drak.* Rhodiorum) XIV, 2 (Chium *edd. Duker.*) 5 dare posse (*B*) XVI, 5 (ostium *Drak. Codd. et edd.* hostium) 9 hi (*M*) 10 ab urbe (*B*) 11 navalis etiam (*M*) 13 contingit, omisso * Patara (*ed. Ascens. Mallem receptum e Frob. II*: omissa Pat a. tent. spe; *vid. supra p. V.*) XVII, 4 responderunt (*M*) 6 effugerent, Rhodii (*M, etsi is* velint; *emend. Mg.*) 7 absisteretur (*M. Nondum cœpta erat oppugnatio.*) 9 ab suo bello, ut ab tergo (*Mod. e M:* ab suo bello ad regiam classem ut ab tergo) 10 esset, utrumnam Pataris . . . stare posset (*M*) XVIII, 3 oppugnandam (*M aliique contra B.* Ὁ Πέργαμος est Polybio aut τὸ Πέργαμον.) 7 terroris Gallorum merc. conducti — quatuor milia erant — * *. hos (*M et, nisi quod* in *non habent ceteri, excepto B*) | agrum [milites] misit (*M*) 8 sunt nuntiata (*B*) 9 Elæam ab Samo moverunt (*M. Ceteri* Elæam moverunt, *omissis syllabis* ab sa, *conflato* mo *cum* venerunt.) 1 de pace [esse], tumulum (*M ed.*) 12 sex milia (*M*) XIX, adhibitis et Rhodiis (*M*) 2 iniussu (*M*) XX, 3 *et* 4 succedebant. ita . . . erat, nullo . . . excurrente. postquam (*Interpunct. mut. Mg. Em. 426*) 6 ad portam præsto (*M*). | adit *M*) 10 quam potuit (*M*) 14 redit (*M*) XXI, 2 expectare (*M*) 5 Aphrodisias et Prinne (*M, etsi Gelenius in annotando* et *omittit*) | Thyatira (*codd. recc.*) 6 redit (*edd. vett.*) | (*Em. 427 n.*) XXII, 1 Eumenem (*B*) 3 navibus quattuor *B*) | (Perææ *Iac. Gron. ex* per ea. *Drak.* parva) XXIII, providerunt (*Mg.*) 5 [habebat] (*Cfr. c. 30, 2*) XXIV, 1 ei maritimæ (*B*) 2 nave (*M*) 7 [ac] prope (*codd recc.*) 13 expugnanda (*Frob. II.*) XXV, 1 Romanis lætitiam (*M*) 4 e *sine uncis* (*Nic. Heinsius*) 5 (*Fortasse scrib.* usquam in orbe terrarum. *Volebat Antiochus alia præter Romanum relinqui in orbe terrarum imperia, non alia orbis terrarum imperia.*) Philippum et Nabim (*B, ceteri*) XXVI, 3 Eumenem (*B*)

6 *et* 7 esset, quos audita (*Mg. Em. 427*) 12 *et* 13 instare et dicere, quanto (*Mg. Em. 428. Perversissime comparatur Cic. pro Mil.* § *16, sublata recta interrogationis forma*: Quantum . . . accepimus?) XXVII, 2 insulæ — obiecta . . . sunt — cum pararent (*M*) 3 pollicitos esse (*M*) XXVIII, 2 eos omni commeatu (*Frob II.*) | classi Romanæ (*B, codd. Drak.*) 8 exire. inde nocte (*Frob. II.*) XXIX, 2 ante insulam (*M*) XXX, 1 simul classibus (*Frob. II.*) 2 fuit, et maximæ (*B, codd. Drak.*) | longe regios præstabant (*Mg. Em. 428. Codd.* longe rhodios, *B* longe lodios) 4 proræ (*M; ceteri* prope) 6 obiecere (*M*) 7 dextra (*codd.*) | terrebantur (*edd. vett.*) 8 decem tres (*M*) 9 manu ferrea (*B*) XXXI, 2 etiam tota hieme (*M*) 4 Ariarathen (*M*) 7 ad traiciendasque copias consulis [iere] (*Mg. Em. 429; codd.* ad traiiciendas copias . . iere) 10 Naustathmon ab re appellant (*M*) XXXII, 12 in iis XXXIII, 2 *et* 3 proposuerant *animis.* ibi paucos (*B; codd. recc.* proposuerant ibi p. *Frob. II.* sibi proposuerant. Ibi paucos) | impedimenta ægrique ut (*M*) 5 transire cernentibus [tum] in Asiam (*edd. vett.*) XXXIV, 6 (*Scrib. videtur* transitum in Asiam sit. *Em. 181 n.*) XXXV, 2 nequiquam ultro citroque (*B*) 3 Romani, quod s. p. fuerint, vindicare (*Mg. Em. 429 e M:* quas s. p. ediderant) XXXVII, 9 sexaginta milia (*M*) XXXVIII, 4 deinde (*B*) | fieret, Romanorum (*Duker.*) XXXIX, 2 fore milites *errore, ut videtur.* 7 (*Probabiliter Crev.* duæ alæ socium) 12 Romanis; et duo . . . erant, [hi] præsidio (*M. Melius interpunximus.*) XL, 2 (*Probabiliter Crev.* interpositi bini elephanti distinguebant; *cfr. XLII, 58, 6.*) 7 paulum (*M*) 8 armatura trium milium, p. f. n. p. Cret. p. Tralles (*Interp.*) 9 (Cyrtii *W. pro* Cyrtæi) 10 Cappadocum — ab Ar. missi erant regi —, inde (*M*) XLI, 2 velut * perfudit (*Scriptura dubia. M* in nubibus dedit caliginem. *Coniectura in Em. 429 proposita non satisfacit.* Velut, *si nihil vitii est, pertinet ad* perfudit.) 4 circumspicere (*codd duo Drakenb. id est, coniectura. Em. 430*) 9 (iubet et ex omn. *Bekker. Codd.* iubet ex omn. *Drak.* iubet simul omnibus) XLII, 2 impetum pars eorum sustinuerunt: alii fusi sunt (*Mg. Em. 430*) | sunt *sine uncis* (*in B inter versus adscriptum est.*) 4 ibi simul perturbati (*M*) XLIII, 3 in perniciem suam (*M*) 4 rediere (*M*) | obstitit (*M*) 5 cornu, a quo (*B, codd. Drak.*) 7 impedierant (*M*) 9 camelis erat, et sua (*Mg. Em. 430 et ante Hessinger*) XLIV, 1 tria milia (*M*) 5 Sardis concessit (*M*) 6 progressos (*codd. præter B*) XLV, 1 ab Epheso legati ad (*B, codd. Drak.; cfr. I, 38, 6* evehebant, *IV, 44, 2* viderant — præferrent, *Cic. Verr. IV,* § *26* adirent, *V, 66* conveni-

rent. *Hic quidem non vulgo homines significantur, sed certi quidam rei agendæ delecti, legati; sed eorum cogitatio et facillime ex præcedenti legatorum Sardianorum mentione sumitur et ex ipsis verbis* a Trallibus venerunt, *quemadmodum in simili* mittendi *verbo, de quo dixi Em. p. 341, ubi adde II, 34, 3, XXXIX, 35, 4.*) 2 petit (*Frob. I.*) 4 petit (*Frob. I.*) 5 (*Probabiliter W* fratris filius regis) 6 *om.* Hi (*Frob. II. Carb. annotavit* is prius) 7 quam ut a vobis quæramus (*Mg. Em. 431*) 17 (Mnasilochum *Ursin. e Polybio. Codd. varie aberrant; Drak.* Mnasimachum) XLVI, 3 ducenta quadraginta novem (*B* CCXLVIIII) 7 sex (*M*) 8 ad modum (*M*) 10 sex (*M*) XLVII, 6 adv. omnium fama (*Frob. II.*) XLIX, 3 irritaret (*codd.*) L, 2 placuit; qui As. sort. esset, exercitus ei, quem (*Uss. e vest. B*: et qui Asiam, *etsi* et *deletum est*; *pauci recc.* et Asiam et qui Asiam, *om.* placuit; *nam ceteri* Ætoliam et Asiam sortitus esset) 3 peditum et quadringenti (*B, codd. Drak.*) | his (*M*) 6 Romam veniret (*M*) LI, 4 certatum, et imperia (*codd. Drak., duobus exceptis*) 5 vicit: ut . . . esset flamen pontifici iussus; et multa (*Frob. II., nisi quod* et, *pro quo* est *posuit Mg. Em. 432*) 8 deinde (*B, codd. Drak.*) 9 in Ætolia metuere (*Mg. Em. 432*) | (a vetere fama *Ruben. Codd. et Drak.* averterunt famam) LII, 9 Eum. ex templo (*codd. Drak.*) LIII, 9 animum dumtaxat vobis bonum ac fid. (*M*; fidel. ac bon. *etiam B et alii*) | possit (*Ald.*) 15 vestrorum sociorum (*B, alii*) 18 posteaquam (*codd. Drak.*) 21 ante vobis (*B contra M*) LIV, 2 (aderat *Rupertius ex Polybio*; *codd., Drak.* aderant) 7 sese (*M*) 8 civitates in servit. traderetis ei (*M, in quo solo sunt verba* in serv.) 12 regi adiecta (*Koch.*) 14 et honesta et prob. est (*M*) 17 et clientelam (*M*) 18 modo *sine uncis* (*Crev.*) 28 opera vos (*B, codd. Drak.*) | id consilium (*B, codd. Drak.*) | comprobaritis (*M*) LV, 4 datum responsum (*codd. Drak.*) 5 ea ut civitatis (*M*) LVI, 2 et Mysiam, regias silvas, et (*Mg. Em. 433*) 4 Telmesson (*M*) 5 (*Notabile Telmessi nomen masc. genere positum.*) | et ab Rhodiis (*B, ceteri. Cfr. XXXI, 2, 1, XXXV, 32, 7, XXXIX, 41, 2, XLII, 64, 7, XLV, 37, 8*) | hæc et . . . excepta (*Rupert.*) 6 his | data Cariæ (*B*) 10 se (*B*) LVII, 6 decem octo (*B* XVIII) 11 obligarat (*M*) LVIII, 1 de ea certatum (*M*) 4 (tanta *notavit Gron.*) | quattuor milia ducenta (*Frob. II.*) 8 ab ultimis orientis finibus omnium (*M et quidam Drakenborchii. Seyffertus:* ab ultimis oris orientis) LIX, 3 militaria ducenta viginti quattuor (*M*) 4 centum triginta septem (*M*) | trecenta triginta unum (*B, codd. Drak.*) | Philippeos centum quadraginta milia (*B, codd. duo Drak.*,

nisi quod lacunæ notam addidimus. Em. 435. Paulo ali ratio, quum in censuum numeris præmittitur constanti forn censa sunt civium capita —.) 5 *bis* viginti quattuor (*alii*) 6 (*Em. 436*) LX, 6 (timuerint *Bekker. Codd. et 1* timuerunt) 7 Fabius redit (*M*).

Lib. XXXVIII. Cap. I, 4 **remissique ab eo nuntiant** cipibus Argitheam (*M*) | **se venturum cum Ætolorum de** (*Mg. Em. 436*; cum *et* Ætolorum *unus servavit M. Mi excogitat W.*) | (est *Mg. l. c. Codd. et Drak.* esset) 8 n tudinem omnes (*edd. vett.*) II, 2 sufficerent (*M*) 4 X nem inde (*M*) 4 *et* 12 *et* 13 Ethopiam . . ab Ethopi *altero loco; nam primo et tertio tacetur. Drakenborchiani rique* Eopam) III, 7 earum civitatium (*M*) 11 (*Nomen hic et c. 4, 3 a Livione non recte scriptum an a librariis pravatum fuerit, incertum est; nam* Arachthus *sive* Ara *significari videtur, ut XLIII, 21, 9.*) IV, 2 tumulo est V, 2 tria *opera* paribus (*codd.*) 8 erupisset (*Crev.*) V (*Vehementer offendit illud* uno in loco . . . in unum . . lo *Em. 437; sed emendatio incerta est.*) 7 receptu (*M*) V redit (*M*) 7 cumulus repente (*M*) | in urbem via esset 9 furculis (*M; Em. 438 n.*) 10 (sub terra *Gron.; codd., 1* sub terram) 13 nidore (*B, nisi quod, geminata littera,* mo *scribitur, et codd. Drak, nisi quod unus et alter* more *ex* dore.) VIII, 2 Ætolos principes (*Lov. 1 et 3*) 10 nun tur (*codd. Drak.*) IX, 3 paci. cum iam . . . essent, A nander (*Em. 438*) 6 deditionem. id (*Drak.*) 9 (*Lacu notavit Periz.*) 11 leviora essent (*M*) X, 6 eos ad A chum (*M*) | sicut (*M*) XI, 6 danto (*codd. Drak. B* dando) fuerit (*B*) XII, 6 Eumenem (*B*) 8 equitibus quing. (*M*) 1 Hieran Comen pervenerunt (*M*) XIII, 3 Cretensi (*B, c* 4 digressus (*B, alii*) XIV, 10 Cibyram Sylleum (*M*) Alimne quæ (*Tillmanns ex Polyb. ἐν τῇ λίμνῃ*) | conlectu (*M*) 11 perstas impudentia (*M, etsi* persistas) XV, 2 [et] præter (*Kreyss. Codd.* et, *Frob. II* est) | Madamp (*M*) | ab Laco (*codd. Drak. Frob. II* ad Lagon) 9 (*Lov. 6. Em. 439*) 12 Acoridos (*M*) 13 Dynias (*Frob.* 15 ad Abbassium (*M*) | Tolostobogiorum (*edd. vett., scrip Græci*) XVI, 1 *om.* Hi (*M*) 2 avertunt (*Ald.*) 3 (*439*) XVII, 4 inchoantium (*M*) 5 (*Em. 440*) 13 (*Vix bium est, quin hoc uno Livii loco* quicquid *pro* quidque *et scriptum sit.*) 15 aluntur (*codd. Drak.*) 18 (Martiis *Fra Codd. et Drak.* Martis) XVIII, 1 ad Alandrum flu (*M*) 2 his 3 (*Si* Plitendum *verum est, excidit post id no*

ntendit; *nam infinitivo historico nihil hic loci est, longeque aliter s c. 12, 6 ponitur. Sed* intendit *latere videtur in ipso nomine orrupto:* Pliten intendit.) 3 (*Em. 440 n.*) 5 stationes Romanas (*B*) 7 pervenisset (*B, alii*) 8 Tymbri (*M*) 12 Hellespontum, ad Sinopen (*Freinsh.*) XIX, 2 Ortiagon (*codd.*) | Comboiomarus (*codd.*) XX, 2 (*Probabiliter Lov. 2 et Harl. et edd. vett.* instructosque) 4 a septentrione (*M*) | ardua (*M*) 5 postero die sacrificio (*B, ceteri*) 10 res, properent (*B, codd. Drak. De M tacetur; errat W.* Possint *est:* ut in sua potestate habeant.) XXI, 1 Galli et * ab (*duo codd. Drak.*) 6 [et *add. Crev.*) 7 incauti [et] ab (*Frob. II*) 11 (qua evellant *Periz. pro* quæ vellant) 12 sic tum passim procubuere; alii (*Mg. Em. 441. Codd.* sicut passim procumberent) 13 dextra (*B*) XXII, 5 (*Em. 441* et *post* ostentat *delendum putavi. Obstant, quæ leguntur XXI, 35, 8 et XXXIV, 62, 11; alia enim minus ad rem pertinent aut incerta sunt aut prava. Simile ex aliqua parte est* inquit *post* et *omissum VI, 7, 3, XXX, 12, 12, XL, 40, 4, Virg. Æneid. II, 42, Hor. Sat. I, 9, 4.*) XXIII, 2 prolapsi ac debilitati (*Mg. Em. 442; cfr. XXXI, 45, 15* repulsi . . . regressi. *Codd.* aut debilitati) 10 in *sine uncis* (*Mg. Em. 442*) XXIV, 2 captivas (*codd. Etiam viros in eadem custodia fuisse, apparet e* § *6.*) XXV, 1 Ancyram *om.* ad (*M*) | ne ante [ab Ancyra] castra (*M*) 5 iactæ sunt (*Gron.*) 12 (*Probabiliter A. Periz.* excepit) 14 exaudito (*B, codd. Drak.*) 15 in victores a victis (*B*) | facilem aut tutam (*B*) XXVI, 3 locaverunt (*Mg. Em. 442*) 4 Cappadoces (*Mg. Em. l. c. Longe aliter dicuntur* ab Attalo Cretenses; *ne* Attali Cretenses *quidem, hoc est, quos is conduxisset, eodem modo dicerentur; mire autem componuntur* Ariarathis Cappadoces (*populi nomine*) *et* Morzii auxiliares, *quasi illi auxiliares non fuerint; itaque Glareanus dubitabat, an populus aliquis Morzii essent.*) | Morzi (*Drak. Polybius Μορζ'ιον*) XXVII, 7 hostium castris (*B*) XXVIII, 1 [per]legerunt (*Modius e M:* elegerunt) 4 Campani, ubi (*interp.*) 6 populi * * vicenos (*Mg. Em. 443. Numerus incertus est.*) 8 quietum excitaverint malum (*M. Si significaretur, e quiete excitatam tempestatem, ferri alterum aliquo modo posset, etsi ineptum esset* mali *appellatio.*) XXIX, 4 ii 5 longius certiore et validiore (*M*) 6 sed librata, cum sederit (*interp.*) 8 eæ (*B*) 10 Cyatidem (*M. Quæritur, utrum ab occidente nomen arx habuerit an ad orientem versa fuerit, urbe inde in mare devexa; nec obstat, quod ad mare munitionum reliquiæ repertæ sunt.*) XXX, 1 [Samæ] (*M*) 5 fere (*B*) 6 castellis *vicis*que, *qui* omnes adempti erant (*M. B* castellisque omnes ademptæ erant. *Ceteri codd. fere* castellis quæ omnes

adepti erant) XXXI, 1 causse [et] amicus (*Frob.* XXXII, 3 acciti (*M*) XXXIII, 2 pollicentis (*edd. vett.*) 7 ut bas (*M*) | summoveret . . protegeret . . arceret, crescen (*Codd., etiam M, nisi quod* arceret) 8 tumultu concitato turbi (*M*) XXXIV, 6 excessisse in agros (*Uss.*) XXXV, 1 *ad* consulem (*M*) 10 evenit, Q. Marcio Sicilia; (*edd. vett.*) XXXVI, 2 reduceret M. Sempronius proprætor (*M*) 5 priore anno factum erat (*M*) XXXVII, 9 mille et quingenta (*Rubenius XXXVII, 45, 14, Polyb. XXII, 24*) XXXVIII, 3 cum illis (*Frob. II*) 4 (Halyn *Budæus. Drak.* Tanaim. *Codd. variant.*) | et a valle (*B et plerique reliqui, id est:* et per eam vallem Tauri, qua Halys fluit. *Nulla erat, quæ propriis Tauri vallis appellaretur.*) 5 ne qua arma (*Periz. e Polyb. XXII, 26*) | quo quæque *Periz. Codd. et Drak.* quæ quoque) 7 sociique que sunt (*M*) 8 naves * * actuarias (*Mg. Em. 445*) | (quarum nulla *Scheffer pro* nulla quarum) | monerem [ex] belli (*Fortasse scrib.* neve moneres belli causa *aut* neve monerem eius belli causa) 9 pecuniam stipendium (*Mg. cfr. XXXII, 2, 1, XXXIII, 46, 9*) 13 (*Livius aut errore* talentum Atticorum *scripsisse videtur aut* Attici talentum.) 14 æstimatum est (*codd. plerique; B, alii* æstimatione sit; extimatum qui *unus Lov.* 6) XXXIX, 3 recipit (*edd. vett.*) 11 præstiterunt (*Clericus*) 17 integra res a. s. reicitur (*Uss. Codd. om.* res) XL, 1 dixit denuntiavitque (*B, alii; sed semicolon post* dixit *poni oportuit.*) 6 exercitus. et præcedere . . agmen, media (*interp.*) 12 manus vacuas (*B*) XLI, 3 (*Vereor, ne aliquid mendi lateat;* impedimentorum pars *vix recte* cecidisse *dicitur, etiamsi impedimentorum nomine iumenta comprehendantur.*) 7 subeuntes cum clamore (*B*) 13 collocatis (*B, codd. Drak*) XLII, 4 C. Terentius Culleo *errore* 5 dicendi (*M*) 7 prætoris urbis (*codd. 6 Drak.*) XLIII, 2 faciendam (*B*) XLIV, 6 non vid. vi capt. esse (*B*) XLV, 3 (*Probabiliter W.* prope in ipsis) 6 iussisse, sæpe legatos ante missos, res (*Mg. Em. 446 e B*: populum fuisse sæpe legatos ante res) 8 duxisti exercitum (*B*) XLVI, 2 nostro (*B, alii*) 6 admonente (*codd.*) [1]) XLVII, 4 me triumphare (*codd.*) 9 quas has terras incolunt (*M*) 10 civitates omnes (*codd.*) 11 graviore (*M aliique*) XLVIII, 2 (ista; verum etiam *Drak. e M*: ista vera etiam. *Ceteri*: sunt hæc ita verum etiam. *Fort.* sunt

[1]) *In c. 46, 4 desinit codex B, ut, ubi de M tacetur, solos habeamus Drakenborchianos cum iisque perpetuo; ubi appellantur, conspirantes Gebhardianos et Gronovianos, quos, ut dixi, seorsum non numero. Itaque codices dehinc dico Drakenborchianos omnes aut plerosque.*

n ista vera; sed etiam) | his 4 immunitatemve (*codd. tacetur; fallitur W.*) | marique (*Gron.*) 15 gloriari, pro ıte (*Uss. Non potest in hac sententiæ forma audiri:* ac n) XLIX, 1 montem hostes (*codd.*) | munito se (*codd. 5*) 9 ɔ casu, quo infeliciter (*Mg. Em. 447 e vestigiis codicum quat- in quibus est:* in hoc quo casu infeliciter; *edd. vett.* in ıoque casu infel.) 11 milia ipso die (*W., Mg.* Ipso die *con- m est non aliis diebus, sed aliis rebus præter diem.*) 12 ɔnsul] (*M*) L, 1 (*Num:* senatus ea opinione?) 8 tan- ɜminere civem (*Frob. II*) 12 enim ab eodem . . . a *P. Burmannus; longe aliud est* ab eadem superbia *ali- aliquid facere, aliud* ab animo et ingenio eodem *aliquid* LI, 1 Tribuni plebis vetera (*codd. 6; ceteri* tribuni uel ı *ex* ue) 9 hisque 10 ite mecum, Quirites (*codd.*) ɪræ (*Periz.*) LIII, 2 fugavit (*M, etsi* necavitque) 3 re- (*Mg. Em. 448*) | Tauri iuga (*codd. 8*) | succumberet, vos palmam peteretis? (*Mg. Em. 447*) 4 vestris honoribus * am (*M* vestris honoribus cum qua. *Fort.* nostris ho- *Em. 448*) 9 memorabilior, * prima (*Mg. Em. 449*) LIV, ıirites *Brisson.; codd., Drak.* quærˆatur) 8 is post mor- P. (*codd.*) 12 tribus uti rogassent iusserunt (*Sigon. præf. vol. II, 2 p. XXVI ad XXX, 43, 3.*) LV, 6 (*Vid. vol. II, 1 p. XIII ad XXII, 23, 7*) 9 *et* 12 (quadragies; Em. 594 *n.*) LVI, 3 disiectam (*Drak.*) 9 (*Hoc* quo post n . . . allatam *dure admodum dicitur pro eo quod est:* ɔostquam fama . . allata sit, *vel:* postque famam . . . latam. *Fuitne* tradunt adduntque?) 10 hinc enim ipse ɔhus (*Carb. annotat:* Hinc enim ipse Tiberius Gr. *Gele- Tu scribe:* Hæc enim ipsa; *et sic 5 codd. Drak.*) LVII, derandis (*M*) 8 (ei ipsi *Kreyss. Codd.* et ipsi. *Drak.* ipsi) m et (*edd. vett.*) LVIII, 6 (mortem *edd. vett.; codd.,* morte) 7 superavisse (*codd. 7; unus* subiecisse) 8 dignum habitum, *quod etiam Wo in mentem venit.*) 10 gulos duces. *N.* egregios?) 12 (*Recte, ut videtur, Drak.* ɪuam exstitissent . . ., tamen. *Correctio nulla hic est et ei formæ* tamen. *Sic concluditur argumentum: Cum Sci- omnes decem legati arguuntur; at C. Manlium ex ipsis de- legatis quidam accusabant, quod multo suspiciosius erat; cet.*) LIX, 3 an [non] præter . . sit latum? (*Crev.; Em.* Non *in nullo est codice; de M errat W.*) 6 (iter *ad- W.*) 8 id ubi ergo (*M*) LX, 6 populi Romani [L. ɔnem] in carcere (*codd. duo Drak., duo alii*) | et in vinc. *8*) 7 dimissum L. Scipionem (*codd.*) 9 collata pe- (*codd. 5*)

Lib. XXXIX. Cap. I, 2 per magnorum (*M*) 5 et ipsa (*Codd. Non necessaria Schelii et aliorum mutatio est. Hoc dicitur:* et quum ipsi per se ea caperent *cet.*) II, 3 cetoni effusi (*Frob. II. et 8 codd.*) 5 posset (*Frob. II., Lov. 1*) III, 2 inde Cenomani (*M Gelenii*) | conquesti (*M Carbachii, Gelen.* conquesti) IV, 1 redit (*codd. Drak. 8 contra M*) 2 poti (*edd. vett.*) | ut æquum censerent . . . honorem haberi [inhe-rent], et sibi (*Mg. e M*, addito *si*) | gestam diis (*codd.*) 4 (M Fulvii temporis *Fort.* Fulvium unius temporis) | præsente con-sule (*M*) 5 (*Etiam* Fulvius *notari debuit; abest in 7 Drak. codd., aliis, edd. vett. Vid. ad § 11*) 8 nobilissimæ (*M*) 11 *sine lacunæ nota* (*Em. 451. Nihil consul per se ad pontifices neque afferre neque deferre poterat; ne senatus quidem de pere-grina urbe spoliata ad Romanos pontifices cognitionem delatum erat, quod vel ex iis, quæ XLII, 3 de Iunonis Lacinia templo narrantur, intelligi potest. Neque quicquam huiusmodi significat lib. XXXVIII, 43, sed in senatu legatos Ambracienses, favente Æmilio consule, Fulvium calumniatos. Scripserat Livius in hanc sententiam:* qualem calumniam esse, quum ipse omnia a se capta ad pontifices attulerit, [*ut illi iis Romana templa exor-narent*]. *In codice archetypo folium, quo hæc continebantur, aliquid damni passum erat; prioris paginæ lacunæ tenetur § 8, alterius h. l.*) V, 2 simultatum (*Lov. 4; cfr. c. 4, 12*) 14 (*Gron. probabiliter* tetrachmum Atticorum) 15 quadringen-viginti (*M*) 17 quinos vicenos (*M* viginti quinque) VI, 1 (successorem ipsum *Kreyss. pro* successor ipse. *Nam e M re-tatur tantum* corrupisse fama attulerat *pro* corruperat *codices vulgg. et Drak.*) 8 (alia *notavit W.*) VII, 1 ducentas duo-decim [pondo] (*M, etsi Carb. ex eo annotat* ducentas) 2 cen-turioni, triplex *equiti*, et stip. duplex in pedites et in equites dedit (*Drak. et Mg. Em. 452*) 3 ordinum donati (*M*) 9 ho-dorum celebritati censuerunt (*codd. 9; de M tacetur; W. erra* VIII, 5 cœpta per (*M*) 6 animos * et nox (*Supplem. incert. est.*) 7 falsi testes *sine uncis* (*Mg. Em. 453 n.*) 8 (*Pro* insti-stinæ cædes *vereor ne Livius scripserit* clandestinæ.) | ausi-bant (*Frob. II, codd. Drak. 3 cum edd. aliquot vett. Carb. chius, quum annotaret verba duodeviginti addi, retinuisse videri* audebant *ex editis.*) IX, 2 eductus (*M*) 4 deum benignita-(*codd.*) 6 (*Ussingio scribendum videtur:* orta ex vicinitate *mihi* iuncta vicinitate) | adulescentis rei (*Frob. II*) XI, 5 cum eam nosse (*edd. omnes ante Grut.*) XII, 1 diminu-Æbutia (*codd.*) 4 Similæ (*Gron.*) 7 cum initiatam (*M*) XIII, 4 (*Fort.* optime de ipso, *Em. 453 n.*) 6 ablegarent (*M*) XIV, 4 suorum quemque (*Dæring, Mg. Em. 454 n.* Codd.

) 9 (viderent *Gron Codd. et Drak.* videre) 10 uti
ev.) XV, 1 præfari solent priusquam . . magistratus,
set (*Edd. vett. Codd. 8 ex 10 om.* solent) 9 (vigiliis
Codd. et Drak. fanatici vigiles) XVI, 8 vaticinios (*edd.*
Et M et XXV, 1, 12 Put. formam vaticinius *tuentur;*
amen analogia; nam ut fatidicus, fatiloquus, faticinus
ia, sic vaticinus *fit separataque sunt ab his adiectivis*
um *et* gallicinium, *ut* patrocinium, stillicidium.) XVII,
na delata (*M et codd. 3 Drak. et edd. vett., in quibus*
quidem nomina ex iis) XVIII, 8 id dimittere *errore*
censores equum p. assignarent (*Frob. II; Carb. e M notavit*
icinius equum . . assignaret.) 6 quive (*Uss.*) 7 permissum
ulibus (*Frob. II et codd. Drak.*) XX, 2 habuerunt
3 equites octingentos (*M*) XXI, 1 adferentes recitatæ
) 10 exercitus in hiberna (*codd. 7*) XXII, 1 [de-
pparatos (*Frob. II. In reliquorum scriptura subesse*
Decem deinde dies apparatos. *Sed duo præterea*
t; nam nec apparatos ludos *Livius solet dicere* (*omnes*
parati aliquo modo erant), *sed* apparatiores (*aliis*), *et*
m nude nominatos Taurios ludos, quorum nulla alia est
vium mentio. Itaque vereor, ne plura exciderint et tur-
t.) 4 ædis 7 nec in Italia, quid (*codd. plures, si*
orchio fides) XXIII, 2 Marcellus (*codd. Drak. præter*
edd. vett., contra Frob. II.) 9 (*Prave tempora con-*
r: quia iussus . . erat Romanisque . . deditum est,
lerat. *Opinor:* quia iussus . . erat oppidumque Ro-
leditum, ægre eam r. tulerat.) XXIV, 9 exules —
ılsi . . . præsidio —, ii non (*Crev. et Drak. Codd.*
et Mead. 2 exsules qui erant) XXV, 3 circa [eas]
ique codd.) 4 Thessalorum iuris, cum vi ademptæ
.454) 5 fuissent, si (*Frob. II*) 12 Philippi (*Lov. 2*)
cem, non par. frenis *sine uncis* (*Crev.*) XXVI, 4 ri-
(*M*) 8 libertatem, itaque (*Frob. II*) 12 eos esse
(*codd. 8*) XXVII, 7 uno tantum loco (*M*) 10 Par-
XXVIII, 5 (*Scrib.* fuerint, *cfr. c. 27, 3*) 11 (*Em.*
XX, 5 relicta (*M*) | quieti in stativis (*Drak., Mg. Em.*
I: quietis hi stativis) 12 toto exercitu (*M*) XXXI, 2
ferocibus (*M*) 5 ripam usquam (*Frob. II*) 6 pau-
codd. 6) 10 (sustineri *Periz. Codd. et Drak.* sustinere)
ib. tenuerant) XXXII, 2 ad Macram fluvium (*M*) 8
Gron. Codd. et Drak. repulsi) 9 unus ex omnibus
10 volitando (*Rupertius; in idem ipse incideram.*)
iit (*Frob. I*) XXXIV, 3 fecit. inde apud (*Mg. Em. 456.*
t Drak. fecit. Id apud) 4 scituros esse; percuncta-

rentur (*Ald.*, esse *e M; si est in* 3 *Drak., sed cum aliis erroribus.*) XXXV, 2 dubius, quia (*interpunct.*) 7 (*Offendit durissima hæc coniunctio per particulam relativam:* ubi Areus etiam *etc., nec Romanorum in Lacedæmonios favor recte demonstratur ex eo, quod exsules Lacedæmonii Romæ Achæos accusaverint, Vereor, ne aliquid exciderit, ut c. 49, 1. Iam Aldus locum asterisco notavit.*) XXXVI, 3 (ad Compasium *Crev., Drak.* pro ad conflictum) 4 nec ulla (*Mg. M* nec ulla, *ceteri* ne in ulla) 15 quo in numero (*M*) XXXVII, 2 Lacedæmonis (*codd. plures*) 5 veluti notæ servitutis (*M. Ceteri* notæ, *om.* veluti) 10 nam vox illa vana (*Frob. II, codd.*) 15 (Achaici *Gron. Codd., Drak.* Achæi) XXXVIII, 11 discripsissent | (eos in legiones *Gron. Codd., Drak.* eas legiones) | (quo *Mg. Em. 457; codd. et Drak.* quod) XXXIX, 2 (*Cur* designatus? *Nam in magistratu Flaccus iam erat, ut consules prætoresque. Deinde mirum est, Livium* non *maluisse scribere:* Flaccus petebant, hic, quia . . contentione certamenque *cet. Sed ita non scripsisse videtur, si maxime mendum subest.*) 6 peteret, sibi (*interpunct.*) 8 nihil quidem, se quo indignum (*edd. vett., etiam Mog., et, si silentio fides, Lov. Mead. 2; Mead. 1* nihil quidem se indignum): ad vol. interp. hac spem (*M*) XL, 10 gratiæ, divitiarum (*edd. vett.*) 11 periculo ferrei (*ed. Ascens.*) 12 dixerit *sine uncis* (*Mg. Quod accusator est, in eo nihil vivacis ingenii apparet, sed in eo, quod causam ipse oravit.*) XLI, 1 (prensantem *Lipsius e vest. codicum. Drak.* petentem) | coierantque (*M*; *alii* coegerant *aut* venerant) honore eum, non (*Frob. II, Lov. 2. Ne in ceteris quidem Drak. codd., qui habebant* honorem, *videtur fuisse* eum. *Durum etiam pronomen omittitur XXXV, 25, 9:* ad incitandos; *XXXVII, 29, 3:* ad coercendos.) 4 ei Valerium (*codd. plures*) XLII, 1 fuerant, et in (*Frob. II*) 4 Lusitanis Celtiberisque (*codd. 3; ceteri neutram copulam habent*) | translatum (*M*) 6 motis e senatu (*Curio*) 9 venditaret (*M. Venditat rem, qui emptorem ei quærit; hic obsequium iactabat ei, cui se iam tradiderat.*) XLIV, 2 (decies pluris *addiderunt Huschkius et Mommsenius e Plut. Cat. Mai. 18.*) XLV, 8 erant; in demortui . . locum creatus (*interp.*) XLVI, 5 (*Uss. putat* erat *delendum esse*) XLVII, 1 erat, cum . . . complecti. nec . . . iudicatis. nihil (*Interp. Em. 457*) 2 aut per gratiam (*codd. 7*) 5 docere (*codd. 4; Polyb. ἔφασκεν*), 9 etiam, Demetrio credendum esse (*codd. duo; Em. 457*) 10 populo Romano (*codd. 6*) XLVIII, 2 continerent, erant, utrum . . . occiderant. vertebatur et, utrum (*Mg. Em. 458*) 5 Messene desciverat (*M*) XLIX, 1 rebus. Eventus . . . capitur ad præoccupandam . . . petebant, *profectus atque ibi* in valle (*Interp. mutavimus*

cavimus. Profectus *a Gelenio additum esse, non recte* 2 electos (*codd. Drak. contra M*) 5 (primum *m putat ut repetitum e versu proximo superiore.*) 8 *Crev.*) 9 (æque conferta *Walch. Codd.* Atque ba. *Drak.* Atque turba conf.) 10 in consp. pop. (*M*) 11 (collatæ *Dukerus pro* collata) 12 præt. (*M*) L, 6 censebant; sed defectionis (*M*) LI, 11 m (*M*) LII, 1 ipsum lectum (*codd. 7*) 6 ita et 7 tempore magis (*Frob. II*) 8 iam primum . *6*) LIII, 5 omnibus aliis (*codd. 5 Drak.*) 6 bat (*M*) 10 alii *sine uncis* (*Mg.*) 12 (*Scrib.* media in Odrysas *cet. Polybius XXIV, 6*: *διελθὼν διὰ Θρᾴκης ἐνέβαλεν εἰς Ὀδρύσας.*) 15 editur LIV, 12 fore, *quam* qui (*Em. 459 n. Frustra er.*) LV, 4 et exceperunt et prosecuti (*Mg. e M*: ; *nam de* et *nihil notatur. Sed videtur post* ut *ex*ne *aut similis vox.*) 5 senatui placuit (*Mg. Em. 459.* agitabant *ostendit, de bello negatum, aliam rem itante senatu.*)

L. Cap. II, 2 partibus (*M*) 6 (primæ *Crev. pro* , 5 in Macedonia (*codd. 6; M omnino non nomi-* 10 [in] Thessalonicam (*Gron.* In *ortum ex* i *præc. 5, 7* alii in singulos *in vulgaribus codd.*) 11 ı *Periz. Codd. et Drak.* pertrah.) V, 1 liberosque 9) 7 ad rem Rom. *sine nota* (*Scrib. videtur* ad Rom.) 10 (forte, quos *Koch. Codd. et Drak.* quos in fraude *Gron. Codd. et Drak. om.* in) 13 alium turos esse, quam (*M. Codd. 8 om. et* rentur *et erat igitur verbum in deteriorum archetypo et* rentur *itum est.*) | dedissent *sine nota* (*Scrib. aut* dederint *t* daturi sint.) VI, 1 advenit (*edd. vett.*) | prior *om.* dextram (*M*) 6 sudibus (*Gron. cfr. c. 14, 2: ar*amine. *Apud Iuvenalem VI, 248, ubi in codice rima littera evanuit, e cod. f scribendum est* rudi-2 invitatio benigna (*M*) 4 male *om. errore* VIII, imum *ed. Ascens. pro* quam primum) 2 cui *sine*) 7 aut admissi (*M*) 11 eorum (*Tan. Faber*) 14 . *Em. 459. Codd. et Drak.* a quam) | et cuilibet X, 6 liceat (*Gron.*) 7 patriumque (*Gron.*) 8 in iam (*Mg. Em. 460*) 10 hesterno (*codd.*) 11 ni-l. n. periculi fuisse (*Iac. Gron. et Mg.*) | sudibus deducerem, rem pro (*Frob. II. Alioquin videtur fuisse* manifesta.) X, 1 (incesse *Ruben. pro* huic sumpserunt (*codd. 5, edd. ante Ald.*) XI, 2 con-

cocta (*Duk. M* concocta; *ceteri* concepta *aut* concreta, unus cocta) 8 (filio *et* orbatus *notavit Mg. Em. 461 n.*) XII, 5 reliquum (*Frei. II*) 9 proditionis [meæ] ante me acc. (*Mg. Em. 461 e M*: mea ante me; *ceteri* proditionis me accus.) 11 (per se quæreretur *Mg. Em. 461. Codd.* persequeretur, *Drak.* perspiceretur) | utrum ipse ego (*codd. Drak. contra M. Deinde scribendum videtur* novo quodam; *nam* quidem *alienum est.*) 17 cuius virtute et (*Dœring., Mg. Em. 462. Præterea in* et ipse *vitiose* et abundat. *Num fuit:* et ipse talis sit et tali pietate v. c fratre?) 18 crediderit (*Mg. Em. 462. Vel perfectum tempus verbi satis demonstrat, de Demetrio hoc dici, qui spem conceperit, non de Perseo, qui nunc credat.*) 19 in *sine uncis* (*Gron.*) XIII, 1 d 2 contulit. volui int. eum post lustr., cum concurrimus, et quidem, si diis placet, lustrationum die, occidere (*Mg. Em. 462*) 8 eo die (*Mg. Em. 463*) 9 evitasse . . . evitaturum (*Mg. Em. 464*) XIV, 4 milites *sine uncis* (*Mg. Amici sodalesque significantur*) milites suos *nisi imperator aut præfectus commemorare non potest.*) 8 est. et sui (*Mg. Em. 464*) 9 (*Scribendum videtur* miscueris. At explica *cet. Neque enim hoc additur ad causam mixtionem refellendam* [aut, si miscere vis, explica], *sed ad novum rei totius fictæ argumentum transitur.*) 10 (*Fort. pu* saverant) 11 adgrederentur, quomodo (*interpunct.*) | (evas fuerunt *Bauer pro* ev. fuerint) XV, 2 regni *sine uncis* (*M Em. 464*) 4 indignus, te patre indignus, omnibus (*Bauer; E 464 n. Potest etiam scriptum fuisse, ut Gron. putavit:* indign maioribus videar. *De proximis cfr. Em. l. c.*) 8 Romanor gratia (*M*) 10 impetrare meo. [in eo] ubi (*Mg. Em. 46 Codd. et Drak.* impetrare. in eo, ubi. *Voces* in eo *errore o W. remanserunt.*) 13 (ac *add. W.*) XVI, 2 vitam, mor (*Dukerus*) 3 (maxime *corruptum est; sed neque* mox, *quod Em 467 dubitanter posui, neque* proxime *satisfacit; neque enim pro* paulo post *Livius dixisse videtur.*) 6 (nisi per deditionem ... recipi, et receptis *Mg. Em. 466 e vest. M, ubi est:* si per . . . recipi receptis. *Drak.* si . . . recipiet, receptis) | (consules *Glarean.; Dra* consulem) 7 (ab A. Terentio *Mg. Em. 467. Codd. et Drak.* a Te rentio) 8 (*Gron.* Dubia ibi, *valde probabiliter*) 11 octoginta pond et duæ coronæ aur. pondo sexag. (*codd. 5 contra M. Pondus coronarum, non numerus, indicatur XXXIX, 5, 14 et 7, 1 numerus coronarum, non pondus XXXIV, 52, 8, XXXVII, 58, 4 et 59, 3, XXXIX, 29, 6 et 42, 3, huius libri c 34, 8 et 43, 6, quod secutus sum, quod duæ coronæ sexaginta septem librarum et nimis paucæ et nimis ponderosæ videntur.* Pondo *ex superioribus repetitum videtur.*) XVII, 4 quo primo maiorum (*codd. Mead. 2 et Pall. Ceteri* quod more maiorum) 7 his XVIII, 2 (Rusca *Wex e Cic. de orat. II* § 261;

d. Pusca, *edd.* Posca) 8 (inde dextram *W; codd. et Drak.* in tram) XIX, 2 sanguinem (*2 codd.; Müller in novis Ann. lol. LXXXV p. 283.*) 3 ad funera (*Mg. Em. 467. Codd. et ık.* tunc) XX, 3 („*De* sed *omisso, quod suspectum Wo, cfr. 5, 3, XXII, 27, 9.*“ *Siesbye*) 5 præterquam fraterni sceleris ld.) 6 exasperari animum (*Lov. 2 et 6*) XXI, 3 (per lcillimum *Gron. pro* perdifficillimum) 7 qua proxime (*codd. aque Drak. Illud M habuisse dicitur.*) | belli ratio (*codd.*) patri [tutum] (*W. Edd. inde a Frob. I* patri tum) 10 ium cuiquam (*codd.*) XXII, 4 (altis locis est *Mg ad . Fin. 537. Codd. et Dr.* aliis locis esset. *Post* nebula *et et nobis excidisse videtur* erant.) XXIII, 8 eum sese esse . *e codd. 8:* eum sese) XXV, 1 L. Æmilius Paulus (*codd. duo* L. Paulus Æmilius) | (duxit *Drak. Codd.* introduxit. d. exercitum introduxit) 8 facit (*codd. Drak. contra M*) VI, 5 negare sese (*Frob. II*) XXVII, 2 qui iam segnius (*codd.*) rætoria porta (*M. Ceteri* extraordinarios [*aut* extraordinariis] a ta) 4 dextram (*codd.*) 5 principalem sinistram (*codd. 9*) 7 dex- (*codd.*) 14 [militum] clamor (*M*) XXVIII, 2 (prope *Muretus; d.* pro se; *Drak.* pro spe) 4 *et* 5 erat. equitibus . . . sinerent, in ra (*Interpunct. mutavimus.*) 6 capta (*M*) | quingenti (*M, qui* enti tres *habet; sed* tres *ex* triduo *ortum est.*) 7 (qui in datoriis *Crev. Codd. et Drak.* qui prædatores) XXIX, 2 *om.* (*Frob. II*) 3 [agri] (*M*) 4 scripta (*edd. vett*) 5 ullo igio (*codd. 8*) 9 eos libros (*M*) XXX, 6 omnibus simul 7 (et ab Rom. *Mg. Em. 468. Codd. et Drak.* continuit quatr. continuum: et illi . . . tenuerunt. Ab Romanis) XI, 5 (equestrem *Gron. Codd. et Drak.* equestrium) 6 ob- naturos (*Gron.*) 7 excitandum pugnæ (*Frob. II*) 9 (captis *Em. 468. Codd. et Drak.* castris) | maxime pugnantibus *l. vett.*) XXXII, 6 milia septingenti (*M*) 7 duo milia ne (*M*) XXXIII, 4 a domo *sine uncis* (*Uss.*) | remiserunt res (*M*) 8 Celtiberorum venientium (*codd. 5*) 9 obpugnando, ec (*Mg. Ad vett. edd. scripturam* oppugnando nec max. s *ex M annotatur* donec maxima pars. *Sed Frob. II* op- navit donec. *Itaque in M non* oppugnando donec *fuit, sed* ugnandonec, *unde in ceteris aut* oppugnando *scribitur omisso , aut aliter aberratur. Fort. scribendum* expugnans.) XXXIV, agrum *Dœring et Mg. Em. 468. Codd. et Drak.* agro) | (*Pro- biliter Huschkius et Nipperdeius* centena quinquagena) 5 statua aurata (*Gron.; Em. 469 n.*) 6 depugnasset (*Mg. . 469. Ut tempus defendatur c. 40, 10 — nam in c. 44, 9 il est prœsidii, si recte ad Livii usum attendas —, coniunc- is colorem non recipit.*) 7 hæ ædes (*codd.*) 14 pacem- [cum] iis (*Gron.; Em. 469 n.*) | qui tum prœsidio (*codd.*

duo recc.) XXXV, 3 Q. *Fulvio* Flacco (*codd.*) 5 primum, ob . . gestas ut diis (*Ald., codd. duo*) 6 (esse *Gron. Codd. et Drak.* esse) 13 (*Fort.* facilius est. *Em. 469*) XXXVI, 6 peditum et octingenti (*codd. 5*) 9 Ti. Semp. ire in Hisp. placuit cit. (*Frob. II*) 10 amplius duabus (*Pighius*)[1]) XXXVII, 9 fecerunt. interim (*interpunct.*) XXXVIII, 3 Samnitibus; Taurasinorum (*M ed.*) | edixerunt, Ligures (*Muretus*) | (Apuani *Muretus pro* ab Anido) 6 (sedes *Crev. pro* ædes) 9 (hostiæ ductæ *Mg. Em. 470 pro* hostes ducti) | (quod *ter Gron. pro* quid) XXXIX, 4 dimitti (*Gron. Ipse hoc Gracchus facturus erat. Excidit* re *ante* ve) XL, 3 (pertulere impetus suos *Crev. pro* perculere impetu suo. *Em. 472 n.*) 4 ecquid auxilii . . . est? actum . . . erit? (*Gron. Em. 472 n.*) | velit (*Mg.*) 5 equorum *sine uncis* (*Tanaq. Faber*) 11 quattuor milia cum sign. mil. ducentis sept. septem (*Mg. Em. 472. M ed.* plus tria millia mille ducenti septuaginta septem cum signis militaribus. *Cfr. XXXII, 6, 7: capta* duo millia et ducentos et s. mil. centum triginta duo.) 11 *et* 12 prope DC. nullis castris (*Mg. Em. 471 coniectura incerta. M ed.* prope mille centum in illis c.) XLI, 3 Neapolin (*Drak.*) 7 præerant A. Postumius *et* frater . . Nobilior; secundæ legionis Fulvius tribunus mil. erat. is (*Mg. Em. 473. Si M. Fulvius cum A. Postumio excercitui præfuisset, non exspectasset* suos menses. *De Frob. I vid. supra p. VI.*) 9 deduxit (*Gron.*) 11 causa ignominiæ (*Mg. Em. 473*) XLII, 1 superiore * * ex Illyrico . . . redierat (*Mg. Em. 475. Codex, Gelenio teste, non* redierat, *sed* redisset. *Fort.* rediit, et inde —.) 2 rebus legatos (*Frob. II*) 7 (*Fort.* cooptatus; is tum præt. erat.) 10 ultimum de cælo (*Sigon.* Ultimum *non est* ad extremum, postremo, nequ *hoc ultimum, sed mediæ rei agendæ intervenit.*) 11 secundo loco nominatus erat (*Mg. M ed.* sec. loco inauguratus erat) 12 Flaccus; inde pontifex (*Mg., sed* inde *iam W. Cod., Gelenio teste:* Flaccus in pontificem maximum Æmilius) XLIII, 1 quo Luna colonia (*M ed.*) 6 unum, * * et signati (*Mg. Em. 476*) XLIV, 10 causa ludorum (*Mg. Em. 473*) XLV, 1 deusserat (*Frob. II*) | cunctas; et ea tum aliquanto (*Mg. coni. dubit.*) 2 Latinas mox subito (*Koch.*) 3 (prostravit *pro* constravit *Anon. ap. Drak.*) 5 sacrificaretur, et [fulminibus complura loca deformaret ædem Iovis] ut (*Mg. Em. 476*) XLVI, 6 dicerentur, nisi forte inplacabiles fueritis * * inplicaverint

---

[1]) *In cap. 37, 3* (edixerunt) *desinunt omnes codices præter M, e qu expressa est reliqua libri pars in ed. Mog.* (*M ed.*), *emendata ex codi a Gelenio in ed. Frob. II.*

cidit aliquid huiusmodi: nisi præstaret ea commemorare, ne mitigare vos possint; *sequebatur:* nisi forte implacabiles irores [*?*] implicaverunt animos vestros.) 7 hac etiam (*M L*) 14 (*Videndum, ne sic Livius scripserit:* Inde Æmilius um alia, tum . . deiectum, Fulvius contra queri, se, *om.* estus) 15 dextras (*M ed.*) | mittere vere (*Mg.*|*Fort.* remittere se ac ire. *Em. 477 n.*) XLVII, 1 reverteretur, si maius ibi ellum esset; Gracchus in ult. Celt. penetraret. *is* Mundam *Notavi tantum lacunam, retenta M ed. scriptura, nisi quod i ea est* si Gracchus maius sibi. *Cfr. Em. 477, ubi non ecte de Gracchi nomine dubitasse videor. Graccho datæ partes, ut, si maius in altera Postumii provincia bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret, alioquin* * * *.) 2 primo (*Gelenius, incertum, e codicene*) 4 (accienda *Tan. Faber pro* accienda) | eos *sine uncis* (*Crev.*) 8 legati missi (*Duk.*) 9 (e *add. Duker.*) 10 sestertium nummum quater (*Gron.*) XLVIII, 3 petebat (*Frob. II. M ed.* petebat is) XLIX, 1 (depopulandam *Gron. pro* depopulandum) 6 ab eo, sibine liceret (*Gron. M ed.* ab eo ne sibi) 7 illos ad me * * suspicere (*M*) L, 1 (Ergavica *Glareanus pro* Ergavia) 3 magnopere, * * crederes (*Mg. Em. 479. M ed.* magnopere berbice crederes) | (legisse *Frob. I. M* ed. legisset, *Drak.* legerint) 6 (expugnasse *Gron. pro* opugnasse) LI, 1 (lectus *Dukerus pro* electus) 2 hæc confecerunt (*Mg. Em. 479*) | (inseruerat *Douiat. pro* insuerat; *Drak.* posuerat) 4 in Tiberim (*Mg. Em. ibid.*) 6 et forum *sine uncis* (*Uss. e superiore versu voces repetitas putat; nam et rum sic nude positum et forum extra portam offensionem habet.*) | Spei ad Tiberim *et ad* ædem (*G. A. Becker. M ed.* pei ad Tiberim ædem) 7 abducendam *errore* 8 publica[que ta]occupata (*Mg.*) LII, 1 dedicationis templorum (*Mg. Em. 74. De* causa *inter duos genitivos interposito cfr. XXVIII, 1, 1, XXXV, 51, 7, XLI, 28, 11, XLII, 37, 6. Quæ W. antavit, omnino non intelligo. Ludi fiebant pecuniaque ad eos cernebatur dedicationis causa.*) | (*Fort.* annos. *Em. 474.*) 5 ausa patrandæ pacis *sine not.* (*M ed.* regibus dirimendo iput subigendis patrandæ pacis. *Fuitne* patrandæ paci? *etsi, ade* caput *ortum sit, nescio.*) | (ad pugnam *Ritschl pro* hæc igna) | (*Lacunam post* filio *notavit Sigon.*) 6 eos ipso Antiocho (*Ritschl M ed.* cos. ipso Antiocho) | (cum *add. G. Hermannus*) | (antea invicta *W. M ed.* antea sic victa) | quadranta duæ (*M ed. Non constat, utrum cum Glareano* XLII *ribendum sit, an cum Ursino* XIII; *v. Liv. XXXVII, 30, 8, ap. Syriac. XXVII.*) LIII, 1 vallesque saltus (*Drak.*) 2 stium omnisque (*Mg. Em. 479*) 3 celeriter * * et ex prov.

(*W.*) LIV, 8 multa adsoleat veritas præbere (*W. M ed.* multa adsolet . . . præbere. *Frob. II* multa adsoleat . . . præbere) 9 (ut ministri *Bekkerus. M ed.* et min.) LV, 3 possis (*Mg.*) 4 (oblatum *Tan. Faber. M ed.* vocatum) | iuberet (*Gron.*) 8 (superesset quam quod alter *addidit Mg. Em. 480*) LVI, 2 (Is spe *W. M ed.* spe. *Frob. I* qui spe) 9 cum diris exstinct. esse exsecr. (*Gron. M ed.* filii cum diris agitarent exstinctum esse exsecrationibus) 10 admoneri (*Ed. Paris. 1573, fortasse felici casu. Em. 480 n.*) | si haud * * * statim (*A. Perizon. M ed.* si haud statim) 11 nuntios per dispositos *, ita (*Frob. II. M ed.* perdispositos ita) LVII, 2 bello contrahendas (*Mg. Cum dilatione belli recte coniunguntur vires ei subtractæ, et hoc effecit Philippi mors eoque pertinent, quæ sequuntur de Bastarnis a Macedonum partibus seiunctis. Quod ad belli vires contrahendas pertineat, nihil commemoratur nec, utri parti ea commoditas evenerit, significatur.*) 3 (Cotto; *Cotto* nobilis *W. M ed.* Cotto nobilis) | Bastarna, [ea res] Antigonus sæpius cum (Bastarnes *Mg.*, sæpe invitus *Frob. II. M ed.* sæpe iunius cum. *Fort.* prope invitus) 5 sedes fundare (*Frob. I. M ed.* se fundare) 7 (æquales *notavit Duk.*) 9 (rem *addidit Gron.*) LVIII, 1 fuerant. * * ingressi sunt pacato agmine *digressu* deinde (*Mg. Em. 481. M ed.* fuerant. Digressi sunt pacato agro deinde Cottonis. *Frob. I* fuerant. Ingressi sunt pacato agmine fide Cottonis) | post *ad* famam (*Mg. Em. 482. M ed.* post famam) | empto contenti esse aut in agmine contineri poterant, ne (*Mg. coniectura dubia. M ed.* euito contentio esse poterant aut in agmine contineri ne. *Frob. I* empto contenti esse poterant aut in agm. cont. ne. *Particula* aut *ex extremis litteris verbi* poterant *ortum videtur. Potest etiam scriptum fuisse:* contenti erant aut in agm. contineri poterant, ne —.) 3 (Quo quum subire *Gron. M ed.* quo ubi ire) 8 hominum *in Dardaniam*, qui Clondico duce profecti (*Mg. Em. 482. M ed.* hominum Clondico duce profecti) | venerat, [Apolloniam] mediterraneam regionem (*Mg. Em. 483*) | repetit (*Frob. I*) LIX, 2 (trecenos *ed. Cervicorni pro* tricenos) 7 (in fanis *Dukerus pro* in foris) | quæ in (*Dukerus*) 8 (lanx *pro* lana *Cuperus*, apposita *pro* opposita *Sigon. ex Obsequ.. Interpunct. correxit Mg. Em. 483. Erat:* decidit. De mensa oleas.)

Errores ante usum libri emendandi.

	Scriptum est:	Scriptum oportuit:
4	divisam classem partim	divisa classe partem
- 6	partim	partem
- 1	Cephalaniam	Cephalleniam
- 5 ab imo	Cephalaniæ	Cephalleniæ
- 12	causam esse	esse causam
- 4	Callipolin	Callipolim
- 7 ab imo	uti	vel
- 25	abumpta	absumpta
- 19	et	*et*
- 20	Pictorem,	Pictorem
- 17	dixit,	dixit;
- 10 ab imo	*Tum* Fulvius	*Tum Fulvius*
- 9 ab imo	contionibns	contionibus
- 15	indicetis	iudicetis
- 20	iuaugurarunt	inaugurarunt

Liber XXXVI.

Cornelium Cn. filium Scipionem et M'. Acilium Glabrionem 1
sules inito magistratu patres, priusquam de provinciis agerent, 2
divinas facere maioribus hostiis iusserunt in omnibus fanis,
uibus lectisternium maiorem partem anni fieri solet, precari-
quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res
atui populoque Romano bene atque feliciter eveniret. Ea om- 3
sacrificia læta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est, et
haruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani
pagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc quum 4
antiata essent, solutis religione animis, patres rogationem
populum ferri iusserunt, vellent iuberentne cum Antiocho 5
e, quique eius sectam secuti essent, bellum iniri; si ea
lata rogatio esset, tum, si ita videretur consulibus, rem
gram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem 6
tulit. Tum senatus decrevit, ut consules Italiam et Græciam
vincias sortirentur; cui Græcia evenisset, ut præter eum
erum militum, quem L. Quinctius consul in eam provinciam
auctoritate senatus scripsisset imperassetve, ut eum exercitum 7
iperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatus consulto
Macedoniam traiecisset; et extra Italiam permissum, ut, si res 8
tulasset, auxilia ab sociis, ne supra quinque millium numerum,

acciperet. L. Quinctium superioris anni consulem legari ad
9 id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Boiis iussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent, alterum ut mitteret Romam, eæque urbanæ legiones essent paratæ, quo senatus censuisset.
2 His ita in senatu *haud* ad id, quæ cuius provincia foret, decretis,
2 tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit Certa deinde sorte, senatus consultum factum est, quod populus Romanus eo tempore bellum iussisset esse cum rege Antiocho, quique sub imperio eius essent, ut eius rei causa supplicationem imperarent consules, utique M'. Acilius consul ludos magnos Iovi voveret et dona ad omnia pulvinaria.
3 Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit: „Si duellum, quod cum rege Antiocho sumi populus iussit, id ex sententia senatus populique Romani
4 confectum erit, tum tibi, Iuppiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet, donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit.
5 Quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti donaque data recte sunto.“ Supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per biduum fuit.
6 Consulibus sortitis provincias, extemplo et prætores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis.
7 L. Æmilio Paulo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti: A. Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatus consulto a L. Quinctio consule, dati sunt, iussusque tueri
8 omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Æmilio Paulo in ulteriorem Hispaniam, præter eum exercitum, quem a M. Fulvio proconsule accepturus esset, decretum est, ut novorum militum tria millia duceret et trecentos equites, ita ut in iis duæ partes
9 socium Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur,
10 in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus ab

. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque
:cipere iussus; L. Valerium, si ita videretur, pro prætore in 11
ovincia retinere, et provinciam ita dividere, ut una ab
grigento ad Pachynum esset, altera a Pachyno Tyndareum; eam
aritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret.
dem prætori mandatum, ut duas decimas frumenti exigeret; 12
ad mare comportandum devehendumque in Græciam curaret.
em L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum; 13
terum non in Græciam, sed Romam id frumentum portari
icere. C. Livius prætor, cui classis evenerat, triginta navibus 14
ratis, traiicere in Græciam primo quoque tempore iussus et ab
ilio naves accipere. Veteres naves, quæ in navalibus erant, ut 15
iceret et armaret, M. Iunio prætori negotium datum est,
in eam classem socios navales libertinos legeret. Legati 3
ni in Africam ad Carthaginienses et in Numidiam ad
mentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi,
) quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in 2
paratum curamque eius belli civitas intenta fuit, ut P.
rnelius consul ediceret, qui senatores essent quibusque in 3
iatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus
ent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam
le eo die redire posset, neve uno tempore quinque senatores
urbe Roma abessent. In comparanda impigre classe 4
Livium prætorem contentio orta cum colonis maritimis
ilisper tenuit. Nam quum cogerentur in classem, tribunos 5
bi appellarunt; ab iis ad senatum reiecti sunt; senatus ita,
ad unum omnes consentirent, decrevit, vacationem rei
valis his colonis non esse. Ostia et Fregenæ et Castrum 6
vum et Pyrgi et Antium et Tarracina et Minturnæ et
uessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certarunt.
nsul deinde M'. Acilius ex senatus consulto ad collegium 7
ialium retulit, ipsine utique regi Antiocho indiceretur bellum,
satis esset ad præsidium aliquod eius nuntiari; et num 8
tolis quoque separatim indici iuberent bellum, et num prius
ietas et amicitia eis renuntianda esset quam bellum indicendum.

9 Fetiales responderunt, iam ante sese, quum de Philippo consulerentur, decrevisse nihil referre, ipsi coram an ad præ-
10 dium nuntiaretur; amicitiam renuntiatam videri, quum legatis toties repetentibus res nec reddi nec satisfieri æquum censuissent;
11 Ætolos ultro sibi bellum indixisse, quum Demetriadem, sociorum
12 urbem, per vim occupassent, Chalcidem terra marique oppugnatum issent, regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano
13 inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M'. Acilius consul edixit, ut, quos L. Quinctius milites conscripsisset et quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam ire oporteret, et tribuni militum legionis primæ et tertiæ, ut ii omnes Brundisium idibus Maiis convenirent.
14 Ipse ante diem quintum nonas Maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies et prætores in provincias profecti sunt.

4 Sub idem tempus et legati ab duobus regibus, Philippo et Ptolemæo, [Ægypti rege,] Romam venerunt, Philippo pollicente
2 ad bellum auxilia et pecuniam et frumentum; a Ptolemæo etiam
3 mille pondo auri, viginti millia pondo argenti allata. Nihil eius acceptum; gratiæ regibus actæ. Et quum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliam venturum belloque interfuturum polliceretur,
4 Ptolemæo id remissum; Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M'. Acilio consuli non
5 defuisset. Item ab Carthaginiensibus et Masinissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modium *millia* mille, hordei quingenta ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos pollicii;
6 id ut ab se munus Romani acciperent, petere sese; et classem
7 [suorum] suo sumptu comparaturos, et stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne
8 daturos; Masinissæ legati, quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modium tritici, ducenta quinquaginta hordei, equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium consulem
9 missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum
10 eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum, præterquam si quid navium ex-

edere deberent; de pecunia item responsum, nullam ante em accepturos.

Quum hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne 5
ssaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat vitatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum niebant; sicut Epirotæ communi gentis consensu et Elei Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achæos 2
tebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum ntiocho primum civitati suæ arma illaturos *credebant*. Mille 3
pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum gatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi; ud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent, ne id offenderent Romanos. Petebant enim, ne se temere in 4
usam deduceret, expositos adversus Italiam pro omni Græcia primos impetus Romanorum excepturos; sed si ipse posset 5
restribus navalibusque copiis præsidere Epiro, cupide eum nes Epirotas et urbibus et portibus suis accepturos; si id n posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano llo obiiceret. Hac legatione id agi apparebat, ut, sive, 6
od magis credebant, abstinuisset Epiro, integra sibi omnia ud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem atia, quod accepturi fuissent venientem, sive venisset, sic 7
oque spes veniæ ab Romanis foret, quod, non exspectato nginquo ab se auxilio, præsentis viribus succubuissent. Huic 8
n perplexæ legationi quia non satis in promptu erat, quid sponderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, se ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur.

Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ 6
versus Romanos eas, quas ante dixi, habentem, Brachyllæ cem et bellum a Quinctio Coroneæ propter Romanorum ilitum cædes illatum, re vera per multa iam sæcula publice 2
ivatimque labante egregia quondam disciplina gentis et ultorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum n posset. Obviam effusis undique Bœotiæ principibus 3
hebas venit. Ibi in concilio gentis, quanquam et ad

Delium impetu in præsidium Romanum facto et ad Chalcidem
4 commiserat nec parvis nec dubiis principiis bellum, tamen
eandem orationem *est* exorsus, qua in colloquio primo ad
Chalcidem quaque per legatos in concilio Achæorum usus erat,
ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet.
5 Neminem, quid ageretur, fallebat; decretum tamen sub leni ver-
borum prætextu pro rege adversus Romanos factum est.
6 Hac quoque gente adiuncta, Chalcidem regressus, præmissis
inde litteris, ut Demetriadem convenirent principes Ætolorum,
cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem
7 indictum concilio venit. Et Amynander, accitus ad consultandum
ex Athamania, et Hannibal Pœnus, iam diu non adhibitus,
8 interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum gente est,
quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur.
9 In eo modo diversæ sententiæ erant, quod alii extemplo
agendum, alii ex hieme, quæ tum ferme media erat, differendum
10 in veris principium, et alii legatos tantummodo mittendos,
alii cum omnibus copiis eundum censebant terrendosque metu,
7 si cunctarentur. Quum circa hanc fere consultationem disceptatio
omnis verteretur, Hannibal nominatim interrogatus sententiam in
universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali
2 oratione avertit: „Si, ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus
essem in consilium, quum de Eubœa, de Achæis deque Bœotis
agebatur, eandem sententiam dixissem, quam hodie, quum de
3 Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum et Macedonas
in societatem belli quacunque ratione censeo deducendos esse.
4 Nam quod ad Eubœam Bœotosque et Thessalos attinet, cui
dubium est, quin (ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus
adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad
5 impetrandam veniam utantur), simul ac Romanum exercitum
in Græcia viderint, ad consuetum imperium se avertant, nec
iis noxiæ futurum sit, quod, quum Romani procul abessent,
vim tuam præsentis exercitusque tui experiri noluerint?
6 Quanto igitur prius potiusque est Philippum nobis coniungere
quam hos? cui, si semel in causam descenderit, nihil integri

uturum sit, quique eas vires afferat, quæ non accessio tantum
d Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere
otuerint Romanos. Hoc ego adiuncto (absit verbo invidia) 7
ui dubitare de eventu possim, quum, quibus adversus
hilippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipsi
ppugnentur? Ætoli, qui Philippum, quod inter omnes constat, 8
icerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt; Amynander 9
que Athamanum gens, quorum secundum Ætolos plurima fuit
pera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum te quieto 10
otam molem sustinebat belli; nunc duo maximi reges Asiæ
uropæque viribus adversus unum populum, ut meam utramque
ortunam taceam, patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum
gi parem (qui quid tandem erat vobiscum comparatus?)
eretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet, coniungi 11
obis Philippum posse? Una communis utilitas, quæ societatis
aximum vinculum est, altera auctores vos Ætoli. Vester enim 12
gatus hic Thoas inter cetera, quæ ad exciendum in Græciam
ntiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit,
remere Philippum et ægre pati, sub specie pacis leges servitutis
ibi impositas. Ille quidem feræ bestiæ vinctæ aut clausæ 13
t refringere claustra cupienti regis iram verbis æquabat.
ius si talis animus est, solvamus nos eius vincula et
austra refringamus, ut erumpere diu coercitam iram in
ostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra 14
overit, at nos, quoniam nobis eum coniungere non possumus,
e hostibus nostris ille coniungi possit, caveamus. Seleucus 15
lius tuus Lysimachiæ est; qui si eo exercitu, quem secum
abet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari,
acile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum
uenda avertet. De Philippo meam sententiam habes; de ratione 16
niversi belli quid sentirem, iam ab initio non ignorasti.
uod si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam
t castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurum-
ue et Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere et, qui maximus iis
error est, Hannibalem in Italia esse audirent; nunc quoque 17

accersas censeo omnes navales terrestresque copias. Sequantur
classem onerariæ cum commeatibus; nam hic sicut ad belli
munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum.
18 Quum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim
Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac
19 tutus pateat, partim ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamque
spectat, traiicies; ipse cum omnibus terrestribus copiis in
20 Bullinum agrum procedes; inde Græciæ præsidebis, et speciem
Romanis traiecturum te præbens et, si res poposcerit, traiecturus.
Hæc suadeo, qui, ut non omnis peritissimus sim belli, cum Ro-
21 manis certe bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium
dedi, in eadem nec infidelem nec segnem operam polliceor.
Dii approbent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit."

8 Hæc ferme Hannibalis oratio fuit, quam laudarunt magis
in præsentia, qui aderant, quam rebus ipsis exsecuti sunt;
nihil enim eorum factum est, nisi quod ad classem copiasque
2 accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larisam ad
concilium Thessalorum sunt missi, et Ætolis Amynandroque
dies ad conveniendum *cum* exercitu Pheras est indictus.
3 Eodem et rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum oppe-
ritur Amynandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum
cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum
circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit,
4 sive ab ipso, quærente sibi commendationem ad Macedonum
gentem et invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset,
monitus, sive ab insita regibus vanitate ad consilium speciosum
5 amplum, re inane animo adiecto. Tumulus est in unum
ossibus, quæ passim strata erant, coacervatis factus, qui nullam
gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit.
6 Itaque qui ad id tempus fortunam esset habiturus in consilio,
is extemplo ad M. Bæbium proprætorem misit, Antiochum in
Thessaliam impetum fecisse; si videretur ei, moveret ex hibernis;
se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.

9 Antiocho ad Pheras iam castra habenti, ubi coniunxerant
2 ei se Ætoli et Amynander, legati ab Larisa venerunt, quærentes,

factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos,
ıntes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei
, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos 3
duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt; ii
litu, iam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam
unt. Legatis Larisæorum rex clementer respondit, non 4
ndi, sed tuendæ et stabiliendæ libertatis Thessalorum
Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Pheræis 5
ıissus; cui nullo dato responso, Pheræi ipsi legatum
principem civitatis Pausaniam miserunt. Qui quum 6
imilia iis, ut in causa pari, quæ pro Chalcidensibus
ıio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam
gisset, rex etiam atque etiam deliberare eos iussos, 7
silii caperent, cuius, dum in futurum nimis cauti et
ısent, extemplo pæniteret, dimisit. Hæc renuntiata 8
gatio quum esset, ne paulum quidem dubitarunt, quin
ırga Romanos, quicquid fors belli tulisset, paterentur.
hi summa ope parabant se ad urbem defendendam, 9
omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus et,
ıis intelligeret (neque enim dubium erat), in eventu 10
ı positum esse, quam primam aggressus esset, aut
ınde ab universa gente Thessalorum aut timeri se,
ndique terrorem obsessis iniecit. Primum impetum 11
onis satis constanter sustinuerunt; dein quum multi
ıtes caderent aut vulnerarentur, labare animi cœperunt.
deinde castigationibus principum ad perseverandum 12
ito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus iam
ı interiorem partem urbis concesserunt, cui brevior
nitionis circumiectus erat. Postremo victi malis,
erent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset,
t sese. Nihil deinde moratus rex quattuor millia 13
n, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec
deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens
, qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo 14
ndem fecissent. Cum ipsa urbe Hippolochus La-

15 risæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inviolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram [rex] ad conciliandos Larisæorum animos credebat.

10 Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Crannonem profectus cum toto exercitu primo adventu cepit. 2 Inde Cierium et Metropolim et iis circumiecta castella recepit, omniaque iam regionis eius præter Atracem et Gyrtonem in 3 potestate erant. Tunc aggredi Larisam constituit, ratus vel terrore ceterarum expugnatarum vel beneficio præsidii dimissi vel exemplo tot civitatium dedentium sese non ultra in perti- 4 nacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa inssit, quadrato agmine ad urbem incessit, ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larisæorum inter metum præsentem hostium et 5 verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum iuventute occupat Pellinæum, et Menippus cum tribus millibus peditum Ætolorum et ducentis equitibus in Perrhæbiam profectus Mallœam et Cyretias vi cepit *et* depopulatus 6 est agrum Tripolitanum. His raptim peractis Larisam ad regem redeunt; consultanti, quidnam agendum de Larisa esset, 7 supervenerunt. Ibi in diversum sententiæ tendebant, aliis vim adhibendam et non differendum censentibus, quin operibus et machinis simul undique mœnia aggrederetur urbis sitæ in 8 plano, aperto et campestri undique aditu, aliis nunc vires urbis nequaquam Pheris conferendæ memorantibus, nunc hiemem et tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni 9 atque oppugnationi urbium aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam forte 10 venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Dassaretiis congressus App. Claudium ex communi consilio ad præsidium Larisæ misit, qui per Macedoniam magnis itineribus 11 in iugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larisa abest, in ipsis faucibus saltus, 12 quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castra metatus latius quam pro copiis et plures, quam quot satis in usum erant, ignes quum accendisset, speciem, quam quæsierat, hosti fecit, omnem

i Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque 13
emem instare apud suos causatus rex, unum tantum moratus
em ab Larisa recessit et Demetriadem rediit; Ætolique et
thamanes in suos receperunt se fines. Appius etsi, cuius 14
i causa missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen
arisam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit;
iplexque lætitia erat, quod et hostes excesserant finibus et 15
tra mœnia præsidium Romanum cernebant.

Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus 11
rginis Chalcidensis, Cleoptolemi filiæ, quum patrem primo
legando, deinde coram ipse rogando fatigasset, invitum se
avioris fortunæ condicioni illigantem, tandem impetrata re, 2
nquam in media pace nuptias celebrat, et reliquum hiemis,
blitus, quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum
Græciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in con-
viis et vinum sequentibus voluptatibus ac deinde ex fatigatione
agis quam satietate earum in somno traduxit. Eadem omnes 3
ræfectos regios, qui ubique, ad Bœotiam maxime, præpositi
ibernis erant, cepit luxuria, in eandem et milites effusi sunt,
ec quisquam eorum aut arma induit aut stationem aut vigilias 4
rvavit aut quicquam, quod militaris operis aut muneris esset,
cit. Itaque principio veris, quum per Phocidem Chæroneam, 5
uo convenire omnem undique exercitum iusserat, venisset,
cile animadvertit, nihilo severiore disciplina milites quam
ucem hibernasse. Alexandrum inde Acarnana et Menippum 6
lacedonem Stratum Ætoliæ copias ducere iussit; ipse, Delphis
acrificio Apollini facto, Naupactum processit. Consilio principum 7
Etoliæ habito, via, quæ præter Calydonem et Lysimachiam
rt ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant,
ccurrit. Ibi Mnasilochus princeps Acarnanum, multis emptus 8
enis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam
rætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam
ntentiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniæ 9
aput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli
ropter metum Romanæ classis, quæ cum Atilio quæque circa

10 Cephalaniam erat, arte eos est aggressus. Nam quum in
concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse et
omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem et Thyrreum,
11 ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur, fuere, qui dicerent,
nihil attinere omnes tumultuose concitari, satis esse quingentorum
hominum præsidium. Eam iuventutem nactus, trecentis Medionæ,
ducentis Thyrrei in præsidio positis, id agebat, ut pro obsidibus
12 futuri venirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati
regis Medionem venerunt. Quibus auditis quum in contione,
2 quidnam respondendum regi esset, consultaretur et alii manendum
in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis
3 censerent, media visa est Clyti sententia, eoque accepta est, ut
ad regem mitterent legatos peterentque ab eo, ut Medionios
super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur.
4 In eam legationem Mnasilochus et qui eius factionis erant,
de industria coniecti, clam missis, qui regem admovere copias
5 iuberent, ipsi terebant tempus. Itaque vixdum iis egressis [legatis]
Antiochus in finibus et mox ad portas erat, et trepidantibus,
qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque iuventutem ad
arma vocantibus, ab Clyto et Mnasilocho in urbem est inductus;
6 et aliis sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam, qui dissentiebant,
ad regem convenerunt. Quos placida oratione territos quum
permulsisset, ad spem vulgandæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ
7 defecerunt. Thyrreum a Medione profectus est, Mnasilocho eodem
et legatis præmissis; ceterum detecta Medione fraus cautiores, non
8 timidiores Thyrreenses fecit. Dato enim haud perplexo responso,
nullam sè novam societatem nisi ex auctoritate imperatorum
Romanorum accepturos, portisque clausis, armatos in muris
9 disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum
animos Cn. Octavius missus a Quinctio, quum præsidium et
paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephalaniæ
præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, implevitque spei
10 socios, M'. Acilium consulem iam cum legionibus mare traiecisse
11 et in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem
veri tempus anni maturum iam ad navigandum faciebat, rex,

esidio Medione imposito et in quibusdam aliis Acarnaniæ pidis, Thyrreo abscessit et per Ætoliæ ac Phocidis urbes alcidem rediit.

Sub idem tempus M. Bæbius et Philippus rex, iam ante 13
r hiemem in Dassaretiis congressi, quum App. Claudium, ut sidione Larisam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id 2
opus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regressi, ncipio veris coniunctis copiis in Thessaliam descenderunt.
Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes Philippus 3
llœam Perrhæbiæ, Bæbius Phacium est aggressus; quo mo prope impetu capto, Phæstum eadem celeritate capit. le Atracem quum se recepisset, Cyretias hinc et Eritium 4
:upat; præsidiisque per capta oppida dispositis, Philippo sus obsidenti Mallœam se coniungit. Sub adventum Romani 5
ercitus, seu ad metum virium seu ad spem veniæ, quum lidissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes upaverant, uno agmine ierunt; erant autem hæc, Æginium, 6
icinium, Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde 7
llinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis ditibus et equitibus quadraginta in præsidio erat, circumsidunt priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum, qui monerent, vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter 8
pondit, vel Romanis vel Thessalis se crediturum fuisse, Philippi se potestatem commissurum non esse. Postquam 9
paruit vi agendum, quia videbatur et Limnæum eodem npore oppugnari posse, regem ad Limnæum ire placuit; ebius restitit ad Pellinæum oppugnandum.

Per eos forte dies M'. Acilius consul cum viginti millibus 14
ditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis mari iecto pedestres copias Larisam ducere tribunos militum sit, ipse cum equitatu Limnæum ad Philippum venit.
dventu consulis deditio sine cunctatione est facta traditumque 2
esidium regium et cum iis Athamanes. Ab Limnæo Pel- 3
æum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt se, deinde et Philippus Megalopolitanus; cui decedenti 4

præsidio quum obvius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari iussit, ipse congressus fratrem haud sane decoro maiestati suæ ioco appellavit. Deductus inde ad consulem custodiri iussus *est*, et haud ita multo post in vinculis Romam missus. Cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est; fuere autem ad quattuor millia hominum. Consul Larisam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. In itinere ab Cierio et Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiendæ exercitum eo duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commorantes, et Amynander, cuius præsentis maiestas aliquos in fide continuisset, veritus, ne traderetur Philippo iam pridem hosti et Romanis merito tunc propter defectionem infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit Ambraciamque se contulit. Ita Athamania omnis in ius dicionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maxime iumenta, quæ et navigatione et postea itineribus fatigata erant, paucos Larisæ moratus dies, vehis renovato modica quiete exercitu, Crannonem est progressus. Venienti Pharsalus et Scotussa et Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. Ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit, ceteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit et quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinum Maliacum cœpit. Appropinquans faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe iuventus omnis armata silvas et itinera insedit et in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo misit, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos a tali furore; postquam perseverare in incepto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. Tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex silvis insidiatorum cædes facta est.

Ab Thaumacis altero die consul ad Spercheum amnem pervenit; 15
inde Hypataeorum agros vastavit.

Quum haec agebantur, Chalcide erat Antiochus, iam tum 15
cernens, nihil se ex Graecia praeter amoena Chalcide hiberna
et infames nuptias petisse. Tunc Aetolorum vana promissa
incusare et Thoantem, Hannibalem vero non ut prudentem 2
ipatum virum, sed prope vatem omnium, quae tum evenirent,
admirari. Ne tamen temere coepta segnitia insuper everteret, nun-
tios in Aetoliam misit, ut, omni contracta iuventute, convenirent
Lamiam; et ipse eo decem millia fere peditum ex iis, qui postea 3
venerant ex Asia, expleta et equites quingentos duxit. Quo 4
num aliquanto pauciores quam unquam antea convenissent,
i principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque
dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos ex
vitatibus suis evocarent; nec auctoritate nec gratia nec 5
perio adversus detrectantes militiam valuisse, destitutus
dique et ab suis, qui morabantur in Asia, et ab sociis,
i ea, in quorum spem vocaverant, non praestabant, intra
itum Thermopylarum sese recepit. Id iugum, sicut Appennini 6
rso Italia dividitur, ita mediam Graeciam dirimit. Ante 7
itum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus et
arrhaebia et Magnesia et Thessalia est et Phthiotae Achaei
; sinus Maliacus; intra fauces ad meridiem vergunt Aetoliae 8
rs maior et Acarnania et cum Locride Phocis et Boeotia
iunctaque insula Euboea et, excurrente in altum velut
promuntorio, Attica terra, sita ab tergo, et Peloponnesus.
Hoc iugum ab Leucate et mari ad occidentem verso per 9
Aetoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens ea aspreta
ipesque interiectas habet, ut non modo exercitus, sed ne
expediti quidem facile ullas ad transitum calles inveniant.
Extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod 10
latissimum est, Callidromon appellatur, in cuius valle ad
Maliacum sinum vergente iter est non latius quam sexaginta
passus. Haec una militaris via est, qua traduci exercitus, si 11
non prohibeantur, possint. Ideo Pylae et ab aliis, quia calidae 12

aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas morte magis memorabili quam pugna.

16 Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat. 2 Et quum duplici vallo fossaque et muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidum permunisset omnia, 3 satis fidens, nunquam ea vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex quattuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, et Heracleam haud dubium consulem oppugnaturum, et iam multis nuntiantibus, circa 5 Hypatam omnia evastari. Consul depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem posuit castra. Ætolorum utræque manus 6 Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita et præsidiis obsæpta videbantur, timor incessit, ne quas per imminentia iuga calles invenire 7 ad transitum Romanus; nam et Lacedæmonios quondam ita a Persis circumitos fama erat et nuper Philippum ab iisdem 8 Romanis. Itaque nuntium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romani 9 possent. Hoc nuntio audito, dissensio inter Ætolos orta est. Pars imperio parendum regis atque eundum censebant, pars 10 subsistendum Heracleæ ad utramque fortunam, ut, sive victus ab consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis, sive vinceret, ut 11 dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. Duo millia Heracleæ substiterunt, duo trifariam divisa Callidromum et Rhoduntiam et Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere.

Consul postquam insessa superiora loca ab Ætolis vidit, 17
Porcium Catonem et L. Valerium Flaccum, consulares
ıtos, cum binis millibus delectorum peditum ad castella
olorum, Flaccum in Rhoduntiam et Tichiunta, Catonem in
lidromum mittit. Ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, 2
atos in contionem milites paucis est allocutus: „Plerosque
ium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac
em provincia T. Quinctii ductu auspicioque militaveritis.
edonico bello inexsuperabilior saltus ad amnem Aoum 3
quam hic; quippe portæ sunt hæ, et unus inter duo 4
ia clausis omnibus velut naturalis transitus est. Munitiones
locis opportunioribus tunc fuerunt et validiores impositæ.
rcitus hostium ille et numero maior et militum genere
uanto melior; quippe illic Macedones Thracesque et Illyrii 5
it, ferocissimæ omnes gentes, hic Syri et Asiatici Græci
:, vilissima genera hominum et servituti nata. Rex ille 6
icosissimus, exercitatus iam inde ab iuventa finitimis
acum atque Illyriorum et circa omnium accolarum bellis;
ut aliam omnem vitam omittam, is est, qui, quum ad 7
rendum populo Romano bellum ex Asia in Europam
isset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit,
m quod amoris causa ex domo privata et obscuri etiam
r populares generis uxorem duxit et novus maritus, velut 8
natus nuptialibus cenis, ad pugnam processit. Summa
am speique eius in Ætolis fuit, gente vanissima et
atissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus
eritur; nam nec frequentes convenerunt nec contineri in castris 9
ierunt, et in seditione ipsi inter sese sunt, et, quum Hypatam
dam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati refugerunt
ga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse con- 10
us, nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam
re, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante
gione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur,
lidit se intra rupes, ne ante fauces quidem saltus, ut quondam 11
edæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris; quod

quantum interest ad timorem ostendendum, an muris urbis
12 alicuius obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum
tuebuntur angustiæ nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt.
Satis undique provisum atque præcautum est, ne quid adversus
13 vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo
vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare
(quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo
ante nunc ab Ætolis et ab Antiocho liberare), neque ea tantum
in præmium vestrum cessura, quæ nunc *in* regiis castris sunt,
14 sed illum quoque omnem apparatum, qui in dies ab Epheso
exspectatur, prædæ futurum; Asiam deinde Syriamque et omnia
usque ad ortum solis ditissima regna Romano imperio aperturos.
15 Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare Rubrum Oceanus
fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit, et omne
humanum genus secundum deos nomen Romanum veneretur?
16 In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die
bene iuvantibus diis, acie decernamus."

18 Ab hac contione dimissi milites, priusquam corpora
curarent, arma et tela parant. Luce prima signo pugnæ pro-
posito instruit aciem consul, arta fronte, ad naturam
2 angustias loci. Rex postquam signa hostium conspexit, et
ipse copias educit. Levis armaturæ partem ante vallum in
primo locavit; tum Macedonum robur, quos sarisophoros
appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit.
3 His ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumque et funditorum
manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nudo
4 latera hostium incesserent. Ab dextro Macedonibus ad ipsum
munimentorum finem, qua loca usque ad mare invia paluste
limo et voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio
posuit, post eos equites, tum, modico intervallo relicto, cetera
5 copias in secunda acie. Macedones pro vallo locati primo
facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus,
multum adiuvantibus, qui ex loco superiore fundis velut
nimbum glandes et sagittas simul ac iacula ingerebant.
6 Deinde, ut maior nec iam toleranda vis hostium inferebat se,

ılsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt; de ex vallo prope alterum vallum hastis præ se obiectis cerunt. Et ita modica altitudo valli erat, ut et locum 7 ıperiorem ad pugnandum suis præberet et propter longitudinem astarum subiectum haberet hostem. Multi temere subeuntes 8 allum transfixi sunt; et aut incepto irrito recessissent aut lures cecidissent, ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis ıde Ætolis et magna ex parte cæsis (incautos enim et ple- ısque sopitos oppresserat), super imminentem castris collem pparuisset. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta et 19 hoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Iacedones quique alii in castris regiis erant, primo, dum 2 rocul nihil aliud quam turba et agmen apparebat, Ætolos redere, visa procul pugna, subsidio venire; ceterum ut primum 3 gnaque et arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, ntus repente pavor omnes cepit, ut abiectis armis fugerent. t munimenta sequentes impedierunt et angustiæ vallis, per 4 uam sequendi erant, et maxime omnium, quod elephanti ovissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques ullo poterat modo, timentibus equis tumultumque inter se 5 aiorem quam in prœlio edentibus. Aliquantum temporis et ireptio castrorum tenuit; Scarpheam tamen eo die consecuti unt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non 6 quis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non otuerant, interfectis, in castra reverterunt; quæ tentata eo die 7 nter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis, Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad 8 persequendum hostem, signa legionum luce prima movit. Aliquantum viæ præceperat rex, ut qui non ante quam 9 Elateæ ab effuso constiterit cursu; ubi primum reliquiis pugnæque et fugæ collectis, cum perexigua manu semermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem 10 regem Elateæ assecutus non est; magnam partem agminis aut lassitudine subsistentes aut errore, ut qui sine ducibus per

11 ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. Nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit, etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus;
12 quid, si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus
13 ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ, ab incursu Ætolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

20 Consule per Phocidem et Bœotiam exercitum ducente consciæ defectionis civitates cum velamentis ante portas
2 stabant metu, ne hostiliter diriperentur; ceterum per omnes [dies] haud secus quam *in* pacato agro, sine violatione ullius rei agmen processit, donec in agrum Coroneum ventum est.
3 Ibi statua regis Antiochi posita in templo Minervæ Itoniæ iram accendit, permissumque militi est, ut circumiectum templo agrum popularetur. Dein cogitatio animum subiit, quum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse
4 in unum Coronensem agrum sævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus; castigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos.
5 Inter ipsum pugnæ tempus decem naves regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. Eo gravis vulneribus Alexander Acarnan nuntius adversæ pugnæ quum perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. Ibi mortuus sepultusque Alexander.
6 Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant, naves audita exercitus clade Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenæo
7 Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Atilius præfectus Romanæ classis magnos regios commeatus, iam fretum, quod ad Andrum insulam est,
8 prætervectos, excepit; alias mersit, alias cepit naves; quæ novissimi agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piræum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium

evectus magnam vim frumenti et Atheniensibus et aliis eiusdem egionis sociis divisit.

Antiochus sub adventum consulis a Chalcide profectus 21
Aenum primo tenuit, inde Ephesum transmisit. Consuli Chal- 2
idem venienti portæ patuerunt, quum appropinquante eo
Aristoteles præfectus regis urbe excessisset. Et ceteræ urbes 3
in Euboea sine certamine traditæ; post paucosque dies, omnibus
perpacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus,
multo modestia post victoriam quam ipsa victoria laudabilior.
Inde consul M. Catonem, per quem, quæ gesta essent, senatus 4
populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit.
Is a Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu 5
Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit; a Patris Corcyram
usque Ætoliæ atque Acarnaniæ litora legit, atque ita ad
Hydruntum Italiæ traiicit; quinto die inde pedestri itinere 6
Romam ingenti cursu pervenit. Ante lucem ingressus urbem
a porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce 7
in senatum vocavit; quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus
ante a consule dimissus, quum adveniens audisset, prægressum
Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quæ gesta essent.
Duo inde legati iussu senatus in contionem sunt producti, 8
atque ibi eadem, quæ in senatu, de rebus in Ætolia gestis
exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est, et ut qua- 9
draginta hostiis maioribus prætor, quibus diis ei videretur,
sacrificaret. Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior, qui biennio 10
ante prætor in Hispaniam erat profectus, ovans urbem est
ingressus. Argenti bigati præ se tulit centum triginta millia, 11
et extra numeratum duodecim millia pondo argenti, auri pondo
centum viginti septem.

Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos 22
præmisit, ut tunc saltem, experti regiam vanitatem, resipiscerent,
traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu furoris
sui seu erroris venia. Et ceteras Græciæ civitates defecisse 2
eo bello ab optime meritis Romanis; sed quia post fugam
regis, cuius fiducia officio decessissent, non addidissent

3 pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed accersierint, et duces belli, non socii fuerint, si pœnitere possint, posse et incolumes esse. 4 Ad ea quum pacati nihil responderetur appareretque, armis rem gerendam et, rege superato, bellum Ætolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam movit; eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. 5 Sita est Heraclea in radicibus Œtæ montis; ipsa in campo, arcem imminentem loco alto et undique præcipiti habet. 6 Contemplatus omnia, quæ noscenda erant, quattuor simul 7 locis aggredi urbem constituit. A flumine Asopo, qua et gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit; partem extra muros, quæ frequentius prope quam urbs habitabatur, Ti. Sempronio Longo oppugnandam dedit; 8 a sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bœbium, ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversam 9 Dianæ templum App. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque et alius omnis 10 apparatus oppugnandarum urbium perficitur. Et quum ager Heracleensis, paluster omnis frequensque proceris arboribus, 11 benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat, tum, quia refugerant intra mœnia Ætoli, deserta, quæ in vestibulo urbis erant, tecta in varios usus non tigna modo et tabulas, sed laterem quoque et cæmenta et saxa variæ magnitudinis

23 præbebant. Et Romani quidem operibus magis quam armis 2 urbem oppugnabant, Ætoli contra armis se tuebantur. Nam quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut solet, exceptos declinabant ictus, sed armati frequentes *erumpebant*, quidam 3 ignes etiam, quos aggeribus iniicerent, ferebant. Fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum, et ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus 4 erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, et frequentes et impigre fecerunt; 5 in dies deinde pauciores et segnius. Etenim, quum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliæ conficiebant,

omanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem
iorum, Ætolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo
bore urente. Per quattuor et viginti dies, ita ut nullum tempus 6
cuum dimicatione esset, adversus quattuor e partibus simul
pugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est.
num fatigatos iam Ætolos sciret consul et ex ratione temporis 7
quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium init. Media 8
cte receptui signum dedit, et ab oppugnatione simul milites
nnes deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris
uit. Inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem 9
rducta est, intermissa deinde usque ad tertiam diei horam.
atigationem rati causam esse Ætoli non continuandæ op- 10
gnationis, quæ et ipsos affecerat, ubi Romanis datum
ceptui signum esset, velut ipsi quoque revocati, pro se quisque
: stationibus decedebant, nec ante tertiam diei horam armati
muris apparebant. Consul quum nocte media intermisisset 24
pugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa
aggressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites 2
numque exspectare iussit, ad ea in nocturno tumultu, unde
mor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros.
toli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex somno 3
liebantur, pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium
tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacentis muri 4
nscendere conantur, partim scalis adscensus tentant; adversus
os undique ad opem ferendam concurrunt Ætoli. Pars una, 5
qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur neque
pugnatur; sed qui oppugnarent, intenti signum exspectabant;
fensor nemo aderat. Iam diluciscebat, quum signum consul 6
dit; et sine ullo certamine partim per semiruta, partim
lis integros muros transcendere. Simul clamor, index capti
pidi, est exauditus; undique Ætoli desertis stationibus in
em fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt, 7
n tam ab ira nec ab odio, quam ut miles, coercitus in tot
ceptis ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco
uctum victoriæ sentiret. Revocatos inde a medio ferme die 8

milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus mon-
tium circumduci ad rupem iussit, quæ, fastigio altitudinis par,
9 media valle velut abrupta erat ab arce; sed adeo prope ge-
minata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero
coniici tela in arcem possint; cum dimidia parte militum escen-
surus consul ab urbe in arcem, signum ab iis, qui ab tergo in
10 rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere, qui in arce
erant, Ætoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem,
deinde impetum ab urbe Romanorum, et fractis iam animis
et nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam,
11 utpote congregatis feminis puerisque et imbelli alia turba in
arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam
posset. Itaque ad primum impetum abiectis armis dediderunt
12 sese. Traditus inter ceteros princeps Ætolorum Damocritus
est, qui principio belli decretum Ætolorum, quo accersendum
Antiochum censuerant, T. Quinctio poscenti responderat, in
Italia daturum, quum castra ibi Ætoli posuissent. Ob eam
ferociam maius victoribus gaudium traditus fuit.

25 Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus La-
miam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum con-
sule redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque Romano
gratularetur excusaretque, quod morbo impeditus bello non
2 interfuisset, congressus. Inde diversi ad duas simul oppug-
3 nandas urbes profecti. Intersunt septem millia ferme passuum
et quia Lamia quum posita est in tumulo, tum regionem
maxime Œtæ spectat, oppido quam breve intervallum videtur
4 et omnia in conspectu sunt. Quum enixe, velut proposito
certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem aut in
operibus aut in prœliis essent, hoc maior difficultas Macedo-
nibus erat, quod Romani aggere et vineis et omnibus super
terram operibus, subter Macedones cuniculis oppugnabant,
5 et in asperis locis silex pæne impenetrabilis ferro occurrebat.
Et quum parum procederet inceptum, per colloquia principum
6 oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent, haud dubius, quin,
si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quam sibi

lecturi essent, suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata; confestim enim 7
ab Heraclea capta nuntius venit, ut oppugnatione absisteret; aequius esse Romanos milites, qui acie dimicassent, [quam Ætolos] præmia habere victoriæ. Itaque recessum est ab 8
Lamia, et propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, affugerunt.

Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus Ætoli, con- 26
cilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt, inter 2
quos et Thoas idem, qui antea, missus est. Mandata erant, ut ab rege peterent, primum ut ipse, coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in Græciam traiiceret, deinde, si qua 3
ipsum teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret; id quum ad dignitatem eius fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, ne sineret Romanos vacuos 4
omni cura, quum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam traiicere. Vera erant, quæ dicebantur; eo 5
magis regem moverunt. Itaque in præsentia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit; auxilia terrestria navaliaque affirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis 6
retinuit, et ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset.

Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum, 27
et post paucos dies, quam ad bellum renovandum acciendumque regem in Asiam miserant legatos, abiectis belli consiliis, 2
pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere 3
exorsos consul interfatus, quum alia sibi prævertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem indutiis, et L. Valerio Flacco cum iis misso, iussit eique, quæ secum acturi fuissent, exponere, et si qua vellent alia. Hypatam ut 4
est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus antiqua iura fœderum ordiri meri- 5
taque in populum Romanum, absistere iis Flaccus iussit, quæ 6
ipsi violassent ac rupissent; confessionem iis culpæ magis

profuturam et totam in preces orationem versam; nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis
7 positam esse. Et se suppliciter agentibus iis affuturum et apud consulem et Romæ in senatu; eo quoque enim mittendos
8 fore legatos. Hæc una via visa est omnibus ad salutem, ut in fidem se permitterent Romanorum; ita enim et illis violandi supplices verecundiam se imposituros, et ipsos nihilo minus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.
28 Postquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem et varie ad mitigandam iram victoris compositam ita ad extremum finivit, ut diceret, Ætolos se
2 suaque omnia fidei populi Romani permittere. Id consul ubi audivit, „Etiam atque etiam videte“ inquit, „Ætoli, ut ita permittatis.“ Tum decretum Phæneas, in quo id diserte
3 scriptum erat, ostendit. „Quando ergo“ inquit „ita permittitis, postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum et Menestam Epirotam“ (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) „et Amynandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora
4 dedatis.“ Prope dicentem interfatus Romanum „Non in servitutem“ inquit, „sed in fidem tuam nos tradidimus; et certum habeo, te imprudentia labi, qui nobis imperes, quae
5 moris Græcorum non sint.“ Ad ea consul „Nec hercule“ inquit „magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant, dum ego more Romano imperium inhibeam in deditos modo decreto suo, ante armis victos.
6 Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos iam iubebo.“ Afferri catenas et circumsistere lictores iussit. Tum fracta Phæneæ ferocia Ætolisque aliis est, et tandem, cuius condi-
7 cionis essent, senserunt. Et Phæneas se quidem, et qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ imperentur, dixit, sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus esse; ad id petere ut
8 decem dierum indutias daret. Petente Flacco pro Ætolis indutiæ datæ et Hypatam reditum est; ubi quum in consilio delectorum, quos apocletos vocant, Phæneas, et quæ impera-

ntur et quæ ipsis prope accidissent, exposuisset, ingemuerunt 9
uidem principes condicioni suæ, parendum tamen victori
nsebant et ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad con-
lium. Postquam vero coacta omnis multitudo eadem illa 29
udivit, adeo sævitia imperii atque indignitate animi ex-
sperati sunt, ut, si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari
otuerint ad bellum. Ad iram accedebat et difficultas eorum, 2
uæ imperarentur (quonam modo enim utique regem Amynan-
rum se tradere posse?) et spes forte oblata, quod Nicander 3
ipso tempore ab rege Antiocho veniens implevit ex-
pectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari
ellum. Duodecimo is die, quam conscenderat navem, in 4
Etoliam perfecta legatione rediens Phalara in sinu Maliaco
nuit. Inde Lamiam pecuniam quum devexisset, ipse cum 5
xpeditis prima vespera inter Macedonum Romanorumque castra
edio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem
cidit Macedonum, deductusque ad regem est nondum con-
ivio dimisso. Quod ubi nuntiatum est, velut hospitis, non 6
ostis adventu motus Philippus accumbere eum epularique
ssum, atque inde, dimissis aliis, solum retentum, ipsum qui- 7
em de se timere quicquam vetuit, Ætolorum prava consilia 8
tque in ipsorum caput semper recidentia accusavit, qui pri-
um Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent.
ed præteritorum, quæ magis reprehendi quam corrigi pos- 9
int, oblitum se non facturum, ut insultet adversis rebus eorum.
Etolos quoque finire tandem adversus se odia debere, et
icandrum privatim eius diei, quo servatus a se foret, me-
inisse. Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypa- 11
am Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

M'. Acilius, vendita aut concessa militi circa Heracleam 30
ræda, postquam nec Hypatæ pacata consilia esse, et Nau-
actum concurrisse Ætolos, ut inde totum impetum belli sus-
inerent, audivit, præmisso App. Claudio cum quattuor millibus 2
ilitum ad occupanda iuga, qua difficiles transitus montium
rant, ipse Œtam escendit, Herculique sacrificium fecit in eo 3

loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus eius dei sit cre-
matum, appellant. Inde toto exercitu profectus reliquum iter
4 satis expedito agmine fecit; ut ad Coracem ventum est (mons
est altissimus inter Callipolin et Naupactum), ibi et iumenta
multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt et ho-
5 mines vexati, et facile apparebat, quam cum inerti hoste res
esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut claudere
6 transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Nau-
pactum descendit, et uno castello adversus arcem posito, cete-
ras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit.
Nec minus operis laborisque ea oppugnatio quam Heracleæ
habuit.

31 Eodem tempore et Messene in Peloponneso ab Achaeis,
quod concilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est.
2 Duæ civitates, Messene et Elis, extra concilium Achaicum
3 erant; cum Ætolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex
Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderant,
dimisso præsidio regio cogitaturos se, quid sibi faciendum
4 esset; Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum
5 trepidique rerum suarum, quum iam ager effuso exercitu
passim ureretur castraque prope urbem poni viderent, legatos
Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miserunt, qui
nuntiarent Messenios Romanis, non Achæis et aperire portas et
6 dedere urbem paratos esse. Auditis legatis extemplo pro-
fectus Quinctius, a Megalopoli ad Diophanen prætorem
Achæorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exer-
7 citum et venire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes et
soluta obsidione, expeditus ipse prægressus agmen, circa Ar-
daniam, parvum oppidum inter Megalopolim Messenenque
8 positum, Quinctio occurrit; et quum causas oppugnationis
exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctori-
tate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit nec pacem
9 omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exu-
les reducerent et Achæorum concilii essent; si qua haberent,
de quibus aut recusare aut in posterum caveri sibi vellent,

inthum ad se venirent. Diophanen concilium Achæorum 10
mplo sibi præbere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per
dem insula questus postulavit, ut restitueretur Romanis.
ippi Macedonum regis Zacynthus fuerat; eam mercedem 11
mandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in
riorem partem Ætoliæ liceret, qua expeditione fractis
iis Ætolos compulit ad petendam pacem. Amynander 12
ippum Megalopolitanum insulæ præfecit; postea per bel-
quo se Antiocho adversus Romanos coniunxit, Philippo
nunera belli revocato, Hieroclen Agrigentinum successo-
misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi Amynan- 32
ique a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad
hanen prætorem Achæorum nuntiis, pecuniam pactus insu-
Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse æquum 2
ibant Romani; non enim M'. Acilium consulem legionesque
anas Diophani et Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diopha- 3
adversus hæc purgare interdum sese gentemque, interdum
re facti disserere. Quidam Achæorum et initio eam se 4
aspernatos testabantur et tunc pertinaciam increpitabant
oris, auctoribusque iis decretum est, ut T. Quinctio ea
ermitteretur. Erat Quinctius sicut adversantibus asper, 5
si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione
vultusque, „Si utilem“ inquit „possessionem eius insulæ
rem Achæis esse, auctor essem senatui populoque Ro-
, ut eam vos habere sinerent; ceterum sicut testudinem, 6
ollecta in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video
ubi exserit partes aliquas, quodcunque nudavit, obnoxium
infirmum habere, haud dissimiliter vos, Achæi, clausos 7
que mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea et
re vobis et iuncta tueri facile; simul aviditate plura 8
ectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia, quæ extra sint,
posita ad omnes ictus esse.“ Assentienti omni concilio 9
Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis tra-

Per idem tempus Philippus rex proficiscentem consulem 33

ad Naupactum percontatus, si se interim, quæ defecissent ab
2 societate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo ad
Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum
3 perturbatio esset. Destituti enim ab omni ope, quum desertos
se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent, diem
noctesque aut Philippi hostis adventum aut infestiorem etiam,
4 quo iustius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba
erat ibi incondita regiorum, qui primo pauci in præsidio re-
licti, postea plures, plerique inermes, ex prœlio adverso fuga
delati, nec virium nec animi satis ad obsidionem tolerandam
5 habebant. Itaque præmissis a Philippo, quia spem impe-
trabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi.
6 Ad primum eius ingressum principum quidam urbe excesse-
runt, Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic
enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequenti-
bus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deduc-
7 sunt. Erant et paucæ naves Demetriade, quibus præerat
Isidorus; eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde
Dolopiam et Aperantiam et Perrhæbiæ quasdam civitates
recepit.

34 Dum hæc a Philippo geruntur, T. Quinctius, recepto
2 Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum traiecit, quæ [iam]
per duos menses (et iam prope excidium erat) oppugnaba-
tur, et si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad inter-
3 necionem videbatur venturum. Ceterum quanquam meritis
iratus erat Ætolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, quum
liberaret Græciam, meminerat, et nihil auctoritate sua motos
esse, quum, quæ tum maxime acciderant, casura præmonen-
4 a furioso incepto eos deterreret, tamen sui maxime operis
esse credens, nullam gentem liberatæ ab se Græciæ fundi-
everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Ætolis,
5 cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatum-
que per omnes ordines, Quinctium esse. Itaque concursu
facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes,
consonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem

arret ac servaret. Et tum quidem, quanquam moveretur 6
is vocibus, manu tamen abnuit quicquam opis in se esse;
eterum postquam ad consulem venit, „Utrum fefellit“ inquit 7
te, M'. Acili, quid agatur, an, quum satis pervideas, nihil id
agnopere ad summam rem pertinere censes?“ Erexerat 8
xspectatione consulem, et „Quin expromis“ inquit, „quid rei sit?“
Cum Quinctius: „Ecquid vides, te, devicto Antiocho, in duabus
rbibus oppugnandis tempus terere, quum iam prope annus
ircumactus sit imperii tui, Philippum autem, qui non aciem, 9
on signa hostium vidit, non solum urbes, sed tot iam gentes,
thamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam, sibi adiunxisse,
victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum duas urbes,
hilippum tot gentes Græciæ habere? Atqui non tantum interest 10
ostra Ætolorum opes ac vires minui, quantum non supra modum
hilippum crescere.“ Assentiebatur his consul; sed pudor, si 35
rrito incepto abscederet obsidione, occurrebat. Tota inde
uinctio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, 2
ua paulo ante vociferati Ætoli fuerant, rediit; ibi quum
mpensius orarent, ut misereretur gentis Ætolorum, exire aliquos
d se iussit. Phæneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. 3
uibus provolutis ad pedes, „Fortuna“ inquit „vestra facit, ut
t iræ meæ et orationi temperem. Evenerunt, quæ prædixi 4
ventura, et ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis
ccidisse ea videantur. Ego tamen, sorte quadam nutriendæ
Græciæ datus, ne ingratis quidem bene facere absistam. Mittite 5
oratores ad consulem, qui indutias *in* tantum temporis petant,
t mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis
permittatis. Ego apud consulem deprecator defensorque vobis
adero.“ Ita ut censuerat Quinctius, fecerunt, nec aspernatus 6
st consul legationem; indutiisque in diem certam datis, qua
egatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est et
exercitus in Phocidem missus; consul cum T. Quinctio ad 7
Achaicum concilium Ægium traiecit.

Ibi de Eleis et de exsulibus Lacedæmoniorum restituendis
actum est. Neutra perfecta res, quia suæ gratiæ reservari

exsulum causam Achæi, Elei per se ipsi quam per Romanos
8 maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat; militem tamen nullum Antiocho dederant; pecunia iuvisse eum insimulabantur; legatos ad regem ne ipsi
9 quidem misisse infitiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, se, utrum hostium an pacatorum eos numero haberet, nondum scire; senatum eius
10 rei iudicem fore; integram se causam eorum Romam reiicere; indutias ad id dierum nonaginta dare. Epirotæ Romam missi
11 senatum adierunt. Iis magis, quæ non fecissent hostilia, referentibus quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam
12 probasse videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. Iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio donumque ex auro liceret ponere in æde Iovis optimi maximi, permissum ab senatu.
13 Centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne regis legatis est, sed filius quoque Philippi Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis
14 datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a M'. Acilio consule, hunc finem habuit.

36 Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur
2 ad ludos, quos prætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus; censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos uti de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies decem
3 P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est, quam deam is P. Cornelius advectam ex Asia P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen,
4 P. Licinio consulibus in Palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatus consulto M. Livius, C. Claudius

ensores M. Cornelio, P. Sempronio consulibus; tredecim annis
ostquam locata erat, dedicavit eam M. Iunius Brutus, ludique
b dedicationem eius facti, quos primos scenicos fuisse Valerius
ntias est auctor, Megalesia appellatos. Item Iuventatis 5
dem in circo maximo M. Licinius Lucullus duumvir dedicavit.
overat eam sedecim annis ante M. Livius consul, quo die 6
asdrubalem exercitumque eius cecidit; idem censor eam faci-
ndam locavit M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Huius 7
oque dedicandæ causa ludi facti, et eo omnia cum maiore
eligione facta, quod novum cum Antiocho instabat bellum.

Principio eius anni, quo hæc, iam profecto ad bellum 37
'. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio consule, agebantur,
ves duos domitos in Carinis per scalas pervenisse in tegulas 2
dificii proditum memoriæ est. Eos vivos comburi cineremque
rum deiici in Tiberim haruspices iusserunt. Tarracinæ et 3
niterni nuntiatum est aliquoties lapidibus pluvisse, Minturnis
dem Iovis et tabernas circa forum de cælo tactas esse,
alturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse.
orum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex senatus consulto 4
ecemviri quum adissent, renuntiaverunt, ieiunium instituendum
reri esse, et id quinto quoque anno servandum; et ut 5
ovendiale sacrum fieret et unum diem supplicatio esset;
ronati supplicarent; et consul P. Cornelius, quibus diis
ibusque hostiis edidissent decemviri, sacrificaret. Placatis 6
is nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in
rovinciam proficiscitur consul, atque inde Cn. Domitium
roconsulem dimisso exercitu Romam decedere iussit; ipse
a agrum Boiorum legiones induxit.

Sub idem fere tempus Ligures, lege sacrata coacto exercitu, 38
octe improviso castra Q. Minucii proconsulis aggressi sunt.
inucius usque ad lucem intra vallum militem instructum 2
nuit, intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta;
rima luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo 3
petu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt; duas amplius
oras dubium certamen sustinuere. Postremo quum alia atque 4

alia agmina erumperent et integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. Cæsa supra quattuor millia hostium; ex Romanis sociisque minus
5 trecenti perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnavit.
6 Duodetriginta millia hostium occisa Antias Valerius scribit, capta tria millia et quadringentos, signa militaria centum viginti quattuor, equos mille ducentos triginta, carpenta ducenta quadraginta septem; ex victoribus mille quadringenti
7 octoginta quattuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptum parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quod et castra capta sunt et Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, et quod supplicatio eius victoriæ causa decreta ab senatu victimæque maiores cæsæ.

39 Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania
2 ovans urbem est ingressus. Argenti transtulit duodecim milia pondo, bigati argenti centum triginta, auri centum viginti septem pondo.

3 P. Cornelius consul, obsidibus a Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit, quo, si vellet, populum
4 Romanus colonias mittere posset. Inde Romam ut ad triumphum haud dubium decedens exercitum dimisit et adesse Romæ ad diem
5 triumphi iussit; ipse postero die, quam venit, senatu in æde Bellonæ vocato, quum de rebus ab se gestis disseruisset,
6 postulavit, ut sibi triumphanti liceret urbem invehi. P. Scipionem Blæsus tribunus plebis non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallis semper iuncta fuisse; eas inter se gentes mutua ex propinquo
7 ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui iam tertium annum in dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse.
8 nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam rei publicæ potuissent, posse

am, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum
et, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent consulem 9
m legionibus redire in provinciam, dare operam, ut Ligures
bigantur. Nisi illi cogantur in ius iudiciumque populi Romani,
Boios quidem quieturos; aut pacem aut bellum utrobique
benda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem 10
Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non
umphaverint, triumphaturum esse. Ad ea consul neque se 40
gures provinciam sortitum esse ait neque cum Liguribus
llum gessisse neque triumphum de iis postulare; Q. Minucium 2
nfidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum
que impetraturum esse. Se de Gallis Boiis postulare 3
umphum, quos acie vicerit, castris exuerit, quorum gentem
luo post pugnam totam acceperit in deditionem, a quibus
sides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud 4
alto maius esse, quod tantum numerum Gallorum occiderit
acie, quot cum millibus certe Boiorum nemo ante se imperator
gnaverit. Plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus 5
minum cæsam, multa millia capta; senes puerosque Boiis
peresse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor 6
ercitus, quum hostem in provincia neminem reliquisset,
mam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum 7
litum si et in alia provincia opera uti senatus velit, utro
dem modo promptiores ad aliud periculum novumque
orem ituros credat, si persoluta eis sine detrectatione
ioris periculi laborisque merces sit, an si spem pro re
entes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam 8
od ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die
tis quæsitum esse, quo se virum optimum iudicatum ad
cipiendam matrem Idæam misisset senatus. Hoc titulo, 9
si nec consulatus nec triumphus addatur, satis honestam
moratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Universus 10
natus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit,
d etiam tribunum plebis auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius consul triumphavit de Boiis. 11

In eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque et spolia
omnis generis travexit et vasa aenea Gallica, et cum captivis
12 nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos
torques transtulit mille quadringentos septuaginta unum, ad hoc
auri pondo ducenta quadraginta septem, argenti infecti factique,
in Gallicis vasis non infabre suo more factis, duo millia trecenta
quadraginta pondo, bigatorum nummorum ducenta triginta quat-
13 tuor. Militibus, qui currum secuti sunt, centenos vicenos quinos
14 asses divisit, duplex centurioni, triplex equiti. Postero die contione
advocata, de rebus ab se gestis et de iniuria tribuni bello alieno se
illigantis, ut suæ victoriæ fructu se fraudaret, quum disseruisset,
milites exauctoratos dimisit.

41 Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus
admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in
Asiam Romanis; quam securitatem ei magna pars amicorum
2 aut per errorem aut assentando faciebat. Hannibal unus, cui
eo tempore vel maxima apud regem auctoritas erat, magis
mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quam
3 venturos dubitare. Propius esse ex Græcia in Asiam quam
ex Italia in Græciam traiicere, et multo maiorem causam
Antiochum quam Ætolos esse, neque [enim] mari minus
4 quam terra pollere Romana arma. Iam pridem classem
circa Maleam esse; audire sese, nuper novas naves novumque
5 imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. Itaque
desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere. In
Asia et de ipsa Asia brevi terra marique dimicandum esse
cum Romanis esse, et aut imperium adimendum orbis
6 terrarum affectantibus aut ipsi regnum amittendum. Ut
vera et providere et fideliter prædicere visus. Itaque ipse
rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum
petit, ut ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidiis
7 firmaret; ceteram classem Polyxenidam parare et deducere iussit;
speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit.

42 C. Livius præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta
navibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab sociis eius

convenire iusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur,
iliam inde petit, fretoque Messanam prætervectus, quum sex 2
nicas naves ad auxilium missas accepisset et ab Reginis Locrisque
eiusdem iuris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad
cinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatium 3
it, quum venisset, percontatus de statu belli (necdum enim
nia in Græcia perpacata erant) et ubi classis Romana esset,
tquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione 4
ısulem ac regem esse, classem Piræi stare, maturandum ratus
nium rerum causa, pergit protinus navigare Peloponnesum.
men Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, 5
tinus depopulatus Maleam petit, et prospera navigatione
ıs paucis diebus Piræum ad veterem classem pervenit.
Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit, quum 6
ginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret
num (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque
are copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum
tuna sua penderet. A Piræo A. Atilius, traditis successori 7
nque et viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius 8
et octoginta constratis navibus, multis præterea minoribus,
s aut apertæ rostratæ aut sine rostris speculatoriæ erant,
lum traiecit. Eo fere tempore consul Acilius Naupactum 43
pugnabat. Livium Deli per aliquot dies (et est ventosissima
io inter Cycladas fretis alias maioribus, alias minoribus divisas)
versi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas 2
culatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuntios
regem misit, qui omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum 3
tratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit,
consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis
taminis foret. Polyxenidas negabat cessandum, et utique 4
ius confligendum, quam classis Eumenis et Rhodiæ naves
niungerentur Romanis. Ita numero non ferme impares 5
turos se, ceteris omnibus superiores, et celeritate navium
varietate auxiliorum. Nam Romanas naves quum ipsas 6
scite factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram

7 hostium veniant, oneratas commeatu venire; suas autem, ut
pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque
arma habituras. Multum etiam adiuturam notitiam maris
terrarumque et ventorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes
8 essent. Movit omnes auctor consilii, qui et re consilium
exsecuturus erat. Biduum in apparatu morati, tertio die
centum navibus, quarum septuaginta tectæ, ceteræ apertæ,
minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam petierunt.
9 Inde, quum audisset appropinquare iam Romanam classem,
rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam,
quæ ad Sipylum est, concessit ad terrestres copias com-
10 parandas. Classis ad Cissuntem, portum Erythræorum, tan-
11 quam ibi aptius exspectatura hostem, contendit. Romani,
ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant)
ceciderunt, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægæum
mare versum, petunt; inde ad urbem circumegere navis,
12 commeatuque sumpto Phocæam traiiciunt. Eumenes Elæam
ad suam classem profectus, paucis post inde diebus cum
quattuor et viginti navibus tectis, apertis pluribus paulo
Phocæam ad Romanos parantes instruentesque se ad navale
13 certamen rediit. Inde centum quinque tectis navibus, apertis
ferme quinquaginta profecti, primo aquilonibus transversis
quum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope
in ordinem singulæ naves ire; deinde ut lenita paulum vis
venti est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est,
44 conati sunt traiicere. Polyxenidas, ut appropinquare hostes
allatum est, occasione pugnandi lætus sinistrum ipse cornu
in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram
explicare iubet, et æqua fronte ad pugnam procedebat.
2 Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit malosque inclinat,
et simul armamenta componens opperitur insequentes naves.
3 Iam ferme triginta in fronte erant, quibus ut æquaret lævum
cornu, dolonibus erectis altum petere intendit, iussis, qui
sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram prorae
4 dirigere. Eumenes agmen cogebat; ceterum ut demendis

namentis tumultuari primum cœptum est, et ipse, quanta maxime
eritate potest, concitat naves. Iam omnibus in conspectu erant. 5
ıe Punicæ naves antecedebant Romanam classem, quibus
riæ tres fuerunt regiæ naves; et ut in numero impari, duæ regiæ 6
am circumsistunt, et primum ab utroque latere remos detergunt,
nde transcendunt armati, et deiectis cæsisque propugnatoribus
rem capiunt; una, quæ compari Marte concurrerat, postquam 7
ıtam alteram navem vidit, priusquam ab tribus simul circum-
iretur, retro ad classem refugit. Livius indignatione accensus 8
etoria nave in hostes tendit. Adversus quam eadem spe duæ,
e Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur,
nittere remos in aquam ab utroque latere remiges stabiliendæ
ris causa iussit, et in advenientes hostium naves ferreas manus
icere et, ubi pugnam pedestri similem fecissent, meminisse 9
manæ virtutis nec pro viris ducere regia mancipia. Haud
ılo facilius, quam ante duæ unam, tunc una duas naves
ugnavit cepitque. Et iam classes quoque undique con- 10
rerant, et passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, 11
i extremus, commisso certamine, advenerat, ut animadvertit,
rum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi
ua pugna erat, invadit. Neque ita multo post primum ab 45
ro cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim, ut virtute militum
ıd dubie se superari vidit, sublatis dolonibus effuse fugere
endit; mox idem et, qui prope terram cum Eumene
ıtraxerant certamen, fecerunt. Romani et Eumenes, quoad 2
ficere remiges potuerunt et in spe erant extremi agminis
randi, satis pertinaciter secuti sunt; postquam celeritate 3
vium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra
ıdentes viderunt, tandem substiterunt, tredecim captis navibus
m milite ac remige, decem demersis. Romanæ classis una 4
ınica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit.
ılyxenidas non prius quam in portu Ephesi fugæ finem fecit.
ımani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt; 5
ıstero die hostem persequi intenderunt. Medio fere in cursu
viæ fuere iis quinque et viginti tectæ Rhodiæ naves cum

6 Pausistrato præfecto classis. His adiunctis, Ephesum hostem
persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam
confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos
7 dimissi; Romani Chium petentes, Phœnicuntem primum portum
Erythrææ terræ prætervecti, nocte ancoris iactis, postero die
in insulam ad ipsam urbem traiecerunt, ubi paucos dies remige
8 maxime reficiendo morati Phocæam transmittunt. Ibi relictis ad
præsidium urbis quattuor quinqueremibus, ad Canas classis
venit, et, quum iam hiems appeteret, fossa valloque circum-
datis naves subductæ.

9 Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt
consules L. Cornelius Scipio et C. Lælius, Africanum intuentibus
cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die prætores
creati M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Æmilius,
P. Iunius, C. Atinius Labeo.

Liber XXXVII.

A. Cornelio Scipione, C. Lælio consulibus nulla prius 1
ecundum religiones acta in senatu res est quam de Ætolis. A. u. c. 564. A. Chr. 190.
it eorum legati institere, quia brevem indutiarum diem habebant,
t ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt.
Etoli, ut quibus plus in misericordia senatus quam in causa spei 2
aset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes
aleficia; ceterum et præsentes interrogationibus undique 3
enatorum, confessionem magis noxæ quam responsa exprimen-
um, fatigati sunt, et excedere curia iussi magnum certamen
æbuerunt. Plus ira quam misericordia in causa eorum 4
alebat, quia non ut hostibus modo, sed tanquam indomitæ
t insociabili genti succensebant. Per aliquot dies quum 5
ertatum esset, postremo neque dari neque negari pacem
lacuit. Duæ condiciones eis latæ sunt: vel senatui liberum
rbitrium de se permitterent, vel mille talentum darent eosdem-
ue amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, 6
uarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi
esponsum est. Ita infecta pace dimissi, urbe eodem die,
talia intra quindecim dies excedere iussi.

Tum de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo 7
Græciam cupiebant. Multum Lælius in senatu poterat.

Is, quum senatus aut sortiri aut comparare inter se provincias consules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, 8 quam si sorti eam rem permisissent. Scipio, responso ad hoc dato, cogitaturum, quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus iussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat 9 collegæ, facturum se, quod is censeret. Quum res aut nova aut vetustate exemplorum memoriæ iam exoletæ relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam decrevissent, 10 se legatum iturum. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo an in victore Africano consuli legionibusque Romanis auxilii foret; ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam 2 decreverunt. Prætores inde provincias sortiti sunt, L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam et Bruttios, 2 C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum additum peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, et 3 socium Latini nominis quinque millia, equites ducenti; et adiectum, ut, quum in provinciam venisset, si e re publica 4 videretur esse, exercitum in Asiam traiiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus, duæ legiones Romanæ et socium Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. 5 Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (iam enim confectam provinciam scripserat et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios et P. Cornelio proconsuli tradere 6 iussus, ex agro, quo victos bello multaverat, Boios deducenti. Duæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, et socium ac Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. 7 A. Cornelio superioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam traiectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet;

Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo 8
ercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provin-
am Siciliam exercitumque ab M. Æmilio accipere placuit,
in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet,
ditum duo millia et centum equites. P. Iunius Brutus in 9
uscos exercitum novum, legionem unam Romanam et decem
illia socium ac Latini nominis scribere et quadringentos
uites; L. Æmilius, cui maritima provincia erat, viginti 10
ves longas et socios navales a M. Iunio prætore superioris
ni accipere est iussus, et scribere ipse mille navales socios,
o millia peditum; cum iis navibus militibusque in Asiam
ficisci et classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias 11
rdiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est
iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniæque binæ æque *ac* 12
oximo anno decimæ frumenti imperatæ; Siculum omne
mentum in Ætoliam ad exercitum portari iussum; ex
rdinia pars Romam, pars in Ætoliam, eodem, quo Siculum.

Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia 3
r pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum 2
cælo tactum erat, ita ut fastigium valvæque deformarentur;
nteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta et duo
mines exanimati; Nursiæ sereno satis constabat nimbum 3
tum; ibi quoque duos liberos homines exanimatos; terra
ud se pluvisse Tusculani nuntiabant, et Reatini mulam in
ro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ, 4
od Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat.
pplicatio quoque earum religionum causa fuit, quibus diis 5
ecemviri ex libris ut fieret ediderunt. Decem ingenui, decem 6
rgines, patrimi omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti,
decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius 7
ipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio
versus viam, qua in Capitolium escenditur, cum signis septem
ratis et equis duobus et marmorea duo labra ante fornicem
suit.

8 Per eosdem dies principes Ætolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater eius erant, ab duabus cohortibus missis a M'. Acilio Romam deducti et in lautumias coniecti sunt; cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius consul iussit.
9 Legati ab Ptolemæo et Cleopatra regibus Ægypti gratulantes, quod M'. Acilius consul Antiochum regem Græcia expulisset,
10 venerunt, adhortantesque, ut in Asiam exercitum traiicerent: omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse; reges Ægypti ad ea, quæ censuisset senatus, paratos fore.
11 Gratiæ regibus actæ; legatis munera dari iussa, in singulos quaternum millium æris.

4 L. Cornelius consul, peractis, quæ Romæ agenda erant, pro contione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore essent, ut hi omnes idibus Quintilibus Brundisium convenirent.
2 Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundisium contraherent; et omnibus iam paratis, paludatus
3 ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum, Romani sociique, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti consuli et nomina dederunt.
4 Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, ludi Apollinaribus, ante diem quintum idus Quintiles, cælo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset.
5 Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret, quia fama erat, Antiochum post prœlium navale maiorem classem aliquanto reparare.
6 Ætoli, postquam legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quae
7 in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quam damni memores, ut Romanis intercluderent itus, Coracem occupaverunt montem; neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse.

cilio, quia id exspectari sciebat, satius visum est inopinatam 8
ggredi rem et Lamiam oppugnare; nam et a Philippo prope 9
d excidium adductos esse, et tunc eo ipso, quod nihil tale
merent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatea primum 10
i hostium terra circa Spercheum amnem posuit castra; inde
octe motis signis, prima luce corona mœnia est aggressus.
lagnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit. Constan- 5
us tamen, quam quis facturos crederet in tam subito periculo,
uum viri propugnarent, feminæ tela omnis generis saxaque
i muros gererent, iam multifariam scalis appositis urbem eo
ie defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra 2
edio ferme die reduxit; et tunc cibo et quiete refectis
rporibus, priusquam prætorium dimitteret, denuntiavit, ut
ate lucem armati paratique essent; nisi expugnata urbe se
s in castra non reducturum. Eodem tempore, quo pridie, 3
ultis locis aggressus, quum oppidanos iam vires, iam tela,
m ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit.
i partim divendita, partim divisa præda, consilium habitum,
uid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, 4
cupato ad Coracem ab Ætolis saltu; ne tamen segnia æstiva
sent et Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus
r suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam
atuit. Ab Heraclea per Œtam exercitus eo ductus. Quum 5
d mœnia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed
peribus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis
ries admovebatur et, quum quaterentur muri, nihil adversus
le machinationis genus parare aut comminisci oppidani
nabantur. Omnis spes in armis et audacia erat; eruptionibus 6
rebris et stationes hostium et eos ipsos, qui circa opera
t machinas erant, turbabant. Multis tamen locis decussus 6
urus erat, quum allatum est, successorem, Apolloniæ
xposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum 2
edecim millibus peditum et quingentis equitibus consul
eniebat. Iam in sinum Maliacum venerat; et præmissis
ypatam, qui tradere urbem iuberent, postquam nihil responsum

est nisi ex communi Ætolorum decreto facturos, ne tenere
se oppugnatio Hypatæ nondum Amphissa recepta, præmisso
3 fratre Africano Amphissam ducit. Sub adventum eorum
oppidani relicta urbe (iam enim magna ex parte mœnibus
nudata erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes
armati atque inermes concessere.
4 Consul ab sex millibus fere passuum inde posuit castra.
Eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem prægressum
agmen, sicut ante dictum est, deinde ad consulem venerunt,
5 deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano
tulerunt, qui causam relinquendi honeste Ætolici belli quæreret
Asiam et regem Antiochum spectabat, iusseratque Atheniensis
non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam
6 Ætolis persuadere. Celeriter auctoribus Atheniensibus frequens
ab Hypata legatio Ætolorum venit; et spem pacis eis secit
etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorando
multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa
in fidem suam venisse; in omnibus se maiora clementiæ
benignitatisque quam virtutis bellicæ monumenta reliquisse.
7 Perfecta videbatur res, quum aditus consul idem illud responsum
retulit, quo fugati ab senatu erant. Eo tanquam novo quum
icti Ætoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium nec
placido Africani responso profectum videbant), referre ad senatum
7 dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium
expediebatur; nam neque, unde mille talentum daretur, erat,
et permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæviretur,
2 metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad consulem et
Africanum iusserunt et petere, ut, si dare vere pacem, non
tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex
summa pecuniæ demerent aut permissionem extra civium
3 corpora fieri iuberent. Nihil impetratum ut mutaret consul,
4 et ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti et Atheniensium
sunt; et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot
repulsis Ætolos et complorantes inutili lamentatione fortunam
gentis ad spem revocavit, auctor indutias sex mensium petendi,

t legatos mittere Romam possent: dilationem nihil ad præsentia 5
nala, quippe quæ ultima essent, adiecturam; levari per multos
asus tempore interposito præsentes clades posse. Auctore 6
Echedemo iidem missi. Prius P. Scipione convento, per eum
ndutias temporis eius, quod petebant, ab consule impetraverunt.
Et soluta obsidione Amphissæ M'. Acilius, tradito consuli exercitu, 7
rovincia decessit, et consul ab Amphissa Thessaliam repetit,
it per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam.

Tum Africanus fratri: „Iter, quod insistis, L. Scipio, ego 8
neque approbo; sed totum id vertitur in voluntate Philippi;
ui si imperio nostro fidelis est, et iter et commeatus, et 9
mnia, quæ in longo itinere exercitus alunt iuvantque, nobis
ppeditabit; si is destituit, nihil per Thraciam satis tutum
abebis. Itaque prius regis animum explorari placet. Optime 10
xplorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet, qui
ittetur.“ Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus 11
venum, ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili
leritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio
ellam pervenit. In convivio rex erat et in multum vini 12
rocesserat; ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit,
ovare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus 13
espes; postero die commeatus exercitui paratos benigne,
ontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant,
unitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat, celeritate 14
haumacis occurrit consuli. Inde certiore et maiore spe
tus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit.
Venientes regio apparatu et accepit et prosecutus est rex. 15
Multa in eo et dexteritas et humanitas visa, quæ commendabilia
pud Africanum erant, virum sicut ad cetera egregium, ita a
omitate, quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non 16
per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam prosequente et
præparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

Antiochus post navalem ad Corycum pugnam quum totam 8
hiemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset,
lassi maxime reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur,

2 intentus fuerat. Succurrebat, superatum se, quum classis
afuisset Rhodiorum; quod si ea quoque (nec commissuros
Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi
navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine classem
3 hostium æquaret. Itaque et Hannibalem in Syriam misera
ad Phœnicum accersendas naves, et Polyxenidam, quo minus
prospere res gesta erat, eo enixius et eas, quæ erant, reficere
4 et alias parare naves iussit. Ipse in Phrygia hibernavit,
undique auxilia accersens. Etiam in Gallograeciam miserat;
bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum
5 exoleta stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum in
Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes,
quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocæa Erythrisque
6 Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est,
ad Canas hibernabat. Eo media ferme hieme rex Eumenes
cum duobus millibus peditum equitibusque quingentis venit.
7 Is quum magnam prædam agi posse dixisset ex agro hostium,
qui circa Thyatiram esset, hortando perpulit Livium, ut quinque
millia militum secum mitteret. Missi ingentem prædam intra
9 paucos dies averterunt. Inter hæc Phocææ seditio orta,
quibusdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus.
2 Gravia hiberna navium erant, grave tributum, quod toga
3 quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis; gravis etiam
inopia frumenti, propter quam naves quoque et præsidium
Romanum excessit. Tum vero liberata metu factio erat, quæ
4 plebem in contionibus ad Antiochum trahebat. Senatus et
optimates in Romana societate perstandum censebant; defectionis
5 auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis
cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno
eundem Pausistratum classis præfectum cum sex et triginta
6 navibus miserunt. Iam Livius a Canis cum triginta navibus
et septem quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat,
Hellespontum petebat, ut ad transitum exercitus, quem terra
7 venturum opinabatur, præpararet, quæ opus essent. In portum,
quem vocant Achæorum, classem primum advertit; inde Ilium

endit, sacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab
eunte et Dardano et Rhœteo, tradentes in fidem civitates
is, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat et, 8
em navibus in statione contra Abydum relictis, cetera
sse in Europam ad Sestum oppugnandam traiecit. Iam 9
euntibus armatis muros fanatici Galli primum cum sollemni
itu ante portam occurrunt; iussu se matris deum famulos
e venire memorant ad precandum Romanum, ut parceret
nibus urbique. Nemo eorum violatus est. Mox universus 10
atus cum magistratibus ad dedendam urbem processit.
le Abydum traiecta classis; ubi quum, tentatis per colloquia 11
nis, nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese
ediebant.

Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius 10
fectus (erat autem exsul Rhodius) quum audisset profectam
domo popularium suorum classem, et Pausistratum præfectum 2
erbe quædam et contemptim in se contionantem dixisse,
cipuo certamine animi adversus eum sumpto nihil aliud
s noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica eius
us confutaret. Mittit ad eum hominem et illi notum, qui 3
eret, et se Pausistrato patriæque suæ magno usui, si liceat,
e, et a Pausistrato se restitui in patriam posse. Quum, 4
nam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus
contaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei aut
endæ silentio. Tum internuntius aperit, regiam classem 5
t totam aut maiorem partem Polyxenidam traditurum ei;
tium tanti meriti nullum aliud pacisci quam reditum in patriam.
gnitudo rei, nec ut crederet nec ut aspernaretur dicta, effecit. 6
nhormum Samiæ terræ petit, ibique ad explorandam rem,
e oblata erat, substitit. Ultro citroque nuntii cursare, 7
e fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio eius
lyxenidas sua manu scripsit, se ea, quæ pollicitus esset,
turum, signoque suo impressas tabellas misit. Eo vero 8
more velut auctoratum sibi proditorem ratus est; neque enim
m, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semet

ipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ
9 proditionis composita. Omnium se rerum apparatum omissurum,
Polyxenidas dicere; non remigem, non socios navales ad
10 classem frequentes habiturum; subducturum per simulationem
reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimis-
surum; paucas ante portum Ephesi in salo habiturum, quas,
11 si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negli-
gentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus
audivit, eam ipse extemplo habuit. Partem navium ad com-
meatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem
misit; *ipse Panhormi substitit*, ut paratus esset, quum signum
12 aggrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simu-
lando errorem; subducit quasdam naves, alias velut subductas
esset, navalia reficit; remiges ex hibernis non Ephesum accer-
11 sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidam Antiochi mil-
quum Samum rei privatæ causa venisset, pro speculato
2 deprehensus deducitur Panhormum ad præfectum. Is perc-
tanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu an erga se
3 haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratam
que in portu stare; remigium omne Magnesiam missum
perpaucas naves subductas esse et navalia tegi; nunquam
4 intentius rem navalem administratam esse. Hæc ne pro ve-
audirentur, animus errore et spe vana præoccupatus fe-
Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige a Magne-
accersito, deductisque raptim, quæ subductæ erant, navib-
quum diem non tam *in* apparatu absumpsisset, quam qu-
5 conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occas-
profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante luc-
Pygela portum tenuit. Ibi quum interdiu ob eandem caus-
6 quiesset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nican-
quodam archipirata cum quinque navibus tectis Palinurum in-
petere atque inde armatos, qua proximum per agros i-
esset, Panhormum ad tergum hostium ducere, ipse inte-
classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus tene-
7 Panhormum petit. Pausistratus primo ut in re necopin-

rbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo,
rra melius arceri quam mari hostes posse ratus, armatos 8
uobus agminibus ad promuntoria, quæ cornibus obiectis ab
lto portum faciunt, ducit, inde facile telis ancipitibus hostem
mmoturus. Id inceptum eius Nicander a terra visus quum
rbasset, repente mutato consilio naves conscendere omnes
bet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepi- 9
atio orta, et velut fuga in naves fieri, quum se mari terraque
mul cernerent circumventos. Pausistratus unam viam salutis 10
se ratus, si vim facere per fauces portus atque erumpere in
are apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi
teris iussis, princeps ipse concitata nave remis ad ostium
rtus tendit. Superantem iam fauces navem eius Polyxenidas 11
bus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta suppri-
itur; telis obruuntur propugnatores, inter quos et Pausistratus
pigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum 12
æ, aliæ in portu deprensæ; quædam a Nicandro, dum moli-
ntur a terra, captæ. Quinque tantum Rhodiæ naves cum 13
abus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter
nfertas naves facta; contis enim binis a prora prominentibus
llis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant.
rythrææ triremes quum haud procul ab Samo Rhodiis navi- 14
s, quibus ut essent præsidio veniebant, obviæ fugientibus
issent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt.
b idem tempus Seleucus proditam Phocæam, porta una per 15
stodes aperta, recepit, et Cyme aliæque eiusdem oræ urbes
eum metu defecerunt.

Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot 12
es obsidionem tolerasset præsidio regio tutante mœnia, iam
nnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, 2
agistratus eorum cum Livio de condicionibus tradendæ urbis
gebant. Rem distinebat, quod, utrum armati an inermes
itterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus quum 3
tervenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res
t. Metuens enim Livius, ne successu tantæ rei elatus 4

Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naves, quæ
5 subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adiunxerat duas triremes Mitylenæas, Phocæam petit. Quam quum teneri valido regio præsidio
6 audisset, nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram et, præda maxime hominum raptim in naves imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum
7 petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit; nam præter navium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuventute fuerat, ami-
8 serant, multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat; deinde, quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram
9 luctus vertit. Decem extemplo naves, et diebus post paucis decem alias, præfecto omnium Eudamo, miserunt, quem, alias virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem,
10 quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythræam primum classem applicuerunt. Ibi noctem unam morati, postero die Corycum, Teiorum pro-
11 muntorium, tenuerunt. Inde quum in proxima Samiæ vellent traiicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum cæli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem ierunt.
12 Medio in cursu, aquilone in septentrionem verso, exasperato
13 fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi coniungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonnesum stetit; inde ad Macrin, quam vocant, insulam traiecit, ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen oppor-
2 tune adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbrescente
3 vento et maiores iam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam traiecit, ut inde
4 postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum desertum Samiæ

enuerunt, classis cetera noctem totam in alto iactata in
undem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium 5
aves ad Æthaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo
ecernerent an Rhodiam exspectarent classem. Dilata re
ita enim placuit), Corycum, unde venerant, traiecerunt.
olyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. 6
um Romanæ naves, vacuo ab hostibus mari, Samum traie-
erunt. Eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. Quam 7
t exspectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum,
t aut decernerent navali certamine aut, si detrectaret hostis
ugnam, quod plurimum intererat ad animos civitatium, timoris
onfessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in 8
rontem navium acie stetere. Postquam nemo adversus
bat, classe divisa, pars in salo ad ostium portus in ancoris
tetit, pars in terram milites exposuit. In eos [iam] ingentem 9
rædam late depopulato agro agentes Andronicus Macedo,
ui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus appropinquantes
ruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ ad mare ac
aves redegit. Postero die insidiis medio ferme viæ positis, 10
d eliciundum extra mœnia Macedonem Romani ad urbem
gmine iere; inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret,
eterruisset, redierunt ad naves, et terra marique fugientibus 11
ertamen hostibus Samum, unde venerat, classis repetit. Inde
uas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto
picrate Rhodio ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor misit.
nfestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum iuventute 12
ephallenum faciebat, clausumque iam mare commeatibus
alicis erat.

Piræi L. Æmilio Regillo succedenti ad navale imperium 14
picrates occurrit; qui audita clade Rhodiorum, quum ipse 2
uas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quattuor
avibus in Asiam secum reduxit; prosecutæ etiam apertæ
theniensium naves sunt. Ægæo mari traiecit *Chium*. Eodem 3
masicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo

nocte intempesta venit, deductusque ad Æmilium, præsidii causa se missum ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo
4 facerent. Traiicienti Æmilio a Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviam ab Livio et rex Eumenes cum
5 duabus quinqueremibus occurrit. Samum postquam ventum est, accepta ab Livio classe et sacrificio, ut assolet, rite facto, Æmilius consilium advocavit. Ibi C. Livius (is enim erat primus rogatus sententiam) neminem fidelius posse dare consilium dixit quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si
6 in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere et onerarias ducere multa saburra
7 gravatas atque eas in faucibus portus supprimere; et ea minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum longum et angustum et vadosum ostium portus sit. Ita adempturum se maris usum hostibus fuisse inutilemque classem fac-
15 turum. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsivit, quid tandem? Ubi demersis navibus frenassent claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis terroremque hostibus præbendum an nihilo minus
2 tota classe portum obsessuri? Sive enim abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid attinere claudi portum?
3 Quin contra illos, tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiva acturos; Romanos, aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes,
4 in assidua statione futuros, ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum, quæ agenda sint, possint agere, quam ut
5 hostes clausos habeant. Eudamus, præfectus Rhodiæ classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid
6 censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius omissa in præsentia Epheso mittendam navium partem in Lyciam censuit,
7 et Patara, caput gentis, in societatem adiungenda. In duas

magnas res id usui fore: et Rhodios, pacatis contra insulam eam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse, et eam classem, quæ in 8
Cilicia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maxime movit sententia. Placuit tamen Regillum classe 9
acta evehi ad portum Ephesi ad inferendum hostibus terrorem.
3. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis et quattuor 16
quadriremibus Rhodiis et duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire et omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas prætervectus est, Miletus, 2
Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut ventum est, simul et, ad quam rem missus esset, 3
eis exposuit et consuluit eos. Approbantibus cunctis et ad eam, quam habebat, classem assumptis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem 4
ferebat eos, sperabantque subito terrore aliquid moturos. Postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram; sed 5
neque circa urbem tuta statio erat, nec ante ostium portus in salo stare poterant, aspero mari et nocte imminente. Prætervecti mœnia portum Phœnicunta, minus duum millium 6
spatio inde distantem, petiere, navibus a maritima vi tutum; sed altæ insuper imminebant rupes, quas celeriter oppidani, 7
assumptis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. Adversus quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad 8
pugnam loca, Issæos auxiliares et Smyrnæorum expeditos iuvenes misit. Ii, dum missilibus primo et adversus paucos 9
levibus excursionibus lacessebatur magis quam conserebatur pugna, sustinuerunt certamen; postquam plures ex urbe 10
effluebant et iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur et navibus etiam ab terra periculum esset. Ita non milites solum, sed etiam 11
navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prœlium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit, 12
neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario

prœlio cecidit. Postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii atque
in urbem compulsi, et Romani cum haud incruenta victoria
13 ad naves redierunt. Inde in Telmessicum profecti sinum,
qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omisso conatu
14 Patara amplius tentandi, Rhodii domum dimissi sunt, Livius
prætervectus Asiam in Græciam transmisit, ut, conventis Sci-
pionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam traiiceret.

17 Æmilius postquam omissas in Lycia res et Livium pre-
fectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso tempestate
2 repulsus irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata
frustra Patara esse, proficisci eo tota classe et summa vi
3 aggredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum
prætervecti in Bargylietico sinu escensionem ad Iasum feceruni.
Urbem regium tenebat præsidium; agrum circa Romani hostiliter
4 liter depopulati sunt. Missis deinde, qui per colloquia primo-
pum et magistratuum tentarent animos, postquam nihil in
potestate sua respondebant esse, ad urbem oppugnandam ducit.
5 Erant Iasensium exsules cum Romanis. Ii frequentes Rhodios
orare institerunt, ne urbem et vicinam sibi et cognatam in-
noxiam perire sinerent; sibi exsilii nullam aliam causam esse
6 quam fidem erga Romanos; eadem vi regiorum, qua ipsi pul-
sint, teneri eos, qui in urbe maneant; omnium Iasensium
7 unam mentem esse, ut servitutem regiam effugere velint. Rhodii
moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas
necessitudines commemorando, simul obsessæ regio præsidio
urbis casum miserando pervicerunt, ut oppugnatione absti-
8 retur. Profecti inde, pacatis ceteris quum oram Asiæ legerent,
Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in
principiis sermo primo inter tribunos militum secretus orius
9 deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem ab
Epheso, ab suo bello, ab regia classe, ut ab tergo liber relic-
tus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune
10 conari posset. Movere ea Æmilium; vocatosque Rhodios
quum percontatus esset, possetne Pataris universa classis ab

rtu stare, quum respondissent non posse, causam nactus
ittendæ rei Samum naves reduxit.

Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, quum per omne 18
ernorum tempus exercitum in Æolide continuisset partim
iis ferendo opem, partim, quos in societatem pellicere non
terat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is 2
ocul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciæ maritima
pugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit; 3
inde, omissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus,
l caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandum. At- 4
lus primo stationibus ante urbem positis et excursionibus
uitum levisque armaturæ magis lacessebat quam sustinebat
stem; postremo quum per levia certamina expertus, nulla 5
rte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsi-
ri urbs cœpta est. Eodem ferme tempore et Antiochus ab 6
pamea profectus Sardibus primum, deinde haud procul Se-
ci castris ad caput Caici amnis stativa habuit cum magno
rcitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallo- 7
m mercede conductis quattuor millibus erat; hos paucis ad-
xtis ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit.
e postquam Samum nuntiata sunt, primo Eumenes, avoca- 8
domestico bello, cum classe Elæam petit; inde, quum præsto
ssent equites peditumque expediti, præsidio eorum tutus,
usquam hostes sentirent aut moverentur, Pergamum con-
dit. Ibi rursus levia per excursiones prœlia fieri cœpta, 9
mene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos
st dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent,
nam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ 10
tot classes in unum convenisse portum Antiocho allatum
, et sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu iam
Macedonia esse pararique, quæ ad transitum Hellesponti
us essent, tempus venisse ratus, priusquam terra marique 11
ul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam adversus
stram castris cepit; ibi peditum omnibus copiis relictis, cum 12
uitatu (erant autem septem millia equitum) in campos sub ipsa

Elææ mœnia descendit, misso caduceatore ad Æmilium, velle
19 se de pace agere. Æmilius, Eumene a Pergamo accito adhibitisque Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem; Eumenes nec honestum dicere esse, eo tempore de
2 pace agi, nec exitum rei imponi posse. „Qui enim“ inquit „aut honeste, inclusi mœnibus et obsessi, velut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non iussu populi Romani pepige-
3 rimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus, an exspecturus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat aut
4 populus iubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia et rursus in hiberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatibus
5 præbendis socios, deinde, si ita visum iis sit, penes quos potestas fuerit, instauremus novum de integro bellum, quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur,
6 ante hiemem diis volentibus perfecisse.“ Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace
7 agi non posse. Antiochus, pace nequicquam tentata, evastatis Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri
8 nobilitatum; neque alio ullo loco Asiæ maior regiis militibus parta est præda. Eodem Adramytteum, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti Æmilius et Eumenes venerunt.

20 Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille peditum cum centum equitibus, Diophane omnibus iis copiis præposito, accesserunt; quos egressos navibus obviam missi ab Attalo
2 nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes et periti belli erant, et ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris, discipulus. Qui biduum simul ad quietem hominum equorumque et ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperentque sese, sumpserunt.
3 Ad radices fere collis, in quo posita urbs est, regii succedebant; ita libera ab tergo populatio erat. Nullo ab urbe, ne

ationes quidem *qui* procul iacularetur, excurrente, post- 4
semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemp-
rum et inde negligentia apud regios oritur. Non stratos,
infrenatos magna pars habebant equos; paucis ad arma 5
dines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim
o, pars in iuvenales lusus lasciviamque versi, pars ve-
es sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes 6
ta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere et ad
præsto esse iubet; ipse Attalum adiit et in animo sibi
dixit hostium stationem tentare. Ægre id permittente 7
o, quippe qui centum equitibus adversus sexcentos, mille
ibus cum quattuor millibus pugnaturum cerneret, porta
sus haud procul statione hostium, occasionem opperiens,
dit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quam au- 8
m credere esse, et hostes paulisper in eos versi, ut nihil
ri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, in-
etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos 9
amdiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit;
uam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quan- 10
ccelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites
turma sua, quantum potuit effusissimis habenis, clamore ab
simul pedite atque equite sublato, stationem hostium im-
so invadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, 11
vincula abrupissent, trepidationem et tumultum inter suos
int. Pauci stabant impavidi equi; eos ipsos non sternere, 12
infrenare aut escendere facile poterant, multo maiorem
pro numero equitum terrorem Achæis inferentibus.
es vero ordinati et præparati sparsos per negligentiam et 13
omnos prope adorti sunt. Cædes passim fugaque per
os facta est. Diophanes secutus effusos, quoad tutum fuit, 14
o decore genti Achæorum parto (spectaverant enim e
ibus Pergami non viri modo, sed feminæ etiam) in præ-
n urbis rediit. Postero die regiæ, magis compositæ et 21
atæ, stationes quingentis passibus longius ab urbe po-
int castra; et Achæi eodem ferme tempore atque in

2 eundem locum processerunt. Per multas horas intenti ut
velut iam futurum impetum exspectaverant; postquam
procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, reg
nis collatis abire, agmine ad iter magis quam ad p
3 composito, cœpere. Quievit Diophanes, dum in cor
erant; deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum
incurrit, tantumque rursus pavoris ac tumultus incuss
quum terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiteri
pidantesque et vix ordinem agminis servantes in castr
4 pulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agr
gameno movere castra coegit.

Antiochus postquam Romanos ad tuendum Adram
venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit; depopulatus
5 Peræam inde, coloniam Mitylenæorum, expugnavit. Co
Corylenus et Aphrodisias et Crene primo impetu capta
6 inde per Thyatiram Sardis rediit. Seleucus in ora m
permanens aliis terrori erat, aliis præsidio. Classis E
cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro
7 profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes a
lam, quam Bacchium vocant (imminet urbi Phocæensium)
lerunt et, quibus ante abstinuerant templis signisque (egre
tem exornata insula erat), quum hostiliter diripuissent, ac
8 urbem transmiserunt. Eam divisis inter se partibus
oppugnarent, et videretur sine operibus armis scalisqu
posse, missum ab Antiocho præsidium trium millium arm
9 quum intrasset urbem, extemplo oppugnatione omissa
ad insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa
22 hostium agro. Inde placuit Eumenen domum dimitti e
parare consuli atque exercitui, quæ ad transitum Hell
opus essent, Romanam Rhodiamque classem redire i
atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso m
2 Rex Elæam, Romani ac Rhodii Samum redierunt.
Æmilius, frater prætoris, decessit. Rhodii, celebratis exs
adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tr
suis navibus et una Coa quinqueremi, altera Cnidia Rh

t ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo antequam 3
Eudamus cum classe ab Samo veniret, tredecim ab Rhodo
ives cum Pamphilida præfecto adversus eandem Syriacam
assem missæ, assumptis quattuor navibus, quæ Cariæ præ-
idio erant, oppugnantibus regiis Dædala et quædam alia
Perææ castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim 4
ire placuit; additæ huic quoque sunt ad eam classem, quam
abebat, sex apertæ naves. Profectus quum, quantum accele- 5
re poterat, maturasset, ad portum, quem Megisten vocant,
egressos consequitur. Inde uno agmine Phaselidem quum
venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. In confinio 23
Lyciæ et Pamphyliæ Phaselis est. Prominet penitus in altum
onspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus et
rocul navium præbet prospectum. Eo maxime, ut in obvio
hosti hostium essent, electus locus est; ceterum, quod non 2
oviderant, et loco gravi et tempore anni (medium enim
tatis erat), ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo,
axime in remiges, cœperunt. Cuius pestilentiæ metu profecti 3
um præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem
nem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis, ad Sidam hostes
e. Tardius navigaverant regii adverso tempore Etesiarum, 4
od velut statum Favoniis ventis est. Rhodiorum duæ et
ginta quadriremes et quattuor triremes fuere; regia classis sep- 5
n et triginta maioris formæ navium erat, in quibus tres hepteres,
attuor hexeres habebat. Præter has decem triremes erant.
hi adesse hostes ex specula quadam cognoverunt. Utraque 6
sis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, e
rtu movit; et postquam superavere Rhodii promuntorium,
od ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab
stibus sunt et ipsi eos viderunt. Ab regiis sinistro cornu, 7
od ab alto obiectum erat, Hannibal, dextro Apollonius,
rpuratorum unus, præerat; et iam in frontem directas habe-
nt naves. Rhodii longo agmine veniebant; prima prætoria 8
vis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas
edias classi præerat. Eudamus postquam hostium aciem 9

instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ip
altum evehitur et deinceps, quæ sequebantur, servantes or
10 in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultum pr
nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium r
ad terram explicari posset, et festinans ipse præproper
quinque solis navibus Hannibali occurrit; ceteri, quia ir
11 tem dirigere iussi erant, non sequebantur. Extremo
loci nihil ad terram relicti erat, trepidantibusque iis i
24 iam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur
momento temporis et navium virtus et usus maritimæ r
2 rorem omnem Rhodiis dempsit. Nam et in altum c
evectæ naves locum post se quæque venienti ad terram
et si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut
lacerabat aut remos detergebat aut libero inter ordines d
3 prætervecta in puppim impetum dabat. Maxime ex
hepteris regia a multo minore Rhodia nave uno ictu de
itaque iam haud dubie dextrum cornu hostium in fug
4 clinabat. Eudamum in alto multitudine navium maxim
nibal, ceteris omnibus longe præstantem, urgebat; et
venisset, ni, signo sublato ex prætoria nave, quo dis
classem in unum colligi mos erat, omnes, quæ in dextr
5 vicerant, naves ad opem ferendam suis concurrissent.
et Hannibal quæque circa eum naves erant, capessunt
nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris et ob id
6 fessis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi subst
cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes
mutilatasque naves apertis navibus remulco trahentes,
paulo amplius integras abscedentes, e turri prætoria
silentio facto „Exsurgite“ inquit „et egregium spect
7 capessite oculis.“ Consurrexere omnes, contemplatiqu
dationem fugamque hostium, prope una voce omnes, ut
8 rentur, exclamaverunt. Ipsius Eudami multis ictibus vi
navis erat; Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoa
9 rent tutum, iussit. Aliquamdiu secuti sunt; postquar
appropinquabat Hannibal, veriti, ne includerentur vent

ium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quæ primo
ncursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. Inde Rho- 10
m non tam victoria læti, quam alius alium accusantes, quod,
mm potuisset, non omnis submersa aut capta classis hostium
ret, redierunt. Hannibal, ictus uno prœlio adverso, ne tum 11
sidem prætervehi Lyciam audebat, quum coniungi veteri re-
e classi quam primum cuperet. Et ne id ei facere liberum 12
set, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad
tara et Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem 13
ibus maximis ex ea classe, cui præfuerat, Samum redire
Romanos iusserunt, ut, quantum consilio, quantum auctoritate
eret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda.

Magnam lætitiam Romanis prius victoriæ nuntius, deinde 25
ventus attulit Rhodiorum. Et apparebat, si Rhodiis ea cura 2
pta fuisset, vacuos eos tuta eius regionis maria præstaturos;
profectio Antiochi ab Sardibus, ne opprimerentur mari-
e urbes, abscedere custodia Ioniæ atque Æolidis prohibuit.
philidam cum quattuor navibus tectis ad eam classem, 3
circa Patara erat, miserunt. Antiochus non civitatium 4
do, quæ circa [se] erant, contrahebat præsidia, sed ad Pru-
n Bithyniæ regem legatos miserat litterasque, quibus trans-
n in Asiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia 5
na tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum nisi Romanum
perium esset. Philippum, Nabim expugnatos; se tertium 6
i. Ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnes velut
tinens incendium pervasurum. Ab se gradum in Bithyniam 7
e, quando Eumenes in voluntariam servitutem concessisset.
motum Prusiam litteræ Scipionis consulis, sed magis fratris 8
Africani, ab suspicione tali averterunt; qui præter con-
tudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore
um sociorum maiestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam
promerendam amicitiam suam compulit. Regulos se acceptos 9
fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in
trio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante
pulsus fuisset, regnum imposuisse; et esse eum non Africæ 10

modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe ter
11 cuivis regum vel maiestate vel viribus parem. Philipp
Nabim, hostes et bello superatos ab T. Quinctio, tam
12 regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipe
remissum et filium obsidem redditum; et quasdam ci
extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus,
pisse eum. In eadem dignitate et Nabim futurum fuis
eum suus primum furor, deinde fraus Ætolorum absum
13 Maxime confirmatus est animus regis, postquam ad e
Livius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab
14 venit et edocuit, quanto et spes victoriæ certior Romanis
Antiocho et amicitia sanctior firmiorque apud Roma
tura esset.

26 Antiochus postquam a spe societatis Prusiæ
Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per
2 menses instructa ac parata fuerat, visendam, magis qu
restribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones
ratores videbat sustineri non posse, quam quod res
ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter aut tunc
3 et certæ fiduciæ esset. Erat tamen momentum in pr
spei, quod et magnam partem Rhodiæ classis circa Pata
et Eumenen regem cum omnibus navibus suis consuli
4 in Hellespontum profectum audierat; aliquid etiam i
animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraud
5 paratam abumpta. His fretus, Polyxenida cum classe
tandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse co
Notium ducit; id oppidum Colophonium, mari immine
6 est a vetere Colophone duo ferme millia passuum. Et
urbem suæ potestatis esse volebat, adeo propinquam
ut nihil terra marive ageret, quod non subiectum ocu
7 lophoniorum ac per eos notum extemplo Romanis e
hos, audita obsidione, non dubitabat ad opem sociæ
rendam classem ab Samo moturos; eam occasionem
8 nidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus op
urbem aggressus, ad mare partibus duabus pariter muni

uctis, utrinque vineas et aggerem muro iniunxit et testudi-
s arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores 9
um ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani
lorantes, miserunt. Æmilium et Sami segnis diu mora 10
debat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis
icquam ab se provocatum, potestatem pugnæ facturum
, et turpe existimabat, Eumenis classem adiuvare consulem 11
raiiciendas in Asiam legiones, se Colophonis obsessæ aux-
incertam finem habituro, alligari. Eudamus Rhodius, 12
et tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum,
ique instare, ut duceret: Quanto satius esse vel socios 13
ione eximere vel victam iam semel classem iterum vin-
et totam maris possessionem hosti eripere quam, desertis
s, tradita Antiocho Asia terra marique, in Hellespontum,
satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?
fecti ab Samo ad petendos commeatus, consumptis iam 27
ibus, Chium parabant traiicere; id erat horreum Romanis,
e omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum.
umvecti ab urbe ad aversa insulæ, quæ obiecta aquiloni ad 2
m et Erythras sunt, quum pararent traiicere, litteris
or fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia
sse, vinum portantes naves tempestatibus retentas esse;
l allatum est, Teios regiæ classi commeatus benigne præ- 3
e, quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex
io cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus
meatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus.
m direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves 4
Myonnesum apparuerunt, quas primo ex classe regia
or esse ratus institit sequi; apparuit deinde, piraticos celoces
mbos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum 5
is generis præda revertentes, postquam videre ex alto
em, in fugam verterunt. Et celeritate superabant, levio-
s et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terræ erant;
ue, priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. 6
e se e portu ratus abstracturum naves, ignarus loci se-

7 quebatur prætor. Myonnesus promuntorium inter Teum Se-
mumque est. Ipse collis est in modum metæ in acutum cac-
men a fundo satis lato fastigatus; a continenti artæ semi
aditum habet; a mari exesæ fluctibus rupes claudunt, ita
quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum qua
8 quæ in statione sunt, naves promineant. Circa ea appropi
quare non ausæ naves, ne sub ictu superstantium rupibus
9 ratarum essent, diem trivere. Tandem sub noctem v
incepto quum abstitissent, Teum postero die accessere; et i
portu, qui ab tergo urbis est (Geræsticum ipsi appell
navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urb
28 agrum emisit milites. Teii, quum in oculis populatio e
oratores cum infulis et velamentis ad Romanum misc
Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis
2 versus Romanos, et iuvisse eos commeatu classem host
arguit, et quantum vini Polyxenidæ promisissent; quæ si e
Romanæ classi darent, revocaturum se a populatione mil
3 si minus, pro hostibus eos habiturum. Hoc tam triste
sponsum quum retulissent legati, vocatur in contionem a
4 gistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo f
die Polyxenidas cum regia classe a Colophone profec
postquam movisse a Samo Romanos audivit et, ad Myonn
piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naves in
5 ræstico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (
6 crin nautici vocant) ancoras portu occulto iecit. Inde
propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in m
spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circ
sessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic et Roma
7 expugnaturum. Nec est dissimilis natura loci; promunt
coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul
8 naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenida
animo habebat et, denis navibus ad promuntoria stanti
quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnar
ex cetera classe, sicut ad Panhormum fecerat, armati
9 litora expositis, terra marique simul hostes opprimere. Q

i vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teii facturos se
erata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum
et Romanis in eum portum, qui ante urbem est, classem
nsire. Dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus 10
ndisse, quum forte duæ naves in arto ostio implicitos
ios fregissent; et inter alia id quoque movit prætorem, ut 11
duceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul
e Antiocho stativa habente. Traducta classe ad urbem 29
aris omnibus, egressi milites nautæque sunt ad commeatus
vinum maxime dividendum in naves, quum medio forte 2
i agrestis quidam ad prætorem adductus nuntiat, alterum
i diem classem stare ad insulam Macrin, et paulo ante
is quasdam moveri tanquam ad profectionem naves. Re 3
ita perculsus prætor tubicines canere iubet, ut, si qui per
os palati essent, redirent; tribunos in urbem mittit ad co-
dos milites nautasque in naves. Haud secus quam in re- 4
tino incendio aut capta urbe trepidatur, aliis in urbem
entibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu re-
ntibus; incertisque clamoribus, quibus ipsis tubæ obstreperent,
atis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suas 5
que noscere aut adire præ tumultu poterat; trepidatumque
i periculo et in mari et in terra foret, ni, partibus divisis,
nilius cum prætoria nave primus e portu in altum evectus,
ipiens insequentes, suo quamque ordine in frontem in-
xisset, Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, 6
et sine trepidatione conscenderent et, ut quæque parata
t, exiret navis. Ita et explicuere ordinem primæ in con- 7
tu prætoris et coactum agmen ab Rhodiis est; instructaque
s, velut cernerent regios, in altum processit. Inter Myon-
um et Corycum promuntorium erant, quum hostem con-
xere; et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine 8
iens, et ipsa aciem adversam explicuit, lævo tantum evecta
nu, ut amplecti et circumire dextrum cornu Romanorum
set. Quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non 9
se æquare ordinem Romanos et tantum non iam circumiri

ab dextro cornu, concitat naves (et erant Rhodiæ long
nium celerrimæ tota classe), æquatoque cornu prætoria
30 in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iam totis cl
simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Roma
toginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ et
2 erant; hostium classis undenonaginta navium fuit; n
formæ naves tres hexeres habebat, duas hepteres.
navium et virtute militum Romani longe præstabant,
naves agilitate et arte gubernatorum et scientia re
3 Maximo tamen terrori hostibus fuere, quæ ignes præ s
tabant, et quod unum iis ad Panhormum circumventis
4 fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit.
metu ignis adversi regiæ naves, ne prora concurrerent,
declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant
5 liquas se ipsæ ad ictus præbebant, et si qua concr
obruebatur infuso igni, magisque ad incendium quam a
6 lium trepidabant. Plurimum tamen, quæ solet, militum
in bello valuit. Mediam namque aciem hostium Romani qu
pissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodio
sese obiecerunt; momentoque temporis et media acies A
7 et lævo cornu circumventæ naves mergebantur. Dexter
integra sociorum magis clade quam suo periculo terr
ceterum postquam alias circumventas, prætoriam nave
lyxenidæ relictis sociis vela dantem videre, sublatis
dolonibus (et erat secundus petentibus Ephesum vent
pessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna
8 quarum tredecim captæ in potestatem hostium ve
ceteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves
9 sunt, vulneratæ aliquot; Rhodia una capta memorabil
Nam quum rostro percussisset Sidoniam navem, anco
ipso excussa e nave sua unco dente, velut ferrea manu
10 alligavit alterius proram; inde tumultu iniecto, quum d
se ab hoste cupientes inhiberent Rhodii, tractum ancc
implicitum remis latus alterum detersit; debilitatam e

ue icta cohæserat, navis cepit. Hoc maxime modo ad Mynnesum navali prœlio pugnatum est.

Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus 31
enginqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia,
e opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa
ostea docuit, consilio iussit. Non enim tueri solum Lysima- 2
iam a primo impetu Romanorum facile erat, sed obsidionem
em per totam hiemem tolerare et obsidentes quoque ad
imam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem
eis per occasionem tentare. Nec Lysimachiam tantum ho- 3
ibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam
lophonis obsidione abscessit et Sardis recepit se; atque inde 4
Cappadociam ad Ariarathem, qui auxilia accerserent, et
ocunque alio poterat, ad copias contrahendas, in unum iam
silium, ut acie dimicaret, intentus misit.

Regillus Æmilius post victoriam navalem profectus Ephe- 5
m, directis ante portum navibus, quum confessionem ulti-
m concessi maris hosti expressisset, Chium, quo ante
ale prœlium cursum ab Samo intenderat, navigat. Ibi 6
es in prœlio quassatas quum refecisset, L. Æmilium
urum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum
iciendum misit, Rhodios parte prædæ et spoliis navalibus
oratos domum redire iubet. Rhodii impigre prævertere 7
traiiciendas copias consulis ire, atque eo quoque functi
cio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab 8
io Phocæam traiecit. In sinu maris intimo posita hæc
s est, oblonga forma. Duum millium et quingentorum
uum spatium murus amplectitur; coit deinde ex utraque
te in artiorem velut cuneum; Lamptera ipsi appellant.
le et ducentos passus ibi latitudo patet; inde lingua in 9
m mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota
inguit. Ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque
ionem versos portus tutissimos habet. Qui in meridiem 10
git, ab re appellant Naustathmon, quia ingentem vim na-

32 vium capit; alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis, priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent. Postquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare eos 2 adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat; templa deum aliquantum tenebant loci; ea prius ariete admoto quatere muros 3 turresque cœpit. Dein quum eo multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries, et iam utrinque 4 sternebantur muri. Ad quorum casum quum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis 5 etiam adscensum in muros tentarent, adeo obstinate restitere oppidani, ut facile appareret, plus in armis et virtute quam 6 in mœnibus auxilii esse. Coactus ergo periculo militum prætor receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prœlio, ne tum quidem 7 quietem versi, sed undique omnes ad munienda et obmolienda 8 quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a prætore missus, qui, castigata pertinacia eorum, maiorem curam Romanis quam illis ostenderet 9 esse, ne in perniciem urbis pugnaretur; si absistere furore vellent, potestatem iis dari eadem condicione, qua prius C. 10 Livii in fidem venissent, se tradendi. Hæc quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem nihil in eo præsidii esse retulerant, tum portas aperuerunt, pacti, ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem 11 inferrentur et pronuntiasset prætor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, indignum facinus esse, Phocæenses nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere. 12 Ab hac voce, velut signo a prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrunt. Æmilius primo resistere et revocare, dicendo, captas, non deditas diripi urbes, et in his tam 13 imperatoris, non militum arbitrium esse. Postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, præconibus per urbem missis

ros omnes in forum ad se convenire iubet, ne violarentur;
n omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit
toris. Urbem agrosque et suas leges iis restituit; et, quia 14
ns iam appetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi
git.

Per idem fere tempus consuli, transgresso Æniorum 33
onitarumque fines, nuntiatur, victam regiam classem ad
mnesum relictamque a præsidio Lysimachiam esse. Id 2
to quam de navali victoria lætius fuit, utique postquam
venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus,
t in adventum exercitus præparatis, eos excepit, ubi ino-
n ultimam laboremque in obsidenda urbe proposuerant

Paucos dies stativa habuere, ut impedimenta ægrique 3
equerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella, fessi
bis ac longitudine viæ, relicti erant. Receptis omnibus, 4
essi rursus iter per Chersonesum Hellespontum perveniunt;
omnibus cura regis Eumenis ad traiiciendum præparatis,
t in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus,
tumultu traiecere. Ea vero res Romanis auxit animos, 5
essum sibi transitum cernentibus in Asiam, quam rem
ni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad 6
espontum aliquamdiu habuerunt, quia dies forte, quibus
lia moventur, religiosi ad iter inciderant. Iidem dies P. 7
ionem propiore etiam religione, quia salius erat, disiunxe-
ab exercitu; causaque et is ipse moræ erat, dum conse-
retur.

Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat 34
antius Heraclides, de pace afferens mandata; quam impe- 2
ilem fore, magnam ei spem attulit mora et cunctatio Ro-
iorum, quos, simul Asiam attigissent, effuso agmine ad
ra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius con- 3
m adire quam P. Scipionem, et ita mandatum a rege
t. In eo maximam spem habebat, præterquam quod et
gnitudo animi et satietas gloriæ placabilem eum maxime
iebat, notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, 4

qui deinde in Africa fuisset, etiam quod filius eius captus in
5 potestate regis erat. Is ubi et quando et quo casu captus
sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. Alii
principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab
6 regiis navibus tradunt; alii, postquam transitum in Asiam est,
cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra,
effuso obviam equitatu quum reciperet sese, in eo tumultu de
lapsum ex equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad
7 regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo
Romano maneret hospitiumque privatim regi cum Scipione
esset, neque liberalius neque benignius haberi colique adole-
8 scentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc quum adventum
P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem ad
35 petitque, ut mandata audiret. Advocato frequenti concilio
2 legati verba sunt audita. Is, multis ante legationibus ultro
citroque nequicquam de pace missis, eam ipsam fiduciam im-
petrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrasse
Smyrnam enim et Lampsacum et Alexandream Troadem et
Lysimachiam in Europa iactatas in illis disceptationibus esse.
3 Quarum Lysimachia iam cessisse regem, ne quid habere eum
in Europa dicerent; eas, quæ in Asia sint, civitates tradi
paratum esse, et si quas alias Romani, quas suarum partium
4 ediderint, vindicare ab imperio regio velint. Impensæ quoque
in bellum factæ partem dimidiam regem præstaturum popu-
5 Romano. Hæ condiciones erant pacis; reliqua oratio fuit, ut
memores rerum humanarum, et suæ fortunæ moderarentur et
6 alienam ne urgerent. Finirent Europa imperium; id quoque
immensum esse; et parari singula acquirendo facilius potuisse
7 quam universa teneri posse. Quod si Asiæ quoque partem
aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regionibus
finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate pacis et
8 concordiæ causa regem passurum. Ea, quæ legato magna ad
pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa; nam et
impensam, quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem
9 æquum censebant, cuius culpa bellum excitatum esset, et non

ia modo atque Æolide deduci debere regia præsidia, sed, 10
t Græcia omnis liberata esset, ita, quæ in Asia sint, omnes
rari urbes; id aliter fieri non posse, quam ut cis Taurum
ıtem possessione Asiæ Antiochus cedat.

Legatus postquam nihil æqui in consilio impetrare se 36
sebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis
ıare animum est conatus. Omnium primum filium ei sine 2
tio redditurum regem dixit; deinde ignarus et animi Sci-
nis et moris Romani, auri pondus ingens pollicitus *est*, et
nine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per
ı pacem impetrasset. Ad ea Scipio: „Quod Romanos 3
nes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror,
ım te fortunam eius, a quo venis, ignorare cernam. Lysi- 4
:hia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus, aut ad
lespontum obsistendum, ne in Asiam traiiceremus, si pacem
ıuam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso 5
ɔ in Asiam transitu et non solum frenis, sed etiam iugo
ɔpto, quæ disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum
relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum 6
m habebo; aliis, deos precor, ne unquam fortuna egeat mea;
aus certe non egebit. Pro tanto in me munere gratum 7
in se esse sentiet, si privatam gratiam pro privato be-
:io desiderabit; publice nec habebo quicquam ab illo nec
ɔ. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. 8
, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis condicionem
am recuset." Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli 9
ım ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur.
issa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in
i apparatum intendit.

Consul, omnibus præparatis ad proposita exsequenda, quum 37
stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhœteum,
ıque civitate obviam effusa, venit. Inde Ilium processit, 2
:risque in campo, qui est subiectus mœnibus, positis, in urbem
ɜmque quum escendisset, sacrificavit Minervæ præsidi arcis,
Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos 3

Romanos præferentibus et Romanis lætis origine
4 profecti sextis castris ad caput Caici amnis perven
et Eumenes rex, primo conatus ab Hellesponto reduc
in hiberna Elæam, adversis deinde ventis quum ali
superare Lecton promuntorium non potuisset,
egressus, ne deesset principiis rerum, qua proxim
5 castra Romana cum parva manu contendit. Ex c
gamum remissus ad commeatus expediendos, tradit
quibus iusserat consul, in eadem stativa rediit. In
dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hos
quam hiems opprimeret.

6 Regia castra circa Thyatiram erant. Ubi qu
Antiochus, P. Scipionem ægrum Elæam delatum,
7 filium ad eum reducerent, misit. Non animo s
gratum munus, sed corpori quoque salubre ga
8 satiatusque tandem complexu filii „Renuntiate“ in
tias regi me agere; referre aliam gratiam nunc
quam ut suadeam, ne ante in aciem descendat, q
9 stra me redisse audierit.“ Quanquam sexaginta
peditum, plus duodecim millia equitum animos i
spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus
toritate viri, in quo ad incertos belli eventus om
posuerat subsidia, recepit se, et transgressus Phryg
10 circa Magnesiam, quæ ad Sipylum est, posuit cas
si extrahere tempus vellet, munimenta Romani ten

stationes impetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos; 4
in quum longius certamen fieret *et* Romanorum ex pro-
quis castris facili subsidio cresceret numerus, regii fessi iam
plures non sustinentes, recipere se conati circa ripam amnis,
usquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot
rfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris 5
ngredientibus amnem; tertio post die Romani simul omnes
gressi sunt et duo millia fere et quingentos passus ab
te posuerunt castra. Metantibus et muniendo occupatis tria 6
lia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac
ultu advenere. Aliquanto pauciores in statione erant; hi 7
en per se, nullo *a* munimento castrorum milite avocato,
primo æquum prœlium sustinuerunt et, crescente certamine,
pulerunt hostes, centum ex iis occisis, centum ferme captis.
r quatriduum insequèns instructæ utrinque acies pro vallo 8
tere; quinto die Romani processere in medium campi;
ntiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille 9
des a vallo abessent.

Consul postquam detrectari certamen vidit, postero die 39
consilium advocavit, quid sibi faciendum esset, si Antiochus
gnandi copiam non faceret. Instare hiemem; aut sub pellibus 2
bendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellet,
ferendum esse in æstatem bellum. Nullum unquam hostem 3
Omani æque contempserunt. Conclamatum undique est,
ceret extemplo et uteretur ardore militum, qui, tanquam 4
n pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus
corum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra
vadere parati erant, si in prœlium hostis non exiret. Cn. 5
omitius ad explorandum iter, et qua parte adiri hostium
llum posset, missus, postquam omnia certa retulit, postero
e propius admoveri castra placuit; tertio signa in medium
mpi prolata et instrui acies cœpta est. Nec Antiochus ultra 6
rgiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detrec-
ndo certamen et hostium spem augeret, et ipse copias
uxit, tantum progressus a castris, ut dimicaturum appareret.

7 Romana acies unius prope formæ fuit et hominum et armorum genere. Duæ legiones Romanæ, duæ socium ac Latini nominis erant; quina millia et quadringenos singulæ 8 habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt; hastatorum prima signa, dein principum erant, triarii postremos 9 claudebant. Extra hanc velut iustam aciem a parte dextra consul Achæorum cætratis immixtos auxiliares Eumenis, trium millia ferme peditum, æquata fronte instruxit; ultra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, 10 reliquus omnis Romanus equitatus erat; extremos Tralles et Cretenses (quingentorum utrique numerum explebant) statuit. 11 Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant; quattuor tamen in- 12 turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Roma- et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntar- 13 secuti erant; hi præsidio relicti sunt castris. Sedecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt; nam præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quattuor et quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt, sive quia magnitudine (longe enim illi præstant) sive robore animorum vincuntur.

40 Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. Decem et sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. 2 Hæc media acies fuit, in fronte in decem partes divisa; partes eas interpositis binis elephantis distinguebat; a fronte introrsus 3 in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. Hoc ob roboris in regiis copiis erat, et perinde quum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. 4 Ingentes ipsi erant; addebant speciem frontalia et cristæ et tergo impositæ turres turribusque superstantes præter rectorem quaterni 5 armati. Ad latus dextrum phalangitarum mille et quingenti Gallogræcorum pedites opposuit. His tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. Additis 6 his ala mille ferme equitum; agema eam vocabant; Medi

it, lecti viri; et eiusdem regionis mixti multarum gentium
tes. Continens his grex sedecim elephantorum est oppositus
ubsidiis. Ab eadem parte, paululum producto cornu, regia 7
ors erat; argyraspides a genere armorum appellabantur.
iæ deinde, equites sagittarii, mille et ducenti. Tum levis 8
atura; trium millium, pari ferme numero, pars Cretenses,
s Tralles. Duo millia et quingenti Mysi sagittarii his
incti erant. Extremum cornu claudebant quattuor millia, 9
ti Cyrtii funditores et Elymæi sagittarii. Ab lævo cornu 10
langitis adiuncti erant Gallograeci pedites mille et quingenti
imiliter his armati duo millia Cappadocum, ab Ariarathe
si rege. Inde auxiliares mixti omnium generum, duo 11
ia septingenti, et tria millia cataphractorum equitum et mille
equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque,
haud dissimili habitu; Syri plerique erant Phrygibus et
lis immixti. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ et 12
eli, quos appellant dromadas. His insidebant Arabes
ttarii, gladios tenues habentes, longos quaterna cubita,
x tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia 13
titudo, par ei, quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini,
de Gallograecorum equitum duo millia et quingenti, inde
cretes mille et eodem armatu Cares et Cilices mille et
genti et totidem Tralles et quattuor millia cætratorum; Pisidæ
rant et Pamphylii et Lycii; tum Cyrtiorum et Elymæorum 14
a in dextro cornu locatis auxilia, et sedecim elephanti
ico intervallo distantes. Rex ipse in dextro cornu erat; 41
ucum filium et Antipatrum fratris filium in lævo præposuit;
ia acies tribus permissa, Minnioni et Zeuxidi et Philippo,
istro elephantorum.

Nebula matutina crescente die levata in nubes 2
inem dedit; humor inde ab austro velut perfudit omnia.
nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis 3
t; nam et obscuritas lucis in acie modica Romanis non
ebat in omnes partes conspectum, et humor, toto fere
i armatu, nihil gladios aut pila hebetabat; regii tam lata 4

acie ne ex medio quidem cornua sua conspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur, et humor arcus
5 fundasque et iaculorum amenta emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus
6 crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatæ autem in hunc maxime modum erant. Cuspides circa temonem ab iugo decem cubita exstantes velut cornua habebant, quibus, quicquid obvium
7 daretur, transfigerent, et in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terram devexa, illa ut, quicquid ab latere obiiceretur, abscideret, hæc ut prolapsos subeuntesque contingeret; item ab axibus rotarum
8 utrinque binæ eodem modo diversæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, si in extremo aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictum
9 est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, et quam anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis iniiceret quam iusta adoriretur pugna, Cretenses sagittarios funditoresque et iaculatores † equitum, non confertos, sed, quam maxime possent, dispersos excurrere iubet et ex
10 omnibus simul partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus missilium undique coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternavit equos, ut repente velut
11 effrenati passim incerto cursu ferrentur; quorum impetus et levis armatura et expediti funditores et velox Cretensis momento declinabant; et eques insequendo tumultum ac pavorem equis camelisque, et ipsis simul consternatis, augebat, clamore et
12 ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ, amotoque inani ludibrio, tum demum ad iustum prœlium signo utrinque dato
42 concursum est. Ceterum vana illa res veræ mox cladis causa fuit. Auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pavore et consternatione quadrigarum territa, et ipsa in fugam
2 versa nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. Ad quos quum, dissipatis subsidiis, pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum sustinuerunt; pars eorum fusi sunt,

alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppressi [sunt]. Totum deinde lævum cornu inclinavit et, turbatis auxiliaribus, qui 3
inter equitem et quos appellant phalangitas erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ubi semel perturbati ordines et impeditus 4
intercursu suorum usus prælongarum hastarum (sarisas Macedones vocant), intulere signa Romanæ legiones et pila in perturbatos coniecere. Ne interpositi quidem elephanti militem Romanum 5
deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis et vitare impetum belluæ et ex transverso aut pilis incessere aut, si propius subire posset, gladio nervos incidere. Iam media acies fere 6
omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circumita ab tergo cædebantur, quum in parte alia fugam suorum et prope iam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. Namque 7
Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret præter quattuor turmas equitum, et eas, dum applicant se suis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit; nec a fronte 8
tantum instabat, sed, circumito a flumine cornu, iam ab latere urgebat, donec fugati equites primum, dein proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. 43
Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos annos pontifex maximus factus est. Is qua fugam cernebat 2
suorum, cum præsidio omni occurrit, et stare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pavorem et turpem fugam increpans; minæ exinde erant, in suam perniciem cæcos ruere, ni dicto 3
parerent; postremo dat suis signum, ut primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostem redigant. Hic maior timor minorem vicit; ancipiti coacti 4
metu primo constiterunt; deinde et ipsi redierunt in pugnam, et Æmilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit. Et Attalus, Eumenis 5
frater, ab dextro cornu, quo lævum hostium primo impetu fugatum fuerat, *ut* ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus postquam et eos, quorum terga modo viderat, 6

repetentes pugnam et aliam et a castris et ex acie affluentem
7 turbam conspexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum, quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum et arma gravitate fugam impediebant, pergunt ad castra diripienda.
8 Equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem et postremos, ut quosque
9 adepti sunt, cædunt. Ceterum fugientibus maior pestis, intermixtis quadrigis elephantisque et camelis, erat sua ipsorum turba, quum solutis ordinibus velut cæci super alios alii
10 ruerent et incursu beluarum obtererentur. In castris quoque ingens et maior prope quam in acie cædes est edita; nam et primorum fuga in castra maxime inclinavit, et huius fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt.
11 Retenti in portis valloque, quæ se impetu ipso capturos crediderant, Romani, postquam tandem perruperunt, ab ira graviorem
44 ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur, equitum quattuor millia; mille et quadringenti capti
2 et quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quattuor et viginti equites, et de Eumenis exercitu quinque et viginti.
3 Et illo quidem die victores, direptis hostium castris, cum magna præda in sua reverterunt; postero die spoliabant cæsorum
4 corpora et captivos contrahebant. Legati ab Thyatira et
5 Magnesia ab Sipylo ad dedendas urbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardis contendit.
6 Inde, quum audisset, Seleucum filium et quosdam amicorum Apameam prægressos, et ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Xenoni tradita custodia urbis, Timone
7 Lydiæ præposito; quibus spretis, consensu oppidanorum et militum, qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt.
45 Sub idem fere tempus et ab Trallibus et ab Magnesia, quae super Mæandrum est, et ab Epheso ad dedendas urbes
2 venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, et

lassi usque ad Patara Lyciæ pervectus, meju stationis
hodiarum navium, quæ ad Megisten erat, in terram egressus
um paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ civitates in 3
idem consulis dicionemque populi Romani sese tradebant.
ardibus iam consul erat; eo et P. Scipio ab Elæa, quum
rimum pati laborem viæ potuit, venit.

Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. 4
cipionem a consule petiit impetravitque, ut oratores mittere
ceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ 5
erat, et Antipater, fratris filius, venerunt. Hi prius Eumene 6
nvento, quem propter vetera certamina aversum maxime
pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe
vento, tum P. Scipionem et per eum consulem adierunt;
ræbitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, 7
„Non tam, quid ipsi dicamus, habemus" inquit Zeuxis, „quam
vobis quærimus, Romani, quo piaculo expiare errorem
gis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus.
laximo semper animo victis regibus populisque ignovistis; 8
uanto id maiore et placatiore animo decet vos facere in hac
ictoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Positis iam 9
dversus omnes mortales certaminibus, haud secus quam deos
onsulere et parcere vos generi humano oportet." Iam ante- 10
uam legati venirent, decretum erat, quid responderetur.
espondere Africanum placuit; is in hunc modum locutus 11
ertur: „Romani ex iis, quæ in deum immortalium potestate
unt, ea habemus, quæ dii dederunt; animos, qui nostræ 12
mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusque;
eque eos secundæ res extulerunt nec adversæ minuerunt.
ius rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis testem
arem, nisi vos ipsos dare possem. Postquam traiecimus 13
ellespontum, priusquam castra regia, priusquam aciem
ideremus, quum communis Mars et incertus belli eventus
sset, de pace vobis agentibus quas pares paribus ferebamus
onditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abs- 14
ete; Asia omni, quæ cis Taurum montem est, decedite.

Pro impensis deinde in bellum factis quindecim millia talentum
Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, duo millia et quingenta,
quum senatus populusque Romanus pacem comprobaverint;
15 *millia* deinde talentum per duodecim annos. Eumeni quoque
reddi quadringenta talenta et quod frumenti reliquum ex eo,
16 quod patri debitum est, placet. Hæc quum pepigerimus,
facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod
pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis; sed nunquam
satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi
17 Hannibal erit; eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque
Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui et illorum fiducia vos
et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum eo Mnasilochum
18 Acarnana et Chalcidenses Philonem et Eubulidam. In deteriore
sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit.
Si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ex
summo fastigio ad medium detrahi quam a mediis ad ima
19 præcipitari." Cum iis mandatis ab rege missi erant legati
ut omnem pacis condicionem acciperent; itaque Romam mitti
legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnesiam ad
20 Mæandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem
paucos post dies obsides ab rege adducti sunt, et legati, qui
21 Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore
profectus est Romam, quo legati regis. Secutæ eos sunt
legationes omnium Asiæ populorum.

46 Dum hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus
cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt,
2 Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Ætolia. Auditis
utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno
consensu decretus, isque triumphans de rege Antiocho et Ætolis
3 urbem est invectus. Prælata in eo triumpho sunt signa militaria
ducenta triginta et argenti infecti tria millia pondo, signata
tetrachmum Atticum centum decem tria millia, cistophori ducenti
undequinquaginta; vasa argentea cælata multa magnique ponderis.
4 Tulit et supellectilem regiam argenteam ac vestem magnificam,
coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque,

polia omnis generis. Captivos nobiles, Ætolos et regios duces,
ix et triginta duxit. Damocritus, Ætolorum dux, paucos ante 5
ies, quum e carcere noctu effugisset, in ripa Tiberis consecutis
istodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit.
ilites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt; alioqui 6
agnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit.

Huius triumphi minuit lætitiam nuntius ex Hispania tristis, 7
dversa pugna in Bastetanis ductu L. Æmilii proconsulis apud
ppidum Lyconem cum Lusitanis septem millia de Romano exercitu
cidisse; ceteros paventes intra vallum compulsos ægre castra 8
efendisse, et in modum fugientium magnis itineribus in agrum
acatum reductos. Hæc ex Hispania nuntiata; ex Gallia 9
gatos Placentinorum et Cremonensium L. Aurunculeius prætor
senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis 10
elli casibus, aliis morbo absumptis, quosdam tædio accolarum
allorum reliquisse colonias, decrevit senatus, uti C. Lælius consul,
ei videretur, septem millia familiarum conscriberet, quæ in eas
lonias dividerentur, et ut L. Aurunculeius prætor triumviros
earet ad eos colonos deducendos. Creati M. Atilius Serranus, 11
Valerius P. filius Flaccus, L. Valerius C. filius Tappo. Haud 47
multo post, quum iam consularium comitiorum appeteret
npus, C. Lælius consul ex Gallia Romam rediit. Is non 2
um ex facto absente se senatus consulto in supplementum
emonæ et Placentiæ colonos scripsit, sed, ut novæ coloniæ
e in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur, et retulit
auctore eo patres censuerunt.

Eodem tempore litteræ L. Æmilii prætoris allatæ de 3
vali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem
Asiam exercitum traiecisse. Victoriæ navalis ergo in diem 4
um supplicatio decreta est; in alterum diem, quod exercitus
manus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res
spera et læta eveniret. Vicenis maioribus hostiis in singulas 5
plicationes sacrificare consul est iussus. Inde consularia
nitia magna contentione habita. M. Æmilius Lepidus 6
ebat adversa fama hominum, quod provinciam Siciliam

petendi causa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret,
7 reliquisset. Petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius *Vulso*, M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, quum ceteri centurias non explessent; isque postero die Cn. Manlium Lepido deiecto (nam Messalla iacuit) collegam dixit.
8 Prætores exinde facti duo Q. Fabii, Labeo et Pictor (Pictor flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat), M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives.

48 M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus
A. u. c. 565. A. Ch. 189. Valerius Antias auctor est rumorem celebrem Romæ fuisse
2 et pæne pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa consulem L. Scipionem et cum eo P. Africanum in
3 colloquium evocatos regis et ipsos comprehensos esse, et ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata et deletas omnes copias Romanorum esse.
4 Ob hæc Ætolos sustulisse animos et abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam et in Dardanos et in
5 Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos. Hos qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos esse.
6 Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege et exercitum deletum
7 esse; Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit nec pro vana prætermissa.

49 Ætoli legati in senatum introducti, quum et causa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo seu culpæ seu erroris
2 veniam supplices peterent, orsi a beneficiis in populum Romanum et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et
3 offenderunt aures insolentia sermonis et eo, vetera et oblitterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis quam beneficiorum memoria subiret animos patrum, et

bus misericordia opus erat, iram et odium irritarent.
errogati ab uno senatore, permitterentne arbitrium de se 4
ulo Romano, deinde ab altero, habiturine eosdem, quos
ulus Romanus, socios et hostes essent, nihil ad ea respondentes
edi templo iussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo 5
atu est, totos adhuc Antiochi Ætolos esse et ex unica ea
pendere animos eorum; itaque bellum cum haud dubiis
tibus gerendum perdomandosque feroces animos esse. Illa 6
m res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab
manis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant.
atus consultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum 7
olosque devicerat, factum est, ut Ætoli eo die iuberentur
ficisci ab urbe et intra quintum decimum diem Italia excedere.
Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denuntia- 8
que, si qua deinde legatio ex Ætolis nisi permissu imperatoris,
eam provinciam obtineret, et cum legato Romano venisset
mam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Ætoli.

De provinciis deinde consules retulerunt. Sortiri eos 50
oliam et Asiam placuit. Ei, qui Asiam sortitus esset, 2
rcitus, quem L. Scipio haberet, est decretus, et in eum 3
plementum quattuor millia peditum Romanorum, ducenti
ites, et sociorum ac Latini nominis octo millia peditum,
dringenti equites; eis copiis ut bellum cum Antiocho gereret.
teri consuli exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus, et ut 4
supplementum scriberet permissum civium sociorumque eundem
merum, quem collega. Naves quoque idem consul, quæ 5
ore anno paratæ erant, ornare iussus ac ducere secum; nec
n Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam
ulam traiicere. Mandatum eidem, ut, si per commodum 6
publicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret;
m præterquam quod magistratus annui subrogandi essent, 7
sores quoque placere creari. Si qua res eum teneret,
atum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere
n posse. Ætolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit. 8
ætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam

et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor, flamen Quirinalis, Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius
9 Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una et classis, quæ in ea provincia erat, decreta, et ut duas decimas frumenti novus prætor imperaret Siculis; earum alteram in Asiam,
10 alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari
11 iussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et sex millia peditum
12 Latini nominis, ducenti equites; Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis et ducenti equites, cum his supplementis
13 ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est; prorogatum et P. Iunio proprætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset, et M. Tuccio proprætori in Bruttiis et Apulia.

51 Priusquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Pictorem, flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum
2 et Postumium Albinum fuerat. Consulem illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem ad sacra retinuerat
3 Metellus, pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. Et in senatu et ad populum
4 magnis contentionibus certatum est, et imperia inhibita ultro citroque et pignera capta et multæ dictæ et tribuni appellati
5 et provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, et dicto audiens esse flamen pontifici iussus est; multa iussu
6 populi ei remissa. Ira provinciæ creptæ prætorem magistratu abdicare se conantem patres auctoritate sua deterruerunt et,
7 ut ius inter peregrinos diceret, decreverunt. Dilectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresque in provincias proficiscuntur.
8 Fama dein de rebus in Asia gestis temere vulgata sine

ctore; et post dies paucos nuntii certi litteræque imperatoris
mam allatæ, quæ non tantum gaudium ab recenti metu 9
ulerunt (desierant enim victum in Ætolia *regem* metuere),
am a vetere fama, quod ineuntibus id bellum gravis hostis
suis viribus, et quod Hannibalem rectorem militiæ haberet,
us fuerat. Nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam 10
tandum aut minuendas eius copias censuerunt, metu, ne
n Gallis foret bellandum.

Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, 52
n Antiochi regis legatis, et Eumenes rex Rhodiique Romam
erunt. Cotta in senatu primum, deinde in contione iussu 2
rum, quæ acta in Asia essent, exposuit. Supplicatio inde
triduum decreta est, et quadraginta maiores hostiæ immolari
æ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is 3
um breviter et egisset gratias patribus, quod obsidione se ac
trem exemissent regnumque ab iniuriis Antiochi vindicassent,
gratulatus esset, quod terra marique res prospere gessissent,
odque regem Antiochum fusum fugatumque et exutum castris 4
is Europa, post et Asia, quæ cis Taurum montem est,
ulissent, sua deinde merita malle eos ex imperatoribus 5
s legatisque quam se commemorante cognoscere dixit.
c approbantibus cunctis iubentibusque dicere ipsum, 6
issa in id verecundia, quid sibi ab senatu populoque
nano tribui æquum censeret; propensius cumulatiusque, si
possit, prout eius merita sint, senatum facturum, ad ea 7
, si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data
lo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi
inis usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse aut
sse parum modeste videri posset; verum enimvero quum 8
daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque
s ipsorum arbitrii debere esse. Nihil hac oratione eius patres 9
scripti deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iuberent, et
m aliquamdiu hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes
icem, non magis mutua quam inexplicabili facilitate certatum
t, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare 10

sententia, ut absurdum esse diceret, ignorare regem, quid
sperans aut petens venerit; quæ accommodata regno suo sint,
ipsum optime scire; Asiam longe melius quam senatum nosse;
revocandum igitur et cogendum, quæ vellet quæque sentiret,
53 expromere. Reductus a prætore in templum rex et dicere
iussus „Perseverassem“ inquit „tacere, patres conscripti, nisi
Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem, et illis
2 auditis mihi necessitatem fore dicendi. Quæ quidem eo
difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sunt,
ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos
3 quidem proprie pertineat, petere videantur. Agent enim causam
civitatium Græcarum et liberari eas dicent debere. Quo
impetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint non
eas modo civitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres
4 stipendiarias nostras, ipsi autem tanto obligatos beneficio verbo
socios, re vera subiectos imperio et obnoxios habituri sint?
5 Et, si dis placet, quum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt
ulla parte id ad se pertinere; vos modo id decere et conveniens
6 esse ante factis dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum
vobis erit, neve non solum inæqualiter alios nimium deprimatis
ex sociis vestris, alios præter modum extollatis, sed etiam ne,
qui adversus vos arma tulerint, in meliore statu sint quam
7 socii et amici vestri. Quod ad me attinet, in aliis rebus
cessisse intra finem iuris mei cuilibet videri malim quam
nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse; in certamine
autem amicitiæ vestræ, benevolentiæ erga vos, honoris, qui
8 a vobis habebitur, minime æquo animo vinci possum. Hanc
ego maximam hereditatem a patre accepi, qui primus omnium
Asiam Græciamque incolentium in amicitiam venit vestram
eamque perpetua et constanti fide ad extremum vitæ finem
9 perduxit; nec dumtaxat animum in vos fidelem ac bonum
præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis,
terrestribus, navalibus; omni genere commeatuum, ita ut nemo
sociorum vestrorum ulla parte æquari posset, vos adiuvit;
10 postremo, quum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in

a contione intermortuus, haud multo post exspiravit. Huius 11
) vestigia ingressus voluntati quidem et studio in colendis
bis adiicere (etenim inexsuperabilia hæc erant) nihil potui;
ıus ipsis meritisque et impensis officiorum ut superare possem, 12
tuna, tempora, Antiochus et bellum in Ásia gestum præ-
erunt materiam. Rex Asiæ et partis Europæ Antiochus 13
am suam in matrimonium mihi dabat; restituebat extemplo
itates, quæ defecerant a nobis; spem magnam in posterum
ıplificandi regni faciebat, si secum bellum adversus vos
ssissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim; 14
ı potius, quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia
ına sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo 15
iorum vestrorum me æquiperare posset, imperatores vestros
iuvi; commeatus terra marique suppeditavi; navalibus prœliis,
æ multis locis facta sunt, omnibus affui; nec labori meo nec
ículo usquam peperci. Quod miserrimum est in bello, 16
sidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo
ıul vitæ regnique. Liberatus deinde obsidione, quum alia 17
rte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra
berent, relictis meis rebus tota classe ad Hellespontum
Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in traiiciendo
ercitu adiuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester 18
transgressus, nunquam a consule abscessi. Nemo miles
ımanus magis assiduus in castris fuit vestris quam ego
tresque mei; nulla expeditio, nullum equestre prœlium sine
factum est; in acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in 19
a me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, patres
ıscripti: Quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari
test? Ego nulli omnium neque populorum neque regum, 20
ɔs in magno honore habetis, non ausim me comparare.
ısinissa hostis vobis ante quam socius fuit, nec incolumi 21
ıno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus
ɔiis, cum turma equitum in castra confugit vestra; tamen 22
n, quia in Africa adversus Syphacem et Carthaginienses
eliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solum
ınum restituistis, sed, adiecta opulentissima parte Syphacis

23 regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui 24 nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratres mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra 25 marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente ultra Tauri iuga emostis Antiochum, ut ipsi teneretis eas terras, nullos accolas nec 26 finitimos habere quam vos malo, nec ulla re alia tutius 27 stabiliusque regnum meum futurum spero; sed si vobis decedere inde atque deducere exercitus in animo est, neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, 28 quam me dicere ausim. At enim magnificum est liberare civitates servas. Ita, opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt; sin autem Antiochi partis fuerunt, quanto est vestra prudentia et æquitate dignius sociis bene meritis quam hostibus vos consulere?“

54 Grata oratio regis patribus fuit, et facile apparebat 2 munifice omnia et propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderat quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnæis, quod omnia ultima pati quam se regi tradere maluissent, introducti Rhodii 3 sunt. Quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum populo Romano meritisque Rhodiorum Philippi prius, 4 deinde Antiochi bello, „Nihil“ inquit „nobis tota nostra actione, patres conscripti, neque difficilius neque molestius est, quam 5 quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum et privatim singulis et, quod magis nos movet, publicum 6 civitati nostræ hospitium est. Ceterum non animi nostri, patres conscripti, nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disiungit, ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus, reges 7 serva omnia et subiecta imperio suo esse velint. Utcunque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis impedita est

aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. Nam 8
si aliter socio atque amico regi et bene merito hoc ipso in
bello, de cuius præmiis agitur, honos haberi nullus posset,
nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio 9
anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut
decederetis instituto vestro gloriamque Philippi bello partam
nunc servitute tot civitatium deformaretis; sed ab hac necessi- 10
ate aut gratiæ in amicum minuendæ aut gloriæ vestræ egregie
vos fortuna vindicat. Est enim deum benignitate non gloriosa
magis quam dives victoria vestra, quæ vos facile isto velut
ere alieno exsolvat. Nam et Lycaonia et Phrygia utraque 11
et Pisidia omnis et Chersonesus, quæque circumiacent Europæ,
in vestra sunt potestate, quarum una quælibet regio adiecta 12
multiplicare regnum Eumenis potest, omnes vero datæ maxi-
mis eum regibus æquare. Licet ergo vobis et præmiis belli 13
ditare socios et non decedere instituto vestro et meminisse,
quem titulum prætenderitis prius adversus Philippum, nunc
adversus Antiochum belli, quid feceritis Philippo victo, quid 14
nunc a vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos fa-
cere decet, desideretur atque exspectetur. Alia enim aliis et
honesta est et probabilis causa armorum. Illi agrum, hi 15
icos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut possi-
eant; vos nec cupistis hæc, antequam haberetis, nec nunc,
num orbis terrarum in dicione vestra sit, cupere potestis.
ro dignitate et gloria apud omne humanum genus, quod ve- 16
rum nomen imperiumque iuxta ac deos immortales iam pri-
am intuetur, pugnastis. Quæ parare et quærere arduum fuit,
escio an tueri difficilius sit. Gentis vetustissimæ nobilissi- 17
æque vel fama rerum gestarum vel omni commendatione
manitatis doctrinarumque tuendam ab servitio regio libertatem
scepistis; hoc patrocinium receptæ in fidem et in clientelam
stram universæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non, 18
uæ in solo [modo] antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt
uam coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam, nec
rra mutata mutavit genus aut mores. Certare pio certamine 19

cuiuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus
20 quæque civitas et conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis
Asiæ urbes plerique; nisi quod longius a vobis absumus,
21 nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita
velut ingenio terræ vinci posset, iam pridem efferassent tot
indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito digni-
tate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Græciæ
22 incolerent. Non enim sonum modo linguæ vestitumque et ha-
bitum, sed ante omnia mores et leges et ingenium sincerum
23 integrumque a contagione accolarum servarunt. Terminus
est nunc imperii vestri mons Taurus. Quicquid intra eum
cardinem est, nihil longinquum vobis debet videri; quo arma
24 vestra pervenerunt, eodem ius hinc profectum perveniat. Bar-
bari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt,
quo gaudent, reges habeant; Græci suam fortunam, vestros
25 animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium
amplectebantur; nunc imperium, ubi est, ibi ut sit perpetuum,
optant; libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam
26 suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho
senserunt. Et aliæ prius cum Philippo, et cum Pyrrho Ta-
rentini; ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis
27 legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte,
patres conscripti; inducetis in animum negare Eumenis cupi-
28 ditati, quod iustissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii *et in hoc*
et in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti
fidelique vos opera adiuverimus, vestro iudicio relinquimus.
Nunc in pace consilium id afferimus, quod si comprobaveritis,
magnificentius vos victoria usos esse quam vicisse omnes exi-
stimaturi sint."

55 Apta magnitudini Romanæ oratio visa est. Post Rhodios
Antiochi legati vocati sunt. Ii vulgato petentium veniam more
2 errorem fassi regis, obtestati sunt patres conscriptos, ut suæ
potius clementiæ quam regis culpæ, qui satis superque pœna-
rum dedisset, memores consulerent; postremo pacem datam a
L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent

ctoritate sua. Et senatus eam pacem servandam censuit, 3
pauços post dies populus iussit. Fœdus in Capitolio cum
ıtipatro principe legationis et eodem fratris filio regis An-
chi est ictum.

Auditæ deinde et aliæ legationes ex Asia sunt. Quibus 4
ınibus datum est responsum, decem legatos more maiorum
ıatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque;
mmam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem, quæ intra 5
ɣni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur præter Ly-
ım Cariamque usque ad Mæandrum amnem; ea civitatis
ıodiorum essent; ceteræ civitates Asiæ, quæ Attali stipen- 6
ıriæ fuissent, eædem vectigal Eumeni penderent; quæ vec-
ɣales Antiochi fuissent, eæ liberæ atque immunes essent.
ecem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Fu- 7
ım Purpurionem, Q. Minucium Thermum, App. Claudium
eronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L.
ɒrunculeium, L. Æmilium Paulum, P. Cornelium Lentulum,
. Ælium Tuberonem. His, quæ præsentis disceptationis 56
sent, libera mandata; de summa rerum senatus constituit.
ɣcaoniam omnem et Phrygiam utramque et Mysiam regiam 2
Milyas et Lydiæ Ioniæque extra ea oppida, quæ libera
issent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, et nomi- 3
ıtim Magnesiam ad Sipylum, et Cariam, quæ Hydrela appel-
tur, agrumque Hydrelitanum ad Phrygiam vergentem, et
ıstella vicosque ad Mæandrum amnem, et oppida, nisi quæ
ɔera ante bellum fuissent, Telmessum item nominatim et 4
stra Telmessium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmessii fu-
ıet, hæc omnia, quæ supra sunt scripta, regi Eumeni iussa
ri. Rhodiis Lycia data extra eundem Telmessum et castra 5
ɛlmessium et agrum, qui Ptolemæi Telmessii fuisset; hic et
Eumene et Rhodiis exceptus. Ea quoque iis pars Cariæ 6
ta, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem
, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt, nisi
æ eorum oppida in libertate fuissent pridie, quam cum An-
cho rege in Asia pugnatum est.

7 Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt; Argis et illos, sicut sese, oriundos esse; ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse; petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servi-
8 tute regia eximerent. Vocati sunt legati regis Antiochi, actumque cum iis est, nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro, adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ci-
9 liciam peti et iuga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent, adiecerunt, si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum
10 pertinaciam legatorum. Tum vero impensius quam ante Rhodii gratias egerunt, cessurosque sese potius arrogantiæ Antipatri quam causam turbandæ pacis præbituros dixerunt. Ita nihil de Solis mutatum est.

57 Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiarunt, L. Bæbium prætorem in provinciam Hispaniam
2 proficiscentem ab Liguribus circumventum, magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis sine lictoribus Massiliam
3 perfugisse, et intra triduum exspirasse. Senatus, ea re audita, decrevit, uti P. Iunius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia
4 esset. Hoc senatus consultum litteræque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt, profectusque in Hispaniam est
5 P. Iunius proprætor. In qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret, L. Æmilius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, quum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum
6 Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique hostes; cæsa duodeviginti millia armatorum; duo millia trecenti capti et castra expugnata. Huius victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit.

7 Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex senatus consulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappo triumviri

deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta; equitibus 8
septuagena iugera, ceteris colonis quinquagena sunt data.
Ager captus de Gallis Boiis fuerat; Galli Tuscos expulerant.

Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt; quæ 9
res tanquam in se parum magni certaminis causam haberet,
aliam contentionem multo maiorem excitavit. Petebant T. 10
Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. filius Scipio, L. Valerius
Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius
Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat.
In hunc maxime, quod multa † congiaria habuerat, quibus 11
magnam partem hominum obligaverat, favor populi se inclinabat.
Id quum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem 12
tantum præferri, P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius
Rutilus, *tribuni plebis*, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ
prædæque aliquantum, captæ in Antiochi castris, neque in tri-
umpho tulisset neque in ærarium retulisset. Varia testimonia 13
legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios
testes conspiciebatur, cuius auctoritatem perpetuo tenore vitæ
partam toga candida elevabat. Is testis, quæ vasa aurea 14
atque argentea castris captis inter aliam prædam regiam vi-
disset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremo in huius 15
maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit, quando,
quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque novus com-
petitor intestabili periurio incesseret. Centum millium multa 58
irrogata erat. Bis de ea re certatum est; tertio, quum de
petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre
voluit, et tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quinc- 2
tius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati.

Per eos dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum 3
Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis quum
senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum
classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut
cepisset, magno consensu patrum triumphus navalis est decretus.
Triumphavit calendis Februariis. In eo triumpho undequin- 4
quaginta coronæ aureæ translatæ sunt; pecunia nequaquam

[tanta] pro specie regii triumphi, tetrachma Attica triginta quattuor millia septingenta, cistophori centum triginta duo
5 millia trecenti. Supplicationes deinde fuerunt ex senatus consulto, quod L. Æmilius in Hispania prospere rem publicam gessisset.

6 Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit, qui, ne cognomini fratris cederet, Asiaticum se appellari voluit. Et
7 in senatu et in contione de rebus ab se gestis disseruit. Erant, qui fama id maius bellum quam difficultate rei fuisse interpretarentur: uno memorabili prœlio debellatum, gloriamque
8 eius victoriæ præfloratam ad Thermopylas esse. Ceterum vere æstimanti Ætolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit; quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? In Asia totius Asiæ steterunt vires, ab ultimis
59 Orientis omnium gentium contractis auxiliis. Merito ergo et diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, *et* imperatori
2 triumphus est decretus. Triumphavit mense intercalario pridie calendas Martias. Qui triumphus spectaculo oculorum maior quam Africani fratris eius fuit, recordatione rerum et æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori aut Antiochum ducem Hannibali
3 conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quattuor, oppidorum simulacra centum triginta quattuor, eburneos dentes mille ducentos triginta unum, aureas coronas ducentas
4 triginta quattuor, argenti pondo centum quadraginta septem millia quadringenta viginti, tetrachmum Atticorum ducenta viginti quattuor millia, cistophori trecenta viginti unum millia septuaginta, nummos aureos Philippeos ** centum quadraginta;
5 vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo et quadringenta viginti tria, aureorum mille pondo viginti tria. Et duces regii, præfecti, purpurati, duo et triginta ante currum
6 ducti. Militibus quini viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. Et stipendium militare et frumentum duplex

ost triumphum datum; prœlio in Asia facto duplex[1]) dederat. Triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit.

Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam et 60
Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. Ceterum consuli 2
on deerat cum Gallis belli materia; mare pacatum erat dericto Antiocho. Cogitanti Q. Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum risum est in Cretam insulam traiicere. Cydoniatæ bellum 3
dversus Gortynios Gnosiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute sse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, 4
uum primum Cretæ litus attigit, nuntios circa civitates misit, t armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus grisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, um quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertientibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt; 5
ptivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias 6
d quattuor millia captivorum, quia belli minas timuerint, ex ta insula reddita scripsit; eamque causam Fabio, quum rem ullam aliam gessisset, triumphi navalis impetrandi ab senatu isse. A Creta Ephesum rediit Fabius; inde tribus navibus 7
Thraciæ oram missis, ab Æno et Maronea præsidia Antiochi educi iussit, ut in libertate eæ civitates essent.

---

[1]) Alteroutro loco triplex Livius scripsisse videtur.

Liber XXXVIII.

1 Dum in Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidem res
2 fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athama
tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi
tenebatur præsidio, qui superbo atque immodico imperio
3 derium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynan
Ætolia litteris suorum, indicantium statum Athamaniæ.
4 recuperandi regni facta est, remissique nuntii ab eo ad
cipes Argitheam (id enim caput Athamaniæ erat), si popul
animos satis perspectos haberet, impetrato ab Ætolis
in Athamaniam se venturum. *Agit deinde* cum delectis
5 lorum, quod consilium est gentis, et Nicandro prætore;
ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde faci
6 die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Qu
primo fuerunt coniurati adversus Macedonum præsidiu
senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt;
paucitate parum freti, quæ celandæ rei quam agendæ
7 erat, parem priori numerum adiecerunt. Ita duo et qui
ginta facti quadrifariam se diviserunt; pars una Hera
altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ es
8 lita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. *Ita*
omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam

gendam venissent, in foro obversarentur; die certa multitudinem
mnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda.
Ibi ea dies advenit et Amynander cum mille Ætolis in finibus 9
rat, ex composito quattuor simul locis præsidia Macedonum
xpulsa, litteræque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent
ese ab impotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium
.c legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium 10
ppidum, litteris a Xenone præfecto præsidii interceptis et arce
ıb regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit; deinde 11
d quoque traditum Amynandro est, et omnis Athamania in
otestate erat præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ
ıbiectum. Philippus, audita defectione Athamaniæ, cum sex 2
illibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos
ervenit. Ibi relicta maiore parte exercitus (neque enim ad 2
nta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum,
ıod unum a præsidio suo retentum fuerat, pervenit. Inde 3
oximis tentatis, quum facile animadvertisset, cetera hostilia
se, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam
lit. Inde Xenonem cum mille peditibus præmissum Alopam 4
cupare iubet, opportune Argitheæ imminentem; quem ubi 5
ıeri ab suis locum vidit, ipse circa templum Iovis Acræi
suit castra. Ibi unum diem fœda tempestate retentus,
stero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo 6
paruere Athamanes in tumulos imminentes viæ discurrentes.
l quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine
vor et trepidatio erat, et pro se quisque, quidnam futurum 7
ıet, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret
missum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, 8
ptim evadere angustias, revocare primos et eadem, qua venerat,
ı referre coegit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti 9
quebantur; postquam Ætoli se coniunxerunt, hos, ut ab tergo
mini instarent, reliquerunt, ipsi ab lateribus se circumfuderunt,
idam per notas calles breviore via prægressi transitus insedere; 10
ntumque tumultus Macedonibus est iniectum, ut fugæ magis
usæ quam itineris ordinati modo, multis armis virisque

11 relictis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit; inde tuto
Macedones Gomphos et a Gomphis in Macedoniam redierunt.
12 Athamanes Ætolique Alopam ad Xenonem ac mille Macedonas
13 opprimendos undique concurrerunt. Macedones, parum loco
freti, ab Alopa in altiorem deruptioremque undique tumulum
concessere; quo pluribus ex locis aditu invento expulere eos
14 Athamanes, dispersosque et per invia atque ignotas rupes
iter fugæ non expedientes partim ceperunt, partim interfecerunt.
Multi pavore in derupta præcipitati; perpauci cum Xenone ad
regem evaserunt; postea per indutias sepeliendi cæsos potestas
facta est.

3 Amynander, recuperato regno, legatos et Romam ad
senatum et ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum
2 cum Antiocho prœlium morantes, misit. Pacem petebat,
excusabatque sese, quod per Ætolos recuperasset paternum
3 regnum; Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in
Amphilochos profecti sunt, et maioris partis voluntate in eum
4 dicionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta
(nam fuerat quondam Ætolorum), eadem spe in Aperantiam
transcenderunt; ea quoque magna ex parte sine certamine
5 in deditionem venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant,
Philippi erant. Hi primo ad arma concurrerunt; ceterum
postquam Amphilochos cum Ætolis esse fugamque ex Athamania
Philippi et cædem præsidii eius accepere, et ipsi a Philippo
6 ad Ætolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus iam undique
se a Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis fama affertur,
Antiochum in Asia victum ab Romanis; nec ita multo post
legati ab Roma rediere sine spe pacis, Fulviumque consulem
7 nuntiantes cum exercitu iam traiecisse. His territi, prius ab
Rhodo et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem
civitatium earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorem
aditum ad senatum haberent, principes gentis ad tentandam
8 spem ultimam Romam miserunt, nihil, ne bellum haberent,
9 priusquam pæne in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam
M. Fulvius, Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum

ıcipibus consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis
ıbraciam placebat aggredi, quæ tum contribuerat se Ætolis:
e ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos 10
dimicandum esse, sive detrectarent certamen, oppugnationem
› haud difficilem; nam et copiam in propinquo materiæ 11
aggeres excitandos et cetera opera esse, et Arethontem,
igabilem amnem, opportunum ad comportanda, quæ usui
, præter ipsa mœnia fluere; et æstatem aptam rei gerendæ
sse. His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli 4
Ambraciam advenienti magni operis oppugnatio visa est.
ıbracia tumulo aspero subiecta est; Perranthem incolæ vocant.
›s, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem, arx, 2
› imposita est tumulo, orientem spectat. Amnis Aretho 3
Athamania fluens cadit in sinum maris ab nomine propinquæ
is Ambracium appellatum. Præterquam quod hinc amnis 4
nit, hinc tumuli, muro quoque firmo sæpta erat, patente
circuitu paulo amplius quattuor millia passuum. Fulvius 5
a a campo castra, modico inter se distantia intervallo, unum
tellum loco edito contra arcem obiecit; ea omnia vallo 6
ue fossa ita iungere parat, ne exitus inclusis ab urbe
re aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam
pugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri prætoris
venerant Ætoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam 7
idionem venire in animo fuerat; dein, postquam urbem iam
gna ex parte operibus sæptam viderunt, Epirotarum trans
ıen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit.
n mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus per 8
dum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro 9
cetera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi
silium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen
rerat; dein, periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent 10
nani et regressus inde in tuto non esset, deterritus ab
consilio ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.
sul, iam munimentis, quibus sæpienda urbs erat, iam 5
ribus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque

2 simul locis mœnia est aggressus. Tria paribus intervallis, faciliore aditu a campo, adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit, unum e regione Æsculapii, unum adversus arcem. 3 Arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo et ad speciem et ad ictus mœnium cum 4 terribili sonitu editos pavor ac trepidatio cepit; deinde, ut præter spem stare muros viderunt, collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum stipitesve robustos incutiebant; falces, ancoris ferreis iniectis, in interiorem 5 partem muri trahentes asserem præfringebant; ad hoc eruptionibus et nocturnis in custodias operum et diurnis in stationes ultro terrorem inferebant.

6 In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, iam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant. Inde Nicander prætor, spem nactus solvendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum 7 quendam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. Noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo et illi ab urbe opera hostium, quæ adversus Pyrrheum erant, aggrederentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret, posse ratus ancipiti tumultu, 8 et nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti perrupisset, superato brachio in urbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adiecit, et, simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. 9 Id inceptum conatu quam effectu gravius fuit, quia nulla ab 10 exteriore parte vis admota est, seu metu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potius visum est Amphilochis nuper receptis ferre opem, quos Perseus, Philippi filius, missus ad Dolopiam 6 Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant. Quæ omnia simul, sed nec apparatu nec vi simili, Ætoli 2 aggressi sunt; alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque et malleolos ferentes, tota collucente flammis acie 3 advenere. Multos primo impetu custodes oppresserunt; dein, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus datumque

consule signum, arma capiunt et omnibus portis ad opem
rendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res; 4
› duobus irrito incepto, quum tentassent magis quam inissent
rtamen; Ætoli abscesserunt; atrox pugna in unum inclinaverat 5
cum. Ibi diversis partibus duo duces Eupolemus et Nicodamus
ıgnantes hortabantur et prope certa fovebant spe, iam Nicandrum
: composito affore et terga hostium invasurum. Hæc res ali- 6
ıamdiu animos pugnantium sustinuit; ceterum postquam nullum
: composito signum a suis accipiebant et crescere numerum
ɔstium cernebant, destituti segnius instare; postremo re omissa, 7
.m vix tuto regressu, fugientes in urbem compelluntur, parte
perum incensa et pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant,
ıterfectis. Quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium
rat, expugnari una utique parte opera cum magna cæde
ostium potuisse. Ambracienses quique intus erant Ætoli, 8
on ab eius solum noctis incepto recessere, sed in reliquum
ıoque tempus velut proditi ab suis segniores ad pericula erant.
am nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed dispositi 9
er muros et turres ex tuto pugnabant.

Perseus ubi adesse Ætolos audivit, omissa obsidione urbis, 7
ıam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia
ɪcessit atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde 2
vocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus, Illyriorum rex,
ım sexaginta lembis Corinthium sinum invectus, adiunctis
chæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætoliæ
ıstabat; adversus quos mille Ætoli missi, quacunque se 3
assis circumegerat per litorum anfractus, brevioribus semitis
ɔcurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo 4
ietibus muros, aliquantum urbis nudaverant, nec tamen penetrare
urbem poterant; nam et pari celeritate novus pro diruto murus 5
ɔiiciebatur, et armati ruinis superstantes instar munimenti erant.
aque quum aperta vi parum procederet consuli res, cuniculum 6
ɔcultum, vineis ante contecto loco, agere instituit; et ali-
ıamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solum sub
rra fodientes, sed egerentes etiam humum fefellere hostem.

7 Repente cumulus terræ eminens index operis oppidanis fuit, pavidique, ne iam subrutis muris facta via esset in urbem, fossam intra murum e regione eius operis, quod vineis con-
8 tectum erat, ducere instituunt. Cuius ubi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis aure admota, sonitum fodientium
9 captabant. Quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam; nec fuit magni operis; momento enim ad inane,
10 suspenso fulturis ab hostibus muro, pervenerunt. Ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, deinde celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terra ediderunt pugnam. Segnior deinde ea facta est, intersæpientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim obiectis.
11 Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res. Dolium a fundo pertusum, qua fistula modica inseri posset, et ferream fistulam operculumque dolii ferreum, et ipsum pluribus locis perforatum, fecerunt. Hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt.
12 Per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarisas vocant, ad summovendos hostes eminebant. Scintillam levem ignis inditam plumæ folle fabrili ad caput fistulæ imposito flando
13 accenderunt. Inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam odore ex adusta pluma quum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat.

8 Quum in hoc statu ad Ambraciam res esset, legati ab Ætolis Phæneas et Damoteles cum liberis mandatis, decreto
2 gentis, ad consulem venerunt. Nam prætor eorum quum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiam*que* a Macedonibus vastari, nec Ætolos ad tria simul diversa bella occursantes sufficere, convocato concilio, Ætoliæ principes,
3 quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, ut pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis condicio-
4 nibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum; Antiocho

ra marique superato et prope extra orbem terræ ultra iuga
uri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas et 5
moteles, quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua
e censerent, agerent; quod enim sibi consilium aut cuius
electionem a fortuna relictam? Cum his mandatis legati 6
si orare consulem, ut parceret urbi, misereretur gentis
ndam sociæ, nolle dicere iniuriis, miseriis certe coactæ
anire. Non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, quam 7
ii ante, quum adversus Philippum bellatum sit, fecisse.
c tum large gratiam relatam sibi, nec nunc immodice
nam iniungi debere. Ad ea consul respondit, magis sæpe
am vere unquam Ætolos pacem petere. Imitarentur An-
chum in petenda pace, quem in bellum traxissent. Non 8
acis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed
ni Asia cis Taurum montem, opimo regno, excessisse.
tolos nisi inermes de pace agentes non auditurum se. 9
ma illis prius equosque omnes tradendos esse, deinde mille
entum argenti populo Romano dandum, cuius summæ 10
nidium præsens numeraretur, si pacem habere vellent. Ad
adiecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos populus
manus, amicos atque hostes habeant. Adversus quæ legati, 9
quia gravia erant et quia suorum animos indomitos ac
itabiles noverant, nullo reddito responso, domum regressi
it, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra
etorem et principes consulerent. Clamore et iurgio excepti, 2
am diu rem traherent, qualemcunque pacem referre iussi,
im redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam
itis, cum quibus bellum erat, circumventi Thyrreum custo-
ndi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci, quum iam 3
ieniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro
venerant, apud consulem essent. Amynander quoque 4
amanum rex fide accepta venerat in castra Romana, magis
Ambracia urbe, ubi maiorem partem temporis exsula-
at, quam pro Ætolis sollicitus. Per hos certior factus 5
sul de casu legatorum adduci eos a Thyrreo iussit;

6 quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynander,
quod sui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienses
7 compelleret ad deditionem. *In* id quum per colloquia principum
succedens murum parum proficeret, postremo consulis permissu
ingressus urbem partim consilio, partim precibus evicit, ut
8 permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius, Lævini
filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis
9 frater matre eadem genitus, egregie adiuvit. Ambracienses
prius pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent,
aperuerunt portas. Dein **[1]) quingenta Euboica ut darent
talenta, ex quibus ducenta præsentia, trecenta per annos sex
pensionibus æquis; captivos perfugasque redderent Romanis;
10 urbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id
tempus, quo T. Quinctius traiecisset in Græciam, aut vi capta
ab Romanis esset aut voluntate in amicitiam venisset;
11 Cephallenia insula ut extra ius fœderis esset. Hæc quanquam
spe ipsorum aliquanto leviora erant, petentibus Ætolis, ut ad
12 concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de
urbibus tenuit, quæ quum sui iuris aliquando fuissent, avelli
velut a corpore suo ægre patiebantur; ad unum omnes tamen
13 accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream consuli
centum et quinquaginta pondo dederunt. Signa aenea mar-
moreaque et tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia
regia ibi Pyrrhi fuerat, quam ceteræ regionis eius urbes
14 erant, sublata omnia avectaque; nihil præterea tactum
violatumve.

10 Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ,
ad Argos Amphilochium (viginti duo millia ab Ambracia
abest) castra posuit. Eo tandem legati Ætoli, mirante consule,
2 quod morarentur, venerunt. Inde, postquam approbasse
pacem concilium Ætolorum accepit, iussis proficisci Romam
ad senatum, permissoque, ut et Rhodii et Athenienses de-
precatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C.
3 Valerio fratre, ipse in Cephalleniam traiecit. Præoccupatas

[1]) Exciderunt quædam huiusmodi: Ætolis pacis leges dictæ.

ures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt,
ui per legatos, per litteras Dolopas Amphilochosque et
thamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremo
lium etiam Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum
b audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienses 4
um silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon Hicesiæ
ilius eloquentia etiam dicitur movisse; qui vulgata similitudine, 5
nari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiperando mul-
itudinem Ætolorum, usus, quum in fide Romanæ societatis
nansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat; post- 6
quam flare ab Asia Thoas et Dicæarchus, ab Europa
Menestas et Damocritus cœpissent, tum illam tempestatem
oortam, quæ ad Antiochum eos sicuti in scopulum intulisset.
Diu iactati Ætoli tandem, ut condiciones pacis convenirent, 11
ffecerunt. Fuerunt autem hæ: „Imperium maiestatemque 2
populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo malo.
Ne quem exercitum, quī adversus socios amicosque eorum
ducetur, per fines suos transire sinito neve ulla ope iuvato.
Hostes eosdem habeto, quos populus Romanus, armaque in 3
eos ferto bellumque pariter gerito. Perfugas, fugitivos, cap- 4
tivos reddito Romanis sociisque, præterquam si qui capti,
quum domos redissent, iterum capti sunt, aut si qui eo tempore
ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, quum intra
præsidia Romana Ætoli essent. Aliorum qui comparebunt, 5
intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo
tradantur; qui non comparebunt, quando quisque eorum pri-
mum inventus erit, reddatur. Obsides quadraginta arbitratu 6
consulis Romanis dato, ne minores duodecim annorum neu
maiores quadraginta. Obses ne esto prætor, præfectus equitum, 7
scriba publicus, neu quis, qui ante obses fuit apud Romanos.
Cephallenia extra pacis leges esto.“ De pecuniæ summa, 8
quam penderent, pensionibusque eius nihil ex eo, quod cum
consule convenerat, mutatum; pro argento si aurum dare
vellent, darent, convenit, dum pro argenteis decem aureus
nus valeret. „Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum 9
uris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quinctio, Cn. Domitio

consulibus[1]) postve eos consules aut armis subacti aut voluntate in dicionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse velint. Œniadæ cum urbe agrisque Acarnanum sunto." His legibus fœdus ictum cum Ætolis est.

12 Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio consule in Ætolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallograecia bellum gessit, quod nunc 2 ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis ab L. Scipione et exercitu lustrato contionem apud 3 milites habuit, qua, collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prœlio debellassent, adhortatus eos *ad* novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis iuvissent 4 Antiochum et adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa nec 5 immodica, adiecit. Læti milites cum frequenti assensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se 6 Gallorum copiis fore. Eumenen haud in tempore abesse (Romæ tum erat) credere consul, gnarum locorum hominumque et cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur 7 fratrem eius accersit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam domum 8 ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus equitibusque quingentis, Athenæo fratre iusso cum ceteris copiis subsequi, commendata iis custodia Pergami, quos fratri 9 regnoque fidos credebat. Consul, collaudato iuvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus castra posuit, quia vado superari amnis non poterat et contrahendæ naves erant 10 ad exercitum traiiciendum. Transgressi Mæandrum pervenerunt

13 ad Hieran Comen. Fanum ibi augustum Apollinis et oraculum; sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. 2 Hinc alteris castris ad Harpasum flumen perventum est; quo

[1]) Cn. Domitium cum T. Quinctio cons. Livius errore coniunxit.

egati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis
uper descisset, aut auctoritate aut armis cogeret iura antiqua
ati. Eodem et Athenæus, Eumenis et Attali frater, cum 3
retense Leuso et Corrago Macedone venit; mille pedites
ixtarum gentium et trecentos equites secum adduxerunt.
onsul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi 4
epit, captum Alabandensibus reddit; ipse nihil via degressus
d Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra.
Iuius amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ urbs caput 5
uondam Phrygiæ fuit; migratum inde haud procul veteribus
elænis, novæque urbi Apameæ nomen inditum ab Apama
orore Seleuci regis. Et Marsyas amnis, haud procul a 6
Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit, famaque ita
enet, Celænis Marsyan cum Apolline tibiarum cantu certasse.
Mæander ex arce summa Celænarum ortus, media urbe de- 7
urrens, per Caras primum, deinde Ionas in sinum maris
editur, qui inter Prienen et Miletum est. Ad Antiochiam in 8
astra consulis Seleucus, Antiochi filius, ex fœdere icto cum
Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. Parva dis- 9
eptatio de Attali auxiliaribus orta est, quod Romano tantum
militi pactum Antiochum ut daretur frumentum Seleucus
dicebat. Discussa ea quoque est constantia consulis, qui 10
misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam
Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos, quod vocant, 11
processum est; ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum.
In finibus Pisidarum posita urbs est, in ea parte, quæ vergit
ad Pamphylium mare. Integris viribus regionis eius, feroces
ad bellandum habebat viros; tum quoque equites in agmen 12
Romanum eruptione facta haud modice primo impetu tur-
bavere; deinde ut apparuit, nec numero se nec virtute pares
esse, in urbem compulsi veniam erroris petebant, dedere urbem
parati. Quinque et viginti talenta argenti et decem millia 13
medimnum tritici imperata; ita in deditionem accepti.

Tertio inde die ad Casum amnem perventum; inde 14
profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion 2
castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat

3 nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul a
aberant, nec legatio ulla a Moagete, tyranno civitatis
4 homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. A
tandum eius animum C. Helvium cum quattuor m
peditum et quingentis equitibus consul præmittit. Huic
iam fines ingredienti legati occurrerunt nuntiantes, pa
5 esse tyrannum imperata facere; orabant, ut pacatus
iniret cohiberetque a populatione agri militem, et in c
6 aurea quindecim talenta afferebant. Helvius integr
populatione agros servaturum pollicitus ire ad consulem
7 tos iussit. Quibus eadem referentibus consul „Neque Ro
inquit „bonæ voluntatis ullum signum erga nos ty
habemus, et ipsum talem esse inter omnes constat, u
pœna eius magis quam de amicitia nobis cogitandum
8 Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut cor
acciperet veniendique ad eum tyranno potestatem et cc
9 loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis pc
die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vi
privati modice locupletis habitum, et oratio fuit summis
infracta, extenuantis opes suas urbiumque suæ dicionis eg
10 tem querentis. Erant autem sub eo, præter Cibyram
Sylleum et ad Limnen, quæ appellatur. Ex his, ut se suc
spoliaret, quinque et viginti talenta se confecturum, proj
11 diffidens, pollicebatur. „Enimvero“ inquit consul „ferri
ludificatio ista non potest. Parum est non erubuisse
sentem, quum per legatos frustrareris nos; præsens qu
12 in eadem impudentia perstas. Quinque et viginti ta
tyrannidem tuam exhaurient? Quingenta ergo talenta
triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in
13 exspecta.“ Hac denuntiatione conterritus perstare tamer
14 pertinaci simulatione inopiæ, et paulatim illiberali adiecti
nunc per cavillationem, nunc precibus et simulatis lacri
ad centum talenta est perductus. Adiecta decem millia
dimnum frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta.

15 A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, tra

gressusque Caularem amnem posuit castra. Postero die [est] 2
præter Caralitin paludem agmen ductum; ad Mandrupyum
manserunt. Inde progredientibus ab Lago, proxima urbe,
metu incolæ fugerunt; vacuum hominibus et refertum rerum 3
omnium copia oppidum diripuerunt. Inde ad Lysis fluminis
fontes, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Ter- 4
messenses eo tempore Isiondensium arcem, urbe capta, oppugna-
bant. Inclusi, quum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad
consulem orantes opem miserunt: cum coniugibus ac liberis 5
in arce inclusos se mortem in dies, aut ferro aut fame patien-
dam, exspectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam
devertendi oblata est. Adveniens obsidione Isiondenses exemit;
Termesso pacem dedit quinquaginta talentis argenti acceptis; 6
item Aspendiis ceterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia 7
rediens ad fluvium Taurum primo die, postero ad Xylinen,
quam vocant, Comen posuit castra. Profectus inde continen-
tibus itineribus ad Cormasa urbem pervenit. Darsa proxima 8
urbs erat; eam metu incolarum desertam, plenam omnium
rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab
Lysinoe dedentes civitatem venerunt. Inde in agrum Saga- 9
lassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est.
Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis eius. Quum ea
res animos fecit, tum agri fecunditas et multitudo hominum
et situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio 10
ad finem præsto fuerat, prædatum in agros misit; tum demum
fracta pertinacia est, ut ferri agique res suas viderunt.
Legatis missis pacti quinquaginta talentis et viginti millibus 11
medimnum tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Pro- 12
gressus inde ad Rhotrinos fontes, ad vicum, quem Aporidos
Comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea
postero die venit. Ægros inde et inutilia impedimenta quum 13
Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis,
profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die
Dinias Phrygiæ processit. Inde Synnada venit, metu omnibus 14
circa oppidis desertis. Quorum præda iam grave agmen

trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad
15 Beudos, quod vetus appellant, pervenit. Ad Anabura inde, et altero die ad Alandri fontes, tertio ad Brassium posuit castra. Ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistobogiorum fines.

16 Hi Galli, magna hominum vis, seu inopia agri seu prædæ spe, nullam gentem, per quas ituri essent, parem armis rati,
2 Brenno duce in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta est; ad viginti millia hominum cum Lonorio ac Lutario regulis,
3 secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. Ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigales habendo regionis eius urbes obtinuerunt.
4 Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas eius terræ esset, cepit et, Lysimachia fraude capta Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum
5 descenderunt. Ibi vero exiguo divisam freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi, nuntiosque ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant. Quæ res quum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter
6 regulos seditio orta est. Lonorius retro, unde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium; Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis duas tectas naves et tres lembos adimit. Iis alios atque alios dies noctesque travehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit.
7 Haud ita multo post Lonorius, adiuvante Nicomede Bithyniæ
8 rege, a Byzantio transmisit. Coeunt deinde in unum rursus Galli, et auxilia Nicomedi dant adversus Zibœtam, tenentem partem
9 Bithyniæ, gerenti bellum; atque eorum maxime opera devicta Zibœta est, Bithyniaque omnis in dicionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. Non plus ex
10 viginti millibus hominum quam decem armata erant; tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt, ut, quas adissent quasque non adissent, pariter
11 ultimæ propinquis, imperio parerent. Postremo, quum tres

sent gentes, Tolistobogii, Trocmi, Tectosages, in tres partes,
ia cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt.
rocmis Hellesponti ora data; Tolistobogii Æolida atque 12
niam, Tectosages mediterranea Asiæ sortiti sunt. Et sti-
ndium tota cis Taurum Asia exigebant, sedem autem ipsi 13
bi circa Halyn flumen cepere; tantusque terror eorum
ominis erat, multitudine etiam magna subole aucta, ut Syriæ
noque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent.
rimus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis; 14
udacique incepto præter opinionem omnium affuit fortuna, et
ignis collatis superior fuit. Non tamen ita infregit animos
orum, ut absisterent imperio; eædem opes usque ad bellum 15
ntiochi cum Romanis manserunt. Tum quoque, pulso An-
iocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent,
omanum exercitum ad se non perventurum.

Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis eius, quia 17
ellum gerendum erat, pro contione milites in hunc maxime
odum allocutus est consul: „Non me præterit, milites, om- 2
ium, quæ Asiam colunt, gentium Gallos fama belli præstare.
ter mitissimum genus hominum ferox natio, pervagata bello 3
ope orbem terrarum, sedem cepit. Procera corpora, pro-
issæ et rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii; ad hoc 4
ntus ineuntium prœlium et ululatus et tripudia et quatien-
m scuta in patrium quendam modum horrendus armorum
epitus, omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, 5
ibus insolita atque insueta sunt, Græci et Phryges et Cares
neant; Romanis Gallici tumultus assueti, etiam vanitates notæ
nt. Semel primo congressu ad Aliam eos olim fugerunt 6
aiores nostri; ex eo tempore per ducentos iam annos pe-
rum in modum consternatos cædunt fugantque, et plures
ope de Gallis triumphi quam de toto orbe terrarum acti
nt. Iam usu hoc cognitum est: si primum impetum, quem 7
rvido ingenio et cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore
lassitudine membra, labant arma; mollia corpora, molles,
i ira consedit, animos sol, pulvis, sitis, ut ferrum non ad-

8 moveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum
experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Man-
lius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana
9 virtus, docuerunt. Iam M. Manlius unus agmine scandentes in
Capitolium detrusit Gallos. Et illis maioribus nostris cum
haud dubiis Gallis, in sua terra genitis, res erat; hi iam de-
generes sunt, mixti et Gallogræci vere, quod appellantur;
10 sicut in frugibus pecudibusque non tantum semina ad ser-
vandam indolem valent, quantum terræ proprietas cælique,
11 sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandream in
Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas
per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos,
12 Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit
aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spar-
13 tana dura illa et horrida disciplina mansit? Generosius in sua
quicquid sede gignitur; insitum alienæ terræ, in id, quo alitur,
natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis one-
ratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores
14 cædetis. Magis vereor, ne parum inde gloriæ, quam ne ni-
15 mium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugavitque. Nolite
existimare, beluas tantum recens captas feritatem illam sil-
vestrem primo servare, dein, quum diu manibus humanis
alantur, mitescere, in hominum feritate mulcenda non eandem
16 naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum
avique fuerunt? Extorres inopia agrorum profecti domo per
asperrimam Illyrici oram, Pæoniam inde et Thraciam pug-
nando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt.
17 Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copia
omnium rerum saginaret. Uberrimo agro, mitissimo cælo,
clementibus accolarum ingeniis omnis illa, cum qua venerant,
18 mansuefacta est feritas. Vobis mehercule, Martiis viris, ca-
venda ac fugienda quam primum amœnitas est Asiæ; tantum
hæ peregrinæ voluptates ad exstinguendum vigorem animorum
possunt; tantum contagio disciplinæ morisque accolarum valet.
19 Hoc tamen feliciter evenit, quod sicut vim adversus vos ne-

aquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent,
m qua venerunt, bellique gloriam victores eandem inter 20
cios habebitis, quam si servantes antiquum specimen ani-
rum Gallos vicissetis."

Contione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui 18
us ex regulis et in Eumenis manserat amicitia et negaverat
ıtiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. Primo
ı ad flumen Alandrum, postero ad vicum, quem vocant
ɣscon, ventum. Eo legati Oroandensium quum venissent 2
ıicitiam petentes, ducenta talenta iis sunt imperata, precanti-
ısque, ut domum renuntiarent, potestas facta. Ducere inde 3
ercitum consul ad Plitendum; deinde ad Alyattos castra
ıita. Eo missi ad Eposognatum redierunt, et legati reguli
antes, ne Tectosagis bellum inferret: ipsum in eam gentem
ırum Eposognatum persuasurumque, ut imperata faciant.
ata venia regulo. Duci inde exercitus per Axylon, quam 4
ıcant, terram cœptus. Ab re nomen habet; non ligni modo
ıicquam, sed ne spinas quidem aut ullum aliud alimentum
rt ignis; fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, 5
allogræciæ castellum, castra habentibus Romanis apparuere
m magno tumultu hostium equites, nec turbarunt tantum
ımanas stationes repente invecti, sed quosdam etiam occi-
unt. Qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusus 6
ente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque
llos, et aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui iam 7
hostes perventum cerneret, explorato deinde et cum cura
cto agmine procedebat. Et continentibus itineribus quum ad
ıgarium flumen venisset, pontem, quia vado nusquam trans-
ı erat, facere instituit. Sangarius ex Adoreo monte per 8
ygiam fluens miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluvio; inde
ior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur et in Pro-
ıtidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memora-
s, quam quod piscium accolis ingentem vim præbet. Trans- 9
ssis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli
tris Magnæ a Pessinunte occurrere cum insignibus suis,

vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli et
10 victoriam dare imperiumque eius regionis. Accipere se omen
quum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. Postero
11 die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum
est, sed plus quam mediterraneum celebre et frequens em-
12 porium. Tria maria pari ferme distantia intervallo habet,
Hellespontum *et Pontum* ad Sinopen et alterius oræ litora,
qua Cilices maritimi colunt; multarum magnarumque præterea
gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime
13 locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga inco-
larum oppidum, refertum idem copia rerum omnium invenerunt.
14 Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt
nuntiantes, profectum eum ad regulos Gallorum nihil æqui
15 impetrasse; ex campestribus vicis agrisque frequentes demi-
grare et cum coniugibus ac liberis, quæ ferre atque agere
possint, præ se agentes portantesque Olympum montem petere,
19 ut inde armis locorumque situ sese tueantur. Certiora postea
Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum civitatem
Olympum montem cepisse; diversos Tectosagos alium montem,
2 Magaba qui dicatur, petisse; Trocmos, coniugibus ac liberis
apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogiis
statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum
3 reguli Ortiago et Combolomarus et Gaulotus. Iis hæc maxima
ratio belli sumendi fuerat, quod, quum montes editissimos re-
gionis eius tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis
longi temporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostem censebant;
4 nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire
eos, et, si conarentur, vel parva manu prohiberi aut deturbari
posse, nec quietos in radicibus montium gelidorum sedentes
5 frigus aut inopiam laturos. Et quum ipsa altitudo locorum
eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta verticibus in,
6 quos insederant, circumiecere. Minima apparatus missilium
telorum cura fuit, quod saxa affatim præbituram asperitatem
20 ipsam locorum credebant. Consul quia non cominus pugnam,
sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo, in-

gentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum glandisque
et modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat;
instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, 2
et a quinque ferme millibus castra locat.

Postero die cum quadringentis equitibus et Attalo pro- 3
gressum eum ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum
visendum equites hostium, duplex numerus, effusi e castris,
in fugam averterunt; occisi quoque pauci fugientium, vulne-
rati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda 4
profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto
circumvectus montem, animadvertit meridiana regione terrenos
et placide acclives ad quendam finem colles esse, ad septen-
trionem arduas et rectas prope rupes, atque, omnibus ferme 5
aliis inviis, itinera tria esse, unum medio monte, qua terrena
erant, duo difficilia ab hiberno solis ortu et ab æstivo occasu.
Hæc contemplatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra;
postero, sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, tri- 6
fariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. Ipse cum 7
maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat
mons, adscendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad
loca patiantur et tuto possit, subire iubet; si qua periculosa 8
et prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum
neque inexsuperabilibus vim afferre, sed obliquo monte ad se
declinare et suo agmini coniungi. C. Helvium cum tertia 9
parte circumire sensim per infima montis, deinde ab occasu
æstivo erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam æquo numero
divisit; secum esse ipsum iuvenem iussit. Equitatum cum
elephantis in proxima tumulis planitie reliquit; edictum præ- 10
fectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant opemque
ferre, quo postulet res, possint. Galli ab duobus lateribus 21
satis fidentes invia esse, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret,
ut armis clauderent viam, quattuor millia fere armatorum
ad tumulum imminentem viæ minus mille passuum a castris
occupandum mittunt, eo se rati veluti castello iter impedituros.
Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. Ante 2

signa modico intervallo velites eunt et ab Attalo Cretenses
3 sagittarii et funditores et Tralli *et* Thraces; signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pug-
4 naturi. Missilibus ex intervallo loci prœlium commissum est, primo par, Gallos loco adiuvante, Romanos varietate et copia telorum; procedente certamine nihil iam æqui erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, et ea
5 ipsa plana, male tegebant Gallos, nec tela iam alia habebant præter gladios, quorum, quum manum hostis non consereret,
6 nullus usus erat. Saxis nec modicis, ut quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, *et*, ut
7 insueti, nec arte nec viribus adiuvantes ictum, utebantur; sagittis, glande, iaculis incauti ab omni parte configebantur, nec, quid agerent, ira et pavore occæcatis animis cernebant, et erant deprensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt.
8 Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati et inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum, ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur nec, quo ruant cæco impetu,
9 habent, velut feræ transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et sunt fusa et candida corpora, ut quæ nunquam nisi in pugna nudentur; ita et plus sanguinis ex multa carne fundebatur, et fœdiores patebant plagæ, et candor corporum magis sanguine atro
10 maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur; interdum insecta cute, ubi latior quam altior plaga est, etiam
11 gloriosius se pugnare putant; iidem, quum aculeus sagittæ aut glandis abditæ introrsus tenui vulnere in speciem urit, et scrutantes, qua evellant, telum non sequitur, tum in rabiem et pudorem tam parvæ perimentis versi pestis prosternunt cor-
12 pora humi. Sic quum passim procumberent, alii ruentes in hostem undique configebantur et, quum cominus venerant,
13 gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet et in dextera hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi est cinctus; quod si pede collato pugnandum est,

anslatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci iam super- 14
ant Gallorum; qui postquam ab levi armatura superatos
viderunt et instare legionum signa, effusa fuga castra repe-
nt pavoris et tumultus iam plena, ut ubi feminæ puerique
alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores de- 15
rti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. 22
lanlius et C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui
ederunt, escendissent, postquam ad invia ventum est, flexere
er in partem montis, quæ una habebat iter, et sequi consulis 2
gmen modico uterque intervallo velut ex composito cœperunt,
uod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa com-
ulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo 3
epe usui fuerunt, ut, primis forte deturbatis, secundi et tegant
ulsos et integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad 4
umulos ab levi armatura captos prima signa legionum per-
enerunt, respirare et conquiescere paulisper militem iubet.
imul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat, et quum 5
vis armatura prœlium tale ediderit, quid ab legionibus, quid
b iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum exspec-
ri? Castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi
matura hostis trepidet. Præcedere tamen iubet levem ar- 6
aturam, quæ, quum staret agmen, colligendis per tumulos
lis, ut missilia sufficerent, haud segne id ipsum tempus con-
mpserat. Iam castris appropinquabant, et Galli, ne parum 7
munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant.
bruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures atque
nsiores erant, eo minus vani quicquam intercideret teli, intra
llum momento temporis compelluntur, stationibus tantum
mis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem 8
mpulsam in castra vis ingens missilium telorum coniiciebatur,
vulnerari multos clamor permixtus mulierum atque puerorum
oratibus significabat. In eos, qui portas stationibus suis 9
auserant, legionum antesignani pila coniecerunt. Iis vero
n vulnerabantur, sed, transverberatis scutis, plerique inter se
nserti hærebant; nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt.

23 Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. Ruunt cæci per vias, per invia; nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant; 2 nihil præter hostem metuunt; itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi debilitati exanimantur. Consul captis castris direptione prædaque abstinet militem; sequi pro se quemque et instare et perculsis pavorem addere iubet. 3 Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec eos castra intrare sinit; protinus ad persequendos hostes mittit, et ipse paulo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur, debellatum ratus, si in illo pavore quam plurimi cæsi 4 forent aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit; nec continere suos ab direptione castrorum valuit, prædaque eorum, iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari et pugnæ et victoriæ 5 suorum steterunt; deinde et ipsi, quantum equis subire poterant, sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati 6 cecidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late per omnes anfractus montium fugaque et 7 cædes fuit, et magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapsa est, pars in silvis vepribusque occisa. 8 Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum auctor est cæsa, Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus 9 decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis quam in bellum euntium modo. 10 Consul, armis hostium [in] uno concrematis cumulo, ceterum prædam conferre omnes iussit, et aut vendidit, quod eius in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquissime 11 esset, per milites divisit. Laudati quoque pro contione omnes sunt, donatique pro merito quisque, ante omnes Attalus, summo ceterorum assensu; nam singularis eius iuvenis quum virtus et industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos 24
profectus consul tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis
urbem, pervenit, unde hostes paulo plus decem millia aberant.
Ubi quum stativa essent, facinus memorabile a captiva factum 2
est. Ortiagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur
inter plures captivos, cui custodiæ centurio præerat et libidinis
et avaritiæ militaris. Is primo animum tentavit, quem 3
quum abhorrentem a voluntario videret stupro, corpori, quod
servum fortuna erat, vim fecit. Deinde ad leniendam indig- 4
nitatem iniuriæ spem reditus ad suos mulieri facit, et ne eam
quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri pondere pactus,
ne quem suorum conscium haberet, ipsi permittit, ut, quem
vellet, unum ex captivis nuntium ad suos mitteret. Locum 5
prope flumen constituit, quo duo ne plus necessarii captivæ
cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam.
Forte ipsius mulieris servus inter captivos eiusdem custodiæ 6
erat; hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio
educit. Nocte insequenti et duo necessarii mulieris ad con- 7
stitutum locum et centurio cum captiva venit. Ubi quum 8
aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim
pepigerat) expleret, mulier lingua sua, stringerent ferrum et
centurionem pensantem aurum occiderent, imperavit. Iugulati 9
præcisum caput ipsa involutum veste ferens ad virum Ortiagon-
tem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit; quem prius- 10
quam complecteretur, caput centurionis ante pedes eius abiecit,
mirantique, cuiusnam id caput hominis aut quod id facinus
haudquaquam muliebre esset, et iniuriam corporis et ultionem
violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est; aliaque, ut tra- 11
ditur, sanctitate et gravitate vitæ huius matronalis facinoris
decus ad ultimum conservavit.

Ad Ancyram in stativa oratores Tectosagum ad consulem 25
venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moveret, quam collo-
cutus cum suis regibus esset: nullas condiciones pacis iis non bello
fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque, 2
qui medius maxime inter castra Gallorum et Ancyram est

3 visus. Quo quum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus
4 in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione obiecta venire reges non posse; principes gentis, per quos
5 æque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrinque ventum est. Trecentos equites Attalus præsidii causa quum adduxisset, iactatæ sunt pacis condiciones; finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat, convenit, uti consul reges-
7 que eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, quibus periclitari nolebant, cum coniugibus et liberis trans Halyn flumen traiicerent, deinde quod ipsi consuli, parum
8 cauto adversus colloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites; et successisset fraudi, ni pro iure gentium, cuius violandi con-
9 silium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt, tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium
10 et ipsum pro statione habituri erant hosti oppositum; suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum
11 posuerunt. Consul, affirmante Attalo, venturos reges et transigi rem posse, profectus e castris, quum eodem, quo antea, præsidio equitum quinque millia fere processisset nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum impetu hostili
12 videt Gallos venientes. Constituit agmen et, expedire tela animosque equitibus iussis, primo constanter initium pugnæ accepit necessit; dein, quum prægravaret multitudo, cedere sensim nihil con-
13 fusis turmarum ordinibus cœpit; postremo, quum iam plus in morā periculi quam in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. Tum vero instare dissipatis Galli et cædere; magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulatorum
14 sexcenti equites occurrissent. Ii, procul clamore pavido sociorum audito, quum tela equosque expedissent, integri pro-
15 fligatam pugnam acceperunt. Itaque versa extemplo fortu-

est, versus a victis in victores terror. Et primo impetu fusi Galli sunt, et ex agris concurrebant pabulatores, et undique obvius hostis Gallis erat, ut ne fugam quidem tutam aut facilem haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt; captus est nemo; maior 16
multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

Biduum natura montis per se ipsum exploranda, ne quid 26
ignoti esset, absumpsit consul; tertio die, quum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quattuor partes divisas copias educit, duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus 2
ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris 3
erat, Tectosagi et Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta; equitatum, quia equorum nullus erat inter inæquales rupes usus, ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverant cornu; Ariarathis Cappadocis 4
et Morzii auxiliares in lævo quattuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æque magna ubique ad manum esset, curavit. Ubi appropinquarunt, omnia 5
eadem utrinque, quæ fuerant in priore prœlio, erant præter animos et victoribus ab re secunda auctos et hostibus *fractos*, alia, etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem 6
pro sua ducebant. Itaque a paribus initiis cœpta res eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum coniecta 7
perruit aciem Gallorum. Nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant, stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum intentibus, vulnera accipiebant. Consul, iam per se turbatis 8
legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus et alia turba auxiliorum, aciem promovit. Galli, et memoria Tolistoborum cladis territi et inhærentia corporibus gerentes tela eaque et stando *et* vulneribus, ne primum quidem impetum 27

et clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit; sed pauci intra munimenta sese recepere; pars maior dextra lævaque prælati, qua quemque impetus tulit, fugerunt. Victores usque ad castra secuti ceciderunt terga; deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est; ceterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul quia ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. Per aliquantum spatium secuti non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt; reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum pars magna ea nocte in castris hostium mansit; ceteros in sua castra consul reduxit. Postero die captivos prædamque recensuit, quae tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos annos tenuisset, conservare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire iussit. Ipse (iam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit.

28 Dum hæc in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus senatum legerunt. Princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus; quattuor soli praeteriti sunt, nemo curuli usus honore. Et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. Substructionem super Æquimælium in Capitolio et viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani ubi censerentur, senatum consuluerunt; decretum, uti Romæ censerentur. Aquae ingentes eo anno fuerunt; Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit.

5 Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Ætolis quum trai-

cisset in Cephalleniam, circa civitates insulæ misit percontatum, utrum se dedere Romanis an belli fortunam experiri mallent. Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. 6
Obsides inde imperatos pro viribus inopes populi, *quadraginta Pronnæi*, vicenos autem Cranii et Palenses et Samæi dederunt. Insperata pax Cephalleniæ affulserat, quum repente una 7
civitas, incertum quam ob causam, Samæi desciverunt. Quia 8
opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis; ceterum, ipsine sibi eum finxerint metum et timore vano quietem exuerint, an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus repente portas clau- 9
serunt et ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentium popularium-que) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, post- 10
quam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. Apparatum omnem tormentorum machinarumque travectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat, et opera quæ facienda erant, impigre 11
milites perfecerunt. Duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera 29
aut hostis arceri posset, prætermissum est. Duabus tamen 2
maxime resistebant rebus, una, interiorem semper iuxta validum pro diruto novum obstruentes murum, altera, eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes; et plerumque his prœliis superiores erant. Una ad coercendos in- 3
venta haud magna memoratu res est. Centum funditores ab Ægio et Patris et Dymis acciti. A pueris hi, more quodam 4
gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immixtis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur; taque longius certiusque et validiore ictu quam Baliaris fun- 5
litor eo telo usi sunt. Et est non simplicis habenæ, ut Baliari- 6
a aliarumque gentium funda, sed triplex scutale, crebris suturis luratum, ne fluxa habena volutetur in iactu glans, sed, librata luum sederit, velut nervo missa excutiatur. Coronas modici 7
rculi magno ex intervallo loci assueti traiicere, non capita

solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris.
8 Hæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro neve tam audacter erumperent, adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent et se cum Romanis stationibus pugnantes quiete specta-
9 rent. Quattuor menses obsidionem Same sustinuit. Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent aut vulnerarentur et, qui super-
10 erant, fessi et corporibus et animis essent, Romani nocte per arcem, quam † Cyneatidem vocant (nam urbs in mare devexa in occidentem vergit), muro superato, in forum pervenerunt.
11 Samæi postquam captam partem urbis ab hostibus senserunt, cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. Inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt.

30 Consul compositis rebus Cephalleniæ, præsidio Same imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Ægiensibus
2 maxime ac Lacedæmoniis, traiecit. Ægium a principio Achaid concilii semper conventus gentis indicti sunt, seu dignitat
3 urbis id seu loci opportunitati datum est. Hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaici concilii essent,
4 in vicem conventus agerentur; et sub adventum consulis damiurgis civitatium, qui summus est magistratus, Ægium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum
5 edixit. Quo quum appareret omnes ferme conventuros, consul quoque, quanquam Ægiensium favebat causæ, Argos venit; ubi quum disceptatio fuisset et rem inclinatam cerneret, incepto
6 destitit. Lacedæmonii deinde eum in sua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exsules maxime habebant; quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, qu
7 omnis adempta erat, habitabant. Id ægre patientes Lacedæmonii, ut aliqua liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam aliove quo mitterent legatos, simulque ut emporium et receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum nomine Lan improviso occu-
8 paverunt. Vicani, quique ibi exsules habitabant, primo inopinata re territi sunt; deinde sub lucem congregati levi co

ıe expulerunt Lacedæmonios. Terror tamen omnem mari- 9
n oram pervasit, legatosque communiter et castella omnia
ıe et exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos
unt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exsulum 31
ɜ amicus et auctor semper Achæis minuendi opes et
ritatem Lacedæmoniorum, concilium querentibus dedit,
tumque referente eo factum est, quum in fidem Achæ- 2
tutelamque T. Quinctius et Romani Laconicæ oræ ca-
et vicos tradidissent, et, quum abstinere iis ex fœdere
dæmonii deberent, Las vicus oppugnatus esset cædesque
ıcta, qui eius rei auctores affinesque essent, nisi dederentur
ıis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati 3
ıplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo su-
ım et indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua
tis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi
ıt. Maxime autem consternavit eos metus, si semel 4
s imperiis obediendo iugum accepissent, ne, id quod iam
noliretur Philopœmen, exsulibus Lacedæmonem traderet.
ıtes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua 5
liorum aliqua societas Philopœmeni atque exsulibus erat,
ectis, decreverunt, renuntiandam societatem Achæis, lega-
e extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio
ıe Romanis Lacedæmonem dederent orarentque eum, ut 6
et in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem
ıemque populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad 32
ɔos retulerunt, omnium civitatium, quæ eius concilii erant,
ınsu bellum Lacedæmoniis indictum est. Ne extemplo
etur, hiems impediit; incursionibus tamen parvis, latro- 2
magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam
ıus a mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem 3
ɔonnesum adduxit; iussuque eius Elin concilio indicto,
dæmonii ad disceptandum exciti. Magna ibi non discep- 4
modo, sed altercatio fuit, cui consul, quum alia, satis
tiose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una
ıtiatione, ut bello abstinerent, donec Romam ad senatum

5 legatos misissent, finem imposuit. Utrinque legatio missa
Romam est; exsules quoque Lacedæmoniorum suam causam
6 legationemque Achæis iniunxerunt. Diophanes et Lycortas,
Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt;
qui, dissidentes in re publica, tum quoque minime inter se
7 convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controversias
8 inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse; Lycortas ex
præceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac
legibus suis, quæ decressent, agere liceret, libertatemque sibi
9 illibatam, cuius ipsi auctores essent, præstarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat; novari tamen
nihil de Lacedæmoniis placebat. Ceterum responsum ita
perplexum fuit, ut et Achæi sibi de Lacedæmone permissum
10 acciperent, et Lacedæmonii non omnia concessa iis interpretarentur. Hac potestate immodice Achæi ac superbe usi
33 sunt. Philopœmeni continuatur magistratus. Qui veris initio
exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit;
2 legatos deinde misit ad deposcendos auctores defectionis, et
civitatem in pace futuram, si id fecisset, pollicens, et illos
3 nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu ceterorum
fuit; quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt,
fide accepta a legatis, vim afuturam, donec causam dixissent.
4 Ierunt etiam alii illustres viri, et advocati privatis, et quia
5 pertinere causam eorum ad rem publicam censebant. Numquam alias exsules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant
in fines, quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur;
6 tunc exercitus totius prope antesignani exsules erant. Hi venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto
occurrerunt; et primo lacessere iurgiis, deinde, altercatione
orta, quum accenderentur iræ, ferocissimi exsulum impetum
7 in Lacedæmonios fecerunt. Quum illi deos et fidem legatorum
testarentur, et legati et prætor summovere turbam et protegere
Lacedæmonios vinclaque iam quosdam iniicientes arcere,
8 Crescebat turba tumultu concitato; et Achæi ad spectaculum

imo concurrebant; deinde vociferantibus exsulibus, quæ passi
rent, et orantibus opem affirmantibusque simul, nunquam 9
lem occasionem habituros, si eam prætermisissent; fœdus,
iod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis
ıcratum fuisset, irritum per illos esse; priusquam alio de
tegro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse, accensa his 10
ɔcibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit,
ıxa coniecit, atque ita decem septem, quibus vincula per
ımultum iniecta erant, interfecti sunt. Sexaginta tres postero 11
ie comprehensi, a quibus prætor vim arcuerat, non quia
alvos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, obiecti
ultitudini iratæ, quum aversis auribus pauca locuti essent,
lamnati omnes et traditi sunt ad supplicium. Hoc metu 34
iecto, Lacedæmoniis imperatum primum, uti muros diruerent;
einde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos
ilitassent, terra Laconica excederent; tum uti, quæ servitia 2
ranni liberassent (ea magna multitudo erat), ante diem certam
irent; qui ibi mansissent, eos prendendi, abducendi, vendendi
chæis ius esset; Lycurgi leges moresque abrogarent, Achæorum 3
uescerent legibus institutisque: ita unius eos corporis fore
de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius 4
erunt, quam ut muros diruerent, nec ægrius passi sunt
am exsules reduci; decretum Tegeæ in concilio communi 5
hæorum de restituendis iis factum est. Et mentione illata, 6
ernos auxiliares dimissos ac Lacedæmoniis adscriptos (ita
n vocabant, qui ab tyrannis liberati erant) urbe excessisse
in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus, ire
etorem cum expeditis et comprehendere id genus hominum
vendere iure prædæ placuit. Multi comprehensi venierunt; 7
ticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta
, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinates, quem 8
aria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem
itati ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat Philippo
ryntæ filio regnante. Per hæc velut enervata civitas Lace- 9
moniorum diu Achæis obnoxia fuit; nulla tamen res tanto

erat damno quam disciplina Lycurgi, cui per octingentos annos assuerant, sublata.

35 A concilio, ubi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam creavit consules M. Valerium Messallam et C. Livium Salinatorem, quum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno 2 petentem deiecisset. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius 3 Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam et ad exercitum redire placuit, eique et collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. 4 Eo anno in æde Herculis signum dei ipsius ex decemvirorum responso, et seiuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi; 5 consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clipea aurata ab ædilibus curulibus P. Claudio Pulchro et Ser. Sulpicio Galba sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt; et ædilis plebi Q. Fulvius Flaccus duo 6 signa aurata uno reo damnato (nam separatim accusaverant) 7 posuit; collega eius A. Cæcilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati.

A. u. c. 566. A. Ch. 188. M. Valerius Messalla inde et C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis quum inissent, de re publica deque provinciis 8 et exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia et Asia nihil mutatum est; consulibus alteri Pisæ cum Liguribus, 9 alteri Gallia provincia decreta est. Comparare inter se non sortiri iussi, et novos exercitus, binas legiones, scribere, et ab sociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent 10 et mille et ducentos equites. Messallæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt; M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina iurisdictio evenit; Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, 36 C. Atinius ulteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit: e Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium 2 proprætorem in Bruttios traduci, et, qui in Sicilia esset, dimitti

xercitum, et classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. empronium proprætorem. Hispaniis singulæ legiones, quæ 3
um in iis provinciis erant, decretæ, et ut terna millia peditum, lucenos equites ambo prætores in supplementum sociis imperarent ecumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus 4
roficiscerentur, supplicatio triduum pro collegio decemvirorum mperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam arme et quartam tenebræ obortæ fuerant, et novendiale sacrificium dictum est, quod in Aventino lapidibus pluvisset.

Campani, quum eos ex senatus consulto, quod factum 5
rat priore anno, censores Romæ censeri coegissent (nam ntea incertum fuerat, ubi censerentur), petierunt, ut sibi ves Romanas ducere uxores liceret et, si qui prius duxissent, 6
habere eas, et nati ante eam diem uti iusti sibi liberi redesque essent. Utraque res impetrata. De Formianis 7
ndanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappo unus plebis promulgavit, ut iis suffragii latio (nam antea suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi 8
ttuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, um intercederent, edocti, populi esse, non senatus ius ffragium, quibus velit, impertire, destiterunt incepto. Rogatio 9
lata est, ut in Æmilia tribu Formiani et Fundani, in rnelia Arpinates ferrent; atque in his tribubus tum primum Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, 10
te superato T. Quinctio, lustrum condidit. Censa sunt ium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem octo. Lustro perfecto consules in provincias profecti sunt.

Hieme ea, qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium, 37
nsulem primum, dein pro consule, hibernantem in Asia, ationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ Taurum montem incolunt, conveniebant. Et ut clarior 2
eliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit quam de llis, ita lætior sociis erat de Gallis quam de Antiocho. lerabilior regia servitus fuerat quam feritas immanium 3
barorum incertusque in dies terror, quo velut tempestas

4 eos populantes inferret. Itaque, ut quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus
5 attulerant. Et ab Antiocho legati et ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe, rege Cappadocum, venerunt, ad veniam petendam luendamque pecunia noxam, quod auxilio
6 Antiochum iuvisset. Huic sexcenta talenta argenti sunt imperata; Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges; civitatium legationes cum benignis responsis, lætiores
7 etiam quam venerant, dimissæ; Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere
8 iussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu profectus, die octavo Apamea venit. Ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regi be
9 convehere iusserat, pervenit. *Duo* millia et quingenta talenta argenti accepta Apameam deportantur; frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit, quæ una in iis locis re
10 tenebatur præsidio. Appropinquanti præfectus præsidii obviam fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum urbe tradenda consuleret. Dato tempore, ad eam diem præsidium
11 decessum est. A Perga L. Manlio fratre cum quattuor millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo, quod pepigerat exigendum misso, ipse, quia Eumenem regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis
38 Apameam exercitum reduxit. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho conscriptum est:
2 „Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus et condicionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui eorumve, qui sub dicione eius erunt, transire sinito, neve
3 commeatu neu qua alia ope iuvato. Idem Romani sociique Antiocho et iis, qui sub imperio eius erunt, præstent. Bellum inferendi ius Antiocho ne esto cum iis, qui insulas colunt,
4 in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis

urum montem usque ad Halyn amnem, et, ea valle Tauri,
que ad iuga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua *præter* 5
na efferto ex iis oppidis, agris castellisque, quibus excedat;
qua extulit, quo quæque oportebit, recte restituito. Ne
litem neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui 6
rum urbium cives, quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho
raque fines regni eius sunt, Apameam omnes ante diem
ram redeunto. Qui ex regno Antiochi apud Romanos 7
ciosque nunc sunt, iis ius abeundi manendique esto. Servos seu 8
gitivos seu bello captos, seu quis liber captus aut transfuga erit,
ldito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios
rato. Tradito et naves longas armamentaque earum, neu plures
am decem naves *tectas neve plures quam* naves* actuarias, quarum
la plus quam triginta remis agatur, habeto neve † monerem
belli causa, quod ipse illaturus erit. Ne navigato citra 9
lycadnum neu Sarpedonium promuntoria, extraquam si qua
ris pecuniam *in* stipendium aut legatos aut obsides portabit.
lites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub dicione 10
puli Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto; ne voluntarios
dem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque 11
ra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt,
Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecuniæ debentur,
rum exactio esto; si quid ablatum est, id conquirendi, 12
gnoscendi repetendique item ius esto. Si quas urbes, quas
di oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, et ex iis
esidia deducito, utique recte tradantur, curato. Argenti 13
obi talenta Attica duodecim millia dato intra duodecim
nos pensionibus æquis (talentum ne minus pondo octoginta
manis ponderibus pendat), et tritici quingenta quadraginta
llia modium. Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta 14
tra quinquenninm dato, et pro frumento, quod æstimatione fit,
lenta centum viginti septem. Obsides Romanis viginti dato, 15
triennio mutato, ne minores octonum denum annorum neu
iores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani 16
tro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto, dum

ne quam urbem aut belli iure teneat aut in amicitiam accipiat.
17 Controversias inter se iure ac iudicio disceptanto aut, si utrisque
18 placebit, bello." De Hannibale Pœno et Ætolo Thoante et Mnasilocho Acarnane et Chalcidensibus Eubulida et Philone dedendis in hoc quoque fœdere adscriptum est, et ut, si quid postea addi, demi mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.
39 Consul in hoc fœdus iuravit; ab rege qui exigerent ius iurandum, profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum forte
2 ab Oroandis rediit. Et Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur, quæque ibi naves
3 regiæ essent, conciderent cremaretque. Profectus ab Ephesa quinquaginta tectas naves aut concidit aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis,
4 recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit.

5 Cn. Manlius quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset donoque Eumeni omnes dedisset, causas deinde civitatium, multis inter novas res
6 turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ beneficio Eumenis, cui desponderat per eos dies filiam,
7 remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatium autem cognitis causis decem legati aliam aliarum fecerunt condicionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant et cum populo Romano
8 senserant, iis immunitatem dederunt; quæ partium Antiochi fuerant aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni iusserunt. Nominatim præterea Colophoniis, qui in Notio habitant, et Cymæis et Mylasenis immunitatem concesserunt;
9 Clazomeniis super immunitatem et Drymussam insulam dono dederunt, et Milesiis, quem sacrum appellant, agrum restituerunt,
10 et Iliensibus Rhœteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita quam originum memoria. Eadem et
11 Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque et Smyrnæos et Erythræos, pro singulari fide, quam eo bello præstiterant,

t agro donarunt et in omni præcipuo honore habuerunt.
hocæensibus et ager, quem ante bellum habuerant, redditus 12
t; ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis affirmata, 13
uæ data priore decreto erant; Lycia et Caria datæ usque
d Mæandrum amnem præter Telmessum. Regi Eumeni 14
hersonesum in Europa et Lysimachiam, castella, vicos, agrum,
uibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt; in Asia Phrygiam 15
tramque (alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant),
t Mysiam, quam Prusia rex ademerat, ei restituerunt; et 16
Lycaoniam et Milyada et Lydiam et nominatim urbes Tralles
ique Ephesum et Telmessum. De Pamphylia disceptatum 17
ter Eumenem et Antiochi legatos quum esset, quia pars
us citra, pars ultra Taurum est, integra ad senatum *res* reiicitur.

His fœderibus decretisque datis, Manlius cum decem 40
gatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis
o regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent,
ixit, denuntiavit, ut morem vagandi cum armis finirent agrorum- 2
e suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni 3
a navibus, et Eumenis etiam classe per Athenæum, fratrem
gis, ab Elæa adducta, copias omnes in Europam traiecit.
de per Chersonesum modicis itineribus grave præda omnis 4
neris agmen trahens Lysimachiæ stativa habuit, ut quam
axime recentibus et integris iumentis Thraciam, per quam
r vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab 5
ysimachia die, ad amnem Melana, quem vocant, inde postero
e Cypsela pervenit. A Cypselis via decem millium fere 6
vestris, angusta, confragosa excipiebat, propter cuius
fficultatem itineris in duas partes divisus exercitus, et
ecedere una iussa, altera magno intervallo cogere agmen;
edia impedimenta interposuit; plaustra cum pecunia publica
ant pretiosaque alia præda. Ita quum per saltum iret, 7
hracum decem haud amplius millia ex quattuor populis,
stii et Cæni et Maduateni et Coreli, ad ipsas angustias viam
rcumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi Macedonum regis 8
aude id factum; eum scisse, non alia quam per Thraciam

redituros Romanos, et quantam pecuniam secum portarent.
9 In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem
locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent;
10 postquam primos superasse angustias viderunt, postremos
nondum appropinquantes, impedimenta et sarcinas invadunt,
cæsisque custodibus, partim ea, quæ in plaustris erant, diripere,
11 partim sub oneribus iumenta abstrahere. Unde postquam clamor
primum ad eos, qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde
etiam ad primum agmen est perlatus, utrinque in medium
concurritur, et inordinatum pluribus simul locis prœlium
12 conseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus et plerosque,
ut ad rapiendum vacuas manus haberent, inermes ad cædem
præbet; Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notas
occursantibus et latentibus interdum per cavas valles prodebat.
13 Ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis
incommode obiecta, pugnantibus impedimento sunt. Alibi
14 prædo, alibi prædæ vindex cadit; prout locus iniquus æquusve
his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus
(alii enim pluribus, quam ipsi erant, alii paucioribus occurrerant),
15 varia fortuna pugnæ est; multi utrinque cadunt. Iam nox
appetebat, quum prœlio excedunt Thraces, non fuga vulnerum
41 aut mortis, sed quia satis prædæ habebant. Romanorum
primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra
loco aperto posuit; pars altera ad custodiam impedimentorum
2 medio in saltu, duplici circumdato vallo, mansit. Postero die,
prius explorato saltu, quam moverent, primis se coniungunt.
3 In eo prœlio quum et impedimentorum et calonum pars et
milites aliquot, quum passim toto prope saltu pugnaretur,
cecidissent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est
4 acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen
perventum est. Inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium
5 quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa
Tempyra excipiunt (hoc loco nomen est), nec minus confragosæ
quam priores; sed quia nihil silvestre circa est, ne latebras
6 quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædo

Thrausi, gens et ipsa Thracum, convenere; sed quia nudæ valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos; quippe, etsi iniquo loco, prœlio tamen iusto, acie aperta, signis collatis dimicandum erat. Conferti subeunt et, cum clamore impetu 7 facto, primum expulere loco hostes, deinde avertere; fuga inde cædesque, suis ipsos impedientibus angustiis, fieri cœpta est; Romani victores ad vicum Maronitarum (Salen appellant) 8 posuerunt castra. Postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi frumentum accipientes manserunt, partem ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partem ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam fuit; hinc per Abderitarum 9 agrum Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorum 10 colonias pacatum iter fuit, reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, etsi non infestum, tamen suspectum, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, 11 quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quam quod prædæ minus, quod peteretur, fuerat; quanquam tunc quoque Claudius auctor est ad quindecim 12 millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Muttini Numidæ occurrisse; quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos; Muttinis filium per medios hostes cum 13 centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse; eundem mox, quum iam Muttines, in medio elephantis locatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse, atque inde turbatos equestri 14 velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. 15 Inde per Epirum Apolloniam quum pervenisset, nondum adeo hiberno contempto mari, ut traiicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguribus ad 42 magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia gesta re, ut ea probabilis moræ causa esset, quod

2 solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis
3 fuerunt ante diem duodecimum calendas Martias; creati M.
4 Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die prætores facti App. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massiliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Fu-
5 rius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. Decreverunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam ac
6 Sardiniam, duas in Italia, Tarentum et Galliam, et extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, App. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam.

7 Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudii prætoris urbani per fetiales traditi sunt legatis et Carthaginem avecti.

8 In Liguribus magni belli et gliscentis in dies magis fama
A. u. c. 567. A. Ch. 187. erat; itaque consulibus novis, quo die de provinciis et de re publica retulerunt, senatus utrisque Ligures provinciam decre-
9 vit. Huic senatus consulto Lepidus consul intercedebat, indignum esse prædicans, consules ambos in valles Ligurum
10 includi, M. Fulvium et Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare. Si exercitus in his terris esse placeat, consules iis potius quam privatos præesse oportere.
11 Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M'. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fulvius et Cn. Manlius successissent
12 consules, ita Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium consules debuisse succedere. Nunc certe, perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia,[1] devictis Gallis, aut consules ad exercitus consulares mitti aut reportari legiones inde red-
13 dique tandem rei publicæ debere. Senatus, his auditis, in

sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset; Manlium Fulviumque decedere de provinciis et exercitus inde deducere ac redire Romam placuit.

Inimicitiæ inter M. Fulvium et M. Æmilium consulem 43
erant, et super cetera Æmilius serius biennio se consulem
factum M. Fulvii opera ducebat. Itaque ad invidiam ei fa- 2
ciundam legatos Ambracienses in senatum subornatos crimi-
nibus introduxit, qui sibi, quum in pace essent imperataque 3
prioribus consulibus fecissent et eadem obedienter præstare
M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi, agros primum 4
depopulatos, terrorem direptionis et cædis urbi iniectum, ut
eo metu claudere cogerentur portas; obsessos deinde et op- 5
pugnatos se, et omnia exempla belli edita in se cædibus, in-
cendiis, ruinis, direptione urbis; coniuges, liberos in servitium 6
abstractos, bona adempta et, quod se ante omnia moveat,
templa tota urbe spoliata ornamentis; simulacra deum, deos
immo ipsos, convulsos ex sedibus suis ablatos esse; parietes
postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et sup-
plicent, Ambraciensibus superesse, — hæc querentes interrogando 7
criminose ex composito consul ad plura, velut non sua sponte,
dicenda eliciebat. Motis patribus, alter consul C. Flaminius 8
M. Fulvii causam excepit, qui veterem viam et obsoletam
ingressos Ambracienses dixit; sic M. Marcellum ab Syracu- 9
sanis, sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. Quin eadem
opera T. Quinctium a Philippo rege, M'. Acilium et L. Sci-
pionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum M. Ful-
vium ab Ætolis et Cephalleniæ populis accusari paterentur?
„Ambraciam oppugnatam et captam et signa inde ornamen- 10
taque ablata et cetera facta, quæ captis urbibus soleant, ne-
gaturum aut me pro M. Fulvio aut ipsum M. Fulvium cen-
setis, patres conscripti, qui ob has res gestas triumphum a 11
vobis postulaturus sit, Ambraciam captam signaque, quæ
ablata criminantur, et cetera spolia eius urbis ante currum
laturus et fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab 12
Ætolis separent; eadem Ambraciensium et Ætolorum causa

13 est. Itaque collega meus vel in alia causa inimicitias exer-
ceat vel, si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos
14 in adventum M. Fulvii; ego nec de Ambraciensibus nec de
44 Ætolis decerni quicquam absente M. Fulvio patiar." Quum
Æmilius callidam malitiam inimici velut notam omnibus in-
simularet et tempus eum morando extracturum diceret, ne
consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum
2 absumptum est; nec præsente Flaminio decerni quicquam vi-
3 debatur posse. Captata occasio est, quum æger forte Fla-
minius abesset, et referente Æmilio senatus consultum factum
4 est, ut Ambraciensibus suæ res omnes redderentur; in liber-
tate essent ac legibus suis uterentur; portoria, quæ vellent,
terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socii
5 nominis Latini essent; signa aliaque ornamenta, quæ quere-
rentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis, quum M. Ful-
vius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum re-
6 ferri et, quod ii censuissent, fieri. Neque his contentus consul
fuit, sed postea per infrequentiam adiecit senatus consultum,
Ambraciam vi captam esse non videri.

7 Supplicatio inde ex decemvirorum decreto pro valetudine
populi per triduum fuit, quia gravis pestilentia urbem atque
8 agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus
liberati consules et dilectu perfecto (novis enim uterque ma-
luit uti militibus), in provinciam profecti sunt, veteresque
omnes dimiserunt.

9 Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Ro-
mam venit; cui quum ab Ser. Sulpicio prætore senatus ad
10 ædem Bellonæ datus esset et ipse, commemoratis rebus ab se
gestis, postulasset, ut ob eas diis immortalibus honos habere-
11 tur sibique triumphanti urbem invehi liceret, contradixerunt
pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante
45 alios L. Furius Purpurio et L. Æmilius Paulus: Legatos
sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa
fœderisque legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, per-
2 ficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam

pacem turbaret et Antiochum, si sui potestatem fecisset, in-
sidiis exciperet; sed illum, cognita fraude consulis, quum sæpe
colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, sed
conspectum etiam eius vitasse. Cupientem transire Taurum 3
ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ præ-
dictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet,
retentum admosse tamen exercitum et prope ipsis iugis ad
divortia aquarum castra posuisse. Quum ibi nullam belli 4
causam inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad
Gallogræcos; cui nationi non ex senatus auctoritate, non po- 5
puli iussu bellum illatum; quod quem unquam de sua sententia
facere ausum? Antiochi, Philippi, Hannibalis et Pœnorum
recentissima bella esse; de omnibus his consultum senatum, 6
populum iussisse, per legatos ante res repetitas, postremo, qui
bellum indicerent, missos. „Quid eorum, Cn. Manli, factum 7
est, ut istud publicum populi Romani bellum et non tuum
privatum latrocinium ducamus? At eo ipso contentus fuisti; 8
recto itinere exercitum duxisti ad eos, quos tibi hostes de-
sumpseras; an per omnes anfractus viarum, quum ad bivia
consisteres, ut, quo flexisset agmen Attalus, Eumenis frater, 9
eo consul mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisi-
diæ Lycaoniæque et Phrygiæ recessus omnes atque angulos
peragrasti, stipem ab tyrannis castellanisque deviis colligens?
Quid enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis æque innoxiis 10
populis? Bellum autem ipsum, cuius nomine triumphum petis,
quo modo gessisti? Loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu 11
vero recte, ut diis immortalibus honos habeatur, postulas,
primum quod pro temeritate imperatoris, nullo gentium iure
bellum inferentis, pœnas luere exercitum noluerunt; deinde
quod beluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tan- 46
tum existimare mixtum esse Gallogræcorum; multo ante et
corpora et animi mixti ac vitiati sunt. An, si illi Galli es- 2
sent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est,
quantum in imperatore vestro fuit, nuntius illinc redisset?
Bis cum iis pugnatum est; bis loco iniquo subiit; in valle 3

inferiore pedibus pæne hostium aciem subiecit. Ut non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda iniicerent, 4 obruere nos potuerunt. Quid igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est, magnum et terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi prope attoniti erant. Tantæ corporum moles fundis sagittisque in fugam consternatæ 5 sunt; gladius in acie cruentatus non est Gallico bello; velut 6 avium examina ad crepitum primum missilium avolavere. At hercule iidem nos (monente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos Thra- 7 cas incidissemus, cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, 8 perisset, cum multis viris fortibus cecidit; exercitus spolia regis Antiochi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in 9 latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? De iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus aut populus Romanus dedisset. 10 Sic huic L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege Antiocho, sic paulo ante T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Africano de 11 Hannibale et Pœnis et Syphace triumphus datus. Et minima illa, quum iam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt, quibus nuntiandum esset: ipsis utique regibus nuntiaretur, an 12 satis esset ad præsidium aliquod nuntiari. Vultis ergo hæc omnia pollui et confundi, tolli fetialia iura, nullos esse fetiales? Fiat (pace deum dixerim) iactura religionis; oblivio deorum 13 capiat pectora vestra; num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri, velint iubeantne cum Gallis 14 bellum geri? Modo certe consules Græciam atque Asiam volebant; tamen perseverantibus vobis Ligures provinciam 15 decernere dicto audientes fuerunt. Merito ergo a vobis prospere bello gesto triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.“.

Talis oratio Furii et Æmilii fuit. Manlium in hunc 47
maxime modum respondisse accepi: „Tribuni plebis antea
solebant triumphum postulantibus adversari, patres conscripti;
quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi seu magnitudini 2
rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio compro-
barent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, vide-
rentur parati esse; ex decem legatis, si diis placet, quod con- 3
silium dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus
maiores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius et 4
L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent,
coronam insignem capiti detrahunt, quos ego, si tribuni
triumphare me prohiberent, testes citaturus fui rerum a me
gestarum. Nullius equidem invideo honori, patres conscripti. 5
Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impedi-
entes Q. Fabii Labeonis triumphum auctoritate vestra deter-
ruistis. Triumphavit, quem non bellum iniustum gessisse, sed
hostem omnino non vidisse inimici iactabant; ego, qui cum 6
centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties
pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi,
qui bina castra eorum expugnavi, qui citra iuga Tauri omnia
pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo
fraudor, sed causam apud vos, patres conscripti, accusantibus 7
meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animadvertistis, 8
patres conscripti, accusatio fuit; nam nec gerendum mihi fuisse
bellum cum Gallis, et gestum temere atque imprudenter dixe-
runt. „Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata
facientes violasti.“ Non sum postulaturus a vobis, patres con- 9
scripti, ut, quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de
infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque,
qui Asiam incolunt, existimetis Gallis; remota universæ gentis 10
infamia atque invidia, per se ipsos æstimate. Utinam rex
Eumenes, utinam Asiæ omnes civitates adessent, et illos po-
tius querentes quam me accusantem audiretis. Mittite, age 11
dum, legatos circa omnes Asiæ urbes et quærite, utra graviori
servitute, Antiocho ultra Tauri iuga emoto an Gallis subactis,

12 liberati sint. Quoties agri eorum vastati sint, quoties præda abactæ, referant, quum vix redimendi captivos copia esset, et mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos audirent.
13 Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis et nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret
48 cessatum. Quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur, et, quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis.
2 At enim sunt quidem ista; verum etiam Delphos quondam, commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt, nec ideo populus Romanus iis bellum
3 indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac dicione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque, quid in his
4 terris fieret, et hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem, immunitatem civitatibus datis, quo aliis fines adiicitis, alias agro multatis, aliis vectigal imponitis, regna augetis, minuitis, donatis, adimitis, curæ vestræ
5 censetis esse, ut pacem terra mareque habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam; si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis, regi Eumeni,
6 rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, appello, cuius ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab dis
7 immortalibus precatus sum, te, P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem et apud fratrem consulem et apud exercitum habuisti, sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones
8 fuisse, videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos; pugnaveritis ut cum hostibus iustis,
9 cecideritis, spolia eorum retuleritis. Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum et senatus decreverat et populus iusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreverant iusserantque, qui
10 intra præsidia eius fuissent; ex quibus præter Antiochum, cum

no pacem pepigerat Scipio et cum quo nominatim fœdus ut
ret mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho
rma adversus nos tulerunt. In qua causa quum Galli ante 11
nnes fuissent et reguli quidam et tyranni, ego tamen et cum
lis, pro dignitate imperii vestri coactis luere peccata sua,
acem pepigi, et Gallorum animos, si possent mitigari a feri- 12
te insita, tentavi, et postquam indomitos atque implacabiles
rnebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum.
unc, quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti red- 13
nda est ratio; in quo confiderem equidem causæ meæ, etiam-
non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum
gerem, ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero
ntu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, 14
æ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet,
ia nullius calumniæ subiicit ea, quæ dii comprobaverunt, et
sollemnibus verbis habet, quum supplicationem aut trium-
um decernit, „quod bene ac feliciter rem publicam admi-
strarit", si nollem, si grave ac superbum existimarem vir- 15
te gloriari, *si* pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam
tionem sine ulla militum iactura devicimus, postularem, ut
is immortalibus honos haberetur et ipse triumphans in Ca- 16
tolium adscenderem, unde votis rite nuncupatis profectus
m, negaretis hoc mihi cum diis immortalibus? Iniquo enim 49
co dimicavi. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare.
um hostes montem cepissent, loco se munito tenerent,
mpe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid, si 2
bem eo loco haberent et mœnibus se tenerent? Nempe
pugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M'. 3
ilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non
dem modo super Aoum amnem iuga tenentem montium T.
inctius deiecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi fingant
t vobis videri velint hostem fuisse, non invenio. Si dege- 4
rem et emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo
co subeuntibus fuit? Si timendum et feritate animorum et
bore corporum, huicine tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca 5

invidia est, patres conscripti, nec quicquam aliud scit quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. 6 Mihi quæso ita ignoscatis, patres conscripti, si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria cri- 7 minum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, et plana ex arduis et culta ex silvestri- 8 bus facere potui, et præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid sarcinarum raperetur, ne quod iumentum ex tanto agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minucius 9 moreretur? In hoc, quod infeliciter incidit, ut talem civem 10 amitteremus, hærent; quod saltu iniquo, loco alieno quum adortus nos hostis esset, duæ simul acies primi et novissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitum barbaro- 11 rum circumvenerunt; quod multa millia *illo* ipso die, plura multo post dies paucos ceciderunt et ceperunt, hoc, si ipsi tacuerimus, vos scituros, quum testis orationis meæ totus exercitus sit, 12 non credunt? Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem, tamen proconsul triumphum in Thracia duobus 13 prœliis merueram. Sed iam dictum satis est; quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam vellem, fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim, patres conscripti."

50 Plus crimina eo die quam defensio valuisset, ni altercationem in serum perduxissent. Dimittitur senatus in ea 2 opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die et cognati amicique Cn. Manlii summis opibus annisi 3 sunt, et auctoritas seniorum valuit, negantium exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui devictis perduellibus, confecta provincia exercitum reportasset, sine curru et laurea privatus inhonoratusque urbem iniret. Hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt.

4 Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis huius maius et cum maiore et clariore viro certamen 5 ortum. P. Scipioni Africano, ut Valerius Antias auctor est, duo Q. Petilii diem dixerunt. Id, prout cuiusque ingenium

erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed univer- 6
sam civitatem, quæ id pati posset, incusabant: Duas maximas 7
orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes
inventas, Romam ingratiorem, si quidem victa Carthago vic-
tum Hannibalem in exsilium expulisset, Roma victrix vic-
torem Africanum expellat. Alii, neminem unum civem 8
tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit;
nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quem-
que posse dicere causam. Quid autem tuto cuiquam, nedum 9
summam rem publicam, permitti, si ratio non sit reddenda?
Qui ius æquum pati non possit, in eum vim haud iniustam
esse. Hæc agitata sermonibus, donec dies causæ dicendæ 10
venit. Nec alius antea quisquam nec ille ipse Scipio consul
censorve maiore omnis generis hominum frequentia quam
reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, 11
sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam
de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem
unquam neque melius neque verius laudatum esse. Dicebantur 12
animi ab *eo* eodem animo ingenioque, quo gesta erant; et aurium
fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam refere-
bantur. Tribuni vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hiber- 51
norum et Locris Pleminianum tumultum quum ad fidem præ-
sentium criminum retulissent, suspicionibus magis quam argu-
mentis pecuniæ captæ reum accusarunt: Filium captum sine 2
pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam
in eius unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho
cultum; dictatorem eum consuli, non legatum in provincia 3
fuisse, nec ad aliam rem eo profectum, quam ut id, quod
Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iam pridem persuasum esset,
hoc Græciæ Asiæque et omnibus ad orientem versis regibus
gentibusque appareret, unum hominem caput columenque imperii 4
Romani esse, sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terra-
rum latere; nutum eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse.
Infamia intactum invidia, qua possunt, urgent. Orationibus in 5
noctem perductis, prodicta dies est. Ubi ea venit, tribuni in rostris

6 prima luce consederunt. Citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam contionem ad rostra subiit, silentioque
7 facto, „Hoc“ inquit „die, tribuni plebis vosque, Quirites, cum Hannibale et Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac
8 feliciter pugnavi. Itaque quum hodie litibus et iurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iovem optimum maximum Iunonemque et Minervam ceterosque deos,
9 qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo, iisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die et sæpe alias egregie
10 gerendæ rei publicæ mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque quibus commodum est, Quirites, ite mecum, et orate
11 deos, ut mei similes principes habeatis, ita, si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.“
12 Ab rostris in Capitolium adscendit. Simul se universa contio avertit et secuta Scipionem est, adeo ut postremo scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis præter servilem comitatum et præconem, qui reum ex rostris citabat, quis-
13 quam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa deum cum populo Romano circumit.
14 Celebratior is prope dies favore hominum et æstimatione vera magnitudinis eius fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus urbem est invectus.

52 Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit; post quem quum invidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Literninum concessit certo consilio, ne
2 ad causam dicendam adesset. Maior animus et natura erat ac maiori fortunæ assuetus, quam ut reus esse sciret et sum-
3 mittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse,
4 cur abesset, excusabat. Quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium et tri-
5 bunos plebis et contionem reliquisset et, quibus ius sententiæ de se dicendæ et libertatem ademisset, his comitatus, vel-

t captos trahens, triumphum de populo Romano egisset,
ecessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset:
— „Habetis ergo temeritatis illius mercedem. Quo duce et 6
uctore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis, et tantum ani- 7
norum in dies nobis decrescit, ut, ad quem ante annos sep-
endecim, exercitum et classem habentem, tribunos plebis
edilemque mittere in Siciliam ausi sumus, qui prenderent eum
t Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extra-
endum ad causam dicendam mittere non audeamus“ — tri- 8
buni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt, si morbi
causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam diemque a
collegis prodici. Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius 9
Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant.
Is quum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi,
tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit, quum 10
L. Scipio excusasset, morbum esse causæ fratri, satis id sibi
videri; se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari,
non passurum; tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum,
ne causam dicat; ad id fastigium rebus gestis, honoribus 11
populi Romani P. Scipionem deorum hominumque consensu
pervenisse, ut sub rostris reum stare et præbere aures adole-
scentium conviciis populo Romano magis deforme quam ipsi
sit. Adiecit decreto indignationem: „Sub pedibus vestris 53
stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideo quattuor 2
nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quattuor exercitus
fudit fugavitque; ideo Syphacem cepit, Hannibalem devicit,
Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recipit enim 3
fratrem consortem huius gloriæ L. Scipio) ultra iuga Tauri
emovit, ut duobus Petiliis succumberet? Vos de P. Africano
palmam peti feretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris ho- 4
noribus unquam in arcem tutam et velut sanctam clari viri
pervenient, ubi, si non venerabilis, inviolata saltem senectus
eorum considat?“ Movit et decretum et adiecta oratio non 5
ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores, et deliberaturos
se, quid iuris sui et officii esset, dixerunt. Senatus deinde, 6

concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. Ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consularibus senioribusque, Ti. Graccho actæ sunt, quod rem publicam privatis
7 simultatibus potiorem habuisset, et Petilii vexati sunt probris, quod splendere aliena invidia voluissent et spolia ex Africani
8 triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. Vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt monumentumque ibi ædificari,
9 ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis; bellicis tamen quam pacis artibus memorabilior, *et illustrior* prima pars vitæ quam postrema fuit, quia in iuventa bella assidue gesta, cum senecta res quoque defloruere nec præbita est
10 materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiamsi censuram adiicias? quid Asiatica legatio, et valetudine adversa inutilis et filii casu deformata et post reditum necessitate aut subeundi iudicii aut simul cum patria deserendi?
11 Punici tamen belli perpetrati, quo nullum *neque* maius neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

54 Morte Africani crevere inimicorum animi, quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare magnitudi-
2 nem eius solitus erat. Hoc auctore existimantur Petilii et vivo Africano rem ingressi et mortuo rogationem promulgasse.
3 Fuit autem rogatio talis: „Velitis iubeatis, Quirites, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est quique sub
4 imperio eius fuerunt, quod eius in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad senatum referat, quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores
5 nunc sunt.“ Huic rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant; senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant.
6 Petilii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui in decem legatis in Asia
7 fuerat, latius rogandum censebat, non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque,
8 Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis

pro se quam adversus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. Is morte P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus; parum enim fuisse non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, niai etiam accusaretur; et Carthagi- 9 10
nienses exsilio Hannibalis contentos esse, populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur et frater insuper accessio invidiæ mactetur. M. Cato suasit rogationem (exstat oratio eius de pecunia 11
regis Antiochi), et Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, 12
omnes tribus „uti rogas“ iusserunt. Ser. Sulpicio deinde 55
referente, quem rogatione Petilia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem, adeo 2
amicum Corneliæ familiæ, ut, qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse memoriæ prodiderint et ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset, aut ideo inimicum eundem, ut propter 3
insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam, — ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus 4
extemplo factus L. Scipio. Simul et delata et recepta nomina legatorum eius, A. et L. Hostiliorum Catonum et C. Furii Aculeonis quæstoris et, ut omnia contacta societate 5
peculatus viderentur, scribæ quoque duo et accensus. L. Hostilius et scribæ et accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt, Scipio et A. Hostilius legatus et C. Furius damnati: quo commodior pax Antiocho daretur, 6
Scipionem sex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quam in ærarium retulerit, A. Hostilium octoginta 7
pondo auri, argenti quadringenta tria, Furium quæstorem auri pondo centum triginta, argenti ducenta. Has ego summas 8
auri et argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Sci-

pione malim equidem librarii mendum quam mendacium scrip-
9 toris esse in summa auri atque argenti; similius enim veri
est argenti quam auri maius pondus fuisse, et potius qua-
10 dragies quam ducenties quadragies litem æstimatam, eo magis,
quod tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione re-
11 quisitam esse in senatu tradunt, librumque rationis eius quum
Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum
12 manibus concerpsisse indignantem, quod, quum bis millies in
13 ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. Ab
eadem fiducia animi, quum quæstores pecuniam ex ærario
contra legem promere non auderent, poposcisse claves, et se
aperturum ærarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

56 Multa alia in Scipionis exitu maxime vitæ dieque dicta,
morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt, ut, cui fama,
2 quibus scriptis assentiar, non habeam. Non de accusatore
convenit (alii M. Nævium, alii Petilios diem dixisse scribunt),
non de tempore, quo dicta dies sit, non de anno, quo mor-
3 tuus sit, non ubi mortuus aut elatus sit; alii Romæ, alii Li-
terni et mortuum et sepultum. Utrobique monumenta osten-
duntur et statuæ; nam et Literni monumentum monumentoque
statua superimposita fuit, quam tempestate deiectam nuper
4 vidimus ipsi, et Romæ extra portam Capenam in Scipionum
monumento tres statuæ sunt, quarum duæ P. et L. Scipionum
5 dicuntur esse, tertia poetæ Q. Ennii. Nec inter scriptores
rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum
sunt, quæ feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent
6 inter se. Index orationis P. Scipionis nomen M. Nævii tri-
buni plebis habet, ipsa oratio sine nomine est accusatoris;
7 modo nebulonem, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi
quidem oratio aut Petiliorum accusatorum Africani aut diei
8 dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota serenda
fabula est Gracchi orationi conveniens, et illi auctores se-
quendi sunt, qui, quum L. Scipio et accusatus et damnatus
sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africa-
9 num tradunt, quo post famam de casu fratris allatam, relicta

legatione, cucurrisse eum Romam et, quum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore eius viatorem et tribunis retinentibus magis pie quam civiliter vim fecisse. Hæc enim ipsa Ti. Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem, et ad postremum, quum auxilium L. Scipioni pollicetur, adiicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius quam a privato victam videri et tribuniciam potestatem et rem publicam esse. Sed ita hanc unam impotentem eius iniuriam invidia onerat, ut increpando, quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis et temperantiæ pro reprehensione præsenti reddat; castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum consulem et dictatorem vellet facere; prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iovis poni; prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Iovis optimi maximi exiret. Hæc vel in laudatione posita ingentem magnitudinem animi moderantis ad civilem habitum honoribus significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubie a patre collocata erat) nuptam fuisse convenit; illud parum constat, utrum post mortem patris et desponsa sit et nupserit, an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse, sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere, sed, in quem carcerem reges et imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci non passurum. Senatum eo die forte in Capitolio cenantem consurrexisse et petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. Quibus ita inter publicum solemne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Æmiliæ uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. Quum illa muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset, non, si Ti. Graccho daret,

10 11 12 13 57 2 3 4 5 6 7

8 expertem consilii debuisse matrem esse, lætum Scipionem tam concordi iudicio ei ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam et opinionibus et monumentis litterarum variarent, proponenda erant.

58 Iudiciis a Q. Terentio prætore perfectis, Hostilius et Furius damnati prædes eodem die quæstoribus urbanis dede-
2 runt; Scipio quum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in
3 vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus non communiter
4 modo Corneliæ gentis, sed proprie familiæ suæ. Parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem ducere-
5 tur, fuisse Cn. et P. Scipiones, clarissimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hispania adversus multos Pœnorum Hispanorumque et duces et exercitus nominis Romani
6 famam auxissent non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum
7 ambo pro re publica mortem occubuisse. Quum illorum gloriam tueri posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superiecisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed
8 stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, ut, quæ in Hispania, quæ in Africa, quum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur, consulem et ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia et bellum cum Antiocho rege decerneretur, et a fratre, cui post duos consulatus censuram-
9 que et triumphum legatus in Asiam iret. Ibi ne magnitudo et splendor legati laudibus consulis officeret, forte ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum devicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot
10 via abesset. Non fuisse minorem eum exercitum quam Hannibalis, cum quo in Africa esset pugnatum; Hannibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita gestum esse, ut ne
11 fortunam quidem quisquam criminari possit; in pace crimen quæri; eam dici venisse. Hic decem legatos simul argui,

quorum ex consilio data pax esset; quanquam exstitisse ex 12
decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent; tamen non modo
ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam
accusationem valuisse. At hercule in Scipione leges ipsas 59
pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse; in-
tegrum enim ei regnum relictum; omnia possidere eum vic- 2
tum, quæ ante bellum eius fuerint; auri et argenti quum vim
magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priva-
tum versum; an præter omnium oculos tantum auri argen- 3
tique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis
triumphis, si omne in unum conferatur, latum? Nam quid de 4
finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europæ
tenuisse Antiochum. Ea quanta regio orbis terrarum sit, a 5
Tauro monte in Ægæum usque prominens mare, quot non
urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. Hanc 6
regionem, dierum plus triginta *iter* in longitudinem, decem inter
duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis
iuga. Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum orbis
terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? 7
Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam,
nec Quinctio crimen quæsitum; non enim habuisse eum Afri-
canum fratrem, cuius quum gloria prodesse L. Scipioni de-
buisset, invidiam nocuisse. Tantum auri argentique iudicatum 8
esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omni-
bus bonis redigi non posset. Ubi ergo esse regium aurum,
ubi tot hereditates acceptas? In domo, quam sumptus non 9
exhauserint, exstare debuisse novæ fortunæ cumulum. At
enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo
per vexationem et contumelias L. Scipionis petituros inimicos,
ut in carcere inter fures nocturnos et latrones vir claris- 10
simus includatur, et in robore et tenebris exspiret, deinde
nudus ante carcerem proiiciatur. Non id Corneliæ magis fa- 11
miliæ quam urbi Romanæ fore erubescendum.

Adversus ea Terentius prætor rogationem Petiliam et 60
senatus consultum et iudicium de L. Scipione factum recitavit;

2 se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prendi damnatum et in vincula 3 duci iubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paulo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronuntiavit, prætori non intercedere tribunos, 4 quo minus sua potestate utatur. Ti. Gracchus ita decrevit, quo minus ex bonis L. Scipionis, quod iudicatum sit, redigatur, 5 se non intercedere prætori; L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, 6 Rhodios, alias tot Asiæ urbes devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter hostes populi Romani in carcere 7 et vinculis esse, mittique eum se iubere. Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum iudicium. 8 In bona deinde L. Scipionis possessum publice quæstores prætor misit; neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nequaquam tantum redactum est, 9 quantæ summæ damnatus fuerat. Collata ea pecunia ab cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni, ut, si accepisset eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. 10 Nihil accepit; quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei a proximis cognatis sunt, verteratque Scipionum invidia in prætorem et consilium eius et accusatores.

Liber XXXIX.

n hæc, si modo, hoc anno acta sunt, Romæ aguntur, con- 1
ı ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut 2
s ad continendam inter magnorum intervalla bellorum
ıanis militarem disciplinam erat, nec alia provincia militem
is ad virtutem acuebat. Nam Asia et amœnitate urbium 3
opia terrestrium maritimarumque rerum et mollitia hostium
sque opibus ditiores quam fortiores exercitus faciebat.
cipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti 4
; itaque asperius paulo iter in Thracia et exercitatior
is magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, 5
militem excitarent, loca montana et aspera, quæ et ipsis
re labor erat et ex præoccupatis deiicere hostem, itinera
a, angusta, infesta insidiis, hostis levis et velox et repen- 6
, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut
rum esse sineret, oppugnatio necessaria munitorum castel-
n, laboriosa simul periculosaque, inops regio, quæ parsi-
ia adstringeret milites, prædæ haud multum præberet.
ıe non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo 7
ɔn extendebat; nihil præter arma et viros omnem spem
rmis habentes erat. Nec deerat unquam cum iis vel 8
ria belli vel causa, quia propter domesticam inopiam

vicinos agros incursabant; nec tamen in discrimen summæ rerum pugnabatur.

2 C. Flaminius consul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis secundis factis, in deditionem gentem 2 accepit et arma ademit. Ea quia non sincera fide tradebant, quum castigarentur, relictis vicis in montem Auginum pro- 3 fugerunt. Confestim secutus est consul; ceterum effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. Ita trans Appenninum abierunt; qui castris se tenuerant, circumsessi et ex- 4 pugnati sunt. Inde trans Appenninum ductæ legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. Tum conquisita cum intentiore cura 5 arma et omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita 6 incursaverant, ut coli non possent. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis. Et quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bono- 7 nia perduxit Arretium. M. Æmilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos, Ballistam Suismontiumque, tenentibus, deussit depopula- 8 tusque est. Deinde eos, qui in montibus erant, adortus primo levibus prœliis fatigavit; postremo coactos in aciem descen- 9 dere iusto prœlio devicit, in quo et ædem Dianæ vovit. Subactis cis Appenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et Friniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Æmilius subegit, armaque ademit, et de mon- 10 tibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, exercitum in agrum Gallicum duxit, viamque a Placentia, 11 ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. Prœlio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Iunoni reginæ vovit.

3 Hæc in Liguribus eo anno gesta; in Gallia M. Furius prætor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, 2 ademerat arma. Id Cenomani questi Romæ apud senatum,

iectique ad consulem Æmilium, cui, ut cognosceret statueret-
ıe, senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito
nuerunt causam. Arma reddere Cenomanis, decedere pro- 3
ncia prætor iussus.

Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique 4
: Latio frequentes convenerant, senatus datus est. His que-
ntibus, magnam multitudinem civium suorum Romam com-
igrasse et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni prætori 5
egotium datum est, ut eos conquireret et, quem C. Claudio,
l. Livio censoribus postve eos censores ipsum parentemve
ius apud se censum esse probassent socii, ut redire eo co-
eret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia 6
Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum
rbem onerante.

Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius pro- 4
consul ex Ætolia rediit; isque ad ædem Apollinis in senatu 2
quum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab se gestis dis-
seruisset, petiit a patribus, ut, *si* æquum censerent, ob rem
publicam bene ac feliciter gestam et diis immortalibus hono-
rem haberi iuberent et sibi triumphum decernerent. M. Abu- 3
ius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Æmilii consulis
dventum decerneretur, intercessurum se ostendit; eum con- 4
radicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi man-
asse, uti ea disceptatio integra in adventum suum servaretur;
ulvium temporis iacturam facere; senatum etiam consule
raesente, quod vellet, decreturum. *Tum* Fulvius, si aut si- 5
ultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset aut, quam
eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret, tamen 6
on fuisse ferendum, absentem consulem et deorum immorta-
um honori obstare et meritum debitumque triumphum morari,
operatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum 7
raeda et captivis ante portas stare, donec consuli ob hoc
sum moranti redire Romam libitum esset. Verum enimvero 8
um sint notissimæ sibi cum consule inimicitiæ, quid ab
quemquam posse æqui exspectare, qui per infrequentiam

furtim senatus consultum factum ad ærarium detulerit, Am-
9 bracium non videri vi captam, quæ aggere ac vineis oppug-
nata sit, ubi, incensis operibus, alia de integro facta sint, ubi
circa muros supra subterque terram per dies quindecim pug-
10 natum, ubi a prima luce, quum iam transcendisset muros miles,
usque ad noctem diu anceps prœlium tenuerit, ubi plus tria
11 millia hostium sint cæsa. Iam de deorum immortalium templis
spoliatis in capta urbe qualem calumniam** ad pontifices attulerit?
12 Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatium orna-
mentis urbem exornari fas fuerit, in Ambracia una capta non
13 valuerit belli ius. Se et patres conscriptos orare et ab tri-
buno petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant.
5 Undique omnes alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti.
2 Gracchi collegæ plurimum oratio movit. Ne suas quidem
simultates pro magistratu exercere boni exempli esse; alienarum
vero simultatium tribunum plebis cognitorem fieri, turpe et
3 indignum collegii eius potestate et sacratis legibus esse. Suo
quemque iudicio et homines odisse aut diligere et res probare
aut improbare debere, non pendere ex alterius vultu ac nutu
nec alieni momentis animi circumagi, adstipularique irato con-
4 suli tribunum plebei et, quid privatim M. Æmilius mandaverit,
meminisse, tribunatum sibi a populo Romano mandatum obli-
visci, et mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non
5 pro consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut
memoriæ ac posteritati mandetur, eiusdem collegii alterum e
duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse rei publicæ,
6 alterum alienas et mandatas exercuisse. His victus castiga-
tionibus tribunus quum templo excessisset, referente Ser. Sul-
7 picio prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum
gratias patribus conscriptis egisset, adiecit, ludos magnos se
Iovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse;
in eam rem sibi centum pondo auri a civitatibus collatum;
8 petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario
9 positurus esset, id aurum secerni iuberent. Senatus pontificum
collegium consuli iussit, num omne id aurum in ludos consumi

ɔcesse esset. Quum pontifices negassent ad religionem
ırtinere, quanta impensa in ludos fieret, senatus Fulvio, 10
ıantum impenderet, permisit, dum ne summam octoginta
illium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat; sed 11
ıum audisset, consulem M. Æmilium, litteris M. Aburii tri-
ıni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad im- 12
ɔdiendum triumphum Romam venientem ægrum in via sub-
itisse, ne plus in triumpho certaminum quam in bello haberet,
ɔætulit triumphi diem. Triumphavit ante diem decimum ca- 13
ndas Ianuarias de Ætolis et de Cephallenia. Aureæ coronæ 14
ɔntum duodecim pondo ante currum latæ sunt; argenti pondo
ıillia octoginta tria, auri pondo ducenta quadraginta tria,
ɔtrachma Attica centum octodecim millia, Philippei nummi 15
ıodecim millia trecenti viginti duo, signa aenea septingenta
ɔctoginta quinque, signa marmorea ducenta triginta, arma,
ela, cetera spolia hostium, magnus numerus, ad hoc catapultæ, 16
ıallistæ, tormenta omnis generis; duces aut Ætoli et Cephal-
enes aut regii ab Antiocho ibi relicti ad viginti septem.
Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo 17
Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos
ɔciosque, donis militaribus donavit. Militibus ex præda vi-
enos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

Iam consularium comitiorum appetebat tempus; quibus 6
uia M. Æmilius, cuius sortis ea cura erat, occurrere non
ɔtuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati consules 2
p. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prætores inde
ɔti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M.
ıcinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus.

Extremo anni, magistratibus iam creatis, ante diem tertium 3
ɔnas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam in-
ıluit, triumphavit. Serius ei triumphandi causa fuit, ne Q. 4
ɔrentio Culleone prætore causam lege Petilia diceret et in-
ndio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret,
infensioribus in se quam in illum iudicibus, quod discipli- 5
ım militarem, severe ab eo conservatam, successorem ipsum

6 omni genere licentiæ corrupisse fama attulerat. Neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur, sed ea etiam magis, quæ in militibus eius quo-
7 tidie adspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia, et, quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, monopodia et abacos
8 Romam advexerunt. Tunc psaltriæ sambucistriæque et convivalia [alia] ludorum oblectamenta addita epulis; epulæ quoque
9 ipsæ et cura et sumptu maiore apparari cœptæ; tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et æstimatione et usu, in pretio esse et, quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ.
7 In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas ducenta duodecim pondo, argenti pondo ducenta viginti millia, auri pondo duo millia centum tria, tetrachmum Atticum centum viginti septem millia, cistophori ducenta quinquaginta, Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia trecentos viginti; et arma
2 spoliaque multa Gallica carpentis travecta; duces hostium duo et quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni, triplex in equites, et
3 stipendium duplex dedit. Multi omnium ordinum homines donati militaribus donis currum secuti sunt, carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore
4 quam populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt, quibus annitentibus senatus
5 consultum factum est, ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset, stipendium collatum a populo in publicum, quod eius solutum antea non esset, solveretur. Vicenos quinos et semisses in millia æris quæstores urbani cum cura et fide solverunt.
6 Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum litteris C. Atinii et L. Manlii, qui eas provincias obtine-
7 bant, venerunt. Ex iis litteris cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse et sociorum agros populari. De ea

re consultationem integram senatus ad novos magistratus reiecit.

Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, 8
A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in
signum Pollentiæ procidit atque id deiecit. Ea religione moti 9
patres et diem unum adiiciendum ludorum censuerunt, et signa
duo pro uno reponenda, et novum auratum faciendum. Et 10
plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso et M. Furio
Lusco diem unum instaurati sunt.

Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q. Marcium 8
Philippum consules ab exercitu bellorumque et provinciarum A. u. c. 568.
A. Ch. 186.
cura ad intestinæ coniurationis vindictam avertit. Prætores 2
provincias sortiti sunt T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem; consulibus 3
ambobus quæstio de clandestinis coniurationibus decreta est.

Græcus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus et vates, nec is, qui aperta religione, propalam et quæstum et disciplinam 4
profitendo, animos errore imbueret, sed occultorum et nocturnorum antistes sacrorum. Initia erant, quæ primo paucis 5
tradita sunt, deinde vulgari cœpta sunt per viros mulieresque. Additæ voluptates religioni vini et epularum, quo plurium animi illicerentur. Quum vinum animos *incendisset*, et nox et mixti 6
feminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimen omne pudoris exstinxissent, corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxæ stupra 7
promiscua ingenuorum feminarumque erant; sed [falsi testes,] falsa signa testimoniaque et indicia ex eadem officina exibant; venena indidem intestinæque cædes, ita ut ne corpora quidem 8
interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur; occulebat vim, quod præ ululatibus tympano-

rumque et cymbalorum strepitu nulla vox quiritantium inter
9 stupra et cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Etruria Romam veluti contagione morbi penetravit. Primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit; tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit.

2 P. Æbutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniæ
3 matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat, et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una corruptelæ
4 Bacchanalia erant. Mater adolescentulum appellat: se pro ægro eo vovisse, ubi primum convaluisset, Bacchis eum se initiaturam; damnatam voti benignitate deum, exsolvere id velle. Decem dierum castimonia opus esse; decimo die ce-
5 natum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile, libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu, cui ancillula assuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se
6 genere tuebatur. Huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa; ultro enim amatus appetitusque erat, et, maligne omnia præ-
7 bentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore ab tribunis et prætore petito, quum
10 testamentum faceret, unum Æbutium instituerat heredem. Hæc amoris pignora quum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si
2 per aliquot noctes secubuisset; religionis se causa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id ubi mulier audivit, perturbata „Dii meliora!“ inquit; mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret; et in caput eorum detestari
3 minas periculaque, qui id suasissent. Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens parcere exsecrationibus
4 iubet; matrem id sibi assentiente vitrico imperasse. „Vitricus

ergo“ inquit „tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non
sit) pudicitiam, famam, spem vitamque tuam perditum ire hoc
facto properat.“ Eo magis mirabundo quærentique, quid rei 5
esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si coacta
caritate eius silenda enuntiasset, ancillam se ait dominæ co-
mitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo accessisse;
scire, corruptelarum omnis generis eam officinam esse, et iam 6
biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis viginti;
ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus; 7
eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus cantuque
symphoniæ et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox
quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.
Orare inde atque obsecrare, ut eam rem quocunque modo 8
discuteret nec se eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda
primum, deinde facienda essent; neque ante dimisit eum, quam 9
fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Post- 11
quam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die,
quid deinceps ceteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum
esset, negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi
animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier ex- 2
clamat, Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse;
illius excetræ delenimentis et venenis imbutum nec parentis
nec vitrici nec deorum verecundiam habere. Iurgantes hinc
mater, hinc vitricus cum quattuor eum servis domo exegerunt.
Adolescens inde ad Æbutiam se amitam contulit, causamque 3
ei, cur esset a matre eiectus, narravit; deinde ex auctoritate
eius postero die ad consulem Postumium arbitris remotis rem
detulit. Consul post diem tertium redire ad se iussum dimisit; 4
ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percontatus
est, ecquam anum Æbutiam ex Aventino nosset. Quum ea, 5
nosse probam et antiqui moris feminam, respondisset, opus
esse sibi ea conventa dixit; mitteret nuntium ad eam, ut
veniret. Æbutia accita ad Sulpiciam venit, et consul paulo 6
post, velut forte intervenisset, sermonem de Æbutio fratris
eius filio infert. Lacrimæ mulieri obortæ, et miserari casum 7

adolescentis cœpit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus a matre, quod probus adolescens (dii propitii essent) obscenis, ut fama esset, sacris
12 initiari nollet. Satis exploratum de Æbutio ratus consul, non vanum auctorem esse, Æbutia dimissa, socrum rogat, ut Hispalam indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, arcesseret ad sese; eam quoque esse quæ percontari vellet.
2 Ad cuius nuntium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara causæ arcesseretur, postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum
3 conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibita consul, si vera dicere inducere in
4 animum posset, negat perturbari debere; fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab se acciperet; expromeret sibi, quæ in luco
5 Stimulæ Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mu-
6 lierem cepit, ut diu hiscere non posset. Tandem confirmata, puellam admodum se ancillam initiatam cum domina, ait; aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire.
7 Iam id ipsum consul laudare, quod initiatam se non infitia-
8 retur; sed et cetera eadem fide expromeret. Neganti, ultra quicquam scire, non eandem dicere, si coarguatur ab alio, ac per se fatenti veniam aut gratiam fore; eum sibi omnia exposuisse,
13 qui ab illa audisset. Mulier haud dubie, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit
2 et eam primo orare cœpit, ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam verti vellet; se terrendi eius causa, non quod sciret quicquam,
3 ea locutam esse. Hic Postumius accensus ira, tum quoque ait eam cum Æbutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimæ feminæ et cum consule loqui; et Sulpicia attollere paventem, simul illam adhortari, simul iram generi
4 lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Æbutii,
5 qui optime in eo ipso meritæ talem gratiam retulisset, magnum sibi metum deorum, quorum occulta initia enuntiaret, maiorem

› dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis dis-
uri essent. Itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, 6
› extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitæ de-
tuto posset. Bono animo esse iubere eam consul et 7
curæ fore dicere, ut Romæ tuto habitaret. Tum Hispala 8
nem sacrorum expromit. Primo sacrarium id feminarum
›, nec quemquam eo virum admitti solitum. Tres in anno
s dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur;
dotes in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam 9
panam sacerdotem omnia, tanquam deum monitu, immu-
; nam et viros eam primam filios suos initiasse, Minium
erennium Cerrinios, et nocturnum sacrum ex diurno, et
tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initi-
ı fecisse. Ex quo in promiscuo sacra sint et permixti 10
feminis, et noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris,
flagitii prætermissum. Plura virorum inter sese quam
ıarum esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint 11
igriores ad facinus, pro victimis immolari. Nihil nefas
re, hanc summam inter eos religionem esse. Viros, velut 12
e capta, cum iactatione fanatica corporis vaticinari; ma-
ıs Baccharum habitu crinibus sparsis cum ardentibus fa-
ı decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces, quia
ı sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos 13
is homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in
tos specus abripiant; eos esse, qui aut coniurare aut so-
facinoribus aut stuprum pati noluerint. Multitudinem 14
ıtem, alterum iam prope populum esse, in his nobiles
dam viros feminasque. Biennio proximo institutum esse,
uis maior viginti annis initiaretur; captari ætates et erroris
tupri patientes. Peracto indicio advoluta rursus genibus 14
es easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat 2
ım, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hi-
ı immigraret. Cenaculum super ædes datum est, scalis
ıtibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. Res 3

omnes Feceniæ extemplo translatæ et familia arcessita, et Æbutius migrare ad consulis clientem iussus.

Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quæ delata
4 primo, quæ deinde ab se inquisita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid ea coniurationes cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent, tum privatim suorum cuiusque vicem, ne quis affinis ei noxæ
5 esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura et sine ullo tumultu investi-
6 gasset. Quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant; indicibus Æbutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit, curare et alios indices præ-
7 miis invitare iubent; sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminæ essent, non Romæ modo, sed per omnia fora et conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent; edici præ-
8 terea in urbe Roma et per totam Italiam edicta mitti, ne quis, qui Bacchis initiatus esset, coisse aut convenisse sacrorum causa velit, neu quid talis rei divinæ fecisse; ante omnia ut quæstio de iis habeatur, qui coierint coniuraverintve, quo
9 stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decrevit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quæstionem servarent; ædiles plebis viderent, ne qua sacra in operto
10 fierent. Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem servarentque, ne qui nocturni cœtus fierent, utque ab incendiis caveretur; adiutores triumviris quinqueviri uls, cis Tiberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.

15 Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in rostra escenderunt, et contione advocata, quum sollemne carmen precationis, quod præfari, priusquam populum alloquantur,
2 magistratus *solent*, peregisset consul, ita cœpit: „Nulli unquam contioni, Quirites, tam non solum apta, sed etiam necessaria hæc sollemnis deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret,

hos esse deos, quos colere, venerari precarique maiores vestri instituissent, non illos, qui pravis et externis religionibus captas 3
mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus et ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam nec quatenus 4
proloquar, invenio. Si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem, si omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. Quicquid dixero, minus quam pro atrocitate et magni- 5
tudine rei dictum scitote esse; ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota iam pridem Italia et 6
nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama solum accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo, ceterum, quæ ea res sit, ignorare; alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum 7
et lasciviam credere esse, et, qualecunque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero, multa 8
millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adiunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna 9
pars est, et is fons mali huiusce fuit; deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores, fanatici, vigiliis, vino, strepitibus clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires 10
coniuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi quum 11
aut vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad contionem vocasset, forte temere coire voluerunt, et, ubicunque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos 12
cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? Si, quibus ætatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos 13
eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obsceno sacrario eductis arma committenda? Hi, cooperti stupris suis 14
alienisque, pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitiis tantum effe- 16
minati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat), a

2 facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in re publica fuit, nec ad plures nec ad plura pertinens. Quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum
3 esse; necdum omnia, in quæ coniurarunt, edita facinora habent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rem publicam opprimendam satis virium est, coniuratio sese impia tenet; crescit et serpit quotidie malum; iam maius est, quam ut capere id privata fortuna possit; ad summam rem publicam
4 spectat. Nisi præcavetis, Quirites, iam huic diurnæ, legitime ab consule vocatæ, par nocturna contio esse poterit. Nunc illi vos singuli universos contionantes timent; iam ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie; tum singulis
5 vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, *si* furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus coniuravit, non suum
6 iudicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus; nihil enim in speciem fallacius est quam
7 prava religio. Ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini iuris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatus consulta, haruspicum
8 denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, uti sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerentque, omnem disciplinam
9 sacrificandi præterquam more Romano abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique iuris, nihil æque dissolvendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed
10 externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quum demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios cœtus cerneretis.
11 Omnia diis propitiis volentibusque ea faciemus, qui quia suum

numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt, nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindicarentur et opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi 12
collegæque meo mandavit. Nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exsequemur; vigiliarum nocturnarum curam per urbem 13
minoribus magistratibus mandavimus; vos quoque æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur."

Recitari deinde senatus consulta iusserunt, indicique præ- 17
mium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset nomenve absentis detulisset; qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur; 2
si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa vendidisse 3
neve emisse vellet; ne quis reciperet, celaret, ope ulla iuvaret fugientes.

Contione dimissa, terror magnus urbe tota fuit; nec mœ- 4
nibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit, sed passim per totam Italiam, litteris hospitum de senatus consulto et contione et edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte, quæ diem insecuta est, quo in contione res 5
palamfacta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti sunt; multorum delata nomina. Quidam ex iis viri feminæque mortem sibi consciverunt. Coniurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur; 6
capita autem coniurationis constabat esse M. et C. Atinios de plebe Romana et Faliscum L. Opiternium et Minium Cerrinium Campanum; ab his omnia facinora et flagitia orta, eos maximos 7
sacerdotes conditoresque eius sacri esse. Data opera, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules fassique de se nullam moram indicio fecerunt. Ceterum 18
tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones et res

peribant, cogerentur prætores T. Mænius et M. Licinius per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones a
2 consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci ibique quærere et iudicia
3 exercere. Qui tantum initiati erant et ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas iure iurando obligati erant,
4 in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant; qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subiectione testamentorum, fraudibus aliis conta-
5 minati, eos capitali pœna afficiebant. Plures necati quam in vincula coniecti sunt; magna vis in utraque causa virorum
6 mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas; si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animad-
7 vertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam diruerent, extraquam si qua ibi vetusta ara aut signum con-
8 secratum esset. In reliquum deinde senatus consulto cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ neve in Italia essent; si quis tale sacrum sollemne et necessarium duceret, nec sine religione et piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum
9 profiteretur, prætor senatum consuleret; si ei permissum esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis neu quis magister sacrorum aut sacerdos esset.
19 Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Marcio consule, senatus consultum factum est, ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, quum
2 Sp. Postumius quæstionibus perfectis Romam redisset. Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum, ut intentiore eum custodia asservarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis

consciscendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post 3
Romam venit. Eo referente de P. Ælutii et Hispalæ Fe-
ceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent,
senatus consultum factum est, uti singulis his centena millia 4
aeris quæstores urbani ex ærario darent; utique consul cum
tribunis plebis ageret, uti ad plebem primo quoque tempore
ferrent, ut P. Ælutio emerita stipendia essent, ne invitus
militaret neve censor ei equum publicum assignaret; utique 5
Feceniæ Hispalæ datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris
optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset, utique ei
ingenuo nubere liceret, neu quid ei, qui eam duxisset, ob id
fraudi ignominiæve esset; utique consules prætoresque, qui 6
nunc essent quique postea futuri essent, curarent, ne quid ei
mulieri iniuriæ fieret, utique tuto esset; id senatum velle et
aequum censere ut ita fieret. Ea omnia lata ad plebem fac- 7
taque sunt ex senatus consulto; et de ceterorum indicum im-
punitate præmiisque consulibus permissum est.

Et iam Q. Marcius, quæstionibus suæ regionis perfectis, 20
in Ligures provinciam proficisci parabat, tribus millibus peditum
Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus
Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum
acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque 2
et collegæ decretus erat; exercitus acceperunt, quos priore
anno C. Flaminius et M. Æmilius consules habuerant. Duas 3
præterea legiones novas ex senatus consulto scribere iussi sunt,
et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt
et equites mille trecentos, et tria millia peditum Romanorum,
ducentos equites; totum hunc exercitum præter legiones in 4
supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque
consules, dum ipsi quæstionibus impediebantur, T. Mænium
dilectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus, prior 5
Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus 6
in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaque illis semper
fuerant, persequitur, in præoccupatis angustiis loco iniquo est
circumventus. Quattuor millia militum amissa, et legionis 7

secundæ signa tria, undecim vexilla socium Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim iacta-
8 bantur. Prius sequendi Ligures finem quam fugæ Romani
9 fecerunt. Consul ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis
10 exercitum dimisit; non tamen oblitterare famam rei male gestæ potuit; nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est appellatus.

21 Sub hunc nuntium ex Ligustinis vulgatum litteræ ex
2 Hispania mixtam gaudio tristitiam afferentes venerunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnavit; ad sex millia
3 hostium sunt cæsa, ceteri fusi et fugati castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit; id quoque haud multo maiore certamine cepit quam castra; sed dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos
4 moritur. Litteris de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur nuntiaretque, senatum æquum censere, ne
5 sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit; paucis ante diebus Cal-
6 purnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam
7 ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt, Romanis et suos sepeliendi et spolia legendi ex hostibus po-
8 testas facta est. Paucos post dies maiore coacto exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiverunt prœlio
9 Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit; superati prœlio sunt; ad duodecim millia hominum
10 cæsa, plus duo capta, et castris Romanus potitur; et nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo in hiberna exercitus deduxerunt.

Per eos dies, quibus hæc ex Hispania nuntiata sunt, ludi 22
Taurii per biduum facti religionis causa. Apparatos deinde
ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi 2
artifices ex Græcia venerunt honoris eius causa; athletarum
quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, et
venatio data leonum et pantherarum, et prope huius sæculi
copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novendiale deinde 3
sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluverat
ignesque cælestes multifariam orti adussisse complurium levi
afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita et unum diem 4
supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Ca-
pitolio de cælo tacta erat. Hostiis maioribus consules pro-
curarunt urbemque lustraverunt. Sub idem tempus et ex 5
Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum
inventum. Id prodigium abominantes arceri Romano agro
necarique quam primum iusserunt.

Eodem anno Galli Transalpini transgressi in Venetiam 6
sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia
est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de 7
ea re trans Alpes missis responsum est, neque profectos ex
auctoritate gentis eos nec, quid in Italia facerent, sese scire.

L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse 8
sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque
per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et 9
bona vendita missum in Asiam ad dirimenda inter Antiochum
et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor; tum 10
collatas ei pecunias congregatosque per Asiam artifices, et
quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem
non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

Quum iam in exitu annus esset, Q. Marcius absens ma- 23
gistratu abiturus erat; Sp. Postumius, quæstionibus cum summa
fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati consules sunt 2
App. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die A. u. c. 569. A. Ch. 185.
prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus,
C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Temp-

3 sanus, M. Claudius Marcellinus. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renuntiaverat, peragrantem se propter quæstiones utrumque litus Italiæ desertas colonias Sipontum supero, 4 Buxentum infero mari invenisse, triumviri ad colonos eo scribendos ex senatus consulto ab T. Mænio prætore urbano creati sunt L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

5 Cum Perseo rege et Macedonibus bellum quod imminebat, non, unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit; inchoata initia a Philippo sunt; et is ipse, si diutius vixisset, 6 id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges imponerentur, maxime angebat, quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos ius sæviendi ademptum ei ab senatu 7 erat, quum, quia rem integram Quinctius in condicionibus pacis 8 distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam 9 oppugnasset, capta Heraclea quia iussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum est, ægre 10 eam rem tulerat. Permulsit iram eius consul, quod ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, *ut* Athamaniæ et Amynandro bellum inferret *et* urbes, quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adiiceret. 11 Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat 12 et urbes receperat aliquot; Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suæ 13 dicionis fecit. Inde et in Thracia quasdam urbes, novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum, turbatas, partibus, quæ domestico certamine vincerentur, adiungendo sese
24 cepit. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est; nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque data fortuna esset, ad bellum uteretur. 2 Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit, sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit 3 *et* nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem

hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret, non subolem tantum stirpis parabat cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhæborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis traductaque in Macedoniam multitudine ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod iam Æni et Maroneæ affectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerant legati, non partis amissæ, non finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exsules venerant, pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio præsidio; ei non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate narrabant esse Philippi. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea, qui nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum affirmabant; civitates Thessalorum et Perrhæborum et Magnetum et cum Amynandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Ætolos, fuisse; Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse; armis subactos parere. Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sempronium, quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhæbique et Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus consedissent, pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant Philippopolis, Tricca, Phaloria et Eurymenæ et cetera circa eas oppida, utrum, Thessalorum iuris quum

essent, vi ademptæ possessæque ab Ætolis forent (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat), an Ætolica antiquitus ea
5 oppida fuissent: ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent, et si voluntate, non si vi atque armis coacti cum
6 Ætolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perrhæborum Magnetumque oppidis fuit; omnium enim iura possidendo per
7 occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quod ea oppida, si iam
8 redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset; nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuventutis in Macedoniam abduxisse, et opera eorum in servilibus abuti ministeriis, et quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut
9 redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis, quæstuosum et frugiferum; ibi navibus onerariis comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem
10 eo avertisse. Iam ne a legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere; insidias positas euntibus ad
11 T. Quinctium. Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis quisquam hiscere audeat; procul enim abesse libertatis auctores Romanos; lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox
12 libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia et præsidio legatorum ingemiscere magis quam loqui. Nisi provideant aliquid Romani, quo et Græcis Macedoniam accolentibus metus et audacia Philippo minuatur, nequicquam et illum victum
13 et se liberatos esse. Ut equum tenacem [non parentem]
14 frenis asperioribus castigandum esse. Hæc acerbe postremi, quum priores leniter permulsissent iram eius petentes, ut
15 ignosceret pro libertate loquentibus, et ut, deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese præstare et imitaretur populum Romanum, qui caritate quam metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perrhæbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perrhæbiæ

fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant; et de Mallœa et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant 17
et castella Athenæum et Pœtneum. Philippus, ut accusatoris 26
potius quam rei speciem haberet, et ipse a querelis orsus, Menelaidem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse questus est, item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhæbisque captam; Xynias quidem, 2
haud dubie Ætolicum oppidum, sibi contribuisse eos; et Parachelóida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obiiciantur de insi- 3
diis legatorum et maritimis portubus frequentatis aut desertis, alterum derisiculum esse, se reddere rationem, quos portus 4
mercatores aut nautici petant, alterum mores respuere suos. Tot annos esse, per quos nunquam cessaverint legati nunc ad 5
imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre; quem unquam verbo violatum esse? Semel eunti- 6
bus ad Quinctium insidias dici factas; sed quid iis acciderit, non adiici. Quærentium, quod falso obiiciant, quum veri nihil habeant, ea crimina esse. Insolenter et immodice abuti Thes- 7
salos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis avide meram haurientes libertatem; ita servorum modo 8
præter spem repente manumissorum licentiam vocis et linguæ experiri et iactare sese insectatione et conviciis dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondum omnium dierum solem occi- 9
disse. Id minaciter dictum non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. Et quum fremitus post eam vocem 10
ortus et tandem sedatus esset, Perrhæborum inde Athamanumque legatis respondit, eandem, de quibus illi agant, civitatium causam esse. Consulem Acilium et Romanos sibi dedisse eas, 11
quum hostium essent. Si suum munus, qui dedissent, adimere 12
velint, scire cedendum esse; sed meliori et fideliori amico in gratiam levium et inutilium sociorum iniuriam eos facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam 13
quam libertatis, præsertim apud eos, qui male utendo eam corrupturi sint. Causa cognita, pronuntiarunt legati, placere 14

deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus et antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De iniuriis, quas ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes et Macedonas disceptetur, formulam iuris exsequendi constituendam esse.

27 Inde, graviter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscen-
2 dum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis, si liberas esse Ænum et Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admoneant, re, non verbo eos liberos relinquant nec suum munus intercipi ab alio pati-
3 antur. Sin autem minor cura sit civitatium in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia
4 belli Eumenem quam Philippum habere, vel pro patris Attali meritis bello, quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus, vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus
5 periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præiudicium, qui quum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices
6 maioris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum aut iure imperii, quum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? Vocari Maronitas iuberent; ab iis certiora omnia de
7 statu civitatium earum scituros. Legati Maronitarum vocati, non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus, dixerunt, sed pluribus simul, et plenam Ma-
8 cedonum Maroneam esse. Itaque dominari assentatores regios; his solis loqui et in senatu et in contionibns licere; eos
9 omnes honores et capere ipsos et dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exsulare pulsos patria aut inhonoratos et deterioribus obnoxios silere.
10 De iure etiam finium pauca adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroream subeat, nusquam ad mare declinantem; Philippum novam postea deflexisse viam,
28 qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur. Ad ea Phi-

lippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perrhæbosque nuper, ingressus disserendi viam „Non cum Maronitis“ inquit „mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed iam vobiscum, Romani, a quibus nihil æqui me impetrare iam diu animadverto. Civitates Macedonum, quæ a me inter indutias defe- 2
cerant, reddi mihi æquum censebam, non quia magna accessio ea regni futura esset (sunt enim et parva oppida et in finibus extremis posita), sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat; negatum est mihi. Bello 3
Ætolico Lamiam oppugnare iussus a consule M'. Acilio, quum diu fatigatus ibi operibus prœliisque essem, transcendentem me iam muros a capta prope urbe revocavit consul et abducere copias inde coegit. Ad huius solatium iniuriæ permis- 4
sum est, ut Thessaliæ Perrhæbiæque et Athamanum reciperem quædam castella magis quam urbes; ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio 5
paulo ante, si diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse quam me habere. Id ego longe aliter iudico esse. Eumenes enim non, nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit; itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius; 6
mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum et quinquaginta tectas naves et omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus. Hostem- 7
que ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Græciam traiiceret, prætuli. Et cum eo consule belli partem, quamcunque mihi delegavit, gessi, et insequenti con- 8
suli L. Scipioni, quum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui, nec per 9
Macedoniam tantum, sed per Thraciam etiam, ubi inter cetera pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo 10
erga vos, ne dicam merito, utrum adiicere vos, Romani, aliquid et amplificare et augere regnum meum munificentia vestra

oportebat an, quæ haberem aut meo iure aut beneficio vestro,
11 eripere, id quod nunc facitis? Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes tanquam ad Antiochum spoliandum me venit et, si diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentissimæ præ-
12 tendit, quo maxime et refelli et coargui potest; disertissime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum et Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Ænus et Maronea et Thraciæ civitates adscriptæ sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tanquam ab illis impe-
13 traverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, refert. Si tanquam inimicum et hostem insectari propositum
14 est, pergite, ut cœpistis, facere; sin aliquis est respectus mei ut socii atque amici regis, deprecor, ne me tanta iniuria dig-
29 num indicetis." Movit aliquantum oratio regis legatos; itaque medio responso rem suspenderunt: si decem legatorum de-
2 creto Eumeni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare; si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ iure belli habiturum; si neutrum eorum foret, cognitionem placere senatui reservari, et ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci.

3 . Hæ causæ maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis, ut non a Perseo filio eius novis causis motum, sed
4 ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla Macedonici belli suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat; cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabilem fa-
5 ciebat; exemplum obstabat, quod ita comparatum more maiorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret.
6 Tulit coronas aureas quinquaginta duas, auri præterea pondo
7 centum triginta duo, argenti sedecim millia trecenta, et pronuntiavit in senatu, decem millia pondo argenti et octoginta

auri Q. Fabium quæstorem advehere; id quoque se in æra-
rium delaturum.

Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Taren- 8
tum provinciam L. Postumius prætor habebat. Is de pasto- 9
rum coniuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta
habuerant, quæstionem severe exercuit. Ad septem millia
hominum condemnavit; multi inde fugerunt; de multis sump-
tum est supplicium. Consules, diu retenti ad urbem dilectibus, 10
tandem in provincias profecti sunt.

Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius et L. 30
Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in
Bæturia iunxissent, in Carpetaniam, ubi hostium castra erant,
progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere.
Haud procul Dipone et Toleto urbibus inter pabulatores 2
pugna orta est, quibus dum utrinque subvenitur a castris,
paulatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. In eo tumul- 3
tuario certamine et loca sua et genus pugnæ pro hoste fuere;
duo exercitus Romani fusi atque in castra compulsi sunt.
Non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero 4
die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo
exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad 5
vallum accesserunt, vacuaque præter spem castra ingressi,
quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt,
regressique in castra sua paucos dies quieti iis stativis manse-
runt. Romanorum sociorumque in prœlio fugaque ad quinque 6
millia occisa, quorum se spoliis hostes armarunt. Inde ad
Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne 7
id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum aux-
iliis et reficiendis ab terrore adversæ pugnæ militum animis
consumpserunt. Ubi satis placuere vires et iam miles quo- 8
que ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat, duode-
cim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. Inde 9
tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis
ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium 10
castra erant. Extemplo, qua duobus locis vada nudabat

amnis, dextra parte Calpurnius, læva Quinctius exercitus traduxerunt, quieto hoste, dum miratur subitum adventum consultatque, qui tumultum iniicere trepidantibus in ipso trans-
11 itu amnis potuisset. Interim Romani, impedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia iam moveri videbant hostem nec spatium erat castra communi-
12 endi, aciem instruxerunt. In medio locatæ quinta Calpurnii legio et octava Quinctii; id robur totius exercitus erat; campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a
31 metu insidiarum. Hispani postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi
2 cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prœlium fuit, et Hispanis recenti victoria inflatis et insueta ignominia mi-
3 lite Romano accenso. Acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare, et usque plures confer-
4 tioresque medios urgebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, *T.* Quinctilium Varum et *L.* Iuventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas pro-
5 pere mittit; docere et monere iubet, in illis spem omnem vincendi et retinendæ Hispaniæ esse; si illi loco cedant, neminem eius exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem
6 ulteriorem ripam unquam visurum. Ipse cum equitibus duarum legionum paulum circumvectus in cuneum hostium, qui
7 mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quinctius cum suis equitibus alterum hostium latus invadit. Sed longe acrius
8 Calpurniani equites pugnabant, et prætor ante alios; nam et primus hostem percussit et ita se immiscuit mediis, ut vix,
9 utrius partis esset, nosci posset. Et equites prætoris eximia virtute et equitum pedites accensi sunt. Pudor movit primos centurionés, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt; itaque urgere signiferos pro se quisque, iubere inferre signa
10 et confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor; impetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo quam

torrentis modo fundunt sternuntque perculsos, nec sustineri alii super alios inferentes sese possunt. Fugientes in castra 11
equites persecuti sunt et permixti turbæ hostium intra vallum penetraverunt, ubi ab relictis in præsidio castrorum prœlium instauratum, coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis legio quinta supervenit; deinde, ut quæque 12
potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per 13
tota castra, nec plus quam quattuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt; mille semermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, 14
ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. Signa capta centum triginta duo. Romani sociique paulo plus sexcenti et 15
provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme cecidere. Tribuni militum quinque amissi et pauci equites Ro- 16
mani cruentæ maxime victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro contione postero die laudati donatique a C. 17
Calpurnio equites phaleris, pronuntiavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta et expugnata esse. Quinc- 18
tius alter prætor suos equites catellis ac fibulis donavit. Donati et centuriones ex utriusque exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt.

Consules, dilectibus aliisque, quæ Romæ agendæ erant, 32
peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando 2
agros urendoque vicos et castella eorum aperuit saltum usque ad fluvium Macram et Lunæ portum. Hostes montem, anti- 3
quam sedem maiorum suorum, ceperunt, et inde, superata locorum iniquitate, prœlio deiecti sunt. Et App. Claudius 4
felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit secundis aliquot prœliis. Sex præterea oppida eorum expugnavit; multa millia hominum in iis cepit; belli auctores tres et quadraginta securi percussit.

Iam comitiorum appetebat tempus; prior tamen Claudius 5

quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam
6 venit, quia P. Claudius frater eius consulatum petebat. Competitores habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos et ab repulsis eo magis
7 debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes; etiam quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior
8 petitio quattuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus, et hi repulsis in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius ex omnibus unus novus
9 candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur
10 Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus; sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitans, clamitantibus ad-
11 versariis et maiore parte senatus, meminisse eum debere, se prius consulem populi Romani quam fratrem P. Claudii esse; quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum aut tacitum spectatorem comitiorum se præberet? coerceri tamen ab effuso
12 studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra consulem aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata, donec pervicit Appius, ut deiecto
13 Fabio fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher præter spem suam et ceterorum. Locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana inter plebeios certatum
14 est. Prætorum inde comitia sunt habita; C. Decimius Flavus. P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro prætores facti
15 Hæc eo anno, quo App. Claudius, M. Sempronius consules
33 fuerunt, domi militiæque gesta. Principio insequentis anni P.
a. u. c. 570. Claudius, L. Porcius consules, quum Q. Cæcilius, M. Bæbius,
A. Ch. 184. Ti. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et
2 Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renuntiassent, regum quoque eorum civitatiumque le-
3 gatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde novam legationem patres, cuius princeps App. Claudius fuit, in Græ-

ciam et Macedoniam decreverunt ad visendum, redditæne civitates Thessalis et Perrhæbis essent. Iisdem mandatum, 4
ut ab Æno et Maronea præsidia deducerentur maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent; nam super 5
cetera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, et simul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, ab- 6
ductam plebem in Achaiam et venundatam, ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges, Achæi 7
maxime concilii negati crimen excusabant recitando legem, quæ nisi belli pacisve causa, et quum legati ab senatu cum litteris aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse 8
debere, ut legatis Romanis semper adeundi concilium gentis potestas fieret, quemadmodum et illis, quoties vellent, senatus daretur.

Dimissis iis legationibus, Philippus a suis certior factus, 34
cedendum civitatibus deducendaque præsidia esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat 2
maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam, unum ex regiis iam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis velut in bello capta urbe cædem fecit. Apud legatos Romanos querentes, 3
tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat, quicquam eorum ad se aut quemquam suorum pertinere; seditione inter ipsos dimicatum, quum alii ad se, alii 4
ad Eumenem civitatem traherent; id facile scituros esse, si percontarentur ipsos Maronitas, — haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere adversus 5
se ausurum. Negare Appius, rem evidentem pro dubia quærendam. Si ab se culpam removere vellet, Onomastum et 6

Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut
7 eos senatus percontari posset. Primo adeo perturbavit ea
vox regem, ut non color, non vultus ei constaret; deinde,
collecto tandem animo, Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si
8 utique vellent, se missurum dixit; ad Onomastum quidem quid
eam rem pertinere, qui non modo Maroneæ, sed ne in re-
9 gione quidem propinqua fuisset? Et parcebat magis Ono-
masto, honoratiori amico, et eundem indicem haud paulo plus
timebat, quia et ipse sermonem contulerat cum eo et multo-
10 rum talium ministrum et conscium habebat. Casander quo-
que, missis, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum,
35 ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et le-
gati a Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent,
2 nihil eorum sibi placere, et Philippus minime, quin rebellan-
dum esset, dubius. Quia tamen immaturæ ad id vires erant,
ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere
Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam
3 iram senatus statuit, satis credens, ipsum etiam iuvenem,
quod Romæ obses specimen indolis regiæ dedisset, aliquid
4 momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis
ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum iniiciendum
profectus, perculsis iis uno prœlio et Amadoco duce capto,
in Macedoniam rediit, missis ad accolas Histri fluminis bar-
baros, ut in Italiam irrumperent, sollicitandos.

5 Et in Peloponneso adventus legatorum Romanorum, qui
ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, exspectabatur; ad-
versus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor
6 concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. Ex hostibus
eos accusatores factos, et periculum esse, ne victi magis ti-
mendi forent, quam bellantes fuissent. Quippe in bello sociis
Romanis Achæos usos; nunc eosdem Romanos æquiores La-
7 cedæmoniis quam Achæis esse, ubi Areus etiam et Alcibiades,
ambo exsules suo beneficio restituti, legationem Romam ad-
versus gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent,
adeoque infesta oratione usi essent, ut pulsi patria, non restituti

in eam viderentur. Clamor undique ortus, referret nominatim 8
de iis; et quum omnia ira, non consilio gererentur, capitis
damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt; his
Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent 36
quicquam, terror Achæis iniectus erat et cogitatio, quam non
ex æquo disceptatio futura esset, quod Areum et Alcibiadem 2
capitis ab se concilio proximo damnatos cum legatis vide-
bant; nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud 3
senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit,
cædem primum ad Compasium factam eorum, qui a Philo-
pœmene ad causam dicendam evocati venissent; deinde, quum 4
in homines ita sævitum esset, ne ulla parte crudelitas
eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges
vetustissimas abrogatas inclitamque per gentes disciplinam
Lycurgi sublatam. Hæc quum Appius dixisset, Lycortas, et 5
quia prætor, et quia Philopœmenis, auctoris omnium, quæ
Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: „Diffi- 6
cilior nobis, App. Claudi, apud vos oratio est, quam Romæ
nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accusan- 7
tibus respondendum erat; nunc a vobis ipsis accusati sumus,
apud quos causa est dicenda. Quam iniquitatem condicionis 8
subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita con-
tentione, qua paulo ante egisti. Ego certe, quum ea, quæ et
hic antea apud Q. Cæcilium et postéa Romæ questi sunt La-
cedæmonii, a te paulo ante relata sint, non tibi, sed illis me
apud te respondere credam. Cædem obiicitis eorum, qui a 9
Philopœmene prætore evocati ad causam dicendam interfecti
sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, sed ne
apud vos quidem nobis obiiciendum fuisse arbitror. Quid ita?
Quia in vestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lace-
dæmonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere 10
iussi erant, nocturno impetu occupaverunt, si T. Quinctius, si
exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo
nimirum capti et oppressi confugissent; quum vos procul essetis, 11
quo alio nisi ad nos, socios vestros, quos antea Gytheo opem

ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa oppug-
12 nantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piumque
bellum suscepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne
Lacedæmonii quidem possint, dii quoque ipsi comprobaverint,
qui nobis victoriam dederunt, quonam modo ea, quæ belli iure
acta sunt, in disceptationem veniunt? Quorum tamen maxima
13 pars nihil pertinet ad nos. Nostrum est, quod evocavimus
ad causam dicendam eos, qui ad arma multitudinem exciverant,
qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem
14 principum fecerant. Quod vero illi venientes in castra inter-
fecti sunt, vestrum est, Areti et Alcibiade, qui nunc nos, si
15 diis placet, accusatis, non nostrum. Exsules Lacedæmoniorum,
quo ex numero hi quoque duo fuerunt, et tunc nobiscum erant
et, quod domicilio sibi delegerant maritima oppida, se petitos
credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto
quidem exsilio posse consenescere se indignabantur, impetum
16 fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi inter-
37 fecerunt, nec, iure an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At
enim illa certe vestra sunt, Achæi, quod leges disciplinamque
2 vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. Quæ
utraque ab iisdem obiici qui possunt, quum muri Lacedæmoniis
non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam
3 Lycurgi disciplinam exstructi sint? Tyranni enim nuper eos
arcem et munimentum sibi, non civitati paraverunt, et, si
exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum et
4 nunc se patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non
Philopœmenem exspectare nec Achæos, sed vos ipsi, Lacedæ-
monii, vestris manibus amoliri et diruere omnia vestigia ty-
5 rannidis debuistis. Vestræ enim illæ deformes veluti cicatrices
servitutis erant et, quum sine muris per octingentos prope
annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis, muris
velut compedibus circumdatis vincti per centum annos servistis.
6 Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmoniis
leges tyrannos ademisse arbitror, nos non suas ademisse, quas
7 non habebant, sed nostras leges dedisse, nec male consuluisse

civitati, quum concilii nostri eam fecerimus et nobis miscuerimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponnesi esset. Tunc, ut opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis 8 iniunxissemus, queri se iniquo iure esse et indignari possent. Scio ego, App. Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, 9 neque sociorum apud socios neque liberae gentis esse, sed vere servorum disceptantium apud dominos. Nam si non vana 10 vox illa praeconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achaeos iussistis, si foedus ratum est, si societas et amicitia ex aequo observatur, cur ego, quid Capua capta feceritis Romani, non quaero, vos rationem reposcitis, quid Achaei Lacedaemoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt. Finge, a nobis. Quid? 11 Vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros di- 12 ruimus. Vos non muros tantum, sed urbem agrosque ademistis. „Specie" inquis „aequum est foedus; re apud Achaeos precaria 13 libertas, apud Romanos etiam imperium est." Sentio, Appi, et, 14 si non oportet, non indignor; sed oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos et Achaeos, modo ne in aequo hostes vestri nostrique apud vos sint ac nos socii, immo ne meliore iure sint. Nam ut in aequo essent, nos fecimus, quum leges iis 15 nostras dedimus, quum, ut Achaici concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est; plus postulant hostes, quam socii habent. Quae iure iurando, quae monumentis 16 litterarum in lapide insculptis in aeternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, si ita vultis, etiam timemus; 17 sed plus et veremur et timemus deos immortales." Cum as- 18 sensu maximae partis est auditus, et locutum omnes pro maiestate magistratus censebant, ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius 19 suadere se magnopere Achaeis dixit, ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent. Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum 20 iniecit imperata recusandi; id modo petierunt, ut Romani, quae 21 viderentur, de Lacedaemoniis mutarent nec Achaeos religione

obstringerent irrita ea, quæ iure iurando sanxissent, faciendi; damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est.

38 Romæ principio eius anni, quum de provinciis consulum et prætorum actum est, consulibus Ligures, quia bellum 2 nusquam alibi erat, decreti. Prætores C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos 3 sortiti sunt, C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam et ut idem quæreret de veneficiis, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam 4 ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus 5 L. Iuventius Thalna et T. Quinctilius Varus venerunt, qui, quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos et ut prætoribus exercitum 6 deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est; de legionibus deportandis, quum de consulum prætorumque exer- 7 citibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binæ legiones, quas App. Claudius 8 et M. Sempronius habuerant, decretæ sunt; de Hispaniensibus exercitibus magna contentio fuit inter novos prætores et amicos 9 absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque causa tribunos plebis, utraque consulem habebat. Hi se intercessuros senatus consulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. 10 Victa postremo absentium gratia est et senatus consultum factum, ut prætores quattuor millia peditum Romanorum scriberent, trecentos equites, et quinque millia peditum sociorum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam 11 portarent; quum eos *in* legiones quattuor descripsissent, quo plus quam quina millia peditum, treceni equites in singulis legioni- 12 bus essent, dimitterent, eos primum, qui emerita stipendia haberent, deinde ut cuiusque fortissima opera Calpurnius et Quinctius in prœlio usi essent.

Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii prætoris 39
morte exorta est. Cn. Sicinius et L Pupius, qui ædiles 2
proximo anno fuerant, et C. Valerius, flamen Dialis, et Q.
Fulvius Flaccus (is, quia ædilis curulis designatus erat, sine toga
candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant; certa- 3
menque ei cum flamine erat. Et postquam primo æquare,
mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare
rationem eius habendam esse, quod duos simul unus magi- 4
stratus, præsertim curules, neque capere posset nec gerere;
pars legibus eum solvi æquum censere, ut, quem vellet, prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo 5
in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet; deinde, ut ex 6
auctoritate senatus idem faceret, convocatis patribus, referre se
ad eos dixit, quod nec iure ullo nec exemplo tolerabili liberæ
civitati ædilis curulis designatus præturam peteret; sibi, nisi
quid aliud iis videretur, in animo esse e lege comitia habere.
Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, 7
ne impedimento esset, quo minus comitia prætoris in locum C.
Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex 8
senatus consulto respondit Flaccus, nihil, quod se indignum
esset, facturum. Medio responso spem ad voluntatem
interpretantibus fecerat, cessurum patrum auctoritati esse;
comitiis acrius etiam quam ante petebat criminando, extorqueri 9
sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam
fieri geminati honoris, tanquam non appareret, ubi designatus
prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul quum 10
et pertinaciam petentis crescere et favorem populi magis
magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis senatum
vocavit. Censuerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas
patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum.
Contione advocata quum egisset consul, ne tum quidem de 11
sententia motus gratias populo Romano egit, quod tanto
studio, quotiescunque declarandæ voluntatis potestas facta
esset, prætorem se voluisset facere; ea sibi studia civium 12
suorum destituere non esse in animo. Hæc vero tam obstinata

vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset,
13 si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis et
inter se ipsos et cum consule fuit, donec senatus a consule
14 est habitus decretumque, quoniam, prætoris subrogandi comitia
ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum
15 impedirent, senatum censere satis prætorum esse; P. Cornelius
utramque in urbe iurisdictionem haberet Apollinique ludos
faceret.

40 His comitiis prudentia et virtute senatus sublatis, alia
maioris certaminis, quo et maiore de re et inter plures poten-
2 tioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione
petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius
3 Vulso, L. Furius Purpurio patricii, plebeii autem M. Porcius
Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et
Tuditanus; sed omnes patricios plebeiosque nobilissimarum
4 familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis
animi ingeniique fuit, ut, quocunque loco natus esset, fortunam
sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars neque privatæ
neque publicæ rei gerendæ ei defuit. Urbanas rusticasque res
5 pariter callebat. Ad summos honores alios scientia iuris, alios
eloquentia, alios gloria militaris provexit; huic versatile inge-
nium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum dice-
6 res, quodcunque ageret. In bello manu fortissimus multisque
insignibus clarus pugnis; idem, postquam ad magnos honores
pervenit, summus imperator; idem in pace, si ius consulere,
7 peritissimus, si causa oranda esset, eloquentissimus, nec is
tantum, cuius lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ
nullum exstet; vivit immo vigetque eloquentia eius sacratis
8 scriptis omnis generis. Orationes et pro se multæ et pro
aliis et in alios; nam non solum accusando, sed etiam can-
9 sam dicendo fatigavit inimicos. Simultates nimio plures et
exercuerunt eum et ipse exercuit eas, nec facile dixeris, utrum
magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem.
10 Asperi procul dubio animi et linguæ acerbæ et immodice liberæ
fuit, sed invicti a cupiditatibus animi, rigidæ innocentiæ, con-

emptor gratiæ *et* divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris 11
ericuli*que* ferrei prope corporis animique; quem ne senectus
uidem, quæ solvit omnia, fregerit; qui sextum et octogesimum 12
nnum agens causam [dixerit,] ipse pro se oraverit scripseritque,
onagesimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit iudicium.
Iunc, sicut omni vita, tum prensantem premebat nobilitas; 41
onsenserantque præter L. Flaccum, qui collega in consulatu
erat, candidati omnes ad deiiciendum honore, non solum 2
t ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum
ominem censorem videre, sed etiam quod tristem censuram
ericulosamque multorum famæ et ab læso a plerisque et
edendi cupido exspectabant. Etenim tum quoque minita- 3
undus petebat, refragari sibi, qui liberam et fortem censuram
imerent, criminando; et simul L. Valerio suffragabatur; illo 4
mo collega castigare se nova flagitia et priscos revocare mores
osse. His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Por-
ium modo censorem fecerunt, sed collegam ei L. Valerium
Flaccum adiecerunt.

Secundum comitia censorum consules prætoresque in pro- 5
vincias profecti præter Q. Nævium, quem quattuor non minus
menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii,
quarum magnam partem extra urbem per municipia concilia-
bulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si 6
ntiati Valerio credere libet, ad duo millia hominum damnavit.
Et L. Postumius prætor, cui Tarentum provincia evenerat,
agnas pastorum coniurationes vindicavit, et reliquias Baccha-
alium quæstionis cum cura exsecutus est. Multos, qui 7
ut citati non affuerant aut vades deseruerant, in ea regione
taliæ latentes partim noxios iudicavit, partim comprehensos
omam ad senatum misit; in carcerem omnes a P. Cornelio
oniecti sunt.

In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, 42
uietæ res fuerunt; in citeriore A. Terentius in Suessetanis
ppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos
endidit; quieta deinde hiberna et citerior provincia habuit.

2 Veteres prætores, C. Calpurnius Piso et L. Quinctius, Romam redierunt; utrique magno patrum consensu triumphus est de-
3 cretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit; coronas aureas tulit octoginta tres et duodecim millia
4 pondo argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis et Celtiberis triumphavit; tantundem auri atque argenti in eo triumpho prælatum.

5 Censores M. Porcius et L. Valerius metu mixta exspectatione senatum legerunt. Septem moverunt senatu, ex quibus unum insignem et nobilitate et honoribus, L. Quinctium
6 Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu adscriberent notas. Catonis et aliae quidem acerbæ orationes exstant in eos, quos aut senatorio
7 loco movit aut quibus equos ademit; longe gravissima in L. Quinctium oratio est, qua si accusator ante notam, non censor post notam usus esset, retinere L. Quinctium in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum censor esset, potuisset.
8 Inter cetera obiecit ei Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium do-
9 norum perductum. Eum puerum, *per* lasciviam quum cavillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, ut obse-
10 quium amatori iactaret. Forte epulantibus iis, quum iam vino incaluissent, nuntiatum in convivio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut ab eo
11 fidem præsens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem alloqui consulem cœpisse; inter cuius sermonem Quinctius scorto „Vis tu“ inquit, „quoniam gladiatorium specta-
12 culum reliquisti, iam hunc Gallum morientem videre?“ et quum is vixdum serio annuisset, ad nutum scorti consulem stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti fidemque populi Romani
43 atque eorum, qui aderant, imploranti latus transfodisse. Valerius Antias, ut qui nec orationem Catonis legisset et fabulae tantum sine auctore editæ credidisset, aliud argumentum, simile

tamen et libidine et crudelitate, peragit. Placentiæ famosam 2
mulierem, cuius amore deperiret, in convivium arcessitam
scribit. Ibi iactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam
acriter quæstiones exercuisset et quam multos capitis damna-
tos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum 3
illam infra eum accubantem negasse unquam vidisse quem-
quam securi ferientem, et pervelle id videre. Hic indulgen-
tem amatorem unum ex illis miseris attrahi iussum securi
percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor obiecit, sive, 4
ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox, inter
pocula atque epulas, ubi libare diis dapes, ubi bene precari
mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis
recubantis, mactatam humanam victimam esse et cruore men-
sam respersam. In extrema oratione Catonis condicio Quinctio 5
fertur, ut, si id factum negaret ceteraque, quæ obiecisset,
sponsione defenderet sese; sin fateretur, ignominiane sua
quemquam doliturum censeret, quum ipse vino et Venere
amens sanguine hominis in convivio lusisset?

In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni ademp- 44
tus equus. In censibus quoque accipiendis tristis et aspera
in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem 2
et vehicula, quæ pluris quam quindecim millium æris essent,
decies pluris in censum referre iuratores iussi; item mancipia 3
minora annis viginti, quæ post proximum lustrum decem milli-
bus æris aut pluris eo venissent, uti ea quoque decies tanto
pluris, quam quanti essent, æstimarentur, et his rebus omni-
bus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam om- 4
nem in privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt et,
quæ in loca publica inædificata immolitave privati habebant,
intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex 5
decreta in eam rem pecunia, lacus sternendos lapide deter-
gendasque, qua opus esset, cloacas, in Aventino et in aliis
partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt; et sepa- 6
ratim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo
esset, et viam per Formianum montem, Cato atria duo, Mæ- 7

nium et Titium, in lautumiis et quattuor tabernas in publicum emit, basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est. Et vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. 8 Quas locationes quum senatus precibus et lacrimis victus publicanorum induci et de integro locari iussisset, censores, edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paululum imminutis pretiis locaverunt. 9 Nobilis censura fuit simultatiumque plena, quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem vitam exercuerunt.

10 Eodem anno coloniæ duæ, Potentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum, deductæ sunt. Sena iugera in singulos data; diviserunt agrum coloniasque deduxerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo et M. et Q. Fulvii, Flaccus et 11 Nobilior. Consules eius anni nec domi nec militiæ memo-
45 rabile quicquam egerunt; in insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem.

A. u. c. 571. A. Ch. 183. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. 2 Prætores creati erant C. Valerius, flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus et P. Cornelius Si- 3 senna, L. Pupius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius ha- 4 buerant, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus servatæ. Prætores ita sortiri iussi, uti flamini Diali utique altera iuris dicendi Romæ 5 provincia esset; peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Iulius maturare est 6 iussus. Galli Transalpini per saltus ignotæ antea viæ, ut ante dictum est, in Italiam transgressi oppidum in agro, qui 7 nunc est Aquileiensis, ædificabant. Id eos ut prohiberet, quod eius sine bello posset, prætori mandatum est; si armis prohibendi essent, consules certiores faceret; ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones.

Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita 8
ant in demortui Cn. Cornelii Lentuli locum; creatus erat
p. Postumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius 46
rassus pontifex maximus mortuus est, in cuius locum M.
mpronius Tuditanus pontifex est cooptatus; pontifex maxi- 2
us est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris
usa visceratio data, et gladiatores centum viginti pugnave-
nt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum.
quo quum toto foro triclinia strata essent, tempestas cum 3
agnis procellis coorta coegit plerosque tabernacula statuere
foro. Eadem paulo post, quum undique disserenasset, sub- 4
ta; defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates
cinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac reli- 5
one levatis altera iniecta, quod sanguine per biduum plu-
sset in area Vulcani; et per decemviros supplicatio indicta
at eius prodigii expiandi causa.

Priusquam consules in provincias proficiscerentur, lega- 6
nes transmarinas in senatum introduxerunt; nec unquam
te tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. Nam ex 7
o fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata est,
mina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Ro-
anis audiri, multis operæ pretium fuisse queri, pro se 8
æque civitates gentesque, singuli etiam privatim (gravis enim
cola omnibus erat) Romam aut ad spem levandæ iniuriæ
t ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege 9
atio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum, simul
od non deducerentur ex Thracia præsidia, simul quod in
thyniam Prusiæ bellum adversus Eumenem gerenti auxilia
ssa forent. Respondendum ad omnia iuveni tum admodum 47
metrio erat. Quum haud facile esset aut ea, quæ obiicerен-
r, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti
ec enim multa solum, sed etiam pleraque oppido quam 2
rva erant, de controversia finium, de hominibus raptis pe-
ribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem aut non
cto, de rebus per vim aut gratiam iudicatis), nihil 3

horum neque Demetrium docere dilucide nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse, simul et tirocinio et perturbatione iuvenis moveretur, quæri iussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset. 4 Quum respondisset, accepisse se, nihil prius nec potius visum est quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. 5 Erant autem de singulis rebus in breve coactæ causæ, ut alia fecisse se secundum decreta legatorum diceret, alia non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui ac- 6 cusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret indigneque sibi nec ullo suo merito insultatum ab omnibus 7 esset. Has notas irritati eius animi collegit senatus; ceterum alia excusanti iuveni, alia recipienti futura ita, ut maxime 8 vellet senatus, responderi placuit, nihil patrem eius neque rectius nec magis quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, utcunque ea gesta essent, per Demetrium filium 9 satisfieri voluisset Romanis. Multa et dissimulare et oblivisci et pati præterita senatum posse, et credere etiam Demetrio; 10 obsidem enim se animum eius habere, etsi corpus patri reddiderit, et scire, quantum salva in patrem pietate possit, ami- 11 cum eum populi Romani esse. Honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos, ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum prætermissarum fiat. Velle etiam, sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.

48 Hæc, quæ augendæ amplitudinis eius causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt.

2 Lacedæmonii deinde introducti sunt. Multæ et parvulæ disceptationes iactabantur; sed quæ maxime rem continerent, *duæ* erant: utrum restituerentur, quos Achæi damnaverant, 3 necne, inique an iure occidissent, quos occiderant, certabatur, et utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii,

an, ut ante fuerat, secretum eius unius in Peloponneso civi-
tatis ius esset. Restitui iudiciaque facta tolli placuit, Lace- 4
dæmonem manere in Achaico concilio, scribique id decretum
et consignari a Lacedæmoniis et Achæis.

Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus, iussus 5
idem in Peloponneso sociorum res adspicere; nam ibi quoque
et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messenii
desciverant a concilio Achaico. Cuius belli et causas et or- 6
dinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo sta-
tui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohærerent
rebus; eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores 49
essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur. Ad præoc-
cupandam Coronen, quam hostes petebant,** in valle iniqua
cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere 2
Thracum Cretensiumque auxilio tradunt; sed pudor relin-
quendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos,
tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo 3
ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium, prolapso equo,
et suo ipse casu et onere equi super eum ruentis haud mul-
tum afuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus 4
et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus
admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt; 5
cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum
haud secus quam ducem suum attollunt reficiuntque et ex
valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi præ necopinato
gaudio credentes; pars nuntios Messenen præmittunt, debella- 6
tum esse, Philopœmenem captum adduci. Primum adeo in- 7
credibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano
nuntius audiretur; deinde ut super alium alius idem omnes
affirmantes veniebant, tandem facta fides; et priusquam ap- 8
propinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul
liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur. Ita-
que clauserat portam turba, dum pro se quisque, nisi ipse
oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habitu-
rus videtur. Ægre summoventes obvios intrare portam, qui 9

adducebant Philopœmenem, potuerunt. Æque conferta turba
10 iter reliquum clauserat; et quum pars maxima exclusa a
spectaculo esset, theatrum repente, quod propinquum viæ erat,
compleverunt et, ut eo adduceretur in conspectum populi,
11 una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti,
ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret,
quum alios verecundia pristinæ maiestatis collatæ præsenti for-
tunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, pro-
12 cul in conspectu eum statuerunt, deinde raptim ex oculis ho-
minum abstraxerunt, dicente prætore Dinocrate, esse, quæ
pertinentia ad summam belli percontari eum magistratus vel-
lent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consul-
50 tari cœptum. Iam invesperascebat, et non modo cetera, sed
ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur,
2 expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinæ eius
fortunæ virtutisque, et neque ipsi domum recipere custodien-
dum audebant, nec cuiquam uni custodiam eius satis crede-
3 bant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum
sub terra, saxo quadrato sæptum; eo vinctus dimittitur, et
saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est.
4 Ita loco potius quam homini cuiquam credendam custodiam
5 rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multi-
tudo quidem integra, memor pristinorum eius in civitatem
meritorum, parcendum ac per eum remedia quærenda esse
6 præsentium malorum censebant; defectionis auctores, quorum
in manu res publica erat, in secreto consultantes omnes ad
necem eius consentiebant; sed utrum maturarent an differrent,
7 ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ, missusque, qui vene-
num ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt quam
quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum
8 erat) equitesque evasissent. Postquam dictum est, incolumes
esse, „Bene habet“ inquit et, poculo impavide exhausto, haud
9 ita multo post exspiravit. Non diuturnum mortis eius gau-
dium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Messene
bello exposcentibus Achæis dedidit noxios, ossaque reddita

Philopœmenis sunt, et sepultus ab universo Achaico est concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum velut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Hannibalem, P. Scipionem; adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem suspectum Romanis et receptus post fugam Antiochi Hannibal et bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi seu quia a Flaminino inter cetera obiectum Prusiæ erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primum, deinde, fractis eius opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset, seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit, a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in se cernens et fidei regum nihil sane fretus; Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat; Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus e domo fecerat, et ex iis quosdam occultos, ne custodia sæpirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod vestigari volunt, efficit; totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nuntiatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obsæptum sensit et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum, quod multo ante præparatum ad tales habebat casus, poposcit. „Liberemus“ *inquit* „diuturna cura populum Romanum, quando mortem senis exspectare

51 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

10 longum censent. Nec magnam nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. 11 Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt; hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, 12 miserunt." Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiæ, et hospitales deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitæ exitus fuit Hannibalis.

52 Scipionem et Polybius et Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his neque Valerio assentior, his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio *L. Valerium* principem senatus ipsum censorem lectum invenio, quum superioribus 2 duobus[1]) lustris Africanus fuisset, quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius prin- 3 ceps in locum eius lectus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adversus quem oratio 4 inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus plebis P. Claudio, L. Porcio consulibus; sed iniit tribunatum App. Claudio, M. Sempronio consulibus ante 5 diem quartum idus Decembres; inde tres menses ad idus Martias sunt, quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum 6 inierunt. Ita vixisse in tribunatu Nævii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse, decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram.

7 Trium clarissimorum suæ cuiusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum 8 habuit. Nam primum omnes non *in* patrio solo mortui nec sepulti sunt. Veneno absumpti Hannibal et Philopœmen; exsul Hannibal, proditus ab hospite, captus Philopœmen in 9 carcere et in vinculis exspiravit. Scipio etsi non exsul neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo exsilium indixit.

[1]) Livius tribus scribere debuit.

Dum ea in Peloponneso, a quibus devertit oratio, geruntur, 53
reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum
affecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis 2
imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis auctorem cum
ingenti favore conspiciebant; simul et spe haud dubia regnum
ei post mortem patris destinabant; nam etsi minor ætate quam 3
Perseus esset, hunc iusta matrefamiliæ, illum pellice ortum esse;
illum ut ex vulgato corpore genitum nullam certi patris notam
habere, hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre;
ad hoc Romanos Demetrium in paterno solio locaturos, 4
Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc vulgo loquebantur. 5
Itaque et Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas
valeret, quum aliis omnibus rebus frater superior esset, et 6
Philippus ipse vix sui arbitrii fore, quem heredem regni
relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet,
minorem filium aiebat. Offendebatur interdum concursu 7
Macedonum ad eum, et alteram iam se vivo regiam esse
indignabatur; et ipse iuvenis haud dubie inflatior redierat, 8
subnisus erga se iudiciis senatus concessisque sibi, quæ patri
negata essent. Et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem 9
ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam non apud fratrem
modo, sed etiam apud patrem conciliabat, utique postquam 10
legati [alii] Romani venerunt, et cogebatur decedere Thracia
præsidiaque deducere et alia aut ex decreto priorum legatorum
aut ex nova constitutione senatus facere. Sed omnia mærens 11
quidem et gemens, eo magis, quod filium frequentiorem prope
cum illis quam secum cernebat, obedienter tamen adversus
Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam
præberet. Avertendos etiam animos a suspicione talium 12
consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odrysas
et Dentheletos et Bessos duxit. Philippopolin urbem, fuga 13
desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum
familiis receperant sese, cepit, campestresque barbaros,
depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. Relicto 14
inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab

Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit
15 (Pæoniæ ea regio est) prope Erigonum fluvium, qui ex Illyrico
per Pæoniam fluens in Axium amnem editur, haud procul
16 Stobis, vetere urbe. Novam urbem Perseida, ut is filio maiori
haberetur honos, appellari iussit.

54 Dum hæc in Macedonia geruntur, consules in provincias
2 profecti. Marcellus nuntium præmisit ad L. Porcium pro-
consulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret.
3 Advenienti consuli Galli sese dediderunt; duodecim millia
4 armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant;
ea ægre patientibus iis adempta, quæque alia aut populantes
agros rapuerant aut secum attulerant. De his rebus qui
5 quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum
a C. Valerio prætore exposuerunt, se, superante in Gallia
multitudine, inopia coactos agri et egestate ad quærendam
sedem Alpes transgressos. Quæ inculta per solitudines
6 viderent, ibi sine ullius iniuria consedisse; oppidum quoque
ædificare cœpisse, quod indicium esset, nec agro nec urbi ulli
vim allaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuntium
7 misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se
certam, etsi non speciosam pacem quam incerta belli præoptantes
dedidisse se prius in fidem quam in potestatem populi Romani.
8 Post paucos dies iussos et urbe et agro decedere sese tacitos
abire, quo terrarum possent, in animo habuisse; arma deinde
sibi et postremo omnia alia, quæ ferrent agerentque, adempta.
9 Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios
10 deditos acerbius quam in hostes sævirent. Huic orationi
senatus ita responderi iussit, neque illos recte fecisse, quum
in Italiam venerint oppidumque in alieno agro nullius Romani
magistratus, qui ei provinciæ præesset, permissu ædificare
11 conati sint, neque senatui placere deditos spoliari. Itaque se
cum iis legatos ad consulem missuros, qui, si redeant, unde
venerint, omnia iis sua reddi iubeant, quique protinus eant
trans Alpes et denuntient Gallicis populis, multitudinem suam

domi contineant; Alpes prope inexsuperabilem finem in medio 12
esse; non utique iis melius fore, qui eas primi pervias fecissent.
Legati missi L. Furius Purpurio, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. 13
Galli, redditis omnibus, quæ sine cuiusquam iniuria habebant,
Italia excesserunt. Legatis Romanis Transalpini populi benigne 55
responderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani
castigarunt, quod eos homines, qui gentis iniussu profecti 2
occupare agrum imperii Romani et in alieno solo ædificare
oppidum conati sint, impunitos dimiserint; debuisse gravem 3
temeritatis mercedem statui. Quod vero etiam sua reddiderint,
vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.
Ut exceperunt, ita prosecuti cum donis legatos sunt. 4

M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Histricum
bellum moliri cœpit, litteris ad senatum missis, ut sibi in
Histriam traducere legiones liceret. Id senatui *haud* placuit; 5
illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur, nec satis
constabat, utrum Latinam an civium Romanorum deduci placeret;
postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt.
Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius 6
Acidinus. Eodem anno Mutina et Parma coloniæ civium
Romanorum sunt deductæ. Bina millia hominum in agro, qui 7
proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ,
quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Æmilius 8
Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et 9
Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est
deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius
Stellio, Ti. Sempronius Gracchus; in singulos iugera data decem.

Eodem anno A. Terentius proconsul haud procul flumine 56
Hibero, in agro Ausetano, et prœlia secunda cum Celtiberis
fecit et oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit.
Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius 2
proconsul diutino morbo est implicitus et, nullo lacessente,
peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile 3
quicquam a Q. Fabio consule gestum.

Ex Histria revocatus M. Marcellus, exercitu dimisso,
4 Romam comitiorum causa rediit. Creavit consules Cn. Bæbium Tamphilum et L. Æmilium Paulum. Cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat, a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset.
5 Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra.

6 Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa, quod sanguine per biduum pluvisse in area Concordiæ satis credebant, nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante
7 fuerat, novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse est auctor, legatis ad eam rem ad Prusiam missis præter T. Quinctium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

Liber XL.

Principio insequentis anni consules prætoresque sortiti provincias sunt. Consulibus nulla præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Iurisdictio urbana *M.* Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit; Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Dilectus habere consules iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent; et ex Hispaniis citeriorem in armis esse et cum Celtiberis bellari sciebant, in ulteriore, quia diu æger esset prætor, luxuria et otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit, quattuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites; sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita et octingenti equites; hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis et quadringentos equites et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam utramque quæ ducerentur, quattuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites et sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi iussa. Et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat, in Liguribus prorogatum in annum imperium est. 1 A. u. c. 572 A. Chr. 182 2 3 4 5 6 7 8

2 Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempestas coörta multis sacris profanisque locis stragem fecit; signa aenea in Capitolio deiecit; 2 forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit et in posticis parietibus Cereris templi affixit; signa alia in circo 3 maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit; fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta fœde dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices 4 iusserunt. Simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat, et a Formiis, ædem Apollinis Caietæ de cælo tactam. Ob ea prodigia viginti hostiis maioribus sacrificatum est et diem unum supplicatio fuit.

5 Per eos dies ex litteris A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum æger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam prætores iussi proficisci.

6 Legationes deinde transmarinæ introductæ sunt, primæ Eumenis et Pharnacis regum et Rhodiorum querentium de 7 Sinopensium clade. Philippi quoque legati *et* Achæorum et Lacedæmoniorum sub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus 8 erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum 3 est, legatos ad eas res visendas senatum missurum. De Philippo auxerat curam Marcius; nam ita fecisse eum, quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, 2 quam necesse esset, facturum. Neque obscurum erat rebellaturum, 3 omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Iam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata 4 Pæonia est, traduxit, Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. 5 Ingentem ea res fremitum Macedonia tota fecit, relinquentesque penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant, exsecrationesque in agminibus proficiscentium in 6 regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus

omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat; postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam 7
esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet et tempore alium alio tolleret. Eam crudeli- 4
tatem, fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat; 2
generos quoque eius postea interfecit; in viduitate relictæ filiæ singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina 3
iis erant mulieribus. Theoxena, multis petentibus, aspernata nuptias est; Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Ænianum, 4
nupsit, et apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis 5
educarentur, Poridi nupsit et, tanquam omnes ipsa enisa foret, *suum* sororisque filios in eadem habebat cura. Postquam regis 6
edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit, ludibrio futuros non regis modo, sed custodum etiam libidini rata, ad rem atrocem animum adiecit, ausaque est dicere, 7
se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi 8
facinoris Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab 9
Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod Æneæ conditori cum magna cærimonia quotannis faciunt. Ibi die 10
per sollemnes epulas consumpto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt tanquam rediturі Thessalonicam; sed traiicere in Eubœam erat propositum. Ceterum in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope 11
terram lux oppressit, et regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad retrahendam eam navim miserunt cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Quum iam appropinquabant, 12
Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad cælum tendens deos, ut ferrent opem, orabat. Ferox interim femina, ad multo ante præcogitatum revoluta 13
facinus, venenum diluit ferrumque promit et, posito in conspectu poculo strictisque gladiis, „Mors“ inquit „una vindicta est.

14 Viæ ad mortem hæ sunt; qua quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite, iuvenes mei, primum, qui maiores estis, capite ferrum aut haurite poculum, si segnior mors iuvat.“ 15 Et hostes aderant et auctor mortis instabat. Alii alio leto absumpti semianimes e nave præcipitantur; ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese deiecit; nave vacua dominis regii potiti sunt.

5 Huius atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adiecit, ut vulgo ipsum liberosque exsecrarentur; quæ diræ brevi ab omnibus diis exauditæ, ut sæviret ipse 2 in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim quum in dies magis cerneret favorem et dignitatem Demetrii fratris apud multitudinem Macedonum crescere et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse nisi in scelere ratus, ad id 3 unum omnes cogitationes intendit. Ceterum quum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus 4 perplexis institit. Et primo quidam ex his aspernantium tale quicquam præbuerunt speciem, quia plus in Demetrio spei 5 ponebant; deinde crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna iuvenis, adiuvandum, quod futurum erat, rati fovendamque spem 6 potentioris, Perseo se adiungunt. Cetera in suum quæque tempus agenda differunt; in præsentia placet omni ope in Romanos accendi regem impellique ad consilia belli, ad quæ 7 iam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad † spem Romanorum trahebant. Ibi quum alii mores et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent, 8 iuvenis incautus, et amore nominis Romani et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus 9 faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat; totus in Persea versus cum eo cogitationes

eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant forte, quos 10
miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque
inde nobiles iuvenes et regii quosdam generis, quorum unus
sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur;
exercratque consociatio gentis eius animum regis. Tum Per- 11
seus „Quid ista prosunt?“ inquit. „Nequaquam tantum in
externis auxiliis est præsidii, quantum periculi *in* fraude do-
mestica. Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus 12
in sinu, cuius, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddi-
derunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pæne Mace- 13
donum in eum ora conversa sunt; nec regem se alium habi-
turos aiunt, quam quem Romani † dedissent.“ His per se ægra 14
mens senis stimulabatur, et animo magis quam vultu ea cri-
mina accipiebat.

Forte lustrandi exercitus venit tempus, cuius sollemne 6
est tale. Caput mediæ canis præcisæ et prior pars ad dex-
teram, cum extis posterior ad lævam viæ ponitur; inter hanc 2
divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. Præferuntur
primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Mace-
doniæ regum; deinde rex ipse cum liberis sequitur; proxima 3
est regia cohors custodesque corporis; postremum agmen
Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii 4
iuvenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, De-
metrius quinquennio minor, medio iuventæ robore ille, hic
flore, fortunati patris matura suboles, si mens sana esset.
Mos erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum et 5
divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ.
Regii iuvenes duces ei ludicro certamini dati; ceterum non 6
imago fuit pugnæ, sed, tanquam de regno dimicaretur, ita
concurrerunt, multaque vulnera rudibus facta, nec præter
ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem. Pars ea, 7
quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. Id ægre patiente
Perseo, lætari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere
præbituram causam criminandi iuvenis. Convivium eo die 7
sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit, quum voca-

2 tus ad cenam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die benigna invitatio et hilaritas iuvenalis utrosque in vinum 3 traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et iocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, 4 iactabantur. Ad has excipiendas voces speculator ex convivis Persei missus quum incautior obversaretur, exceptus a 5 iuvenibus forte triclinio egressis male mulcatur. Huius rei ignarus Demetrius „Quin comissatum“ inquit „ad fratrem imus et iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate et 6 hilaritate nostra lenimus?“ Omnes ire se conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. Quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste 7 abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. Utraque domus speculatorum et proditorum plena erat; præcucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quattuor 8 adolescentes venire. Etsi causa apparebat (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat), infamandæ rei causa ianuam obserari iubet, et ex parte superiore ædium versisque in viam fenestris comissatores, tanquam ad cædem suam venientes, 9 aditu ianuæ arcet. Demetrius per vinum, quod excluderetur, paulisper vociferatus in convivium redit, totius rei ignarus.

8 Postero die Perseus, quum primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato vultu in conspectu 2 patris tacitus procul constitit. [Cui] quum pater „Satin salve?“ et, quænam ea mæstitia esset, interrogaret eum, „De lucro tibi“ inquit „vivere me scito. Iam non occultis a fratre petimur insidiis; nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit, clausisque foribus, parietum præsidio me a furore 3 eius sum tutatus.“ Quum pavorem mixtum admiratione patri iniecisset, „Atqui, si aures præbere potes“ inquit, „manifestam 4 rem teneas faciam.“ Enimvero se Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium iussit, et seniores amicos duos, expertes iuvenalium inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in con-

silio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, 5
multa secum animo volutans inambulavit. Postquam venisse 6
eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus
amicis, totidem custodibus corporis; filiis, ut ternos inermes
secum introducerent, permisit. Ibi quum consedisset, „Sedeo“ 7
inquit „miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem
parricidii et reum, aut conficti aut commissi criminis labem apud
meos inventurus. Iam pridem quidem hanc procellam imminen- 8
tem timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cer-
nerem, quum voces quasdam exaudirem; sed interdum spes 9
animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones
posse; etiam hostes armis positis fœdus icisse, et privatas
multorum simultates finitas; subituram vobis aliquando ger- 10
manitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetu-
dinisque inter vos, meorum denique præceptorum, quæ vereor
ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus 11
vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos
eventus earum retuli, quibus se stirpemque suam, domos,
regna funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte 12
altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmo-
niorum reges, salutarem per multa sæcula ipsis patriæque;
eandem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi tyranni- 13
dem exortus sit, eversam. Iam hos Eumenem Attalumque 14
fratres, ab tam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis,
mihi, Antiocho, cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis
quam fraterna unanimitate regnum æquasse. Ne Romanis 15
quidem exemplis abstinui, quæ aut visa aut audita habebam:
T. et L. Quinctiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L.
Scipionum, qui Antiochum devicerunt, patris patruique eorum,
quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit.
Neque vos illorum scelus similisque sceleri eventus deterrere 16
a vecordi discordia potuit, neque horum bona mens, bona
fortuna ad sanitatem flectere. Vivo et spirante me heredita- 17
tem meam ambo et spe et cupiditate improba crevistis. Eo 18
usque me vivere vultis, donec alterius vestrum superstes haud

ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem nec patrem potestis pati; nihil cari, nihil sancti est; in om-
19 nium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerate aures paternas; decernite criminibus, mox ferro decreturi; dicite palam, quicquid aut veri potestis aut libet
20 comminisci. Reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur.“ Hæc furens ira quum dixisset, lacrimæ omnibus obortæ, et diu mæstum silentium tenuit.

9 Tum Perseus: „Aperienda nimirum nocte ianua fuit et armati comissatores accipiendi præbendumque ferro iugulum, quoniam non creditur nisi perpetratum facinus, et eadem petitus
2 insidiis audio, quæ latro atque insidiator. Non nequicquam isti, unum Demetrium filium te habere, me subditum et pellice
3 genitum appellant. Nam si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me querentem deprehensas insidias, sed
4 in eum, qui fecisset, sævires, nec adeo vilis tibi vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro,
5 si insidiantibus *sit* impune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut a me cœptum scelus in me
6 finem habeat, nec per meum latus tu petaris; sin autem, quod circumventis in solitudine natura ipsa subiicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent, mihi quoque
7 ferrum in me strictum cernenti vocem mittere licet, per te patrium nomen, quod utri nostrum sanctius sit, iam pridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce et comploratione nocturna excitus mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. Quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero
8 die queror. Frater, non comissantium in vicem *animis* iam diu vivimus inter nos; regnare utique vis. Huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Mace-
9 doniæ mos, obstat vero etiam patris iudicium. Hæc transcendere nisi per meum sanguinem non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura mea seu fortuna restitit parricidio tuo.

Hesterna die in lustratione et decursu et simulacro ludicro pugnæ funestum prope prœlium fecisti, nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prœlio, tanquam fraterno lusu, pertrahere me ad cenam voluisti. Credis me, pater, inter inermes convivas cenaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis nihil a gladiis nocte periculi *mihi futurum* fuisse, quem rudibus te inspectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tanquam accusator, criminose nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? Negat, venisse se cum multitudine ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. Possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe. Exsecrare nunc cupiditatem regni et furias fraternas concita; sed ne sint cæcæ, pater, exsecrationes tuæ. Discerne, dispice insidiatorem et petitum insidiis; noxium incesse caput. Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos; qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et iustitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non sollemne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox, ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est; si recepero intra ianuam comissatum fratrem, moriendum est. Nec eundo nec manendo insidias evito; quo me conferam? Nihil præter deos, pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis iniuriis doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram indignor. Nec me nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant; si me scelus fratris,

10 11 12 13 14 15 10 2 3 4 5 6

te senectus absumpserit aut ne ea quidem exspectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id re-
7 lictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est. Vidisti hesterno die impetum militum in me; quid illis defuit nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivæ
8 fratris noctu sumpserunt. Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis spem omnem dignitatis et fortunæ posuerunt et in eo, qui omnia apud Romanos potest? Neque hercule istum mihi tantum, fratri maiori, sed prope est, ut
9 tibi quoque ipsi, regi et patri, præferant. Iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam
10 adolescentiæ suæ esse æquum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent; mihi præter te, pater, quid
11 usquam aut spei aut præsidii est? Quo spectare illas litteras ad te nunc missas T. Quinctii credis, quibus et bene te consuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut iterum et cum pluribus legatis et primoribus eum
2 remittas Macedonum? T. Quinctius nunc est auctor omnium rerum isti et magister. Eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit; illic ante omnia clandestina cocta sunt consilia.
3 Quæruntur adiutores consiliis, quum te plures et principes Macedonum cum isto mittere iubet. Qui hinc integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, im-
4 buti illinc et infecti Romanis delenimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est; eum iam regem, vivo patre, appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab aliis solum,
5 sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. Quem enim suo loco moveo, ut ipse in eius locum succedam? Unus ante me pater est, et,
6 ut diu sit, deos rogo. Superstes (et ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit) hereditatem regni, si pater tradet, accipiam.
7 Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere

festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet; tollatur! non primus regnum fraterna 8
cæde petiero; pater senex et [filio] solus [orbatus] de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur; Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ, pater, 9
sed non inanes sunt. Ita enim se res habet; periculum vitæ 10
propellere a me potes puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt; si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris."

Postquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum, 12
qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. Deinde diu fuit silentium, quum perfusum fletu 2
appareret omnibus loqui non posse; tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quum dicere iuberent, atque ita orsus est. „Omnia, 3
quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator. Simulatis lacrimis in alterius perniciem veras meas lacrimas suspectas tibi fecit. Quum ipse, ex quo ab Roma 4
redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio 5
fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem spei quicquam reliquæ habeam. Circumventum, solum, inopem invidia 6
gratiæ externæ, quæ obest potius quam prodest, onerat. Iam illud quam accusatorie, quod noctis huius crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ, ut et hoc, quod iam quale sit 7
scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret et illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret? Simul et illud 8
quæsivit, ut repentina et minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis huius metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, 9
si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non exspectatam fabulam esse noctis huius, sed proditionis

10 me ante accusatum; si illa, separata ab hac, vana accusatio
erat invidiamque tuam adversus me magis quam crimen meum
indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti aut in aliud
11 tempus differri, ut per se quæreretur, utrum ego tibi an tu
mihi, novo quidem et singulari genere odii, insidias fecisses.
12 Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero,
separabo ea, quæ tu confudisti, et noctis huius insidias aut
13 tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium inisse me
videri vult, ut scilicet, maiore fratre sublato, cuius iure gen-
tium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum est
futurum, ego minor in eius, quem occidissem, succederem
14 locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua
Romanos a me cultos ait atque eorum fiducia in spem regni
15 me venisse? Nam si et in Romanis tantum momenti crede-
bam esse, ut, quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, et
meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio
16 fuit? An, ut cruentum diadema fraterna cæde gererem? ut
illis ipsis, apud quos aut vera aut certe simulata probitate
partam gratiam habeo, si quam forte habeo, exsecrabilis et
17 invisus essem? Nisi T. Quinctium credis, cuius nutu et con-
siliis me nunc arguis regi, quum et ipse tali pietate vivat
18 cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse auctorem. Idem non
Romanorum gratiam solum, sed Macedonum iudicia ac pæne
omnium deorum hominumque consensum collegit, per quæ
omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderim;
19 idem, tanquam [in] aliis omnibus rebus inferior essem, ad
20 sceleris ultimam spem confugisse me insimulat. Vis hanc
formulam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter dignior
videretur regno, is consilium opprimendi fratris iudicetur
13 cepisse? Exsequamur tamen quocunque modo conficti ordinem
criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, et omnes
insidiarum vias in unum diem contulit, et quidem, si diis
2 placet, lustrationum diem. Volui interdiu eum post lustra-
tionem, quum concurrimus, occidere; volui, quum ad cenam
invitavi, veneno scilicet tollere; volui, quum comissatum gladiis

accincti me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem 3
qualia sint ad parricidium electa, vides, lusus, convivii,
comissationis. Quid dies? qualis? Quo lustratus exercitus,
quo inter divisam victimam, prælatis omnium, qui unquam
fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes
latera, pater, prævecti sumus, et secutum est Macedonum
agmen. Hoc ego, etiamsi quid antea admisissem piaculo 4
dignum, lustratus et expiatus sacro, tum quum maxime in
hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena,
gladios in comissationem præparatos volutabam in animo; ut
quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem
expiarem? Sed cæcus criminandi cupiditate animus dum omnia 5
suspecta efficere vult, aliud alio confundit. Nam si veneno 6
te inter cenam tollere volui, quid minus aptum fuit quam
pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito,
sicut fecisti, invitatus ad cenam abnueres? Quum autem iratus 7
negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam
quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram,
an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro 8
te, et quidem eodem die, per speciem comissationis occi-
derem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam cenam 9
vitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque
vitaturum existimabam? Non est res, qua erubescam, pater, 14
si die festo inter æquales largiore vino sum usus. Tu quoque 2
velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum
hesternum convivium sit, illo etiam, pravo forsitan, gaudio
provehente, quod in iuvenali armorum certamine pars nostra
non inferior fuerat. Miseria hæc et metus crapulam facile 3
excusserunt; quæ si non intervenissent, insidiatores nos sopiti
iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum 4
interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem, non [mi-
lites] meos abstinuissem? Et ne ego me solus nimia simplicitate 5
tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater „Nihil aliud
scio“ inquit, „nihil arguo, nisi quod cum ferro comissatum vene-
runt“. Si quæram, unde id ipsum scias, necesse erit te fateri, aut 6

speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos
7 ita aperte sumpsisse ferrum, ut omnes viderent. Et ne quid
ipse aut prius inquisisse aut nunc criminose argumentari vide-
retur, te quærere ex iis, quos nominasset, iubebat, an ferrum
habuissent, ut tanquam in re dubia, quum id quæsisses, quod
8 ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri
iubes, num tui occidendi causa ferrum sumpserint, num me
auctore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod
fatentur et palam est. Ei sui se tuendi causa sumpsisse
9 dicunt; recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem
reddent; meam causam, quæ nihil eo facto contingitur, ne
miscueris; aut explica, utrum aperte an clam te aggressuri
10 fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur
nemo præter eos, qui tuum speculatorem pulsaverunt? Si
11 clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, quum comis-
sator ego discessissem, quattuor substitissent, ut sopitum te
aggrederentur? Quomodo fefellissent et alieni et mei et
maxime suspecti, quia paulo ante in rixa fuerant? Quomodo
autem, trucidato te, ipsi evasuri fuerunt? Quattuor gladiis
15 domus tua capi et expugnari potuit? Quin tu, omissa ista
nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidia urit, reverteris?
2 „Cur usquam [regni] tui mentio fit, Demetri? Cur dignior patris
fortunæ successor quibusdam videris quam ego? Cur spem
meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam et sollicitam
3 facis?“ Hæc sentit Perseus, etsi non dicit; hæc istum ini-
micum, hæc accusatorem faciunt; hæc domum, hæc regnum
4 tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, pater,
quemadmodum nec nunc sperare regnum nec ambigere un-
quam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me
maiori cedere vis, sic illud nec debui facere nec debeo, ut
5 indignus te patre [indignus] omnibus videar; id enim vitiis
meis, non cedendi, cui ius fasque est, modestia consequar.
Romanos obiicis mihi et ea, quæ gloriæ esse debent, in crimen
6 vertis. Ego nec obses Romanis ut traderer nec ut legatus
mitterer Romam, petii; a te missus ire non recusavi. Utroque

tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis, pater, causa 7
amicitiæ tu fuisti. Quoad tecum illis pax manebit, mecum
quoque gratia erit; si bellum esse cœperit, qui obses, qui
legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus
ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; 8
ne obsit, tantum deprecor. Nec in bello cœpit nec ad
bellum reservatur; pacis pignus fui, ad pacem retinendam
legatus missus sum; neutra res mihi nec gloriæ nec crimini
sit. Ego si quid impie in te, pater, si quid scelerate in 9
fratrem admisi, nullam deprecor pœnam; si innocens sum, ne
invidia conflagrem, quum crimine non possim, deprecor. Non 10
hodie me primum frater accusat, sed hodie primum aperte,
nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem
fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te
errori veniam impetrare meo. Ubi præsidium esse oportebat,
ibi exitium est. E convivio et comissatione prope semisomnus 11
raptus sum ad causam parricidii dicendam; sine advocatis,
sine patronis ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum 12
esset, tempus ad meditandum et componendam orationem
sumpsissem, quum quid aliud quam ingenii fama periclitarer?
Ignarus, quid arcessitus essem, te iratum et iubentem dicere
causam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante præparata 13
ac meditata in me oratione est usus; ego id tantum temporis,
quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui.
Utrum momento illo horæ accusatorem audirem an defen- 14
sionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo,
vix, quid obiiceretur, intelligere potui; nedum satis sciam, quo
modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem 15
haberem? Apud quem etiamsi caritate a fratre maiore vincor,
misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut me 16
mihi tibique serves, precor; ille, ut me in securitatem suam
occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris,
facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguinem meum
sibi indulgeri æquum censet?“

16 Dicenti hæc lacrimæ simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paulisper collocutus cum
2 amicis pronuntiavit, non verbis se nec unius horæ disceptatione causam eorum diiudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam *ac* mores, et dicta factaque in magnis parvisque rebus
3 observando, ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile revictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc vivo Philippo velut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat.
4 Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur; et quia prospere ibi res gesse-
5 runt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per
6 litteras consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit, verius fuisse consules, quorum provincia esset, quam se, *quid e re publica esset*, *decernere*; tum quoque non placere nisi per deditionem Ligures recipi, et receptis arma adimi atque eos ad consules mitti senatum æquum censere.
7 Prætores eodem tempore P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore prætura provinciam obtinuerat, Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque *ab* A. Terentio accepit; nam ulterior morte P. Sempronii pro-
8 consulis sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum Urbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi prœlia aliquot facta, multi Romani milites et vulnerati et interfecti sunt. Vicit perseverantia Fulvius, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi
9 prœliis variis abscesserunt; urbs amoto auxilio eorum intra paucos dies capta et direpta est; prædam militibus prætor
10 concessit. Fulvius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea

æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia 11
decesserat, ovans urbem iniit. Translatum argenti pondo
novem millia trecenta viginti, auri octoginta pondo et duo,
coronæ aureæ [pondo] sexaginta septem.

Eodem anno inter populum Carthaginiensem et regem 17
Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro
fuerunt. Ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masinissæ 2
Gala; Galam Syphax inde expulerat, postea in gratiam
soceri Hasdrubalis Carthaginiensibus dono dederat; Cartha- 3
ginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certa-
mine animorum, quam quum ferro et acie dimicarunt, res
acta apud Romanos. Carthaginienses, quod maiorum 4
suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repete-
bant. Masinissa paterni regni agrum se et recepisse et habere
gentium iure aiebat; et causa et possessione superiorem esse;
nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor 5
Romanorum, dum vereantur, ne quid socio atque amico regi
adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur,
damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt, causam 6
integram Romam ad senatum reiecerunt.

In Liguribus nihil postea gestum. Recesserant primum
in devios saltus; deinde, dimisso exercitu, passim in vicos
castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere 7
exercitum voluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum
ex iis, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos
venire Romam iusserunt, alterum cum legionibus suis Pisis
hiemare. Fama erat Gallos Transalpinos iuventutem armare, 8
nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset,
sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bæbius
ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius consulatum
petebat.

Comitia consulibus rogandis fuere; creati P. Cornelius 18
Lentulus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti duo A. u. c. 57
Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti. Claudius Nero, Q. Petilius A. Ch. 18
Spurinus, M. Pinarius Rusca, L. Duronius. His, inito magi- 3

stratu, provinciæ ita sorte evenerunt: Ligures consulibus, prætoribus Q. Petilio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. 4 Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; et Histri adiecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. Eadem Massilienses 5 de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti, quattuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites, et quindecim millia socium 6 ac Latini nominis, octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent, et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites, et socium Latini nominis sex 7 millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare iussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur, ingenui tantum ut iis præessent. 8 Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promuntorium iis Minervæ velut cardo in medio esset; alter inde dextram partem usque ad Massiliam, lævam alter usque ad Barium tueretur.

19 Prodigia multa fœda et Romæ eo anno visa et nuntiata 2 peregre. In area Vulcani et Concordiæ sanguine pluvit; et pontifices hastas motas nuntiavere, et Lanuvii simulacrum 3 Iunonis Sospitæ lacrimasse. Pestilentia in agris forisque et conciliabulis et in urbe tanta erat, ut Libitina funeribus 4 vix sufficeret. His prodigiis cladibusque anxii patres decreverunt, ut et consules, quibus diis videretur, hostiis maioribus 5 sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus et senatus censuit et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio et feriæ 7 essent. Pestilentiæ tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum bellumque ab Iliensibus concitatum in

Sardinia octo millia peditum ex sociis Latini nominis placuisset scribi et trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam traiiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum 7
ubique ægrorum consules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum, sumere a Cn. 8
Bæbio proconsule, qui Pisis hibernabat, iussus prætor atque inde in Sardiniam traiicere.

L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adiecta 9
de Bacchanalibus quæstio est, cuius residua quædam velut semina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant; sed 10
magis inchoatæ apud L. Pupium prætorem quæstiones erant quam ad exitum ullum perductæ. Id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt; et legem de 11
ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt.

Legationes deinde in senatum introduxerunt, regum primas, 20
Eumenis et Ariarathis Cappadocis et Pharnacis Pontici; nec ultra quicquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedæmoni- 2
orum deinde exsulum et Achæorum legati introducti sunt; et spes data exsulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur; Achæi de Messene recepta compositisque ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Mace- 3
donum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quæ petenda ab senatu esset, speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios nec in 4
alterius favorem inclinatos miserat rex; erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius 5
omnium præterquam fraterno scelere, quod nuper eruperat, ignarus primo neque magnam neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse; minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obsideri aures a fratre cerneret. Itaque cir- 6
cumspiciens dicta factaque sua, ne cuius suspiciones augeret, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abstine-

bat, ut neque scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum
21 genere exasperari patris animum sentiebat. Philippus, simul
ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis causa,
quicquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ
2 exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ce-
perat in verticem Hæmi montis adscendendi, quia vulgatæ
opinioni crediderat, Ponticum simul et Hadriaticum mare et
Histrum amnem et Alpes conspici posse: subiecta oculis ea
haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli.
3 Percontatus regionis peritos de adscensu Hæmi, quum satis
inter omnes constaret viam exercitui nullam esse, paucis et
4 expeditis per difficillimum aditum, ut sermone familiari mino-
rem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum,
primum quærit ab eo, quum tanta difficultas itineris propona-
5 tur, utrum perseverandum sit in incepto an abstinendum. Si
pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus An-
tigoni, qui sæva tempestate iactatus, quum in eadem nave
secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut
et ipsi meminissent et ita posteris proderent, ne quis cum
6 tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet; memorem
ergo se præcepti eius duos simul filios non commissurum in
aleam eius, qui proponeretur, casus, et quoniam maiorem
filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et custodiam
7 regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Deme-
trium, ablegari se, ne adesset consilio, quum in conspectu lo-
corum consultaret, quæ proxime itinera ad mare Hadriati-
cum atque Italiam ducerent, quæque ratio belli futura esset;
8 sed non solum parendum patri, sed etiam assentiendum
9 erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter
ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regiis
unus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum mo-
10 dico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris
amicorum, ex quo haud cuiquam dubium esse cœperat, ad
quem regis animo ita inclinato hereditas regni pertineret,
11 inter coniuratos in fratris perniciem habuit. In præsentia dat

ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana specularique abditos eius sensus posset. Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis. Philippus Mædicam 22
primum, deinde solitudines interiacentes Mædicæ atque Hæmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret 2
secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit; quantum in altitudinem egrediebantur, magis 3
magisque silvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam opacum iter, ut præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum perspici cælum vix posset; ut vero iugis appropinquabant, quod rarum in altis 4
locis est, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere impedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni degressi inde detraxerunt, 5
magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria montesque et amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, et ante alios rex ipse, quo 6
gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Iovi 7
et Soli sacratis quum immolasset, qua triduo adscenderat, biduo est degressus, frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficul- 8
tatibus conflictatus nihilo lætiora in castris invenit, ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem quietis 9
eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletos transcurrit. Socii erant, sed propter inopiam 10
haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt; rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam etiam vicos 11
evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumento inde sublato in Mædicam regressus, urbem, quam 12
Petram appellant, oppugnare est adortus. Ipse a campestri 13
aditu castra posuit; Perseum filium cum modica manu cir-

14 cummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese; iidem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refuge-
15 runt. Philippus omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus et fraude Didæ prætoris auctis in filium suspicionibus
23 in Macedoniam rediit. Missus hic comes, ut ante dictum est, quum simplicitatem iuvenis incauti et suis haud immerito succensentis assentando indignandoque et ipse vicem eius captaret, in omnia ultro suam offerens operam, fide data arcana
2 eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur; cui consilio adiutor deum beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cuius provinciam spem ceperat elabi tuto posse.
3 Hoc consilium extemplo et fratri proditur et auctore eo indi-
4 catur patri. Litteræ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. Inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus et Demetrius dissimulanter asservari
5 iussus. Hæc super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum et præsentia crimina; exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat,
6 censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, iam ante præmeditati in Macedonia, quæ ab
7 Roma renuntiarent, venerunt. Qui super cetera scelera falsas etiam litteras, signo adulterino T. Quinctii signatas, reddide-
8 runt regi. Deprecatio in litteris erat, si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset; nihil eum adversus suorum quemquam facturum; neque eum se esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit. Hæ litteræ fidem
9 Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus extemplo diu
24 excruciatus sine indicio rei ullius in tormentis moritur; Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Pæoniam præparata arguebatur et corrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsæ litteræ T. Quinctii urgebant.
2 Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur, nec id cura ipsius, sed ne pœna eius

consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Deme- 3
triadem ipsi quum iter esset, Astræum Pæoniæ Demetrium
mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim ad ob-
sides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didæ mandata 4
dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu 5
institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum invitatus
Demetrius ab Astræo Heracleam venit; in ea cena dicitur
venenum datum. Poculo epoto extemplo sensit, et mox coor- 6
tis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset
sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris ac
Didæ scelus incusans torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis 7
quidam Stuberræus et Berœæus Alexander iniectis tapetibus
in caput faucesque spiritum intercluserunt. Ita innoxius 8
adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis
contenti inimici fuissent, interficitur.

Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius, pro- 25
rogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures
Ingaunos duxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, 2
legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt.
Neganti Paulo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam 3
id recusabant, quam tempore aiebant opus esse, ut generi
agresti hominum persuaderetur. Ad hoc decem dierum in- 4
dutiæ quum darentur, petierunt deinde, ne trans montes
proximos castris pabulatum lignatumque milites irent; culta
ea loca suorum finium esse. Id ubi impetravere, post eos 5
ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto,
repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul
omnibus portis aggressi sunt. Summa vi totum diem oppug- 6
narunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium nec
ad explicandam aciem locus esset; conferti in portis obstande 7
magis quam pugnando castra tutabantur. Sub occasum solis
quum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Bæbium pro-
consulem cum litteris Pisas mittit, ut obsesso per indutias sibi
quam primum veniret subsidio. Bæbius exercitum M. Pinario 8
prætori eunti in Sardiniam tradiderat; ceterum et senatum

9 litteris certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium, et M. Claudio Marcello, cuius proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum e Gallia traduceret in
10 Ligures et L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures ad castra postero die redeunt. Æmilius quum et venturos scisset et educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo
26 Bæbius cum exercitu venire a Pisis posset. Romæ magnam
2 trepidationem litteræ Bæbii fecerunt, eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio Romam quum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures posse traduci, quia bellum cum Histris esset prohi-
3 bentibus coloniam Aquileiam deduci; eo profectum Fabium,
4 neque inde regredi bello inchoato posse. Una, et ea ipsa tardior quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. Id ut facerent, pro se quisque
5 patrum vociferari. Consules nisi confecto dilectu negare se ituros, nec suam segnitiam, sed vim morbi in causa esse, quo
6 serius perficeretur; non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. Permissum, ut, qua irent, protinus subitarios milites scriberent ducerentque
7 secum; et prætoribus Q. Petilio et Q. Fabio imperatum est, ut Petilius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret, Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, oc-
8 tingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, navesque iis ornatæ sunt, Matienoque, cuius ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui
27 esse L. Æmilio atque exercitui eius posset. Æmilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam
2 tentaret, priusquam hostes venirent, qui segnius socordiusque oppugnabant, ad quattuor portas exercitum instruxit,

ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quattuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit, præposito 3
M. Valerio legato; erumpere extraordinaria porta iussit. Ad 4
dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit; M. Servilius et L. Sulpicius tribuni militum his præpositi. Tertia legio adver- 5
sus sinistram principalem portam instructa est; id tantum mu- 6
tatum: principes primi et hastati in subsidiis locati; Sex. Iulius Cæsar et L. Aurelius Cotta tribuni militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala 7
ad quæstoriam portam positus; duæ cohortes et triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas 8
contionabundus ipse imperator circumiit et, quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium 9
incusans, qui, pace petita, indutiis datis, per ipsum indutiarum tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent, nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus 10
verius quam hostibus iustis, Romanum exercitum obsideri. „Quo 11
ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute evaseritis, occurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos ætatis nostræ reges ducesque, vicerunt, sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo 12
fugientes per saltus invios consectati ceciderunt? Quod Hispani, 13
quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro et oppugnat, quem scrutantes ante devios saltus abditum et latentem vix inveniebamus.“ Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, 14
nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset; daret signum; intellecturum, eosdem, qui 15
antea fuerint, et Romanos et Ligures esse. Bina cis montes 28
castra Ligurum erant. Ex iis primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant; tum nisi exsatiati 2
cibo vinoque arma non capiebant; dispersi, inordinati exibant, ut quibus prope certum esset, hostes extra vallum non elaturos signa. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore 3

pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum,
4 sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit; fuga deinde effusa et fugientium passim cædes erat,
5 equitibus dato signo, ut conscenderent equos nec effugere quemquam sinerent. In castra omnes trepida fuga compulsi
6 sunt, deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capti duo millia et trecenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in
7 dicionem venit. Gubernatores nautæque conquisiti, qui in prædatoriis fuissent navibus, atque omnes in custodiam coniecti; et a C. Matieno duumviro naves eius generis in Ligustina ora
8 triginta duæ captæ sunt. Hæc qui nuntiarent litterasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere et deducere secum milites liceret atque dimittere.
9 Utrumque permissum ab senatu et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta, iussique prætores Petilius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere
10 dilectum; et uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

29 Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum,
2 de Tarquiniensibus quondam captum. Quina iugera agri data; tresviri deduxerunt C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit; sex menses nunquam pluvisse, memoriæ proditum est.

3 Eodem anno in agro L. Petilii scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis
4 plumbo devinctis. Litteris Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat, in altera Numam Pompilium Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse, in altera libros Numæ
5 Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia do-

minus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis
inventa, sine vestigio ullo corporis humani aut ullius rei, per
tabem tot annorum omnibus absumptis; in altera duo fasces 6
candelis involuti septenos habuere libros, non integros modo,
sed recentissima specie. Septem Latini de iure pontificio erant, 7
septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse
potuit. Adiicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatæ 8
opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam,
mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui 9
in re præsenti fuerunt, libri lecti; mox pluribus legentibus
quum vulgarentur, Q. Petilius prætor urbanus, studiosus le-
gendi, libros eos a L. Petilio sumpsit; et erat familiaris usus, 10
quod scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat.
Lectis rerum summis, quum animadvertisset pleraque dissol- 11
vendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese libros eos in
ignem coniecturum esse; priusquam id faceret, se ei permittere,
uti, si quod seu ius seu auxilium se habere ad eos libros
repetendos existimaret, experiretur; *id* integra sua gratia eum
facturum. Scriba tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum 12
res est reiecta. Prætor se ius iurandum dare paratum esse
aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus cen- 13
suit, satis habendum, quod prætor ius iurandum polliceretur;
libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse;
pretium pro libris, quantum Q. Petilio prætori maiorique
parti tribunorum plebis videretur, domino solvendum esse.
Id scriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis 14
facto, in conspectu populi cremati sunt.

Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. 30
Ad quinque et triginta millia hominum, quantum nunquam
ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus 2
eam obtinebat provinciam. Is, quia armare iuventutem Celti-
beros audierat, et ipse, quanta poterat, a sociis auxilia con-
traxerat, sed nequaquam numero militum hostem æquabat.
Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit et castra 3
locavit ad oppidum Æburam, modico præsidio in urbe posito.

4 Paucis post diebus Celtiberi, millia duo fere inde, sub colle posuerunt castra. Quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere 5 ad vallum iussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ ostenderentur, deinde subduce- 6 rentur, ubi equitatus hostium castris procucurrisset. Postremo Celtiberi, simul omnibus copiis peditum equitumque castris egressi, acie directa medio fere spatio inter bina castra con- 7 stiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnæ. Ibi stetere Hispani hostes exspectantes; Romanus suos intra vallum continuit. Per quatriduum continuum et illi eodem loco 8 aciem instructam tenuerunt *et* ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat; equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, 9 si quid ab hoste moveretur. Pone castra utrique pabulatum
31 et lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui 2 ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. 3 Flaccus luce prima C. Scribonium, præfectum socium, ad vallum hostium cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. 4 Quos ubi et propius accedere et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris; simul 5 et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equestrem audivit, avertit 6 equos et castra repetit. Eo effusius sequi hostes, primo equites; mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se expugnaturos. Quingentos passus non plus a vallo 7 aberant. Itaque Flaccus, ubi satis abstractos eos a præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo,

tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati sunt, quin decurrerent, sicut 8
imperatum erat, ad castra, ubi quinque millium armatorum non amplius relictum erat præsidium. Quos quum et paucitas 9
sua et multitudo hostium et improvisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra; captis, quæ pars maxime *a* pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem. Postremi 32
Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere; deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse et tum quum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis 2
animus crevit; iam clamor suorum vincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper in- 3
certis animis fluctuati sunt; ceterum postquam receptus pulsis nullus erat nec usquam nisi in certamine spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter a 4
quinta legione; adversus lævum cornu, in quo sui generis provincialia auxilia instrūxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam prope erat, ut sinistrum cornu 5
pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. Simul ab oppido Æbura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio 6
cæsi Celtiberi; qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites bipartito in eos emissi magnam cædem edidere. Ad viginti tria millia hostium eo die occisa; capta quattuor millia ducenti cum equis plus quingentis, et signa militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta 7
fuit; Romani milites de duabus legionibus paulo plus ducenti, socium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium ferme duo millia et quadringenti ceciderunt. Prætor 8
in castra victorem exercitum reduxit, Acilius manere in captis ab se castris iussus. Postero die spolia de hostibus lecta, et pro contione donati, quorum insignis virtus fuerat. Sauciis 33
deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. Ea urbs circumsessa quum a 2

Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos domo inexplicabiles continuis imbribus viæ et inflati amnes tenebant, desperato auxilio 3 suorum in deditionem venit. Flaccus quoque tempestatibus 4 fœdis coactus exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui profecti erant [a domo] deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum imbres remiserunt, amnibus, Contrebiam venissent, postquam nulla castra extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati aut recessisse hostes, per 5 negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti 6 fuderunt. Quæ res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam impediit, quod non uno agmine nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit; 7 sparsi enim toto passim campo se diffuderunt, nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt cæsa; capta plus quinque millia hominum, equi quadrin- 8 genti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen venientium Celtiberorum deditionem Contrebiæ et suam cladem narrando averterunt. Ex- 9 templo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus a Contrebia profectus per Celtiberiam populabundus ducit legiones, multa castella oppugnans, donec maxima pars Celtiberorum 34 in deditionem venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta; in ulteriore Manlius prætor secunda aliquot prœlia cum Lusitanis fecit.

2 Aquileia colonia Latina eodem anno in agrum Gallorum est deducta. Tria millia peditum quinquagena iugera, cen- 3 turiones centena, centena quadragena equites acceperunt; tresviri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, 4 L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt, una Veneris Erycinæ ad portam Collinam (dedicavit L. Porcius L. filius Licinus duumvir, vota erat a consule L. Porcio Ligu- 5 stino bello), altera in foro olitorio Pietatis. Eam ædem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir, statuamque auratam,

quæ prima omnium in Italia est statuta aurata, patris Glabrionis posuit. Is erat, qui ipse eam ædem voverat, quo die cum 6
rege Antiocho ad Thermopylas depugnatum est, locaveratque idem ex senatus consulto.

Per eosdem dies, quibus ædes hæ dedicatæ sunt, L. Æmi- 7
lius Paulus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti, nec præterea 8
quicquam auri argentique in eo triumpho latum; captivi multi principes Ligurum ante currum ducti; æris trecenos militibus divisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum pacem 9
perpetuam orantes: ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla unquam arma nisi imperata a populo Romano sumere. Responsum a Q. Fabio prætore est Liguribus iussu senatus, 10
orationem eam non novam Liguribus esse, mens vero ut nova et orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre; ad 11
consules irent et, quæ ab iis imperata essent, facerent; nulli alii quam consulibus senatum crediturum esse, sincera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugna- 12
tum cum Corsis. Ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit, qua clade compulsi obsides dederunt et ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et 13
cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prœlia facta. Carthaginiensibus eodem anno centum 14
obsides redditi, pacemque iis populus Romanus non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa præstitit, qui cum præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Bæbius comi- 35
tiorum causa Romam revocatus consules creavit A. Postumium Albinum Luscum et C. Calpurnium Pisonem. Prætores 2
exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. Ii omnes magistratum idibus Martiis inierunt.

Principio eius anni, quo A. Postumius Albinus et C. Cal- 3
purnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in A. u. c. 574 A. Ch. 180.

senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Flacco, L. Minucius legatus et duo tribuni militum, 4 T. Mænius et L. Terentius Massiliota. Hi quum duo secunda prœlia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad 5 exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu, primum ut ob res prospere gestas diis immortalibus honos habe- 6 retur, deinde ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cuius forti opera et ipse et multi ante eum prætores usi essent, liceret; quod fieri, præterquam quod ita 7 deberet, etiam prope necessarium esse; ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, iniussuque abituri inde essent, si non dimitterentur, aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. 8 Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus iussit. Prætores inde sortiti sunt; A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia; 9 Hispanias sortiti L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius 10 citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, „Quæro“ inquit „de te, L. Minuci, quum confectam provinciam nunties, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea 11 provincia obtineri possit; si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes, utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus 12 tirones immisceantur, an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi, quum contemptum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit. 13 Dictu quam re facilius sit provinciam ingenio ferocem, rebellatricem confecisse. Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in ius dicionemque 14 venerunt; ulteriores in armis sunt. Quæ quum ita sint, ego iam hinc prædico, patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc

est, rem publicam administraturum; si deducat secum Flaccus
legiones, loca pacata me ad hibernacula lecturum neque novum
militem ferocissimo hosti obiecturum." Legatus ad ea, quæ 36
interrogatus erat, respondit, neque se neque quemquam alium
divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent aut porro
habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, 2
etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio,
exercitum mitti. Novo autem an vetere exercitu opus sit, 3
eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace
mansuri sint, simul et qui illud exploratum habeat, quieturos
milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod 4
aut inter se loquantur aut succlamationibus apud contionantem
imperatorem significent, quid sentiant, coniectandum sit, palam
vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos aut
cum eo in Italiam venturos esse. Disceptationem inter prae- 5
torem legatumque consulum relatio interrupit, qui suas ornari
provincias, priusquam de praetoris exercitu ageretur, aequum
censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus, 6
binae legiones Romanae cum suo equitatu, et socium Latini
nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum,
octingenti equites; cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut 7
bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Baebio
prorogatum imperium, iussique provincias obtinere, donec con-
sules venissent; tum imperatum ut dimisso, quem haberent,
exercitu reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde 8
exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium et
ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules
scribere iussi, et mille praeterea peditum Romanorum, quin-
quaginta equites, et sociis nominis Latini imperare septem 9
millia peditum, trecentos equites; cum hoc exercitu placuit ire in
Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut, 10
qui milites ante Sp. Postumium, Q. Marcium consules, cives Romani
sociive, in Hispaniam transportati essent, et praeterea, supplemento
adducto, quo amplius in duabus legionibus quam decem millia
et quadringenti pedites, sexcenti equites essent et socium 11

Latini nominis duodecim millia, sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos prœliis usus Q. Fulvius
12 esset, eos, si videretur, secum deportaret; et supplicationes decretæ, quod is prospere rem publicam gessisset. Et ceteri
13 prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo
14 anno esse placuit, et is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ tertium iam annum urbem Romanam atque
37 Italiam vastabat. Prætor Ti. Minucius et haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur multique alii omnium ordinum illustres viri. Postremo prodigii loco ea clades haberi
2 cœpta est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ deum conquirere iussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vovere et dare signa inaurata; quæ
3 vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in urbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt; maiores duodecim annis omnes coronati et lauream in
4 manu tenentes supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis, et veneficii quæstio ex senatus consulto, quod in urbe propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Ti. Minucii erat suffectus, ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam traiiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime; necatus
5 a Quarta Hostilia uxore dicebatur. Ut quidem filius eius Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse; et testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod iam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adiecisse, pararet se ad petendum; intra duos menses effec-
7 turam, ut consul fieret. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia hæc quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur.

Veris principio huius, dum consules novos dilectus Romæ 8
tenet, mors deinde alterius et creandi comitia consulis in locum
eius omnia tardiora fecerunt, interim P. Cornelius et M. Bæ- 9
bius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos
Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante adventum 38
in provinciam consulum non expectassent bellum, improviso
oppressi ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, 2
consulto per litteras prius senatu, deducere ex montibus in
agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cor-
nelius et Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem rati fore
Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Sam- 3
nitibus, qui Taurasinorum *fuerat*. *Eo quum* traducere Ligures
Apuanos vellent, edixerunt, *ut* Ligures Apuani de montibus de-
scenderent cum liberis coniugibusque; sua omnia secum por-
tarent. Ligures sæpe per legatos deprecati, ne penates, sedem, 4
in qua geniti essent, sepulcra maiorum cogerentur relinquere,
arma, obsides pollicebantur; postquam nihil impetrabant neque 5
vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt 6
publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum
feminis puerisque. Argenti data centum et quinquaginta millia,
unde in novas sedes compararent, quæ opus essent. Agro 7
dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius et Bæ-
bius præpositi; postulantibus tamen ipsis quinqueviri ab senatu
dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, quum vete- 8
rem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est
decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. 9
Tantum hostiæ ductæ ante currum, quia nec quod ferretur
neque quod duceretur captum neque quod militibus daretur,
quicquam in triumphis eorum fuerat.

Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, quia 39
successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex
hibernis ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non
venerant, institit vastare; qua re irritavit magis quam con- 2
terruit animos barbarorum, et clam comparatis copiis, saltum
Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis

3 sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem euntі L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Ful-
4 vium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret: ibi dimittere veteranos supplementaque distribuere et ordinare omnem exercitum sese velle; dies quoque, et ea propinqua, edita
5 Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova allata res omissis, quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coegisset, barbari, causæ ignari, sdam defectionem et clam comparata arma sensisse eum et
6 pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex dua-
7 bus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus in agmine per centuriones stare omnes, suo quemque loco, et arma expedire iubendo
8 sedavit, et sarcinis iumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit,
9 cum bis deditis rem esse admonens; scelus et perfidiam illis, non virtutem nec animum accessisse; reditum ignobilem in patriam clarum ac memorabilem eos sibi fecisse; cruentos ex recenti cæde hostium gladios et manantia sanguine spolia Ro-
10 mam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus non patiebatur; invehebant se hostes, et in partibus extremis iam
40 pugnabatur. Deinde acies concurrerunt. Atrox ubique prœlium, sed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant.
2 Celtiberi ubi ordinata acie et signis collatis se non esse pares
3 legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt, quo tantum valent genere pugnæ, ut, quacunque parte pertulere impetus suos, sustinere nequeant. Tunc quoque turbatæ legiones sunt,
4 prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites et: „Ni quid auxilii in vobis est, actum iam de hoc exercitu erit.“ Quum undique acclamassent, quin ederet, quid fieri vellet; non segniter

imperium exsecuturos, „Duplicate turmas“ inquit, „duarum 5
legionum equites, et permittite equos in cuneum hostium, quo
nostros urgent. Id cum maiore vi [equorum] facietis, si
effrenatos in eos equos immittitis, quod sæpe Romanos 6
equites cum magna laude fecisse sua memoriæ proditum est.“
Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum 7
magna strage hostium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt.
Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare 8
et, prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere; et alarii 9
equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile faci-
nus videre, et ipsi virtute eorum accensi sine ullius imperio
in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc vero 10
Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus
aversos hostes contemplatus, eadem Fortunæ Equestri Iovique
optimo maximo ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum 11
saltum dissipati fuga. Decem et septem millia hostium cæsa
eo die traduntur, vivi capti plus tria millia ducenti cum signis
militaribus septuaginta septem, equis prope mille. Celtibericis 12
castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine
iactura militum fuit; quadringenti septuaginta duo milites 13
Romani, socium ac Latini nominis mille decem et novem,
cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita
victor exercitus renovata priore gloria Tarraconem est per-
ductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo 14
ante venerat, obviam processit, gratulatusque est, quod rem
publicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos
dimitterent quosque retinerent milites, composuerunt. Inde 15
Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est
profectus, Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis 41
partibus. Postumius prima *et* tertia legione Ballistam Suis- 2
montiumque montes obsedit, et premendo præsidiis angustos
saltus eorum commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum
eos perdomuit. Fulvius secunda *et* quarta legione adortus a 3
Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium

incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum, in naves impositos præter oram Etrusci maris Neapolim trans-
4 misit; inde in Samnium traducti, agerque iis inter populares
5 datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ frumentaque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti
6 in deditionem venerunt armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque
7 Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat, præerat A. Postumius. Frater
8 Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior (secundæ legionis tribunus militum is erat) mensibus suis dimisit legionem, iure iurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse dela-
9 turos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo nuntiatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, reduxit castigatos Pisas; de ceteris
10 consulem certiorem fecit. Eo referente factum est *senatus consultum*, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra Novam Carthaginem; litteræque ei datæ sunt a consule ad P.
11 Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites iussi ad signa redire. Ignominiæ causa, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum; qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque eius vendere consul iussus.

42 Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore *fuerat*, ex Illyrico cum decem navibus Brundisium rediit. Inde, in portu relictis navibus, quum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illy-
2 riorum Gentium latrocinii omnis maritimi causam avertit; ex regno eius omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent; de his rebus se legatos misisse, nec conveniendi
3 regis potestatem factam. Venerant Romam legati a Gentio, qui, quo tempore Romani conveniendi regis causa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni dicerent;
4 petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. Ad ea Duronius adiecit, multis

civibus Romanis et sociis Latini nominis iniurias factas in regno eius, et cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Romam adduci placuit; C. Claudium prætorem cognoscere, neque ante Gentio regi legatisve eius responsum reddi. 5

Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est; in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, triumvir epulo; Q. Fulvius M. filius in locum eius triumvir cooptatus, tum prætextatus erat. De rege sacrificio sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam, duumvirum navalem, quem ut inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare iubebat; recusantique id facere ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice, deque ea, quum provocasset, certatum ad populum. Quum plures iam tribus intro vocatæ dicto esse audientem pontifici duumvirum iuberent, multamque remitti, si magistratu se abdicasset, vitium de cælo, quod comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ; P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui secundo loco [inauguratus] erat. Exitu anni et C. Servilius Geminus pontifex maximus decessit; idem decemvir sacrorum fuit. Pontifex in locum eius a collegio cooptatus Q. Fulvius Flaccus, *creatus* inde pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petissent; et decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in eiusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit; in locum eius P. Scipionem, filium Africani, augures cooptarunt. 6 7 8 9 10 11 12 13

Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur et præconibus Latine vendendi ius esset. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ; triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popillii Lænates. A C. Mænio prætore, cui provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus passuum, litteræ 43 2

3 allatæ, se iam tria millia hominum damnasse, et crescere sibi quæstionem indiciis; aut eam sibi esse deserendam aut provinciam dimittendam.

4 Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum. Qui quum extra urbem triumphi causa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino,
5 et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat,
6 triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quattuor; præterea auri pondo triginta unum, *argenti infecti* ** et signati Oscensis nummum centum
7 septuaginta tria millia ducentos. Militibus de præda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, tantundem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex.

44 Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque. Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appella-
2 rentur. Prætores quattuor post multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos iubebat creari. Hi facti: Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. et P. Mucii Q. filii
3 Scævolæ. Q. Fulvio et L. Manlio consulibus eadem pro-
A. u. c. 575. A. Ch. 179. vincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum,
4 civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent,
5 prorogatum imperium est, et in supplementum consules scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites, quinque millia sociorum Latini nominis et quadringentos
6 equites. P. Mucius Scævola urbanam sortitus provinciam est, et ut idem quæreret de veneficiis in urbe et propius urbem
7 decem millia passuum; Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam.

8 Q. Fulvius consul, priusquam ullam rem publicam ageret, liberare et se et rem publicam religione votis solvendis dixit
9 velle; vovisse, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Iovi optimo maximo et ædem Equestri Fortunæ esse facturum; in eam rem sibi pecuniam collatam esse ab Hi-

spanis. Ludi decreti, et ut duumviri ad ædem locandam 10
crearentur. De pecunia finitur, ne maior ludorum causa
consumeretur, quam quanta Fulvio Nobiliori post Ætolicum
bellum ludos facienti decreta esset, neve quid ad eos ludos 11
arcesseret, cogeret, acciperet, faceret adversus id senatus con-
sultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio consulibus de ludis fac-
tum esset. Decreverat id senatus propter effusos sumptus 12
factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui graves non modo
Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis
fuerant.

Hiems eo anno nive sæva et omni tempestatum genere 45
fuit; arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas;
etiam aliquanto quam alias longior fuit. Itaque Latinas 2
nix subito coorta et intolerabilis tempestas in monte tur-
bavit, instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem 3
tempestas et in Capitolio aliquot signa prostravit, fulmini-
busque complura loca deformavit, ædem Iovis Tarracinæ,
ædem Albam Capuæ portamque Romanam; muri pinnæ ali-
quot locis decussæ erant. Hæc inter prodigia nuntiatum et 4
ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri iussi 5
adire libros edidere, quibus diis et quot hostiis sacrificaretur,
et ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. 6
Fulvii consulis per dies decem magno apparatu facti.

Censorum inde comitia habita; creati M. Æmilius Lepidus
pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis
triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe 7
multis et in senatu et ad populum atrocibus celebratæ certa-
minibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, cen- 8
sores in campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt;
quo repente principes senatorum cum agmine venerunt civi-
tatis, inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. „Non 46
obliti sumus, censores, vos paulo ante ab universo populo
Romano moribus nostris præpositos esse, et nos a vobis et
admoneri et regi, non vos a nobis debere; indicandum tamen 2
est, quid omnes bonos in vobis aut offendat aut certe muta-

3 tum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in
4 suffragium, velimus vobis prælatum esse; ambo quum simul adspicimus, non possumus *non* vereri, ne male comparati sitis, nec tantum rei publicæ prosit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, noceat.
5 Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves et atroces geritis, quæ periculum est ne ex hac die nobis et rei publicæ
6 quam vobis graviores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt, quæ dicerentur, nisi forte **† implacabiles
7 fueritis, implicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos universi, et, quos coniunxit suffragiis suis populus Romanus, hos etiam recon-
8 ciliatione gratiæ coniungi a nobis sinatis; uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum,
9 lustrum condatis; quod in omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis, „ut ea res mihi collegæque meo bene et feliciter eveniat", id ita ut vere, ut ex animo velitis evenire, efficiatisque, ut, quod deos precati eritis, id vos velle etiam
10 homines credamus. T. Tatius et Romulus, in cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt.
11 Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. Ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam cives fiunt.
12 Albani, diruta Alba, Romam traducti sunt; Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit, amicitias immortales, *mortales* inimicitias
13 debere esse." Fremitus ortus cum assensu, deinde universorum voces idem petentium confusæ in unum orationem interpella-
14 runt. Inde Æmilius questus quum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu deiectum; Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum et in probrum suum sponsionem factam; tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot
15 principum civitatis futuros. Omnibus instantibus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, remittere vere ac finire odium; deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capitolium. Et cura

super tali re principum et facilitas censorum egregie com-
probata ab senatu et laudata est. Censoribus deinde postu- 16
lantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica ute-
rentur, *attribueretur*, vectigal annuum decretum est.

Eodem anno in Hispania L. Postumius et Ti. Sem- 47
pronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos
per Lusitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde reverteretur;
Gracchus, si maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ
penetraret. ** Mandam urbem primum vi cepit, nocte ex im- 2
proviso aggressus. Acceptis deinde obsidibus præsidioque im-
posito castella oppugnare, agros urere, donec ad prævalidam
aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) pervenit. Ubi 3
quum iam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum
sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium, bellaturos,
si vires essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum 4
ire liceret ad auxilia accienda; si non impetrassent, tum se-
paratim [eos] ab illis se consulturos. Permittente Graccho
ierunt, et post paucis diebus alios decem legatos secum ad-
duxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt 5
a prætore, quam ut bibere sibi iuberet dari. Epotis primis
poculis, iterum poposcerunt, magno risu circumstantium in tam
rudibus et moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu 6
ex iis „Missi sumus“ inquit „a gente nostra, qui sciscitaremur,
qua tandem re fretus arma nobis inferres.“ Ad hanc per- 7
contationem Gracchus exercitu se egregio fidentem venisse
respondit, quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos
referant, potestatem se eis facturum esse; tribunisque militum 8
imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque et de-
currere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati dimissi de-
terruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppi- 9
dani quum ignes nocte *e* turribus nequicquam, quod signum
convenerat, sustulissent, destituti ab unica spe auxilii in dedi-
tionem venerunt. Sestertium quater et vicies ab iis est ex- 10
actum, quadraginta nobilissimi equites, nec obsidum nomine

(nam militare iussi sunt) et tamen re ipsa ut pignus fidei essent.

48 Inde iam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum
2 erant, a quibus venerant nuper legati. Eos quum per aliquot dies, armaturam levem immittendo in stationes, lacessisset parvis proeliis, in dies maiora certamina serebat, ut omnes
3 extra munitiones eliceret. Ubi, quod petebatur, sensit effectum, auxiliorum praefectis imperat, ut, contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis ad castra effuse fugerent; ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias.
4 Haud multum temporis intercessit, quum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros con-
5 spexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato simul omnibus portis erupit.
6 Non sustinuere impetum necopinatam hostes. Qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt; nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi,
7 postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium caesa; capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem; de exercitu Romano centum novem ceciderunt.

49 Ab hoc proelio Graechus duxit ad depopulandam Celtiberiam legiones, et quum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu iugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit, praeda
2 potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat,
3 ad Alcen, atque eam urbem oppugnare institit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt; deinde, quum iam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi praesidio urbis in arcem universi concesserunt; postremo et inde,
4 praemissis oratoribus, in dicionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde praeda facta est; multi captivi nobiles in potestatem venerunt, inter quos et Thurri filii duo
5 et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus

omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. Et primum 6
quæsivit ab eo, *liberone* sibi liceret ac suis vivere. Quum prætor victurum respondisset, quæsivit iterum, si cum Romanis militare liceret. Id quoque Graccho permittente, „Sequar“ 7
inquit „vos adversus veteres socios meos, quoniam illos † ad me propiunt suspicere.“[1]) Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuvit.

Ergavica inde, nobilis et potens civitas, aliorum circa 50
populorum cladibus territa portas aperuit Romanis. Eam 2
deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam auctores sunt; e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prœlio ad montem Chaunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse; multos utrinque cecidisse; nec aliud magno- 3
pere, cur vicisse crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint prœlio manentes intra vallum; spolia per totum diem legisse; tertio die prœlio maiore iterum pugnatum, et 4
tum demum haud dubie victos Celtiberos castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die 5
esse cæsa, plus trecentos captos, parem fere equorum numerum, et signa militaria septuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide Celtiberos fecisse. Eadem æstate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum 6
Vaccæis egregie pugnasse scribunt; ad triginta et quinque millia hostium occidisse et castra expugnasse. Propius vero 7
est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere.

Censores fideli concordia senatum legerunt. Princeps 51
lectus est ipse censor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus; tres eiecti de senatu; retinuit quosdam Lepidus a collega præteritos. Opera ex pecunia attributa divisaque inter se hæc 2

[1]) Fortasse Livius scripsit: illos ac me populum Romanum di volunt suspicere.

fecerunt: Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi privatamque publicæ rei impensam
3 inseruerat; theatrum et proscenium ad Apollinis, sedem Iovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit; et ab his columnis, quæ incommode opposita videbantur, signa amovit, clipeaque de columnis et signa militaria affixa omnis generis dempsit.
4 M. Fulvius plura et maioris locavit usus: portum et pilas pontis in Tiberi, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus
5 et L. Mummius censores locaverunt imponendos; basilicam post argentarias novas et forum piscatorium, circumdatis tabernis,
6 quas vendidit in privatum; [et forum,] et porticum extra portam Trigeminam, et aliam post navalia et ad fanum Herculis, et
7 post Spei a Tiberi *ad* sedem Apollinis medici. Habuere et in promiscuo præterea pecuniam; ex ea communiter locarunt aquam adducendam fornicesque faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est
8 passus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa instituerunt. Complura sacella publicaque loca, occupata a privatis, publica sacraque ut essent paterentque populo, curarunt.
9 Mutarunt suffragia, regionatimque generibus hominum cau-
52 sisque et quæstibus tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis *causa* templorum reginæ Iunonis et Dianæ, quæ bello Ligustino ante
2 annis octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia æris decreverunt. Dedicavit eas sedes, utramque in
3 circo Flaminio, ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, et singulos dies fecit in
4 circo. Idem dedicavit sedem Larium Permarinum in campo. Voverat eam annis undecim ante L. Æmilius Regillus navali
5 prœlio adversus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa est: „Duello magno dirimendo, regibus subigendis, * caput patrandæ pacis ad pugnam exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio ** auspicio, imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum, Samum Chiumque,
6 inspectante eopse Antiocho *cum* exercitu omni, equitatu ele-

phantisque, classis regis Antiochi antea invicta fusa, contusa fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ sexaginta duæ. Ea pugna pugnata rex Antiochus regnumque ** Eius rei ergo ædem Laribus Permarinis vovit." Eodem exemplo tabula in æde Iovis in Capitolio supra valvas fixa est. 7

Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul profectus in Ligures, per invios montes vallesque *et* saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit, neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium *cæsi sunt*, ** *capti*, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus imposuit. Celeriter et *Roma consul ad hostes et* ex provincia litteræ Romam venerunt. Supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt; prætores quadraginta hostiis maioribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit, et consulem Q. Fulvium quærere et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcendendi Alpes fuissent. 53 2 3 4 5 6

Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et mærore consumptus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum pœnitentia crudelitatis suæ. Stimulabat animum et alter filius haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus, aliis exspectantibus suam mortem, aliis ne exspectantibus quidem. Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir maiestatis, nobili etiam pugna adversus Cleomenem Lacedæmonium clarus; tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis 54 2 3 4 5 6

unus incorruptus permanserat, eique ea fides nequaquam ami-
7 cum Persea inimicissimum fecerat. Is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hereditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis et ingemiscere inter-
8 dum filii desiderio sensit, nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens et ipse aderat; et quum multa, *ut* assolet, veritas præberet vestigia sui, omni ope adiuvabat, quo maturius omnia ema-
9 narent. Suspecti ut ministri facinoris Apelles maxime et Philocles erant, qui Romam legati fuerant litterasque exitiales
55 Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. Falsas esse et a scriba vitiatas signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant.
2 Ceterum quum suspecta magis quam manifesta esset res, forte Xychus[1]) obvius fit Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. Relicto eo custodibus, Antigonus ad
3 Philippum processit. „Multis“ inquit „sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire vera omnia posses de
4 filiis tuis, uter ab utro petitus fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum huius erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus. Forte oblatum perductumque in
5 regiam vocari iube.“ Adductus primo ita negare inconstanter, ut parvo metu admoto paratum indicem esse appareret; conspectum tortoris verberumque non sustinuit, ordinemque
6 omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent. Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt; Apelles missus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito in Italiam
7 traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est; alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse, alii tormenta etiam infitiantem
8 perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque, et infelicitatem suam in liberis graviorem, quod
56 alter *superesset*, *quam quod alter* perisset, censebat. Perseus

[1]) Nomen corruptum, sive Eutychus, sive Hesychus fuit.

certior factus, omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret; tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. *Is* spe potiundi ad pœnam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat, cui et palamfacti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus propter recentem patrui Antigoni gloriam fore censebat. „Quando in eam fortunam veni“ inquit, „Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat, regnum, quod a patruo tuo forti, non solum fideli tutela eius custoditum et auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno iudicem; si neminem haberem, perire et exstingui id mallem quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus illacrimasti, in locum eius substitutum relinquam.“ Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. Quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes principibusque Antigonum commendare; et si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. Inde quum Amphipolim venisset, gravi morbo est implicitus; sed animo tamen ægrum magis fuisse quam corpore constat, curisque et vigiliis, quum identidem species et umbræ insontis interempti filii agitarent, exstinctum esse cum diris exsecrationibus alterius. Tamen admoveri potuisset Antigonus, si aut *affuisset aut* statim palamfacta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum, et mortem regis in adventum eius omnes, qui extra regiam

57 erant, celavit. Oppressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit.

2 Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem et ad vires bello subtrahendas. Nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum 3 equitumque manu Histrum traiecit. Inde prægressi, qui nuntiarent regi, Antigonus et Cotto; *Cotto* nobilis erat Bastarnes, Antigonus † sæpe invitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. Haud procul Amphipoli fama, inde certi nuntii occurrerunt, mortuum esse regem; quæ res omnem 4 ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat, transitum per Thraciam tutum et commeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. Id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros 5 Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque 6 eorum agro sedes dare Bastarnis. Duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur, et Bastarnæ, relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad 7 populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque; alia via traduci exercitum non posse. Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos; nec enim aut lingua aut moribus [æquales] abhorrere; et ipsos adiuncturos se, quum ad prædam opulentissimæ gentis ire 8 vidissent. Inde in omnem eventum consilia accommodabantur: sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos prædamque ex reliquiis Bastarnarum et possessionem 9 liberam Dardaniæ solatio fore; sive prospere *rem* gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in

58 Græcia, quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. *Primum* ingressi sunt pacato agmine. *Digressu* deinde Cottonis et Antigoni et haud multo post fama mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant *neque* Bastarnæ empto contenti; nec poterant in agmine contineri, 2 ne decederent via. Inde iniuriæ ultro citroque fieri, quarum

in dies incremento bellum exarsit; postremo Thraces quum
vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis
campestribus vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam
vocant) concesserunt. Quo *quum* subire Bastarnæ vellent, 3
quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos
esse, talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium
appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, 4
dein creberrima grandine obruti sunt cum ingenti fragore
cæli tonitribusque et fulguribus præstringentibus aciem ocu-
lorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti vide- 5
rentur corpora nec solum milites, sed etiam principes icti
caderent. Itaque quum præcipiti fuga per rupes prærupta 6
improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis
Thraces, sed ipsi deos auctores fugæ esse cælumque in se
ruere aiebant. Dissipati procella quum tanquam ex nau- 7
fragio plerique semermes in castra, unde profecti erant, red-
issent, consultari, quid agerent, cœptum. Inde orta dissensio,
aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus.
Triginta ferme millia hominum Clondico duce, *quo* profecti 8
erant, pervenerunt; cetera multitudo retro, qua venerat, aqui-
loniam regionem repetiit. Perseus potitus regno interfici Antigonum 9
iussit; et dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam
paternam renovandam petendumque, ut rex ab senatu appella-
retur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit; 59
quem triumphum magis gratiæ quam rerum gestarum magni-
tudini datum constabat. Armorum hostilium magnam vim 2
transtulit, nullam pecuniam admodum. Divisit tamen in
singulos milites trecenos æris, duplex centurionibus, triplex
equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod 3
forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex
prætura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, 4
quibus creati consules sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius
Vulso. Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempestas 5
diremit. Postero die reliqui tres facti, ante diem quartum

idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T.
6 Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, App. Claudio Centone propter pro-
7 digia, quæ evenerant. Terra movit; in fanis publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, qui in lectis erant,
8 averterunt se, lanxque cum integumentis, quæ Iovi apposita fuit, decidit de mensa. Oleas quoque prægustasse mures in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.